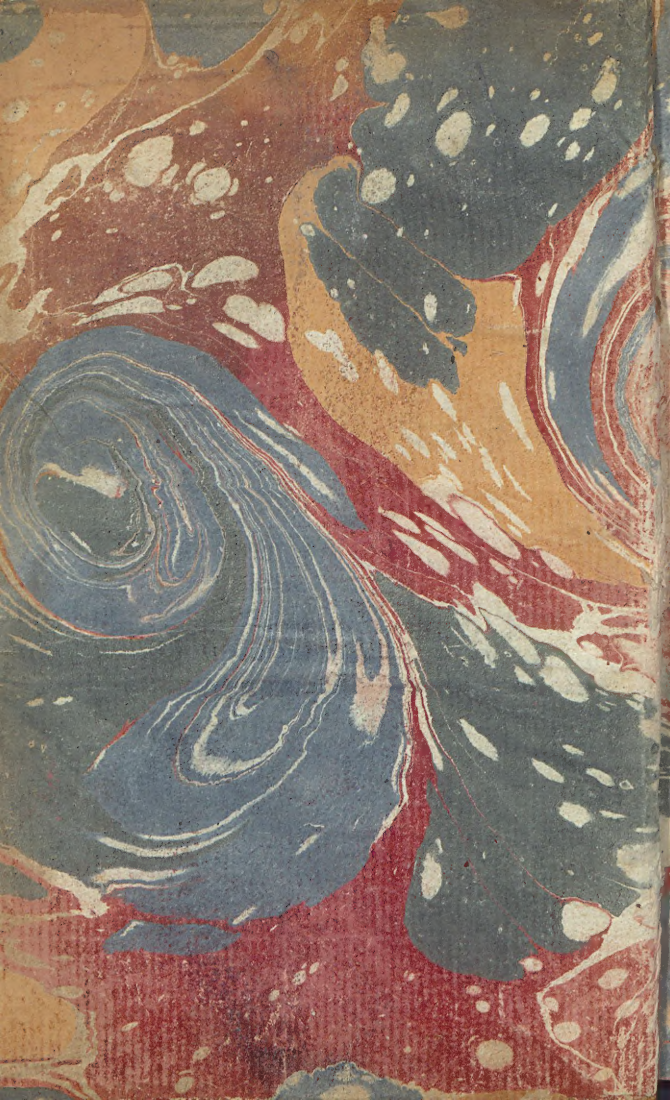
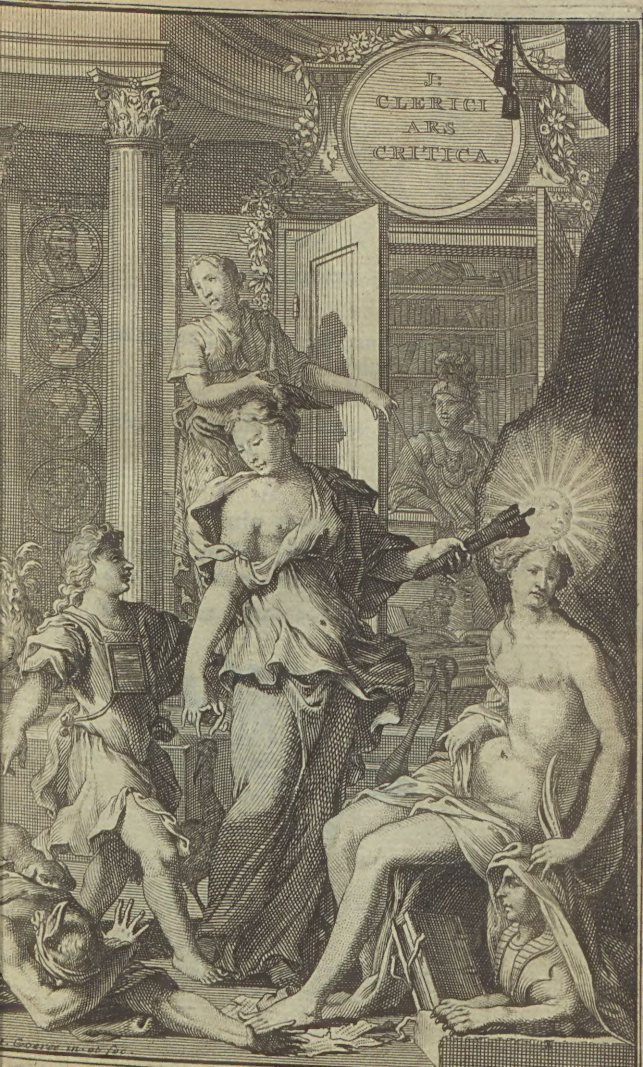
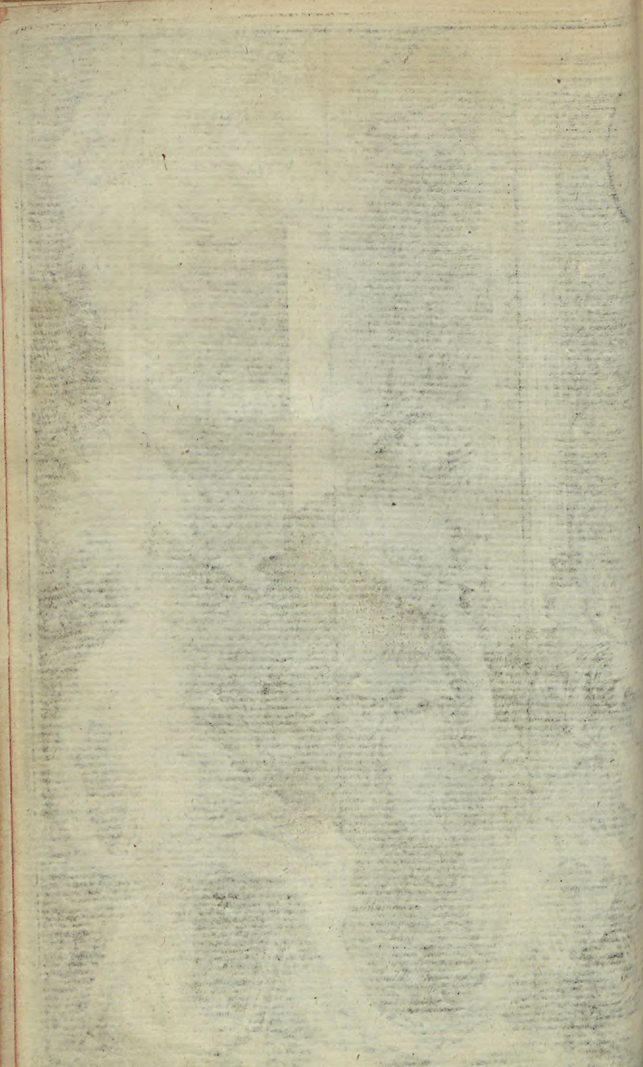

BIBLIOTECA DEL
DE OSUNA






JOANNES CLERICUS,
Natus Genevæ 19. Martii St. V. 1657.
.................. Nil ſine magno
Vita labore dedit mortalibus ....
Arlaud pinx.
Broen sculps.


J:
CLERICI
ARS
CRITICA.
Goeree in. et fec.



# JOANNIS CLERICI
# ARS CRITICA,

*IN QUA AD STUDIA*

Linguarum

LATINÆ, GRÆCÆ, ET HEBRAICÆ,

Via munitur; Veterumque emendandorum, Spuriorum

*SCRIPTORUM*

A Genuinis dignoſcendorum, & judicandi de eorum

*LIBRIS*

Ratio traditur.

*Editio Quinta auctior & emendatior, ad cujus calcem quatuor Indices acceſſerunt.*

*VOLUMEN PRIMUM.*



AMSTELÆDAMI,

Apud JANSSONIO-WAESBERGIOS.

M. DCC. XXX.

# M. ANT. TEUTONI

*Suo* S.P.D.

# JOANNES CLERICUS.

*CRITICEN nostram, mi TEUTO, quam nosti dudum inchoatam, sed alio studiorum & laborum genere interruptam fuisse, ad umbilicum tandem perductam ad te mitto. Nemo erat, cujus studiis consultum magis optarem, quàm tuis; nec amicorum quisquam, cui crederem utilius esse posse hoc Opus; si modò à scopo, quem mihi proposui, non prorsus aberrasse censeri queam.*

*A puero tibi dux fui*

—— —— per amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedésque beatas,

*in quas se receperunt magnæ illæ animæ, quæ olim Græcis & Romanis præluxerunt. Optimorum quorumque Scriptorum, Græcorum & Latinorum, intelligo libros; in quibus etiamnum videntur spirare, & quos tibi aut integros, aut ex parte olim interpretatus sum. Meâ haud multò minùs quàm tuâ interest, te nunc studiosè cùm vestigia tua relegentem, tum etiam in abditiores partes eorum nemorum penetrantem, à recta semita non aber-*

*rare, ut quò tendis pervenias. Quo enim uberiores fructus, ex rectè institutis studiis, capies; eo major erit mea voluptas, cùm me frustra non fuisse intelligam. Tum demum mihi videbor optimo viro, Patri tuo, beneficia, quibus me, ex quo in Hollandia pedem fixi, devinxit, posse rependere; cùm sentiet operam meam tibi inutilem non fuisse. Patere ergo me ingenium, quod mihi tenellum commissum à viro amicissimo per aliquot annos non indiligenter excolui, etiamnum subinde monitis & consiliis firmare; ut, quemadmodum facis, ad honestissima quæque pergas contendere.*

*Eam in rem, hoc Opusculo te donare volui, ut quod voce non possum, dum Oceano divisi sumus, nec etiam Epistolis, propter perpetua negotia, quibus me scis distineri, id libello hoc faciam. In eo multa distinctiùs, & copiosiùs leges exposita, quæ olim me obiter dicentem audivisti. Monita etiam hîc plurima, è media Philosophia petita, videbis, quæ, nisi fallor, humaniores, & sanctiores etiam litteras colentibus non nimiùm inculcari possunt; cùm viri, non è vulgo, quòd hæc satis non adtendissent, passim in Scriptis suis cespitarint.*

*Hîc Criticum, non pædagogico fastu tumentem, aut farragine quadam jejunæ eru-*

*di-*

*ditionis onustum; formare adgressus sum; sed non minùs judicio, atque memoriâ suâ, utentem, & qui probè calleat quàm pauca penitus in Veterum monumentis intelligamus; ideóque modestè de aliis judicet, & ab omnibus discere sit paratus. Volo eum ante omnia niti intelligere quid Veteres velint, & sibi diligenter cavere, ne opinetur se scire quod nescit. Sed dum hisce studiis operam dat, nolo eum Philosophicis & Mathematicis umquam ita valedicere, ut judicii sui oblitus memoriam tantùm excolat. Utraque perpetuò conjungenda sunt, ita ut dum Philologia nobis congerit materiem, è Græcis, Latinisque Scriptoribus, quâ, ubi necesse erit, utamur; Philosophia omnem illam materiem ordine certo digerat, & singula suis locis collocet. Nisi hoc fiat, moles quædam indigestæ eruditionis comparatur, aptior obruendis audientium animis, quàm iis collustrandis.*

*Itaque utilissimum tibi erit Disciplinarum Mathematicarum studium, cui nunc incumbis, si Geometricum illum laudatissimum ordinem ad alia transferas, quoad per naturam rerum licebit; atque animum ordini adsuetum instruas, lectione Veterum, iis cognitionibus, eáque facultate dicendi, quæ sunt litterarum studioso, quodcumque vitæ*

*iter ingrediatur*, *necessariæ.* Quamobrem, *ut* Ciceronis *verba usurpem nonnihil immutata*, disces quidem, *mi MARCE, à* principibus hujus ætatis Geometrarum, & disces quamdiu voles; tamdiu autem velle debebis, quoad te quantum proficias non pœnitebit. Sed tamen nostra leges, *ut subactum, ope Geometriæ, judicium instruere possis pulcherrimarum rerum, quæ in Veterum libris leguntur, cognitione. Quæ omnia studia tibi in dies faciliora & utiliora fieri, corpusculúmque tuum & valetudinem confirmari, Deum Opt. Max. ex animo oro. Vale.*

Dabam Amstelodami Calend. Decembribus.

cIↃ IↃC XCVI.

PRÆ

# PRÆFATIO
## ANNI MDCXCIX.

ALTERAM hîc habes, LECTOR, Editionem Criticæ noſtræ, quam non modò diligenter emendavi, à capite ad calcem, ſed & inſignibus & magni momenti teſtimoniis Veterum paſſim auxi. Si prior Editio aut Amſtelodamenſis, aut Londinenſis tibi non diſplicuit; hæc ſine dubio propterea magis placebit, cùm multò adcuratior & auctior ſit. Scio eſſe, qui querantur mutari vel augeri poſteriores Editiones; quòd prioribus, quas ſibi compararant, nullum poſtea ſit pretium. Sed an ideò vetitum erit ſcribentibus emendare aut exornare Scripta ſua, ut emtorum crumenæ parcatur? Non puto, cùm tantillæ pecuniæ jactura non ſit æquiparanda cum fructu, qui ex meliore Editione colligi poteſt. Reputent ſecum ſe non aliter inſumſiſſe pecuniam emendæ priori Editioni, quàm eam quam inſumunt in cœnulam familiari præ-

bendam ; quam non putant tamen prorſus ſibi periiſſe. Pecuniam numeratam Bibliopolæ, prioris Editionis cauſâ, exiſtiment ſatis penſatam fuiſſe fructu aut voluptate lectionis. Alteram verò iterum emant, ut Bibliothecam eâ exornent, cùm poſtea non ſit mutanda, aut augenda. Mihi quidem certum eſt, ſi quid addendum aliquando judicaro, in ſeparatis Voluminibus additamenta publici juris facere. Tertium addere jam cœpi huic Operi Tomum, in quo non Ars quidem ipſa traditur, ſed ejus uſus, in graviſſimis quæſtionibus, oſtenditur. Miſtus eſt, fateor, Artis uſus cum mei defenſione contra nonnullos, qui in me calamum ſtrinxere; at dedi operam ut pleraque omnia omitterem, quæ eos & me privatim ſpectant, argumentáque omnibus utilia excuterem.

*Amſtelodami Calendis Decembribus anni*

cIↃ IↃC XCIX.

PRÆ-

# PRÆFATIO

## ANNI MDCC XII.

CUM primùm animum, ad hanc *Artem Criticam* scribendam, adpuli; non cogitaveram me tantum opus umquam ad umbilicum perducturum. Ideóque primum Volumen, aut potiùs partem ejus, in gratiam eorum, qui Humanioribus Litteris operam nonnullam dare cupiunt, conscripseram, studiosisque Adolescentibus exscribendam dederam; ut veluti manuductionem ad majora studia haberent, quibus ipsi postea sibi *Criticæ* ampliorem peritiam compararent. Sed postquàm hoc opus aliquamdiu in schedis meis rude & inchoatum dumtaxat jacuisset; rogatus à Typographis, id perficere adgressus sum, & emisi quale primæ Editionis duobus voluminibus continebatur. Non sperabam equidem me Artis tam latè patentis, & cujus infinita propemodùm sunt præcepta, plenam ac perfectam delineationem dedisse, quod nec hodie existimo; sed tamen putabam me summa rerum fastigia sequutum ostendisse quâ viâ, & quo ordine hæc Ars tradi posset; si quis vellet Juventuti eam operam navare, quam ipse, aliis studiis distentus, suscipere in me non poteram. Probè

bè noram nullum umquam, ex iis, qui primi Disciplinam quampiam in Artis formam redigere conati sunt, rem ita, primo conatu, expolire potuisse; quin posteris multa emendanda atque expolienda relinqueret. Sed propterea rem minimè à me tentandam fuisse judicare non poteram; nam si quæ laus, aut si quæ utilitas hinc speranda est, aliquam certè ejus partem ad primum inventorem spectare necesse est; vel hoc solo nomine, quòd aliis meliora atque adcuratiora præstandi viam & occasionem præbuit, suóque exemplo aliis ut rem utilem ac laudandam adgrederentur auctor fuit.

Re ipsâ multorum Eruditorum Virorum faventia expertus sum judicia, nec pauci gratum sibi hoc opus esse ostenderunt. Vix editum primùm erat, cùm in Anglia recusum est, nec multò pòst à me emendatum & auctum in lucem iterum hîc emissum est. Cùm verò Bibliopolæ, à quibus vendebatur, Apothecam Librariam clauserint paucis pòst annis, exemplariáque *Artis Criticæ* quotidie, in aliorum Officinis, quærerentur, nec inveniri possent; ii, apud quos nunc prostat, de quarta hac Editione emittenda consilium ceperunt; quod ego cùm probarem, diligenter antecedentis exemplar legi, emendavi & auxi,

quò

quò magis Lectoribus prodessem. Aliud nihil spectavi, nec ulla ad me utilitas hinc rediit, nisi quòd mihi præstiti Reipublicæ Litterariæ officii, quà potui, conscius sum.

Ut verò, Lector, scias quæ emendata, quæ addita sint, ante omnia menda typographica, quæ plura irrepserant, sublata sunt. Si alia sint hîc admissa, ut fit, pauciora multò futura spero & confido. Deinde stylum meum passim emendavi, ubi opus esse videbatur; quamvis enim hîc res, potiùs quàm verba, quæri debeant, attamen in ejusmodi Opere sordes vitari oportere judicavi, nec adolescentes legendo & ipsi stylo nimiùm fortasse, nonnullis in locis, philosophico inficerentur. Accesserunt additiunculæ hîc illic, ad perspicuitatem styli, aut etiam ad rem ipsam pertinentes permultæ; quas enumerare minimè possim. Pauca tamen indicabo.

In Parte prima, ubi de ratione & ordine studiorum egimus, multa addidimus ad Editiones Veterum Scriptorum pertinentia, quæ in superioribus Editionibus non legebantur; seu quia in lucem postea prodierunt, quæ memoravimus, seu quia Studiosorum causâ, nonnulla addenda censuimus. Potuissemus quidem, si ita visum fuisset, multò copiosiores ea in re esse, nec paucos etiam libros, Editionésque non

ita

ita vulgares adnotare. Sed duo obstiterunt ne faceremus, quorum alterum est pleraque alicujus momenti facilè Studiosis innotescere, ex quo semel optimos quosque Scriptores diligenter lectitare cœpissent. Quare necessarium non erat ambitiosum omnium catalogum texere, cùm præsertim initio paucos eósque præstantissimos in succum convertere præstet, quàm per nimiam Scriptorum copiam temerè, ut sic loquar, volitare; quâ ratione pauciora multò memoriæ inhærent & turbatur etiam judicium; ne jam dicam paucos esse, quibus per omnia vagari liceat. Alterum est, quòd vulgatissimi quique sint optimi & utilissimi, in rarioribus verò pauca inveniantur, quæ tempus in iis legendis collocandum pensare possint. Rarissimi quique libri sunt minimè omnium, si rem probè pensites, utiles; quod vel ex ipsa eorum raritate intelligere est, neque enim aut numquam, aut tam raò essent recusi, si quis fructus singularis ex iis capi posset. Satius est multò *Homerum* & *Xenophontem* in Græcis, *Ciceronem* & *Virgilium*, in Latinis, ut iis exemplis utar, sæpiùs legisse, etiam in vulgaribus Editionibus; quàm iis leviter delibatis, ut fit, per studiorum, ut sic dicam, diverticula temerè errare; quamvis ex iis nonnulla for

fortè minùs nota aliis colligantur, quia maximè necessaria cognitu interea non satis excoluntur. Putidum est in recentioribus, & inquinatioribus diu hærere, dum antiquissimi & elegantissimi celere cursu veluti prætervolantur; cùm nec Linguæ, nec res ipsæ ex aliis æquè certò, & æquè commodè hauriantur. Ad deteriores demum deveniendum, postquàm meliores diuturnâ & adtentâ lectione sunt penitus excussi & perlustrati. Quod eo tempore fit, quo homines litterati aliorum monitionibus, de ratione studiorum, non ampliùs indigent; cùm ipsi sibi, pro ingenio, & eruditione, viam per Antiquitatis virgulta satis aperiant.

Sed & pluribus locis, exemplis novis, ea quæ dixeramus firmavimus; prout nobis aliud agentibus occurrerunt. Quòd si plura, datâ operâ, quærere voluissemus, & copiam hac in re, ut nonnulli faciunt, ostentare; res minimè difficilis nobis fuisset. Sed satis semper nobis esse visum est, si adpositis exemplis, & quibus res extra dubitandi aleam collocaretur, quamvis paucis, uteremur. Interdum tamen, sed rariùs & ubi res, ob novitatem, confirmatione copiosiore indigere videbatur, paullò plura congessimus; ut P. I. C. II. §. I. qui de *irretortis oculis*, apud *Horatium*,

egimus. Sed & hîc plura, si ita videatur, addere liceat, ex iis quæ adnotavit *Joan. Pricæus* in Apuleianæ Metamorphoseos Lib. II. p. 24. ad hæc verba *retrorsa respiciens*, ubi tamen nullum est exemplum ex iis, quæ protulimus. Sic & loquutionem *scribere in animo*, pro eo quod est memoriæ inserere, pluribus, quàm antea, ab aliis & à nobis factum fuerat, exemplis illustravimus, P. 2. S. 2. C. IV, 10. quia res agebatur, quæ nonnullis obscurior videri poterat.

In eadem Parte II. multa passim refinximus & addidimus, quæ memorare longum esset & inutile. Legatur vel Sectionis I Caput IV, 15. *& seqq.* ubi de *Emphasi* eg & monita nonnulla, pluribus exposita, oc current, quæ maximi, Veteres intelliger cupientibus, momenti esse videbuntur; cer tè ejusmodi mihi scribenti visa sunt, & cer tò scio multa eam in rem quotidie peccar Integrum etiam, hac in Parte, Caput XIV adjecimus, in quo rationibus ac exempl confirmavimus regulam hanc *Criticam*, *portere Critico, qui Scriptorem interpreta adgreditur, notam esse rem de qua Scriptor agi* Eam quoque non exigui esse momenti cùr omnes per se intelligant, tum præserti animadvertent qui in manus sument Inte pretem, qui, eâ re ignotâ, Scriptore pau

paullò graviorem illuſtrare adgreſſus ſit; quales ſunt nonnulli, qui in Novum Teſtamentum, non ſatis à Theologiæ Chriſtianæ cognitione parati, ſcribere auſi, aut Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Scriptores interpretari conati ſunt. Quantacumque enim alioquin eorum eruditio ſit, in Græcis, humanioribusque litteris; niſi Theologiæ & primævæ & ſequentium aliquot ſæculorum ſeriam & longam operam dederint, fruſtra paſſim errunt, nec intelligent quod ſibi optimè intelligere videbuntur; quod exemplis magnorum virorum *Lucæ Holſtenii* & *Henrici Valeſii*, quibus ceteroqui ſummas laudes libentiſſimè tribuimus, ſatis, niſi fallimur, demonſtravimus, & facilè pluribus oſtendere poſſemus, niſi tacere, acutioribúsque quod ſupereſt inveſtigandum relinquere præſtaret.

Potuiſſemus & Partem III. multùm augere, ſi voluiſſemus vel ſolas emendandi leges novis exemplis illuſtratum ire; magnum enim emendationum, ad regulas exactarum, numerum edidimus & in ſcriniis etiamnum habemus; multas etiam παραδιορθώσεις adjicere potuiſſemus, quarum magna ſeges è recentiorum quorumdam Criticorum ſcriptis colligi nullo negotio queat. Sed ſatis exèmplorum, ut quod demonſtratum cupiebamus oſtenderetur, adlatum erat; & major copia oſtentationi

 ſimi-

ſimilis viſa eſſet, aut etiam à carpendi libidine profecta, ſi delictorum numerum ampliorem addidiſſem.

Itaque, iis omiſſis, in Sectione I. Partis III. plura paſſim addidi loca *Galeni*, ex iis Libris, quibus *Hippocratis* opera illuſtravit, deſumta. Ex iis liquet quâ ratione corrupti jam olim fuerint antiquiſſimi Libri, idque eò clariùs quòd non ratiocinationibus noſtris, ſed *Galeni*, viri non tantùm Medicinæ, ſed etiam elegantiorum Litterarum peritiſſimi, nitamur. Ea à Lectoribus, harum rerum amantibus, libenter lectum iri ſperamus. Nonnulla quidem, ante nos, protulerat *Joannes à Wower*, in erudito Opere de *Polymathia Veterum*; ſed longè plura è *Galeno* depromſimus, nec quidquam fide alienâ laudavimus.

Sed & in eadem Sectione Caput XI. integrum concinnavimus, quod in prioribus Editionibus non erat. Inſcribitur. *De ſignis Parentheſeos, Interrogationis, Admirationis, Exclamationis, Deſiderii & Ironiæ, obſcuritatéque & mendis inde ortis, déque Accentibus, Spiritibúsque, diſtinctionis causâ, additis*. De quibus non fruſtra, in *Arte Critica* agi agnoſcent quicumque dicta paullò attentiùs legent & cum ſimilibus, à ſe obſervatis, comparabunt. Capite ſequenti §. 10. ſunt nonnulla de mendis in numerorum notas admiſſis, atque ex *Galen*

*leno* probatis non indigna cognitu; & quæ oſtendunt quàm facilè in annorum, Olympiadúmque numeros, apud Græcos, menda irrepſerint.

Legibus VII. de ratione emendationis, octavam addidimus, ad coërcendam Criticorum audaciam ac licentiam. Modeſtis ac ſeveris ingeniis probatum eam iri non dubitamus; ſed non placebit ſui nimio amore occæcatis *conjecturas omnes modeſtè proponi, ſin minùs, doctis ludibrium debere*; quamvis ea ſit æquiſſima mulcta, & quam ſibi imponi nullo jure queri poſſunt. Sed quid agas? Nonnulli ſunt qui φιλαυτίᾳ usque adeò laborant, ut ſibi dum omnia licere volunt, ne ridendi quidem aliis poteſtatem relinquant; quæ tamen eſt ineptias ulciſcendi leniſſima ratio. Sed eam, frendentibus licet ferocioribus Criticis, elegantiores omnes & doctiores ſemper uſurpabunt, neque enim eſt quod ſibi à violentis ingeniis timeant; quorum potentia eò arctioribus limitibus eſt coërcita, eritque ſemper, quò impotentiùs in probos indignabuntur.

In ultima Sectione, nonnulla quoque ſparſim ſunt addita, aut emendata quæ pluribus non diducam. Satis habebo ſi æquis Lectoribus minimè diſpliceat, quod omnino futurum ſpero; ceteros nec moror, nec metuo. Si huic laboris noſtri porti,

 aliis-

aliisque gratias non habeant Antiquitatis nimii admiratores; at habebunt acutiores omnes & candidiores, qui intelligunt non exigui laboris nec levis meditationis fuisse, hanc Artem certâ ratione & viâ tradere, totiúsque negotii delineationem quamdam animo priùs sibi fingere; tum etiam rationibus & exemplis omnia confirmare. Erunt & quibus ἀκρίβειαν philosophicam, in multis antea ignotam, quòd Philosophiæ plerumque imperiti sint Critici, facilè probabimus. Nec deerunt, qui multa ex Scriptoribus, Disciplinisque gravioribus ad examen Criticum revocata gaudeant benéque nobis propterea velint, &, quod caput est rei, de *Arte* ipsa *Critica* honestiùs sentiant, quam Pædagogicam nescio quam Disciplinam falsò crediderant; dum de re pulcherrima ex ingenio scriptisque nonnullorum Criticorum perperam judicarent. Quæ eò confidentiùs dicimus, quòd è doctorum hominum judiciis, quæ nobis innotuerunt, de aliis etiam non absurdè conjecturam facere posse nobis videamur.

*Dabam Amstelodami, Calendis Martiis anni* MDCCXII.

IN-

# INDEX CAPITUM

## *TOMI PRIMI.*

PRÆFATIO. *Definitio, Divisio & Usus Critices.* Pag. 1.

PARS I. De ordine in Vett. lectione observando.

CAPUT I. *De iis, quæ Vett. lectioni præmitti debent.* 21

CAP. II. *De ordine in lectione Latinorum observando.* 41

CAP. III. *De ordine in legendis Græcis observando.* 57

CAP. IV. *De Methodo in Hebraïcæ Linguæ studio observanda.* 73

CAP. V. *Consilia varia ad rationem studiorum pertinentia.* 93

PARS II. De Vocum & Loquutionum significatione.

SECTIO I. *Regulæ Generales de Vocum, &c.*

CAPUT I. *De Divisione Vocum.* 105

CAP. II.

Cap. II. 1. *Linguas sibi invicem non satis respondere.* 109
Cap. III. 2. *Voces variarum Linguarum, quæ planè idem significare videntur, sibi invicem non respondere.* 145
Cap. IV. 3. *Multa videri in Versionibus Emphatica, quæ in ipsis fontibus nullam Emphasin habent.* 157
Cap. V. 4. *Plurima esse vocabula ambigua, in omnibus Linguis, cùm ipsarum Linguarum inopiâ, tum negligentiâ Scriptorum.* 175
Cap. VI. 5. *Significationes vocum earumdem nunc esse ampliores, nunc arctiores.* 193
Cap. VII. 6. *Propriam vocum significationem cum tralatitia non esse confundendam.* 206
Cap. VIII. 7. *Multis vocibus esse obscuras notiones subjectas.* 216
Cap. IX. 8. *Voces esse, quibus nulla subjecta est potestas.* 225
Cap. X. 9. *Loquutiones esse plurimas, in omnibus Linguis, anomalas, & parum adcuratas, quæ nimiùm urgendæ non sint.* 237
Cap. XI. 10. Ἀκυρολογίαν *non debere cum tropicis vocibus, aut figurata oratione confun-*

*fundi; neque ex ea regulas confici posse.* 256

CAP. XII. 11. *Multa esse propter constructionem ambigua.* 264

CAP. XIII. 12. *Ut probè intelligatur Scriptor quivis, consuetudines & opiniones popularium ejus esse tenendas.* 275

CAP. XIV. 13. *Oportere Critico, qui Scriptorem interpretari adgreditur, notam esse rem de qua Scriptor agit.* 286

CAP. XV. 14. *Diversas sectas iisdem sæpe usas esse vocabulis, ad diversa prorsus dogmata exprimenda; & easdem servatis iisdem vocabulis, lapsu temporis, sententiam mutasse.* 303

CAP. XVI. 15. *Difficultatem intelligendi maximam interdum oriri ex rhetorico stylo.* 316

CAP. XVII. *Brevis historia studiorum rhetoricorum, quibus difficillimum cognitu factum est, quid cogitarint pluribus de rebus celeberrimi Scriptores.* 337

PARTIS II. SECTIO II. In qua particulatim expenduntur vocum & loquutionum significationes.

CAPUT I. *De significatione vocum, quæ simplicium notionum signa sunt.* 355

Cap. II. *De nominibus notionum composita-rum.* 37
Cap. III. *De nominibus substantiarum & modorum.* 38
Cap. IV. *De nominibus relationum.* 40
Cap. V. *De rerum concretarum & abstractarum nominibus.* 41
Cap. VI. *De notionum singularium, particularium, & universalium nominibus.* 43
Cap. VII. *De notionum clararum & obscurarum nominibus.* 44
Cap. VIII. *De notionum adæquatarum & inadæquatarum nominibus.* 45



A R

# ARS CRITICA,

## SEU DE

## INTERPRETATIONE VETERUM SCRIPTORUM.

---

## PRÆFATIO

### *Definitio, Divisio, & Usus* CRITICES.

---

## SECTIO I.

I. CRITICEN, ut à definitione ordiamur, vocamus *Artem intelligendorum Veterum Scriptorum, sive numeris adstrictâ, sive solutâ oratione utentium, & dignoscendi quænam eorum genuina scripta sint, quæ spuria; tum etiam quæ sint ad regulas Artis exacta, quæ verò secùs.* Dicitur ΚΡΙΤΙΚΗ, quòd ejus ope de sensu & elegantia dictorum, déque ætate scribentium *judicemus.* Hac in adpellatione, aliquantùm discrepamus ab iis, à quibus mutuam sumsimus,

mus, Græcis veteribus; *Criticos* enim dicebant, docente *Eustathio* in *Homerum*, ad Il. B. (a) τοὺς κατὰ τὴν γραμματικὴν παράδοσιν εἰδότας κρίνειν τὰ ποιήματα, *eos qui, ex doctrina Grammaticorum, judicare de Poëmatibus norunt.* (b) Alibi eosdem vocat ἀκριβεστέρους Γραμματικοὺς, *accuratiores Grammaticos.* Sed utrobique agit de Interpretibus *Homeri*, aut de iis qui ejus opera recensuerant; qualis fuit *Aristarchus*, qui spurios versus Homeri notaverat. (c) At nos Criticen non minùs ad eos, qui prosâ oratione scripserunt, interpretandos adhibemus; quàm ad intelligendos Poëtas. Non inquiremus hîc, an hæc Ars pars sit *Grammaticæ* propriè dictæ, an verò secùs; quia pendet ex cujusque arbitrio, arctiorem aut ampliorem vocabulo cuivis tribuere significationem, in suo ipsius sermone; modò audientes, aut legentes moneat. Itaque qui *Grammaticen* vocabit quidquid ad Linguarum Antiquitatisque cognitionem pertinet, eo nomine *Criticen* etiam complectetur; qui verò Grammaticen dici tantùm debere censebit *Artem rectè loquendi*, is Criticen, quamvis Grammaticæ adfinem, ad aliam disciplinam referret. Laxiore significatu Grammatices nomen intellexit *Quintilianus* Lib. I. c. 4. ut hisce verbis ita eam descripsit, ut Criticam ejus ambitu comprehenderit: *Hæc professio*

(a) Pag. CCLXXXV. l. 9.

(b) Pag DCCLXXV. l. 30. Ed. Rom.

(c) Sic & Scholiastes Mſ. *Dionysii* Thracis, cujus verba adfert *Ger. Langbænius* ad Longini Cap. VI. solis Poëtis mancipat *Criticam*.

inquit, *cùm breviſſimè in duas partes dividatur, recte loquendi ſcientiam & Poëtarum enarrationem; plus habet in receſſu, quàm in fronte promittit. Nam & ſcribendi ratio conjuncta cum loquendo eſt, & enarrationem præcedit emendata lectio; & miſtum his omnibus judicium* (κρίσις unde κριτική) *eſt, quo quidem ita ſeverè ſunt uſi veteres Grammatici, ut non verſus modò cenſoriâ quadam virgulâ notare, & libros qui falsò viderentur inſcripti, tamquam ſubdititios, ſubmovere permiſerint ſibi; ſed auctores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero.* Plura hac de re Veterum loca collegit olim *Joann. Wowerius*, in tractatione de Polymathia Veterum. Cap. VIII. 1, 2. & Cap. XII. 2, 3, 4. quibus quæ diximus confirmari queant. Satis hîc nobis eſt protuliſſe locum unum inſignem, quem tamen *Wowerio* non debemus; neque enim erat illius Scriptoris Opus ad manum, cùm hæc primùm, ac ſecundùm ederemus.

2. Critica, quam ſumus tradituri, non attingit Grammaticas Regulas, quæ ſunt ſermonis elementa; ſed eas jam dudum notas eſſe legentibus ſtatuit. Neque etiam rerum ipſarum cognitionem ſuppeditat, ſed viam tantùm aperit, ad intelligendum eorum ſermonem, qui de rebus egerunt. Haud magis quæritur hîc quid verum ſit, quid falſum, ſeu an id quod legimus veritati conſentaneum ſit, nécne; ſed dumtaxat quî poſſimus intelligere quid ſibi velint ii, quorum Scripta verſamus. Uno verbo, quæritur vera dictorum ſententia, non veritas eorum quæ dicuntur,

 licèt

licèt huic illa facem sæpe præferat; cùm, nempe, Scriptor, quem intelligimus, Veritatem adsequutus est.

3. Itaque, quod sollemne est Criticorum vitium, est cavendum ne, dum verborum significationes discimus, aut Scriptorum veterum sententias cognoscimus, putemus nos semper Veritati ipsi, rerúmque cognitioni operam dare; néve, postquàm multa talia memoriter tenemus, res ipsas ideò cognitas habere nos existimemus. Viam aperit ac munit Critice ad veram eruditionem, hoc est, rerum certam notitiam; cujus tamen ipsa pars non est. Qua de causa, Thebanus *Cebes*, in eximia illa Tabula, quâ vitam humanam descripsit, in septo, cujus ostio Ψευδοπαιδεία adstabat, collocat *Criticos*; qui sanè, nisi ulteriùs contendant, in septum *Veræ Eruditionis* numquam perveniunt.

## SECTIO II.

1. CRITICA, prout hanc vocem definimus, ambitu suo tres partes complectitur; primo monita ac consilia adtinentia ad ordinem, quo legendi Veteres, ut Linguæ potissimùm Latina, Græca & Hebraïca addisci commodè queant, résque Latinorum, Græcorum & Hebræorum cognosci; secundò, canonas de interpretatione verborum & loquutionum; tertiò, præcepta de judicio, quod de antiquorum Scriptorum libris & locis tam genuinis, quàm spuriis, tam sinceris, quam corruptis ferre nos oportet.

2. Mul-

2. Multùm intereſt quo ordine incipiamus lectioni Veterum operam dare, quia multi libri numquam poſſunt probè intelligi, niſi alii antea lecti ſint; & quia à facillimis incipiendum, ut ad difficiliores paullatim accedamus. *Alioquin*, ut uſurpemus verba *Juſtiniani* Inſt. Lib. 1. Tit. 1. *ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi, multitudine ac varietate rerum, oneraverimus; duorum alterum aut deſertorem ſtudiorum efficiemus: aut cum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia, quæ plerumque Juvenes avertit, ſeriùs ad id perducemus; ad quod leviore viâ ductus, ſine magno labore & ſine ulla diffidentia, maturiùs perduc potuiſſet.* Exempli causâ, ſi quis adgrediatur legere Scriptorem addictum cuipiam ſectæ Philoſophicæ, de cujus tamen ſectæ placitis non agat, ut ea interpretetur, ſed ſubinde tantùm ad ea reſpiciat; eum non intelliget, niſi priùs ſectæ illius dogmata aliunde cognoverit. Voces præſertim τεχνικαὶ, ſive ſingulis uſitatæ ſectis peculiari notione, & à vulgari ſæpe remotiſſima, ſine ſingulari dogmatum ejus ſectæ cognitione, intelligi nequeunt. *Origenes*, & plerique alii Græci Patres, Platonicis maximè dogmatibus addicti fuerunt; ideóque ſi quis eos legere adgrediatur, ante *Platonis* aut Platonici Philoſophi lectionem, fruſtra ſanè tempus terat. Similiter ſi quis Tragicum Græcum legeret, nondum aliorum Poetarum lectione firmatus; primò multùm ſudaret, deinde cùm ſe eum intelligere putaret, toto cœlo ſubinde aberraret. Hæc exempla hanc in rem adducimus, quæ ſunt manifeſta, ut quid

quid velimus clariùs pateat; ſed ſunt & alia, in quibus innumeri peccant, quæ poſtea proferemus.

3. Quamvis non deſint Interpretes & Lexicographi, quorum labore non parum adjuvamur, in cognoſcendis vocum & loquutionum ſignificationibus; attamen, ne dicam multa ab iis eſſe omiſſa, difficillimum interdum eſt ea quæ habent aptare locis Veterum, quibus intelligendis inſudamus. Præter ambigua multa vocabula, voces plurimæ & phraſes adfines quidem ſunt ſignificatu, ſed varia tamen notant; quæ ſi confundantur, magnos poſſunt in hoc negotio errores parere. Sunt præterea loquendi genera & voces haud paucæ, quæ cùm aut nullam aut obſcuram habeant ſignificationem ſubjectam, attamen quaſi clara perperam habentur. Horum omnium exempla, ubi ad rem deventum erit, ſat magno numero proferentur.

4. Exercitatione & dexteritate haud exigua opus eſt, primùm ad cognoſcendam dictionem cujuſvis Scriptoris, ut eum à quovis alio ſecernere poſſimus; ſecundùm, ad videndum ſi quid vitioſi, negligentiâ Librariorum aut temeritate Criticorum, irrepſerit, & veram lectionem à falſis dignoſcendam; tertiò, ad deprehendendas Veterum Librariorum fraudes, qui inſignia nomina addiderunt fronti Librorum interdum non malorum, ſed Scriptorum minùs celebrium, ut meliùs venderentur. Itaque hic eſt ſummus Artis Criticæ apex, ad quem non niſi longo labore pervenire licet.

## SECTIO III.

1. Usus quàm plurimos habet Critice, & alios quidem cum aliis Diſciplinis communes, alios verò ſibi proprios; quorum præcipuos breviter adtingemus. Utilitas omnis, quæ hauritur ex Hiſtoriæ cognitione, adeóque ex univerſo Humaniorum Litterarum ſtudio, quantùm patet, huic imputari debet; quoniam, hujus unius ope, Hiſtoriæ & elegantiorum Litterarum peritia comparatur. Eadem unicum eſt veræ Rhetorices, non fucatæ illius, quæ Mendacio æquè ac Veritati patrocinatur, fundamentum. Hujus beneficio, verborum ambiguorum, ſeu de induſtria, ſeu incautè adhibita fuerint, latentes fallacias deprehendimus; idque quod intelligi poteſt ab eo, quod ſenſu caret, ſecernimus. Nulla alia Ars, præter Criticam, quâ ratione ſuppoſititia monumenta dignoſcantur, & loca veterum inſtrumentorum, fraude, vel inſcitiâ, corrupta reſtituantur, docet. Atque hi duo poſteriores uſus Criticæ proprii ſunt, priores habet communes cum aliis Diſciplinis. Quod paullò copioſiùs oſtendere, quoad inſtituti noſtri patitur brevitas, operæ pretium erit; hinc enim manifeſtiùs, quanti momenti ſit hæc diſciplina, liquebit.

2. Hiſtoriæ ope cognoſcimus initia humani generis, quæ nos deducunt ad cognitionem ipſius rerum omnium Opificis; opiniones & conſuetudines populorum addiſcimus, quæ proſunt multum, ſi ea cognitione dex-

trè utamur, ad bene ac beatè vivendum; eventusque & mutationes intelligimus, quæ in rebus humanis necessariò eveniunt, & quibus cautiores ac mitiores evadimus. Hæc autem omnia cognosci nequeunt, sine Critices subsidio. Nam licèt pauci hujus Artis canonas satis adtenderint, & certâ viâ hoc in negotio progressi fuerint; attamen si quid in Historia intelligunt, totum ferè id Criticæ debent, ut ex ipsa re postea liquidò constabit. At sunt innumeri, qui, miro errore, putant se intelligere quod non intelligunt; quia ignorant quanta cautio adhibenda sit, ad sermonem veteris Scriptoris probè adsequendum. Quot & quanti viri crediderunt se Historiam Ecclesiarum Christianarum, & opiniones eorum, qui vulgò *SS Patres* vocantur, in numerato habere, qui * reverâ hospites ea in re fuerunt? Nempe, vocabula nuda didicerant, aut voces, quibus ex hodiernis placitis significationes tribuebant, memoriæ mandarant; quod indubitatis exemplis alibi ostendemus.

3. Ope Humaniorum Litterarum, expolitur ac emollitur animus, naturâ suâ rudis & tenax earum rerum, quibus primùm imbuitur aut percellitur; quod in rusticis deprehendimus, qui non modò rudes sunt & ignari eorum, quæ in villa sua non viderunt; sed etiam pertinacissimè plerumque consuetudinibus & opinionibus, ab infantia acceptis, adhærent. At qui cum plurimis versantur, experientiâ non tantùm ruditatem exuunt, sed etiam sese adsuefaciunt audiendis contra suam sen-

* *Vide P. 2. Sect. I. c. XIV, 7. & seqq.*

ſententiam rationibus; atque eâ adſuetudine, cedere aliorum argumentis, ſi recta videantur, diſcunt. Ita quoque qui plurimos Scriptores legerunt, & cum illis, ut ita dicam, familiariùs verſati ſunt, imperitiam & pertinaciam, cognitâ illâ varietate infinitâ opinionum, deponunt. Fateor tamen vaſtæ lectionis viros, utroque vitio, præ ceteris, laboraſſe; verùm hoc factum non eſt vitio Artis, ſed quòd ipſi pravæ eſſent indolis, & multa quidem legiſſent, ſed pauca reverâ intellexiſſent. Accidit ſanè ſæpiſſimè ut, qui diuturnam cuipiam Arti operam dederant, finem Artis illius nequaquam adſequerentur; quod non eſt ipſi Arti vitio vertendum, ſed iis qui ea abutuntur, imbecillitate judicii, aut pravo adfectu præpediti. Verùm ubi Ars cum indole aut præſtanti, aut non prorſus inepta conjungitur; indoles præſtantior multò evadit, vel mediocriter certè expolitur.

4. Critica quidem canonas non tam disertè loquendi, quam intelligendorum Scriptorum veterum tradit; ſeu eloquentes fuerint, ſeu minùs facundi. Attamen, dum docet quâ ratione animum Scriptoris, ſub verbis quibusvis latentem, perſpicere queamus; eâdem operâ oſtendit quis ſit, & quis debeat eſſe ſermonis uſus, ut qui noſtra legunt, vel audiunt, mentem noſtram probè capere poſſint. Itaque hac ratione, Critica fundamentum eſt Rhetoricæ; quæ eò ante omnia tendit, ut perſpicuè quæ volumus efferre nos doceat.

5. Hoc manifeſtius erit, ſi reputemus, inter

ter præcipuos Criticæ fines, hunc esse; ut probè, nimirum, intelligamus quid unaquæque vox significet, & quænam sit cùm singulorum commatum & periodorum, tum totorum librorum sententia; hoc est, efficere ut cùm legimus Scriptorem quempiam, id ipsum cogitemus, quod dùm scriberet ille cogitabat, quantum quidem id ex verbis ejus conjici potest. Ideóque si cujus cogitationes obscuræ fuerunt, dum scriberet, ejus dictis non adfingemus claras notiones; quasi quæreremus quid cogitare debuerit, & quænam dogmatum ejus sint consectaria, non verò quid re ipsâ cogitarit. Loquimur autem hîc de homine, non qui quod perspicuè intelligit, imperitiâ scribendi, obscurè effert; sed qui obscuram notionem, animo obversantem, iis quibus potest verbis exprimit, quod nimis frequens est. Contrà si quis dilucidas notiones verbis extulerit perspicuis; oportebit nos itidem clarè intelligere quid velit, numquam aliàs. Pariter si quis incautè, aut præ adfectu, utatur verbis ambiguis, eadem Ars nos docet quâ ratione varios vocum sensus excutere possimus; ne præter Scriptoris mentem aliquid in ejus sermone urgeamus, quod urgendum non fuerat. Contrà vulgò fit, nam qui obscurissimum Scriptorem, hoc est, cùjus obscura non verba modò, sed & animi sensa fuerunt, quàm maximè potuit, perspicuè interpretatus est, egregii interpretis officio defunctum se putat; cùm ut plurimùm indicaverit, quid cogitare debuerit Scriptor quem explicat, ut ejus verbis respon-

ſponderent animi ſenſa, non quid re ipsâ cogitarit. Idem factitant etiam qui res, quatenus ſibi notæ ſunt, magis adtendentes quàm verba Scriptoris, quem interpretantur, dicta ejus notionibus ſuis aptant; cùm ex verbis potiùs ſenſa Auctoris expiſcari debuiſſent. Multa quoque, quaſi clara, transmittuntur, quæ haud levi ambiguitate laborant; eáque multò plura ſunt, quàm vulgò cenſentur. Alia intelliguntur, non pro uſu Scriptorum, qui ea adhibuerunt, ſed noſtri ſæculi, quo non vocibus modò Linguarum ſuperſtitum pro arbitrio utimur, ſed dictionibus etiam Latinis novas adfingimus ſignificationes, aut à proximè præteritis ſæculis adtributas retinemus. Videntur & quædam emphatica auribus noſtris, iis non ſatis adſuetis, quibus ita non adficiebantur Veteres; nec etiamnum adficiuntur doctiores, ſermoni eorum longâ & diligenti lectione adſueti.

Imò, quod paradoxum videatur, haud pauca ſunt vocabula, apud Veteres, uti & apud Recentiores, quæ, non dicam obſcuram, ſed nullam planè poteſtatem ſubjectam habent; non ſecus quàm Ariſtophanicum φλαττοθραττο φλαττοθρατ. Deprehendimus homines ſæpe hoc unum in ſermone ſpectare, non ut notiones quæ mentibus ſuis obverſantur, dum loquuntur, exprimant; ſed ut certas voces in certis circumſtantiis, inſtar Pſittacorum, aut Gracculorum, pronuncient. Hoc obſervare eſt potiſſimùm in vocabulis quibusdam, * quæ grandia occultare di-

* *Vide P. 2 S. 1. C. IX.*

dicuntur myſteria; qualia ſunt vocabul[a] *Tranſſubſtantiationis*, *Præſentiæ corporis*, *non naturalis*, *ſed ſacramentalis*, *Ubiquitatis humanæ naturæ Chriſti*, &c. Quæ adferimus, non quaſi ſola, ſed ut eximia quædam exempla vocabulorum nihil ſignificantium. Sunt præterea innumera, quæ ſi non ſint eodem loco habenda, † notiones adeò generales & incertas habent, apud pleroſque Scriptores, adnexas, ut vix ac ne vix quidem liquidò indicari poſſint. Attamen qui iis utuntur ſperant ſe luce meridianâ clariùs loquutos, cum multa ejuſmodi protulerunt vocabula. Hinc etiam fit ut qui eos Scriptores legunt videantur interdum ſibi mira legere, ubi nihil intelligunt; iiſque adſentiantur, vel potiùs in vocibus quibuſdam adquieſcant, ſummâ propenſione animi, & putent ſe veritatem didiciſſe, cùm meros ſine mente ſonos didicerint.

* *Omnia enim ſtolidi magis admirantur, amántque*
*Inverſis quæ ſub verbis latitantia cernunt;*
*Veraque conſtituunt, quæ bellè tangere poſſunt*
*Aures, & lepido quæ ſunt fucata ſonore.*

6. Critica nos docet quî poſſimus ſuppoſititia Scripta à veris ſecernere, quod maximi eſt momenti. Primùm enim, niſi hujus regulas adtendamus, hiſtorias confictas pro veris ſuſcipimus, & ſic fabulis honorem ſoli Veritati debitum tribuimus. Ita cùm quidam *Joannes Annius Viterbienſis*, Ordinis Prædic[atorum]

† *Vide Il. C. VIII. & P. 2. S. II.*
* *Lucret.* Lib. I.

torum, qui floruit ſub finem ſæculi XV, edidiſſet, quaſi à ſe in ſchedis vetuſtis repertos, *Fabium Pictorem* de Aureo ſæculo, *Myrſilum Lesbium* de Tyrrhenis, *Catonis* Origines, *Sempronium* de Italia, *Archilochum* de temporibus, *Metaſthenem* (quem debuit vocare Megaſthenem) *Philonem*, *Beroſum*, & *Manethonem*; multis imperitis impoſuit, & plures fefelliſſet, niſi hoc facinus luce litterarum, quæ poſtea excoli cœpere, retectum fuiſſet. Veteres Chriſtiani, cùm hanc artem non ſatis callerent, fabulas ſub Apoſtolorum, aut virorum Apoſtolicorum nomine, ſibi obtrudi paſſi ſunt. Talia fuere *Itinera Pauli*, *Prædicatio Petri*, aliáque de quibus olim egerat *Amphilochius* Iconienſis, in opere quod περὶ τῶν ψευδεπιγράφων τῶν παρὰ τοῖς Αἱρετικοῖς, ac XVII. ſæculo *Joannes Dallæus* in *Pſeudepigraphis Apoſtolicis*; & quæ ab iis proferri ſolent tam ſecurè, quàm ſi certò conſtitiſſet eſſe eorum, quorum nomina præferebant; cùm manifeſtiſſimum ſit, fuiſſe Scripta ſuppoſititia Multa quoque celeberrimis Scriptoribus Eccleſiaſticis tributa ſunt, quæ iis ignota fuere; ut paſſim obſervarunt qui de hiſce Scriptoribus egerunt, & inter alios *Robertus Cocus* in libro inſcripto: *Cenſura quorumdam Scriptorum qui, ſub nominibus Sanctorum & Veterum Auctorum, citari ſolent*; *Joan Dallæus* Cap. III. Lib. I. *de Uſu Patrum* ac *Andreas Rivetus*, in *Critico Sacro*, aliique. Sed digna ſunt, quæ hac de re habet *Edm. Richerius* in Hiſt. Conciliorum generalium Lib 1. c. II, 6. p 36. nec ſuſpecta iis qui Veteres præter modum mirantur. Hinc

factum

factum ut * eruditus ac celebris Episcopus *Ox*[...] *niensis*, Antiquitatis alioquin propugnator [...] cerrimus, in hæc verba eruperit: *Tanta fu*[...] *primis sæculis fingendi licentia, tam prona* [...] *credendo facilitas, ut rerum gestarum fid*[...] *graviter exinde laboraverit; nec orbis terrar*[...] *tantùm, sed & Dei Ecclesia de temporibus f*[...] *Mythicis queratur. Arreptâ occasione, qu*[...] *Confessores θεοφόροι & χριστοφόροι passim dic*[...] *bantur, malè feriati homines Briareum Chr*[...] *stianum Martyrologiis inseruere. Paribus a*[...] *spiciis lancea, quæ Domini latus transfixit,* [...] *sanctum Longinum transibat, & vestis, q*[...] *Protomartyr Anglorum Albanus se induit,* [...] *sanctum Amphibalum mutabatur.* Atque h[...] & similia plura crederemus etiamnum hod[...] portenta, nisi Critices lux nostri Occiden[...] tenebris illata, Mendaciis discussis, Veritate[...] patefecisset.

7. Verùm non in Historicis dumtaxat fict[...] secernendis prodest Critica, sed in veris H[...] storicorum Scriptis additas lacinias, aut rel[...] ctas particulas, quæ aut sensum turbant, a[...] novum etiam pariunt, eúmque Historicor[...] opinionibus contrarium retegit. Ita [...] docti † existimarunt *Josepho* adsuta fui[...] verba Christi, à Christiano malè feriato, [...] *Josephus* Christo testimonium, quo non ind[...] get, exhibuisse videretur. Detracta quoq[...] interdum sunt veteribus Historicis, quæ no[...] satis consentire videbantur, aut cum fide H[...] storiæ, aut cum receptis sententiis; qua[...]

* *Jo. Fellus* in Monit. præmissa *Confessioni* suppositìtiæ Cypria[...]
† *Tan. Faber* in Epist. 44. Lib. I. & infra P. 3. S. I. c. XIV, [...]

re, nequidem sacris Apostolorum † Scriptis pepercere audaces, imò perfidi Librarii. Quod cùm ita sit, quid mirum, si manus non abstinuere ab aliis Historicis? Sic apud *Eusebium*, in Chronico translato & aucto ab *Hieronymo*, legitur ad An. MM. CCC. XCII. *Basilius Cæsariensis Episcopus Cappadociæ clarus habetur*; resectis hisce quæ in quibusdam Manuscriptis, temerariam correctionem non passis, comparent: ‡ *Qui multa continentiæ & ingenii bona, uno superbiæ malò, perdidit.* Quod quàm verum fuerit, ex Carminibus & Epistolis *Gregorii* Nazianzeni, summi ejus amici, satis liquet.

8. Cavendum tamen docet Critica, ne quia interpolata sunt multa Veterum Opera, multa item ὑποβολιμαῖα, ideò omnia suspicemur corrupta, aut supposita; & præcepta tradit, quæ si sequamur, nec omnia sine examine admittemus; nec omnia, quod est alterum extremum, rejiciemus, ideò quia sunt quædam falsa; uti faciunt, qui Criticæ nunquam litarunt.

9. Sed, quas modò memoravimus, fraudes non solùm in his quæ ad eventus pertinent, commissæ sunt; verùm etiam in libris dogmaticis, quod majoris est periculi. Etenim ut novitia dogmata auctoritate Veterum fulcirentur; aut ne Veterum dictis oppugnarentur, eorum Scripta, vel aucta, vel imminuta sunt. Libri integri iis adtributi, quo-

† Vide *Criticæ Part. III. S. I. c.* 14.

‡ Vide *Is. Vossium* in Resp. ad 3. Objection. *Ric. Simonii* p. 119.

quorum non erant, verisque alienâ manu fœtibus insertæ integræ periodi, cujus utriusque fraudis vel unus exemplum est *Ignatius* Antiochenus Episcopus; cui non modò adfictæ sunt, quas numquam scripserat, Epistolæ; sed additæ, in genuinis, plurimæ laciniæ, ut ex earum *Usseriana* & *Coteleriana* Editionibus videre est. Detracti sunt ex Veterum Scriptis libri integri, quòd non placerent Editoribus, sicuti fecisse se turpiter jactat * *Latinus Latinius* in Ed. Operum Cypriani Manutiana, ubi non comparet insignis illa Epistola *Firmiliani*, Cæsareæ Cappadociæ Episcopi, in qua *Stephani* Romani Episcopi vitia vivis coloribus pingit. Qui Editionem Venetam Operum Augustini, Ann. 1570. procurarunt, fatentur, in ipsa operis fronte, quasi egregium facinus, *se curavisse removeri ea omnia quæ fidelium mentes hæreticâ pravitate possent inficere, aut à Catholica & orthodoxa fide deviare.* Neque hoc putandum heri aut nudiustertius primùm cœpisse fieri; pestis hæc multò periculosiùs grassata est antiquioribus sæculis, cùm libri manu describerentur, rarioresque adeò essent; ut exemplis adlatis, & multis aliis, quæ posthac adferentur, liquet.

10. Ope Criticæ, hasce omnes fraudes deprehendimus; quod nisi fiat, errores novos, quasi prisca dogmata, admitti à nobis oportebit. Apostolis, exempli causâ, tribuenda erunt

* Biblioth. Sacr. p. 177. *Ego*, inquit de hac Epistola verba faciens, *Latinus Latinius omisi, non Manutius, cum Majorum exempla sequutus, tum petulantiam hominis detestatus.*

erunt figmenta quæ in eorum ψευδ·επιγράφοις reperiuntur, ut fecerunt Veteres, & inter alios *Clemens Alexandrinus*. Iidem etiam, quòd avidiùs adriperent quidquid videbatur favere Christianæ Religioni, sine ullo examine Critico, Ethnicis sæpe ludibrium debuerunt; ut cum Sibyllarum versus, à Christiano fictos, contra Ethnicorum Religionem adhibuerunt, quasi à mulieribus fatidicis ante plurima sæcula effusos; unde factum ut ab iis * *Sibyllistæ* vocarentur, & † fraudis accusarentur. Denique eâ ratione fiebat ut multorum animi à Christianismo alieniores fierent, útque fides Christianorum non paucorum cæca potiùs esset credulitas, quæ falsis æquè ac veris movebatur, quàm sapientium virorum persuasio; quod postremis temporibus multis, qui nasutiores quidem sunt, ut possint fraudem subolfacere, sed non sat docti ut Veritatem inveniant, omnem pectore excussit fidem.

11. Præter memoratas fraudes, quæ luce Critices reteguntur, & caventur, multa irrepsere in Veterum Scripta menda, ignorantiâ Librariorum, eorumdémque oscitantiâ; imò & Criticorum, qui Critices non satis periti audaciùs libros Veterum emendarunt, temeritate. Ejusmodi mendis vix ulli carent Scriptores, quoniam Librarii aut Critici paucissimi satis diligentes, aut cauti, ut decuit, fuere; nulli prorsus spiritu ἀναμαρτησίας acti. Hinc nati hujus XVII. & prioris sæculi viris doctis labores, circa hoc solum innumeri, ut



* *Origen. contra Celsum Ed.* Cant. p. 272.
† P. 369.

ut emendatè Veterum Scripta ederentur; hinc tot de Codicibus depravatis querelæ, quibus vel solis volumina conflarentur. Atque hæc labes non modò minoris momenti Scripta, sed Sacros etiam Codices invasit, ut viri summi manifestò ostenderunt. Licèt hujusmodi menda iis, quæ ad salutem necessaria sunt, non officiant; attamen nisi Critices periti sint qui legendis Sacris Libris operam dant, necesse est aut non intelligant multa quæ legunt, aut mira fingant, ut sensum ex depravatis locis eruant. Sic cùm *Augustinus* haberet mendosum Codicem, in quo locus Ps. XLIII. qui profertur Rom. VIII, 36. si legebatur: *Propter te, adficimur totâ die*, omissâ voce *morte*, hinc consectaria inania duxit deceptus *mendositate codicis*, ut ipse loquitur quorum eum postea puduit. Vide Retract. Lib. I. Cap. VII. n. 2. & *seqq.*

12. At ope Critices via aperitur tuta ad menda ejusmodi deprehendenda, &, si fieri possit, emendanda Fateor Criticos innumeros hic peccasse, & quotidie παραδιορθώσεσι Veterum Scripta inquinare. Verùm hi Arte non uti, sed abuti censendi sunt, nec propterea Ars ipsa vituperanda. Multi quidem sanè pravè ratiocinando in errores delapsi sunt, sed quemadmodum propterea Rationem non abjiciemus, ut nos & negotia nostra, brutorum instar, impetu, non judicio, regamus: ita nec, propter Criticorum peccata, Artem ipsam Criticen repudiabimus; si quis ea dextrè utatur, summæ utilitatis semper futuram. Non desunt quidem qui in Sacris Codicibus

ne minima etiam menda agnoscant; sed certè quod optant, & quod etiam omnes cuperent, credunt. Verùm hac eorum opinione aut pertinaciâ, quod falsum est non evadit verum; adeóque dum manifesta negant, Religionem Atheorum ludibrio exponunt, ostenduntque se non amore Veritatis, sed studio partium agi. Sapientiores enim cùm nihil tutius Veritate esse putent, tum verum vero contrarium esse non existimant, quò fit ut nihil Religioni Christianæ timeant, modò Veritatem semper propugnare liceat; quod, Deo favente, saltem in aliquo terrarum angulo, semper licebit.

13. Postremò, Critica nos docet an quod adgressus est Scriptor quivis (exceptis tamen iis qui de abstrusioribus disciplinis, quas non adtingunt Critici, scripsere) ad regulas Artis præstiterit; an Poëta, an Historicus, an Orator, Poëtices, Historices, ac Rhetorices Leges observarint. Quæ pars hujus Artis non est miscenda, cum ea quam modò memorabamus; neque censenda sunt supposititia omnia, quæ in Leges Artis peccant, quarum optimi quique Scriptores interdum immemores fuere. * Quod tamen aliquando factum à summo Critico *Aristarcho* Alexandrino, *qui Homeri versum esse negabat, quem non probabat*, ut loquitur *Cicero*, Epist. Famil. Lib. III. Ep. 11.

14. Atque hæc de Definitione, Divisione, & Usu Critices dicenda habebamus; quæ ad hanc Disciplinam in ipsa fronte hujus Opusculi

* *Insigne exemplum vide infrà P. 3. Sect. 1. c. 13. §. 2.*

culi delineandam, necessaria duximus. Ex r ipsa certiùs judicabit Lector, an ei quidquam immeritò tribuerimus; nos quidem scientiam hanc multò φιλοσοφικωτέραν esse, quàm mult crediderunt, ex iis, quæ dicemus, manifestum futurum speramus.



# ARTIS CRITICÆ

## PARS I.

## De Ordine in Lectione Veterum Scriptorum observando.

---

### CAPUT I.

*De iis quæ Lectioni Veterum præmitti debent.*

1. EUM, cui hæc præcepta tradimus, jam imbutum esse oportet Grammaticæ elementis, & eâ cognitione Latinæ Linguæ instructum; ut faciliores Scriptores, sine Dictionarii subsidio, intelligere, & Commentariorum, qui ad difficiliorum locorum interpretationem scripti sunt, sensum adsequi possit. Quod in Præfatione jam innuimus.

2. Cùm in omni Disciplina is ordo, quoad ejus fieri potest, servandus sit, ut illa ante omnia addiscantur, quæ simplicissima sunt, & sine aliarum rerum cognitione intelligi possunt; ac demum ad alia, magis impedita & quæ priorum illorum luce indigent, deveniatur, ejus rei nos hîc oportet esse memores; ne à difficilioribus initio facto, aut animus à stu-

ſtudiis alienior ipſo labore fiat, aut labor ſine fructu Studioſorum augeatur, aut etiam perturbationem in ſtudiis & in animo pariat ordo præpoſterus; quæ omnia, quaſi ſcopuli ſtudiorum, ſunt ab omnibus diligentiſſimè vitanda.

3. Tria ſunt quæ, poſitâ eâ Latini ſermonis cognitione, quam initio indicavimus, poſſunt intelligi; adhibito eo ſtudio, quod in omnibus ſcientiis, quæ primùm adtinguntur, neceſſarium eſt. Prima eſt *Geographia*, altera *Chronologia*, tertia *Conſuetudinum & Opinionum notitia.* In tribus hiſce poſſunt cum fructu verſari, qui humanioribus litteris operam dare incipiunt; neque enim ad ea intelligenda magnâ Latinæ Linguæ cognitione opus eſt, & poſſunt ex Recentiorum Scriptis hauriri.

---

## §. I.

### *De Geographia.*

1. GEOGRAPHIAM, cùm diſcendam præcipimus, non intelligimus Artem ipſam Tabularum Geographicarum conficiendarum, principiorúmque ejus Artis Mathematicorum notitiam; hæc enim ad Mathematicas diſciplinas, quas hîc non adtingimus, pertinent. Neceſſaria dumtaxat eſt cognitio Geographiæ, qualis traditur in Compendiis Geographicis, quæ omnium manibus teruntur; ubi diſcere eſt quinam in Sphæra intelligan-

gantur circuli, quas in partes Orbis Terrarum dividatur, quis ſit ſitus Imperiorum, Regionum, Provinciarum, Urbium, locorumque omnium celebriorum.

2. Ea notitia, ſaltem mediocris, planè neceſſaria eſt, priuſquàm ad ſeriam lectionem Scriptoris ullius deveniatur; cum paſſim occurrant nomina Gentium, Populorum, Regionum ac Urbium. Niſi enim ſciamus, quem locum terrarum habuerint; primùm non intelligemus ſæpiſſimè quod de iis dicitur, nec quid Genti cum Gente, Civitati cum Civitate, negotii eſſe potuerit adſequemur. Erroribus etiam Veterum Geographicis, qui neque rari, neque exigui ſunt, ſi ſimus prorſus ἀγεωγράφητοι, paſſim deludemur. Sic qui Alexandri res geſtas ſcripſere *Caucaſum*, qui eſt inter maria *Caſpium* & *Euxinum*, apud Indos quæſivere. Vide *Curtium* Lib. VII. c. 4, 5. Unde factum ut *Curtius* Caſpium & Euxinum maria miſcuerit, & *Tanaïn*, ubi eſt *Oxus*, ad ortum *Caſpii* maris poſuerit, aliáque peccaverit, de quibus in Parte III. agemus. Sic *Lucanus* Lib. III. verſ. 248. malè inducit Arabas

*Umbras mirantes nemorum non ire ſiniſtras,*

cùm ſint ἀμφίσκιοι. Digna tamen lectu ſunt quæ, ut *Manilium* excuſaret, ſcripſit doctiſſimus Vir *Pet. Dan. Huëtius* ad Lib. I, v. 440. Quod peccavit etiam de *Taprobana*, *Plinius* Lib. VI. c. 22. Alia quoque notat in iis meritò *Joſephus Scaliger*, in Prolegomenis ad *Manilium*. Sed, quod mireris, Romani Scriptores doctiſſimi *Virgilius*, *Manilius*, *Lucanus*, *Florus*, immani errore,



miſcue-

miſcuerunt Philippos Phthiotidis in Theſſalia urbem, haud procul à *Pharſalo* ſitam, ubi C. Julius Cæſar Cn. Pompeium vicit, cum *Philippis* Macedoniæ urbe, ad *Strymonem* fluvium, ubi M. Brutus & C. Caſſius a M. Antonio & C. Cæſare Octaviano victi ſunt; ut poſt alios animadvertit *Lucas Holſtenius* in *Stephanum Byzantinum*, ad vocem ΘΗΒΗ. Deinde ſine voluptate Hiſtorias, aut alia, in quibus multa mentio eſt populorum & locorum, legimus; at quæ ita legimus brevi faſtidimus, unde naſcitur ſtudiorum primò langor, poſtea neglectus, ac tandem barbaries ignorantiæ fida ac perpetua comes. Neque dicas, qui Scriptores antiquos legunt, etſi ſunt Geographiæ prorſus imperiti, eos poſſe juvari Dictionariis Geographicis aut Eruditorum Notis; etenim ubi ad illa ſubſidia paſſim eſt confugiendum, tum verò ſine maxima moleſtia fieri nequit; ſunt autem litterarum ſtudia facillima, ſi fieri poteſt, efficienda; & ſatis habent in ſe falebrarum inevitabilium, ut neceſſe non ſit alias negligentiâ noſtrâ aliunde accedere. Præterea ſi quis hanc moleſtiam concoquere ſit paratus, tamen diutiſſimè leget, priusquàm ex ſola lectione Hiſtoricorum, Philoſophorum, Oratorum aut Poëtarum vel mediocrem Geographiæ cognitionem ſibi comparare queat; quod tamen haud ægrè poteſt fieri, ſi brevis terrarum deſcriptio Geographica priùs diligenter legatur.

3. Dubitari nequit, quin *Deſiderius Eraſmus*, vir ſummus, inter eos cenſeri debeat, qui πολυΐστορες vocari poſſunt, & quin innumeri

mera legiſſet. Attamen intelligere eſt ex pluribus locis ejus Operum, eum ne elementa quidem Geographiæ initio tenuiſſe. Memini probè me, * dum legerem ejus notas in *Hieronymi* Epiſtolas, obſervare eum *Mitylenen* Lesbi inſulæ urbem confudiſſe cum *Melita* Inſula, ad quempiam *Hieronymi* locum, ubi mentio fit naufragii Pauli; quem locum memoria nunc non ſuppeditat. Sed nec opus eſt, quoniam hunc ipſum errorem repetiit in Notis ad Acta, Cap. XXVIII, 1. tertiæ editionis, anni M. D. XXII. & novos alios addidit: *Hugo*, inquit, *Carrenſis liberum nobis facit, utrum malimus Militenem legere, an Miletum, etiamſi ſunt qui corruptiùs legant Mitylene. Græci legunt Melite. Ea eſt inſula inter Epirum & Italiam, ſpectans Siciliam ad Septemtrionem.* 1. Ille *Hugo Carrenſis*, qui ſcripſit Commentarios in V. & N. Teſtamentum, obiit anno CIↃ CCLX, barbaro ſæculo; nec proinde dignus erat, cujus auctoritati in hujuſmodi re crederet vir tantus, quantus erat *Eraſmus*. 2. *Miletus* urbs fuit *Ioniæ*, in *Aſia* Minore, aut *Calabriæ*, in Regno *Neapolitano*, de quibus hîc ſine dubio non agitur. *Militene* ne nomen quidem eſt ullius loci, ſed mera depravatio pro *Mitylene*. 3. *Melita* ‡ eſt quidem nomen inſulæ inter Illyricum & Italiam, ſed abſurdum eſt dicere eam ſpectare Siciliam ad Septentrionem; nam ſpectat Illyricum, quod ad Septemtrionem Italiæ eſt.

 In-

* *Vide Indicem Auctorum ad vocem* Eraſmus, *in calce Tomi III.*

‡ Aut *Milita*, nunc *Melida* ab Italis, *Mliet* à Sclavis dicitur.

Inter hanc insulam & Siciliam interjacet Italia, cui est Sicilia ad Meridiem. At *Erasmus* hanc Adriatici maris insulam confudit cum insula ejusdem nominis, quæ est ad Meridiem Siciliæ in Africo mari; immani sanè errore, & ita expressio ut adpareat ei situm Epiri, Italiæ & Siciliæ inter se notum satis non fuisse; unde necesse est colligere tantum virum initio hospitem fuisse in hac disciplina, adeóque innumera in Veterum Scriptis non satis intellexisse. Neque reponas *Erasmum* oscitantià tantum peccasse, nam & alibi in eadem re peccat; ut ad vers. 13. ejusdem Capitis, ubi dicit *Rhegium esse civitatem Siciliæ maritimam*, cùm tirones norint esse Italiæ. Vicinia fortè in errorem illum conjecit, at hoc causari nequit ineptus Grammaticus, qui *Servii* in *Virgilium* Commentariis subinde nugas immiscuit, & cujus hæc sunt verba in Æn. IV, 367. *Hyrcanæque admorunt ubera Tigres. HYRCANÆ: Arabicæ*, inquit, *nam Hyrcania silva est Arabiæ.*

4. Hinc liquet *Erasmum* vix umquam in Tabulas Geographicas, quæ sanè ejus ævo rariores erant, quàm hoc nostro, oculos conjecisse. Non dissimulabo tamen, in posterioribus Editionibus, emendata ab eo quæ peccaverat de situ Melitæ, & Rhegii; quod postea animadverti. At debuisset delevisse, eadem operâ, quæ ex *Hug. Carrense* habet, & ultima hæc verba: *Quamquam est Mitylene Cappadociæ civitas, verùm hîc insulam vocat.* Si commemoranda fuisset aliqua *Mitylene*, hæc debuit esse urbs insulæ Lesbi; sed tota hæc du-

dubitatio oriri non potuit, nisi in animo Geographiæ non satis perito. Quæ non dicuntur à me in tanti viri contumeliam, quem maximi facio; sed ut tirones ejus exemplo admoneantur. Nec nos primi *Erasmo* imperitiam Geographiæ tribuimus. Eum hac de re monuerat *Joan Genesius Sepulvedas*, Epistola, quæ est CCCLXXV in Appendice *Epistolarum Erasmi*. Haud à multis annis etiam * vir non indoctus, qui *Historiam Patriarcharum* scripsit, ubi de Uxoris Loti μεταμορφώσει agit, dixit *Uticam* non esse *Sidone* remotam; unde conjiciebat eam mulierem in salem fossilem conversam, qualis circa Uticam fuisse dicitur; ac proinde, ut ille putabat, non procul Sidone, adeóque Palæstina. Itaque ignoratio Geographiæ in errorem viros, ceteroquin eruditos, facilè conjicere potest; nec proinde negligenda est ea disciplina, ut sæpe fit.

5. Ut autem probè discatur, quatenus viam Critices studio sternit, utendum est *Sphæra Armillari*; ad cognoscendos circulos, de quorum variis generibus initio Artis agunt Geographi. Dein comparandæ sunt Tabulæ præcipuarum Regionum, ubi nomina antiqua adscripta sint; præsertim Imperii Romani, Italiæ ac Græciæ. Hanc postremam Regionem optimè omnium descripsit *Nicolaus Sophianus*, antecedentem *Philippus Cluverius*, licèt eorum Tabulæ mendis non careant. At sunt meliores multò reliquis antiquis, quæ plerumque pessimæ sunt; ut summopere optandum esset viros eruditos hoc negotium in se susci-

* *Joan. Henr. Heideggerus.*

suscipere, ut novas Antiqui Orbis Tabulas conficerent. Attamen, quoniam præstat aliquas adhibere; quam nullas; tot sunt comparandæ, quot possunt inveniri. Utile etiam est *Ptolemæum* habere Edit. Hondianæ anni 1605, si ejus comparandi occasio occurrat; est enim sæpe adcuratior Recentioribus.

6 Addendum est huic Compendium Geographicum *Phil. Cluverii*, aut quod nuper editum est, ubi sola continetur Geographia antiqua, à *Christophoro Cellario*, aut aliud quidpiam simile opusculum, prout erit ad manum. Idem *Cellarius*, postquàm hæc semel iterúmque edita essent, in lucem publicam emisit *Notitiam Orbis Antiqui* ad Constantini tempora, anno MDCCIII. duobus voluminibus, sed majoribus, quàm ut ab iis initium fieri possit. Epitome Geographica est semel atque iterum legenda, cum Tabulis, ubi quærenda omnia loca quorum meminit, aut quæ erunt in Tabulis quibus utemur; donec eam cognitionem situs Provinciarum, & Urbium præcipuarum adquisiverimus, ut veluti pictæ in memoria sint Tabulæ, &, statim ac objiciuntur oculis, possimus invenire loca de quibus sermo est. Ita fiet ut cùm legemus itinera, expeditiones, bella, fœdera inter Populos & Urbes, statim animadversuri simus, quàm longa essent itinera, quàm facilia aut difficilia bella, quàm necessaria fœdera, aliáque similia. Vitabimus etiam in sermone errores, in quibus deprehendimus interdum viros alioquin eruditos, sed Geographiæ imperitos. Hîc non recensebimus reliqua Disciplinæ illius commoda; quia non sunt hujus loci, & à Geographis ipsis peti debent.

## §. II.

### *De Chronologia.*

1. CHRONOLOGIÆ, seu Scientiæ Temporum partes sunt duæ; quarum una ἱστορικὴ potest dici, altera τεχνικὴ. Prior docet quo tempore viri celebres vixerint, & præcipui eventus contigerint. Altera verò ostendit quibus fundamentis nitatur tota illa computatio Chronologica. Utraque, antequàm animum ad lectionem Veterum adpellamus, prælibanda est, sed potissimùm prior; posterior enim, utpote difficilior, in aliud tempus differri potest.

2. Planè necessarium est Historiam summatim nosse, ut sciamus tempora eorum, quæ notatu dignissima humano generi evenerunt; primùm quia meliùs intelligimus Scriptorem, cum scimus quo tempore vixerit, quàm cùm ignoramus. Unumquodque sæculum suos habuit eventus, sua ingenia, sæpe & suos loquendi modos ac suas opiniones; ad quæ aut clarè, aut obscuriùs adluditur passim ab omnibus Scriptoribus, ut suo loco copiosiùs ostendemus. Secundò, vix possumus loqui de Veteribus, nisi sciamus quo tempore vixerint; alioqui timendum ne in crassos errores delabamur incauti, quod evenit etiam viris non indoctis, qui Chronologiæ rudes erant. Ejusmodi ingentem errorem erravit *Justinus* Martyr in * 2 *Apologia pro Christianis*, ubi fa-

* Pag. 72. *Ed. Colon. Ann.* 1686.

fabellam de LXX. Intt. ſeriò narrans ait *Ptolemæum Ægyptiorum Regem, cùm Bibliothecam inſtitueret, atque omnium hominum ſcripta colligere niteretur, & de Prophetiis Hebræorum aliquid inaudiviſſet, miſiſſe ad Herodem Judæis tunc imperitantem*, τῷ τῶν Ἰεδαίων τότε βασιλεύοντι Ἡρώδῃ, *qui peterent ad ſe mitti libros Prophetarum; quos Rex Herodes miſit.* Non eſt tantum hîc delictum memoriæ, ſed imperitiæ; neque enim qui Chronologiæ elementa norit, in tam celebribus Regibus, tantum peccatum umquam admiſerit. Scio eſſe qui pro Ἡρώδῃ, legi velint ἱερεῖ, *Sacerdotem* ſed MSS. omnes adverſantur. Cùm primis Chriſtianæ Religionis ſæculis, Platonici Chriſtianis plures ſententias Evangeliorum à *Platone* petitas eſſe abſurde objicerent, alii quidem alia calumniæ repoſuerunt; ſed *Ambroſius* Mediolanenſis *Platonem*, in peregrinatione Ægyptiacâ, ab Jeremia Propheta Judaicâ doctrinâ imbutum fuiſſe reſponderat, ac proinde à Judæis ſumſiſſe quæ haberet. Is liber *Ambroſii de Sacramentis*, vel *de Prophetia* inſcriptus, periit. Sed tam immanis erroris memoriam ſervavit *Auguſtinus*, qui eum pariter erravit *de Doctrina Chriſtiana* Lib. II. c. 28. & Epiſtola XXIV. ad *Paulinum*, ac poſtea retractavit Retract. Lib. II. c. 4. Tertiò tota perit lectionis voluptas, adeóque ſtudiorum & litterarum amor, ſi prorſus ignoremus, quo tempore evenerint ea quæ legimus; quod experimur etiam, cùm nobis quidpiam narratur. Solemus enim illico quærere, quando contigerit; quod niſi ſciamus, illibenter narrantem audimus.

3. Ne-

3. Neque etiam hic putandum est satis esse, si penès nos habeamus Tabulas Chronologicas, aut Chronologiam quampiam quam consulamus, ubi necesse est; etenim incommodum est frequenter nimiùm lectionem seriam abrumpere, ut ad ejusmodi subsidia confugiamus. Saltem tenenda sunt tempora potissimorum eventuum, & virorum celeberrimorum; aut pauca tantùm minoris momenti quærenda supersint. Alioquin ex quærendi labore nascitur fastidium & negligentia, quæ sunt in litterarum studiis veluti lethales morbi.

4. Igitur antequàm nos adcingamus ad lectionem Veterum, prælibanda est Chronologia, & quidem brevis Universalis Historia eligenda, quæ studiosè aliquoties perlegi possit. Multa ejusmodi nunc exstant Compendia, quorum unum ad manum habendum erit, quale est *Petaviani Rationarii* Pars prior, aut nuper edita *Christophori Cellarii*, viri eruditi, Historia Antiqua. Et hunc quidem prætulerim *Petavio*, quòd *Petavius* non semper annos eventuum quos narrat addat; præterquàm quòd in *Cellario* sint subjecti Scriptores, unde hausit quod habet. Sed & nos edidimus, post primam Criticæ hujusce Editionem, ejusmodi Epitomen, *ab initio Mundi ad tempora Caroli Magni.* Verumtamen hîc non est quærenda summa ἀκρίβεια, quæ in Epitomis esse nequit; satis est si modò præcipua quæque notata sint, & eorum tempus circiter memoriâ teneatur. Hoc autem facilè fiet, si adtentè aliquoties eamdem Epitomen legamus; & quo-

quotiescumque memoria tempus alicujus rei quæ inter legendos Veteres occurret, non suppeditabit, non pigeat ad Compendium confugere. Addi etiam possunt Tabulæ Chronologicæ, quales sunt *Petavianæ*, aut aliæ, quas utile erit parietibus Musei appensas habere, ut sæpe aliud agendo perlustrentur, & tempora animo altiùs infigantur.

5. Quicumque hoc experientur, videbunt magnum inde nasci emolumentum, & summam in legendo voluptatem. At præterea habere oportet Dictionaria Historica, uti & Geographica, quæ aut junctim aut divisim traduntur. Conjunctim illa inveniuntur in *Caroli Stephani* Lexico, à *Nicol. Loydio*, nuper in Anglia aucto, vel in *J. Jac. Hofmanni* Dictionario. Separatim Geographiam tradidere *Abr. Ortelius* olim, postea *Phil. Ferrarius*, cujus opus multùm auxit *Mich. Antonius Baudrandus*. Hæc aut similia, pro commodum erit, sunt comparanda Lexica; iis enim prorsus carere non potest, quicumque cum fructu legere cupit; uti nec Artem ἐκ τῶν βαναύσων sine artis instrumentis, quisquam potest addiscere.

6. Non addam hîc plura consilia de Geographorum, aut Chronologorum Veterum vel Recentiorum lectione; quia qui hæc circa initia studiorum probè observarint, & ulteriùs fuerint progressi, ipsi sibi satis consulent. Monendum tantùm superest aliquid de ea parte Chronologiæ, quæ τεχνικὴ dicitur. Ea docet rationem annorum plerarumque Gentium nobiliorum, & methodum qua utun

tuntur Chronologi, ad tempora antiquarum Historiarum constituenda; prout possumus cognoscere ex secundo libro *Rationarii Petaviani*, ubi illa Ars traditur. Non memoro *Doctrinam Temporum* ejusdem Auctoris, quòd nimis amplum sit id opus, & doctius, quàm ut à tironibus legatur. Hæc quidem est Chronologiæ omnis fundamentum; sed quia est difficilior, & utilis dumtaxat, ad calculos Chronologorum expendendos; ideò ejus lectio differri potest. Sumimus enim hîc quasi certum, Chronologos, quos sequimur, rectè rationes iniisse, quod quin in præcipuis saltem verum sit, dubitari nequit; licèt sint, in aliis minoris momenti, nodi multi ἄλυτοι. At hîc satis est, si modò de summa rerum constet; etenim error pauculorum annorum rariùs intelligentiæ Scriptorum antiquorum officere potest.

---

## §. III.

### *Cognitio Consuetudinum & Opinionum.*

1. IN omnibus Scriptoribus, innumeræ sunt adlusiones ad Consuetudines ac Opiniones eorum temporum, quibus scripsere; quas nisi in numerato habeamus, non intelligimus multesimam partem eorum quæ legimus, si aliunde Interpretem, quem consulamus, nancisci nequeamus. Hoc adeò manifestum est, ut probatione non egeat; quicumque enim vel

vel unum Scriptorem antiquum legere adgressus est, rem expertus est illico, aliquo pagellarum lectione. Sed sunt non modò manifestæ adlusiones, verùm etiam obscuriores multæ, quæ ab omnibus non animadvertuntur; adeò ut non pauci ea se intelligere putent, quæ non intelligunt.

2. Consuetudines autem omnes possunt a duas classes referri. Aliæ respiciunt res privatas, aliæ publicas; & hæ quidem notiores plerumque sunt, ceteræ ignotiores. Attamen ad res privatas non minus passim adluditur quàm ad publicas. Innumeræ loquutiones inde desumtæ sunt, quarum vim ideò non a sequimur, quia illas Consuetudines sæpe ignoramus. Exemplum unum, aut alterum adferre non pigebit.

Theologi multùm desudarunt ad inveniendam rationem, ob quam Christus Matt. VIII. 12. pœnas malorum σκότος ἐξώτερον *tenebras externas* vocat. Opiniones non referam, ne brevitate institutâ excedam, sed u verbo indicabo quid sit. Nempe, sermo de cœna, quæ cùm noctu sumeretur, ut nun nemo poterat cœna excludi, quin esset in *tenebris externis*. Vide quæ ad eum locum scripsimus. Scio cœnam, apud Græcos Romanos, ante solis occasum inchoatam & sæpe in multam noctem protrahebatur, præsertim si plures ad eam essent vocati; esset nuptiale, aut aliud quodvis convivium. Apud Hebræos, non tantùm Paschalis cœ de nocte celebrabatur, sed etiam quævis

(a) *In add. ad H. Hammondi Adnotationes in* N. T.

ptialis, ut liquet ex Parabola Nuptiarum, quæ exstat Matth. XXV. De Græcis & Romanis Consuetudinibus, hoc in negotio, egerunt *Fulvius Ursinus* in Adpendice ad librum *Pet. Ciacconii* de Triclinio, *Dionys. Lambinus* ad *Horatii* Lib. III. Od. VIII, 14. & Sat. VI, 65. Lib. II. *Guil. Stuckius* Ant. Convival. Lib. I. c. 11. *Justus Lipsius* in XIV. Annalem *Taciti* & *Claud. Salmasius* ad *Florianum Fl. Vopisci*. Quod adnoto, præter morem, quia nescio quis, his dudum editis, rei alioquin omnibus notæ exempla à me petiit, quasi temerè dixissem de nocte cœnasse Veteres.

Aliquando, ut vel hinc adparet, ad notas Consuetudines non adtenti, à sensu aberramus. Ita etiam, in celebri illa Dominicæ Orationis petitione: *panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, adludit Christus ad morem eorum qui pauperes alunt, præbitis quotidie in unum diem alimentis; quorum exemplum exstat apud Tobiam, Cap. I. 3, 19. secundùm Latinam Versionem. Similiter *Vopiscus* (a) in *Aureliano*: *Siligineum suum* (scilicet, panem) *quotidie ævo suo unusquisque recipiebat.* Eos panes vocabant διαιωνίζοντας, (b) quos pauperes ab Impp. unoquoque die accipiebant, per totam vitam; quod exprimit vox ἐπιούσιος, *crastinus*. Sic & Manna, quâ in Arabicis solitudinibus Hebræos Deus aluit, fuit panis ἐπιούσιος, quem Deus quotidie, quamdiu necesse fuit, præbuit. Hoc ergo Christus vult: Da nobis in posterum, per reliquam vi-



(a) *Edit. Salmasianæ Parisi. p. 220.*
(b) *Claud. Salmasius in not. p. 375.*

vitam, quotidie unde vivamus: ut sit pauperibus, quibus quotidie victus suppeditatur. De significatione singularum vocum, consulendus *H. Grotius.*

Adludit Christus ad publicam Consuetudinem Matth. V, 22. ubi mentionem facit *Judicii* & *Synedrii*, quæ nomina erant Tribunalium; ad quæ leviores & graviores causæ apud Judæos disceptabantur. Vide quæ ad eum locum diximus.

3. Ad Opiniones quoque passim respicitur, quæ in duo summa genera possunt distribui. Aliæ pertinent ad cultum Dei, & mores; aliæ ad res naturales. Ita cùm Judæorum præcipua in divino cultu cærimonia in sacrificio esset sita; ideò in N. Testamento omnia fere pietatis officia, sacrificii nomine, interdum indigitantur. Mors Christi sacrificium quoque vocatur, quòd fuerit præcipua ejus erga Patrem pietatis pars, & quædam habeat sacrificiis similia. Summa est interdum difficultas sciendi an vox, quæ metaphoricè & adlusione quadam cuipiam rei designandæ adhibetur, urgenda sit, pro tota primigeniæ suæ significationis amplitudine; hoc est, an in rebus quibus metaphoricè aptatur, omnia quærenda sint similia iis quæ sunt in aliis, quas ea vox propriè designat. Qui Opiniones, ad quas respicitur, ignorant, ne de adlusione quidem cogitant; nedum ut nodos ejusmodi in interpretandis Veterum Scriptis longè maximos solvere queant. Verba LXX. Intt. in versione Psalm. XCI. 6. δαιμόνιον μεσημβρινόν, *Dæmonium meridianum*, multùm torsere

tres Græcos & Latinos. Non quæram an Hebraïci Codicis verba rectè versa sint, hisce vocibus. Hoc tantùm dicam, ad Ethnicorum opinionem respici, qui credebant Dæmonas meridiè potissimum esse timendos. Ita *Callimachus Cyrenæus*, in Hymno in *Lavacra Palladis*, vers. 71. Deam describit cum Chariclone nympha lavantem, hisce verbis:

Ἵππῳ ἐπὶ κράνᾳ Ἑλικωνίδι καλὰ ῥεοίσᾳ
    Λῶντο, μεσαμβρινὰ δ᾽ εἶχ᾽ ὄρος ἁσυχία.
Ἀμφότεραι λώοντο, μεσαμβριναὶ δ᾽ ἔσαν ὧραι,
    Πολλὰ δ᾽ ἁσυχία τῆνο κατεῖχεν ὄρος.

*In Hippocrene Heliconide pulchrè fluenti lavabant, cum meridiana obtineret montem quies; ambæ lavabant & meridianum erat tempus, multáque tranquillitas illum obtinebat montem.* Quo factum est ut Tiresias, qui per Heliconem nunc oberrabat, Deâ conspectâ, oculorum usum amiserit. Similiter, apud *Theocritum*, Idyll. I. Pastores non audent τὸ μεσαμβρινὸν συρίσδεν, *meridie fistulâ canere*, quòd timerent Panem, τὸν Πᾶνα δεδοίκαμες. *timemus*, inquiunt, *Panem*. *Lucanus* Lib. III. de Luco ad Massiliam sito, quem sanctissimum Galli habebant:

*Non illum cultu populi propiore frequentant,*
*Sed cessere Deis, MEDIO cùm Phœbus in axe est,*
*Aut cœlum nox atra tenet; pavet ipse sacerdos*
*Accessus, dominúmque timet deprendere luci.*

Hinc videmus quare, inter diei pericula, Se-ptuaginta Intt. *dæmonium meridianum* recen-fuerint; nempe, quòd Dæmonas tunc tem-poris errare crederent, ut Græci, imò & Æ-gyptii, aliíque Orientales.

4. Præcipua diligentia doctiſſimorum Inte-pretum in eo ſita eſt, ut adluſiones ejuſmo-enucleent; ſed quoniam non ſemper om-adtingunt, & moleſtum ac tædioſum eſt aliquot paginas legere, ſine neceſſitate ad In-terpretem confugiendi; antequàm incipiam Scriptorem ullum legere, neceſſe eſt aliqu-operam, cognoſcendis Gentis ejus potiſſim-Conſuetudinibus & Opinionibus, dediſſe.

5. Optandum ſanè eſſet libros nos habere Conſuetudinibus & Opinionibus Veterum etiam vulgaribus, tum ſcriptos, cùm eæ gebant; multa enim, etiam notiſſima, tempo-intercidunt, quæ ne ſummâ quidem dilige-tiâ ex Veterum ruderibus poſtea erui poſſu-Sed dum Conſuetudines & Opiniones latè ceptæ vigent adhuc, vix ab ullo deſcribuntur quòd æquales perpauci libros, de rebus no-ſimis & vulgaribus ſcriptos, legere ſuſti-rent. Itaque dum Hiſtorici præſentium a-mos ſibi conciliare ſtudent, & fama ſua id memorant quod ſui ævi hominibus non tis notum eſſe poterat, ſed quæ omnibus ta erant ferè omittunt; unde factum ut po-ritatem fugerint, quia paullatim in deſuetu-nem abeuntium memoria à nemine ſervata Sic propter Conſuetudines, ſervulis olim tiſſimas, nunc eruditiſſimi quique viri non rum ſudant, quòd eas ignorent. Ad Hi-

riam & mores Romanorum quod adtinet, id evenit quòd plurima ad poſteritatem traduxit, quæ alioqui periiſſent. Scilicet, Græci, inter Romanos verſati, Hiſtoriam horum & mores deſcribere adgreſſi ſunt, non in Romanorum, ſed in Græcorum gratiam; & coacti fuere multa tradere ac explicare diſtinctiùs, quàm opus erat Romanis hominibus; quòd Græci, in rebus Romanis hoſpites, eorum Hiſtorias alioqui non erant intellecturi. *Polybius* de Romanorum militia multa dixit, quæ in nullo Scriptore Romano inveniri potuiſſent. *Dionyſius Halicarnaſſeus* multò adcuratius, eadem de cauſa, Hiſtoriam Romanam, quàm ullus Hiſtoricus Latinus, ſcripſit. Sanè præterquàm quòd Romani mores Græcis erant exponendi, homo Græcus aptior erat ad eos obſervandos, quàm qui ab infantia iis adſueverant. Quæ enim inſolita nobis ſunt faciliùs animadvertimus, quàm ea quibus ſumus adſueti. *Plutarcho* quoque permulta, ad Romanorum mores & opiniones pertinentia, debemus.

6. Attamen nullus antiquus Scriptor unus omnia, aut pleraque hujuſmodi uno opere complexus eſt; & coacti ſunt Recentiores ex omnibus plenam, quantùm potuit, Romanarum Conſuetudinum & Opinionum deſcriptionem colligere. Utilem operam huic rei navavit *Joannes Roſinus*, quem ſuis παραλειπομένοις illuſtravit *Thomas Dempſterus*, unde conflatum eſt Antiquitatum Romanarum Corpus. Multi multas earumdem Antiquitatum partes illuſtravere, ut *Juſtus Lipſius*, cùm plurima

alia, tum *Militiam* pedestrem; navalem verò *Joan. Schefferus* & *M. Meibomius*; *Octavius Ferrarius* rem vestiariam; *Franciscus Balduinus* indumenta pedum; alii alia, quæ Studiosis per se satis innotescent. Potissima & lectu dignissima hujus generis in unum Corpus colliger adgressus est *Joan Georg. Grævius*, cujus *Antiquitatum Romanarum Thesauri* duodecim prodierunt volumina. At in iis multa abundant ac multa desunt, & studiorum initio, utendum brevi compendio, qualis est *Respublica Romana Pet. Josephi Cantelii*, nuper Ultrajecti edita, post Parisinam Editionem; aut *Thomæ Godwini Romanæ Historiæ Anthologia*, Anglicè & Belgicè edita. Hos libros, quasi in suo genere perfectos, non indicamus; possunt enim, ut omnes norunt, multa iis addi nec pauca in iis emendari; sed ad præcipua capita quod adtinet, quod unum hîc quæritur satis esse possunt.

7. Quæ hactenus diximus, consilia quædam sunt, ad viam sibi muniendam ad cujusvis Scriptoris lectionem spectantia; sed quoniam à Latinorum lectione incipimus, debent præsertim Latinis aptari; quò etiam pertinent, quæ habentur *Numm.* 5, & 6. Nunc consilia quædam danda sunt de ordine, in legendis ipsis Scriptoribus Latinis, observando.

* Londini in 4. 1648.

# CAPUT II.

## De Ordine in Lectione Latinorum Scriptorum observando.

### §. I.

### *Prosæ Scriptores.*

1. POSTQUAM imbuti sumus aliquâ Geographiæ, Historiæ Chronologicæ, & Consuetudinum ac Opinionum, ex Recentiorum Scriptis, cognitione, animus adpellendus est ad ipsorum Romanorum Scriptorum lectionem. Atque hîc etiam, quoad ejus fieri potest, à libris incipiendum, qui, ut intelligantur, quàm paucissimorum subsidio indigent, & qui simul Latinitate præstant.

2. In Latino sermone distingui possunt ἀρχὴ, ἀκμὴ & παρακμὴ, hoc est, initia, perfectio, & corruptio. Ad initia * referuntur Saliaria carmina *Numæ Pompilii*, aliique veteres hymni, quæ *Ciceronis* sæculo vix ab eruditis intelligebantur. Illa proximo intervallo sequuntur priscæ leges Regiæ ac Decemvirales, & antiquorum temporum monumenta. Nolim ad initia referre *Andronicum*, *Nævium*, *Ennium*, *Pacuvium*, aliosque Poëtas eorumdem temporum; sed neque ad perfectionem pervenerunt, cui proximi fuere *Plautus* ac *Te-*



* Vid. *Ger. Vossium* in Præf. Operis *de Vitiis Sermonis* & *Car. Fresnai du Cange*, Præf. Glossarii *Mediæ Latinitatis*.

*Terentius*, & hic præſertim. Perfecta Lingua Latina, quando ſcripſere *Cicero*, *Cæſar*, *Salluſtius*, *Cornelius Nepos*, *Livius*, *Velleius*, aliique æquales proſæ Scriptores; Poëtæ verò *Lucretius*, *Catullus*, *Virgilius*, *Horatius*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ovidius*, aliique qui ad Tiberii uſque Principatum vixerunt. *Cicero* in *Bruto*, Cap. 43. poſtquàm dixit *L. Craſſum* ſibi quatuor & triginta annis præſtitiſſe, ac triennio minorem fuiſſe, quàm *M. Antonium*, qui eloquentiſſimi homines ætatis ſuæ fuerant; addit *ſe hoc idcirco poſuiſſe ut dicendi Latinè prima maturitas, in qua ætate exſtitiſſet, poſſet notari.* Tempore Tiberii, Latina Lingua, propter concurſum hominum ex Provinciis & Urbibus remotis civitate donatorum, corrumpi cœpit. At tamen, ut ſubitò ad perfectionis ſummum apicem non pervenerat: ita nec prorſus corrupta eſt, niſi paullatim. Cùm enim rectæ Latinitatis exemplar à ſæculo *Ciceronis* petatur, ipſe *Cicero*, ob cauſam adlatam, jam tum Latinum ſermonem inter multos vitiari cœpiſſe auctor eſt, in eodem libro, Cap. 74. *Omnes ferè qui nec extra hanc urbem vixerant*, inquit, *nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcaverat, recte loquebantur. Sed hanc certè rem deteriorem fecit vetuſtas, & Romæ & in Græcia. Confluxerunt & Athenas & in hanc urbem multi inquinatè loquentes, ex diverſis locis.* Verùm hæc Latini ſermonis peſtis graſſari potiſſimùm cœpit, ut diximus, ſub Tiberii principatu. Hinc meliori Latinitati adfiniores cenſentur M. & L. *Seneca*,

*Pomponius Mela*, *Cornelius Celsus*, *L. Columella*, *Q. Curtius*, *Plinius* uterque, *Quintilianus*, *Suetonius*, *Tacitus*, qui prosa usi sunt; inter Poëtas, *Lucanus*, *Persius*, *Silius*, *Juvenalis*, *Martialis*, *Papinius* & *Valerius Flaccus*. Post horum ætatem, corrupta haberi potest Lingua Latina, ab Hadriani, nempe, temporibus; non quòd nemo postea eleganter scripserit, sed quòd sermo vulgaris immutatus fuerit, & bene scribendi exemplaria in antecedentibus sæculis quærerentur.

3 Incipiendum est ab iis Scriptoribus, qui ἐν ἀκμῇ Linguæ vixerunt, aut ei proximi fuere, & præterea facili stylo scripserunt. Facilitas autem ex duobus oritur, ex argumento, nimirum, ipso, & eloquutione. Faciles intellectu sunt res ad communem vitam pertinentes, quæ haud multò minùs sæculo nostro fiunt, quàm olim; ut eventus frequentes, aut qui nihil habent nimis inusitatum, vel descriptiones adfectuum, qui omnibus sæculis vigent, aliaque similia. Si hæc præterea efferantur sermone quotidiano, non quæsitis figuris, aut accersitis procul ornamentis, facilè intelliguntur. Contrà obscuritas nascitur, cùm ex rebus inusitatis, & de quibus pauci cogitarunt, aut quæ naturâ suâ obscuriores sunt; tum ex sermone ἐσχηματισμένῳ, à propria significatione verborum remoto, aut structurâ duro & ambiguitatibus laborante.

4. Hinc colligimus non posse initio Scriptorem ullum utilius legi, *Plauto*, *Terentio* & *Phæ-*

*Phædro*, qui senariis versibus, Augusti sæcu-lo, Æsopicas fabulas expressit. Hi enim res vulgares simplici dictione, & elegantiâ quâ-dam nativâ gratâ tradiderunt.

5. In *Plautum* utilem Commentarium, li-cèt fortè ampliorem interdum, quàm necessi fuit, edidit *Fridericus Taubmannus*. Iterum excusus est anno 1621. auctusque adcuratâ collatione MSS. Palatinorum à *Jano Grutero*. Si commodùm non occurrat, substitui potest Editio Plauti *Gronoviana*. In *Terentium* multi scripsere, quorum excerptæ notæ, unà cum *Donati* Veteris Grammatici fragmentis, editæ sunt à *Corn. Schrevelio*, nullius ferè ju-dicii consarcinatore. Exstat quidem Editio Francofurtensis anni M DC XXIII. *Frider. Lindenbrogii*, cum *Donati* & *Eugraphii* Com-mentariis ac *Lindenbrogii* ipsius observationi-bus. Sed tironibus satis adcommoda non est, nec obstat quominùs doctiores meliorem *Te-rentii* Editionem etiamnum desiderent. Qui notulis minoribus Terentium explicuerunt, *Thom. Farnabius & Joan. Minellius*, in An-glia & Belgio, ii cùm plurima omiserint ne-cessaria, tum etiam in multis errarunt. O-mnium optimè versione Gallicâ, & notis *Te-rentii* mentem expressit erudita Matrona *An-na Tanaquilli Fabri* filia, *Andreæ Dacerii* uxor, cujus Pater etiam doctissimis notulis *Phædrum* illustravit.

6. Hi autem Scriptores non sunt defunctô-riè legendi, sed summâ adhibitâ curâ, ut quantùm in nobis est, planè intelligantur, qui nec supersit nodus ullus, nisi in locis qui frustra

frustra ab Interpretibus tentati sunt. Igitur legendi non semel modò, sed iterum, atque iterum; ut eorum stylus nobis veluti familiaris evadat, & omnes Anomalias eorum pernoscamus. Huic jacto fundamento, cetera firmiùs inædificabuntur; quàm si, vix intellecto libro, alterius lectio superinjiceretur; nutante enim cognitione nonnisi dubia nititur interpretatio. Malè itaque ii faciunt, qui incipientem tironem multitudine librorum obruunt, & eum plura legisse obscurè intellecta, quàm pauciora clarè percepta malunt.

7. *Plautus* quidem permultos habet Archaïsmos, & serviles jocos, aliquando frigidos; attamen aptis adeò ut plurimùm utitur verbis, & structurâ tam facili, ut, si ea quæ diximus omittas, exemplar Latinæ elegantiæ esse possit. *Terentius* tersior est, ut adpareat hominem eo sermone scripsisse, quo utebantur Scipio, Lælius, aliique ex Romana Nobilitate, quibuscum ille victitabat. Ut is sermo à sordibus plebeculæ multùm abest: ita etiam ab omni tumore est alienissimus; quibus in rebus, certat cum eo, quem conjungendum diximus, *Phædrus*. Non videntur quidem nobis initio Poëtæ sublimioris carminis legendi; sed hi, licèt metris adstricti, à quotidiano sermone non recedunt.

8. Hosce postquàm probè intellexerimus ac concoxerimus, adiri poterunt Historici, quorum stylus, licèt à versibus abhorreat, comtior est Comico, & sublimior, adeóque difficilior; quæ difficultas interdum augetur rebus

bus ipſis, qualia ſunt prælia, machinæ, alii-
que ſimilia; quibus minus ſunt adſueti ado-
leſcentes, quàm iis, quæ apud Comicos nar-
rantur. Faciliores Hiſtorici ſunt *Cæſar*, *Cor-
nelius Nepos*, & *Juſtinus*, quorum ſtylus ſim-
plex eſt & perſpicuus, præſertim duorum prio-
rum; nam poſtremus non rarò tumida utitur
dictione, potiſſimùm in orationibus, nec La-
tini ſermonis puritatem æquat. Imò & multa
habet ἄκυρα, & duris metaphoris interdum di-
ſtinctus eſt, nec ſemper melioris ævi Scripto-
res imitatur. Edidit *Cæſarem* egregiè *Joan.
Daviſius* Cantabrigiæ, *Cornelium* verò *Dionyſ.
Lambinus*, & *Juſtinum Joan. Georgius Græ-
vius*. Comtiores ſunt *Livius*, *Salluſtius*, *Cur-
tius*; & *Salluſtius* quidem dictionis brevitate
durior, *Curtius* tumidior. Horum omnium
ſunt eligendæ, quantùm poteſt, emendatiſſi-
mæ editiones. *Livium* quidem eximiè emen-
davit illuſtravitque *Joann. Fridericus Grono-
vius*, *Salluſtium* verò nuper *Joſephus Waſſe*
Cantabrigiæ.

9 Poſſem plures indicare legendos Scri-
ptores, ſed initio ne ſex quidem, quos nomi-
nibus adpellavi, ita legendi ſunt, ut, ſtatim
ac unus primùm lectus eſt, ad alium convo-
lemus. Qui primus ſumitur in manus, *Cæ-
ſar*, *Cornelius Nepos*, aut *Juſtinus*, non de-
bet modò, ut ita dicam, celeri lectione vo-
rari, ſed aliquâ morâ concoqui; adeò ut
quàm pauciſſima in eo remaneant nobis ob-
ſcura, niſi ſint loca, quæ ipſis Interpretibus
negotium faceſſerint. Difficile eſt primâ le-
ctione omnes nodos, non dicam ſolvere, ſed
an-

animadvertere; sæpe enim difficilia, quasi facilia, prætermittuntur. Itaque ad iteratam lectionem possunt differri loca difficilia, ne primùm legentes nimius offendat labor. Qui hoc tentabunt, secundâ lectione mirabuntur se antea difficilia judicasse quædam loca, in quibus omnia erant plana; & vicissim ea facilia, quæ magnis difficultatibus laborabant. Utile est tamen, in prima lectione, libellum habere in quo adnotentur loca, quæ intelligi non potuerunt, & in quorum sensum inquirere nondum licuit. Is libellus inscribetur *Quærenda*, in quo postea, si tanti videatur, & inveniri potuerit locorum illorum interpretatio, scribi poterit paucis, aut indicari Scriptor qui eam tradiderit; additâ paginâ, Libro & Capite, prout commodissimum erit. Nihil intererest illa *Quærenda* postea nobis nihili videri, post majores progressus; imò jucundum erit ex illis, quanti profectus sint, videre.

10. Hisce Historicis conjungi poterunt Epistolæ *Ciceronis ad Familiares*, cum notis *P. Manutii*, & eæ quidem, si possit fieri, ordine temporum dispositæ. *Manutius* in argumentis tempora notavit, quantùm ea conjicere potuit, & in quibusdam * Editionibus additi sunt Indices, in quibus eo ordine disponuntur. Hoc maximè propter Historiæ seriem delectat, ad legendum adlicit, & ad intelligendum juvat. Postea ad Orationes Ciceronis deveniendum erit, & faciliores ante alias

* In nupera Amstelodamensi in 12. cum notis *Grævii*, ut & in majore Editione, in 8.

alias legendæ, quales ſunt *pro lege Manilia*, *pro Archia Poëta*, *Catilinariæ*, &c quæ, ut reliqua omnia, repetitâ lectione erunt concoquendæ. Hos autem Scriptores non ita ſuademus legendos, quaſi aut omnes neceſſario initio eſſent evolvendi, aut nulli ſimiles adjici poſſent; ſed ut quis delectus initio legendorum fieri poſſit oſtendamus, & quare ita progrediendum ſit pateat.

1. Qui huc uſque progreſſi fuerint, de Poëtis legendis, Elegiarum Scriptoribus, Epicis, Lyricis, tum demum cogitare debebunt, non priùs. Cujus rei ratio hæc eſt, quòd ut Linguam probè diſcamus, priùs propria ſignificatio verborum, quàm metaphorica, & oratio ſimplex, quàm figuris ornata intelligenda ſit. Hic enim eſt ordo naturæ, quem à pueris, in diſcenda Lingua vernacula, obſervari etiam videmus. Contrà ſi, priusquam ſimplicem orationem probè intelligamus, ad figuratam nos conferamus, omnia miſcentur; nec proprias verborum & loquutionum ſignificationes niſi poſt longiorem multò & majorem laborem, tenemus. Hinc etiam fiet ut, cùm ſcribere tentabimus, proprietate vocum & phraſium neglectâ, duram & adfectatam dictionem, ac proinde obſcuram & odioſam habituri ſimus; in verſibus proſæ loquutiones, in proſa oratione poëticas ſimus imprudentes adhibituri, quòd eos characteres non ſatis diſtinguamus; ut conſtat exemplis multorum virorum alioqui doctorum, qui ſtudiorum initia perturbatiora habuerant. Sed majus incommodum inde fluit, & quod vix emendari poteſt; nempe,

pe, sæpissimè videntur sibi intelligere quæ non intelligunt, quia propriam uniuscujusque vocis significationem non satis tenent, nec quibus gradibus ex propria in metaphoricas plures transierit norunt. Interdum enim ex propria significatione magis aut minùs receditur, & plures etiam in una voce latent adlusiones. Exempli causa, celebris est *Horatii* locus, Od. II. Lib. II. ubi dicit virtutem deferre regnum uni,

*Quisquis ingentes, oculo irretorto,*
*Spectat acervos.*

Multùm se torsere Interpretes, ad inveniendam significationem vocis *irretortus*, licèt viderint hîc significari oculos abstinentes. Sed non intellexerunt quare oculi abstinentes dicantur *irretorti*, quòd propriam vocis significationem non satis adtenderint. *Torquere* ergo significat *inflectere*, *convertere*; unde *oculos torquere* dicuntur qui caput vertunt, ut aliquid videant. *Virgilius* Æneid. IV, 220.

— *Oculósque ad mœnia torsit*,

id est, convertit. *Retorquere oculos* est caput in humeros convertere, ut quod à tergo reliquimus videamus. Ita *Cicero*, in II. *Catilin.* c. 1. de Catilina ingratiis ex Urbe egresso: *Retorquet oculos profectò sæpe ad hanc Urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget.* Dicere possemus contrà de eo, qui patriâ excederet, sine desiderio: *spectavit mœnia patriæ exiens*

*oculis irretortis*, si in prosa liceret ejusmodi tropo uti; aut potiùs, quod licet per Rhetoras: *egressus mœnibus non retorsit oculos.* Itaque *Horatius* describens opum contemtorem, quasi transeuntem prope acervos auri, nec eos dignantem spectare, nisi dum ante se sunt positi, *non retorsit*, inquit, *oculos* cùm transiit; quod à cupidis solet fieri. Græci, multò faciliores Latinis, hoc unicâ voce ἀμεταστρεπτὶ, *non conversâ facie*, exprimunt. Ita *Plato* de Rep. X. hoc præceptum eximium tradit, ubi commodùm ea vox occurrit: τὰς τῶν κακῶν συνουσίας φεῦγε ἀμεταστρεπτὶ, *malorum consortia fuge irretortis oculis. Eusebius* in Præp Evangel. sub finem Lib. I. ait nobis ab Evangelio præceptum, Theologiam, qualis erat Phœnicia, quam ibi exposuit, ἀμεταστρεπτὶ φεύγειν qua in re, diligens *Platonis* lector videtur eum imitatus: sicut ipse *Horatius* Græcos, uti alibi passim, hac in re sequutus fuit. *Homerus* Iliad. Z. vers. 496. ita describit Andromachen ægrè à viro divulsam, & invitam videntem eum urbe exire:

—— Ἄλοχος δὲ φίλη οἶκόνδε βεβήκει
Ἐντροπαλιζομένη.

*Uxor cara domum ibat, subinde se convertens,* desiderio, nempe, viri, quem invita dimiserat. Apud *Lucianum* in Tyranno, p. 433. T. I. de iis, qui inviti moriuntur, ita loquitur Micyllus: ἐπιστρέφονται εἰς τοὐπίσω, ὥσπερ οἱ δυσέρωτες, καὶ πόῤῥωθεν ἀποβλέπειν τὰ ἐν τῷ φωτὶ

βάλονται: *convertuntur in ea quæ sunt à tergo, ut infelices amantes, & è longinquo volunt videre quæ fiunt in luce.* At de se, cùm libens mortuus esset: οὐδὲν δέ με τῶν κατόπιν ἐπέστρεφε καὶ μετεκάλει: *nihil eorum, quæ à tergo reliqueram, me convertebat ac revocabat.* Alioqui Latini optimè dixerint *fugere sine respectu*, cùm de timente, qui non respicit præ metu, tum de contemnente, cui nullum inest relictæ rei desiderium. *Livius*, de Philippo ad Aoi amnis angustias à T. Quinctio Flaminino victo, Lib. XXXII. c. 12. *Rex primò effusè ac sine respectu fugit.* Annibal verò cum Italiam relinqueret, *non sine respectu vela in Africam dedit. Raró quemquam alium patriam, exsilii causâ, relinquentem magis mœstum abiisse ferunt, quàm Annibalem hostium terrâ excedentem*, respexisse *sæpe Italiæ littora*, &c. Quæ verba sunt ejusdem Scriptoris, Lib. XXX. c. 20. Græci etiam eum, qui non invitus aliquò it, nec loca ubi fuit desiderat, ire aiunt μηδὲν ἐπιστρεφόμενον *non conversum.* Vide *Epicteti* Enchir. C. XII. Idem Philosophus, C. LXXIV. ubi vetat aliorum curari sermones, ὅ, τι, inquit, ἂν ἐρῇ περί σου, μὴ ἐπιστρέφου, hoc est, *ne curato.* Egregium exemplum hominis, auri acervos *irretortis oculis* spectantis, habemus in sene illo Thebano, de quo multi Veterum. Unius *Phavorini* verba proferam, ex Libris de Senectute, apud *Stobæum* Serm. CXII. Ὁ Βοιώτιος ἐντυχὼν θησαυρῷ, μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη,

ἐπάρας τὸ σκέλος ἀπεματαΐσε, καὶ παρῆλθεν ὡς οὐκέτι οὐδὲν ὄντα πρὸς αὐτόν: *Bœotus, cùm incidiſſet in theſaurum natus plus quàm ſeptuaginta annos, ſublato crure, fruſtra inventum ſignificavit, & tranſiit, quippe qui nihil amplius ad ſe pertineret.* Apollonius quoque Tyaneus, ut auctor eſt *Philoſtratus* in ejus vita Lib. I. c. 20. διιὼν εἰς τὰ βασίλεια οὐδὲ διέβλεψεν εἰς οὐδὲν τῶν θαυμαζομένων, ἀλλ' ὥσπερ ὁδοιπορῶν διῄει αὐτά: *per Regiam* (apud Parthorum Regem) *tranſiens eorum quæ admirationi ſunt nihil ſpectavit, ſed quaſi iter faciens eam peragrabat.* Sed diſertiùs rem expreſſit *Athanaſius* Vitæ *Antonii* §. 12. ubi de conſpecto ab *Antonio* auro: ὁ δὲ Ἀντώνιος τὸ μὲν πλῆθος ἐθαύμασεν, ὡς δὲ πῦρ ὑπερβὰς οὕτως αὐτὸ παρῆλθεν, ὡς μηδὲ στραφῆναι: *Antonius multitudinem quidem miratus eſt, & ut ignem prætergrediens ſic id tranſivit, ut ne converteretur quidem*; hoc eſt, *oculo irretorto acervos auri ſpectavit.*

Præterea *Horatius* adludit hîc ad oculos, ut ita dicam, Stoïcos; in antecedentibus enim verſiculis, manifeſtò ex Stoïcorum ſententia loquitur; ut rectè Interpretes obſervavere. Leve vulgus cupiditatibus ſuis, quaſi ventis, huc illuc actum habet oculos, ut loquitur *Cicero, lubricos & mobiles.* Non poteſt defixum in unam rem objectam hærere, ſed quavis de cauſa huc illuc circumfert adſpectum. Contrà Philoſophicæ gravitatis fuit fixos habere oculos, quales ſunt cùm de re quapiam

piam adtentè cogitamus. Ita narratur *Socrates* * *stare solitus pertinaci statu, perdius atque pernox, à summo lucis ortu ad solem alterum orientem*, inconnivens, *immobilis, iisdem in vestigiis, & ore atque oculis, eumdem in locum directis, cogitabundus, tamquam in quodam secessu mentis atque animi facto à corpore.* Talia innumera occurrunt, quæ à multis non intelliguntur, quòd non recto ordine, in discendis vocum significationibus, progressi fuerint.

* *Apud A. Gellium* Lib. II. c. 1. Qua de re vide & Symposium *Platonis.*

## §. II.

### *Poëtæ.*

1. Dum ageremus de Prosæ Scriptoribus, meminimus *Plauti* & *Terentii*, qui Poëtæ fuere; quia eorum dictio, ut diximus, licet metris adstricta, sermoni propior est, quàm ipsorum Historicorum libri; quòd Poëtæ Comici inducant loquentes servos, aliósque, qui familiari tantùm & quotidiano utuntur sermone. Eadem de causa, ne *Horatius* quidem, suarum Satirarum & Epistolarum causâ, se Poëtam dici sustinuit, sed hujus nominis honorem ‡ ori magna sonaturo deberi dixit. Nunc verò agemus de lectione eorum, qui non modò versus, sed carmina poëticâ edictione ediderunt,

‡ 1. *Sat. IV*, 44.

 2. Cùm

2. Cùm Poëtæ passim adludant ad antiquissimam Græciæ Historiam, quam Μῦθον verbum, seu *fabulam* dixerunt, quòd ore tradita ab antiquissimis temporibus, nec nisi serò litteris consignata complectatur; necesse est, priusquàm ad eos accedamus, aliquam saltem Mythicæ Historiæ cognitionem nobis comparemus. Alioqui legi non poterunt, sine molestissimo confugiendi subinde ad Dictionarium Poëticum labore; nisi multa non intellecta prætermittantur, quod, quantùm fieri potest, cavendum. Ideò multi ex Veteribus Mythicorum temporum olim historias confecerant; ex quibus supersunt nobis *Diodori Siculi* quinque priores libri, & *Apollodori Atheniensis Bibliotheca* Græcè, Latinè verò *C. Julii Hygini Fabulæ*. Sunt & alii, sed non tanti, & hi tres potissima quæque satis docebunt. Sunt itaque, ut memoriæ infigantur fabulæ, semel atque iterum legendi, aut minimùm unus ex tribus; cùm nec id longum postulet tempus. Statuimus hîc eos, qut Latinos Poëtas studiosè legere adgredientur, satis in Græcis exercitatos esse, ut, adhibitâ diligentiâ, *Apollodorum* possint intelligere. Ac sanè, a primis studiorum initiis, sunt conjungenda Græca cum Latinis, ut in sequentibus dicemus.

3. Perlecto *Apollodoro* aut *Hygino*, aut quopiam ex Recentioribus, qui idem argumentum litteris mandarunt, prout ad manum erit; nullus Poëta prior legendus *Ovidio*. Atque ex hujus quidem operibus *Metamorphoses* & *Fastorum libri* perlegendi, cùm quòd stylus eo-

eorum facilior ſit, tum quòd lectio duorum horumce librorum, ad infigendam memoriæ Mythicam Hiſtoriam multùm conducat; in his enim libris totus eſt *Ovidius*, in fabulis narrandis. Subjungi hiſce poterunt *Heroidum* Epiſtolæ; nam alia ejuſdem Poëtæ opera in aliud tempus erunt differenda, niſi fortè libros *Triſtium* & *ex Ponto* Elegias ſcriptas antecedentibus adjeceris. Edidimus & nos *Pedonis Albinovani* & *P. Cornelii Severi* quæ reperiri potuerunt, quæ legiſſe neminem pœnitebit.

4. Hoc jacto fundamento, veniendum erit ad *Virgilii Æneidem*, *Eclogas* & *Georgica*, quæ omnia ſunt adcuratè legenda. Editiones omnium optimæ ſunt *Taubmanniana*, in qua ſunt *Ciris* & *Culex* cum ampliſſimis *Taubmanni* Commentariis; vel *Emmeneſſii*, cum Variorum notis, cui adjectus eſt Index *Erythræanus* omnium vocum *Virgilii*. Huic Poëtæ ſuccenturiandæ erunt Odæ æqualis & amici vatis *Horatii*, qui unus Poëtarum Lyricorum Latinorum ſupereſt, & ferè unus digna legi, judice *Quintiliano*, ſcripſerat. Addi poterit *Gratii Cynegeticon*, cum *Eclogis Olympii*, & *Nemeſiani*; qui licèt ſerioribus temporibus vixerint, elegantiam tamen ævi Gratiani imitati ſunt. *Horatii* Editionem nondum habemus memoratis *Virgilii* Editionibus æquiparandam. Interea *Torrentiana* videtur præſtare; ſed omnium optima eſſet, ſi notæ Latinè exſtarent firmarenturque Veterum teſtimoniis plurima, quæ ſine argumentis proferuntur, & inutilia circumciderentur, Latino-Gallica *Andreæ Dacerii*, eruditiſſimi viri. Nolim

lim tamen hæc ita capi, quasi *Dionys. Lambini* & *Jac. Cruquii* editiones spernerem; nam Lambinianam magni facio, nec alteram aspernor, sed incipientibus ea, quam dixi, commodior est, & optima quæque è Lambiniana habet. *Gratium* edidit, cum *Olympio & Nemesiano*, *Janus Vlitius* vir doctissimus, ac pererudito commentario, post *Casp. Barthium*, illustravit.

5. Hos sequentur *Lucanus* & *Statius*, &, si cui animus sit Poëtas omnes evolvere, amatorii vates *Catullus*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ovidii* amatoria; Satirici *Juvenalis* & *Persius*, Epigrammatographus *Martialis*; Philosophici *Lucretius* & *Manilius*. Horum omnium editiones non adnotamus, cùm brevitatis causâ, tum quòd studentibus satis innotescent. Neque ordinem in hisce certum constituimus, quia modò ii, quos initio adpellavimus, *Ovidius*, *Virgilius*, *Horatius*, *Lucanus* & *Statius* lecti sint, animus satis erit ad reliquos paratus.

6. Non addimus etiam plura, hac de re, consilia; quia qui eo usque profecerint satis sibi ipsi consulent. Hoc dumtaxat adcuratè observandum, quod jam monuimus, ut qui primi leguntur Scriptores quàm optimè intelligantur; alioqui si, partim intellecto Scriptore, ad alium continuò transeamus, in quo etiam plurima non intellecta prætermittamus; aut numquam, aut serò ad perspicuam & certam rerum notitiam perveniemus, neque nutantibus fundamentis firmum ædificium imponemus. Non esset nobis difficile invenire exem-

exempla virorum celeberrimorum, qui ob neglecta studiorum initia, indecorè in rebus ad ea pertinentibus cespitarunt. Exempla nonnulla ejus rei insignia, in additamentis nostris ad *Henr. Hammondi* Adnotationes in N. T. observavimus.

---

## CAPUT III.

### De Ordine in legendis Græcis Scriptoribus observando.

### §. I.

### *Prosæ Scriptores.*

1. QUÆ antea diximus, de ordine in Lectione quorumlibet Scriptorum observando, non repetemus. Observabimus dumtaxat tantam fuisse adfinitatem & similitudinem Opinionum & Consuetudinum, inter Græcos & Romanos, qui omnes suas leges, suamque eruditionem, quanta fuit, Græcis debebant; ut Latinè doctus nemo haberi queat, qui in Græcis litteris hospes sit. Latini Scriptores scatent vocabulis & loquutionibus Græcis, quæ nisi intelligantur, ne Latina quidem satis intelligi possunt. Pleraque artium vocabula Græca sunt, quòd à Græcis artes acceperint Romani; & Poëtæ præsertim Hellenismis usque adeò sunt referti, ut eorum Interpretes eruditiores passim ad

Græcam Linguam confugere necesse habeant.

2. Itaque, quod solet à peritioribus Magistris fieri, Juventutem statim ac Latinæ Linguæ elementa hausit, operam dedisse Græcæ volumus; ut cùm accedit ad Poëtarum lectionem, possit subsidio Dictionarii Græcum Scriptorem ex facilioribus intelligere. Hoc posito fundamento, quo initia Linguæ continentur, quomodo sint ulteriora studia instituenda docebimus; si hoc priùs monuerimus, cavendum esse ne putemus, priusquàm lectionem Scriptorum Græcorum adgrediamur, Grammatica omnia præcepta memoriæ mandanda. Plerique ad hunc scopulum impingentes, Græcæ Linguæ studium, hac sola de causa, ab ipso limine abjiciunt; quod illis, aliâ insistentibus viâ, alioqui feliciter fortasse cessisset. Nempe, semel nominum declinationibus & verborum inflexionibus adcuratè memoriæ mandatis; Anomaliæ, aliáque difficiliora paullatim, crebrâ & adtentâ lectione, in qua subinde occurrent, ediscentur. Uti hanc in rem licet *Angeli Caninii Hellenismo*, & *Thesauro Grammatico Petr. Antesignani*, ab *Alex. Scoto* aucto, in quo Anomaliæ omnes expediuntur, possúntque in copiosissimo indice quæri. Sunt & alii hujuscemodi libri, quibus, prout ad manum erunt, uti poterunt adolescentes.

3. Neque hoc prætermittendum, non esse initio conandum quidquam, sine versionis Latinæ subsidio, legere; sunt enim in primis conatibus omnia, quantùm fieri potest, quàm fa-

facillima efficienda. Prudens est monitum * *Quintiliani, in primis cavere oportere, ne studia qui amare nondum potest oderit; & amaritudinem semel præceptam, etiam ultra rudes annos reformidet.* Scio me loqui contra sententiam virorum doctissimorum, qui interdum graviter conquesti sunt, quòd versiones Latinæ è regione Græcorum adderentur; quibus aiebant impediri Studiosos, ne Græca legerentur. Sed, pace tantorum virorum, multo minùs legerentur Græca, sine translationibus, quàm iis additis leguntur; cùm certum sit plerosque iis indigere, ut Græca legere possint, & præsertim quidem Poëtas, & inter Poëtas, Tragicos. Non sunt fingendi homines quales non sunt, non erunt; sed eorum utendum ingeniis, prout sunt. Nescio etiam annon & odiosus quidam fastus, ac invidia erga alios parum laudabilis, eas querelas illis suggesserint. Dum enim se versionibus nequaquam egere aiunt, & à lectione Veterum eos remotos volunt, qui iis indigent; se aliis multùm antistare gloriantur, & sibi solis eruditionis suæ fontes patere cupiunt. At per eos sæpe factum est, ut spretæ sint Litteræ, cùm tantis difficultatibus septæ viderentur, ut fructus non essent cùm iis æquiparandi. Atque hæc obiter. Verùm eò usque versione abuti non licet, ut nihil quæratur in Dictionario, aut credatur versioni de conjugationis inflexione. Nulla prætermittenda vox est, quæ an radix sit, néene, nesciatur; nullum verbum, cujus modus, tempus aut thema ignoretur.

* *Inst. Or. Lib. 1. c. 1.*

retur. Versio hunc usum solum præbere debet, ut ejus ope voces jam quæsitas, sed ex memoria elapsas, in eam denuò faciliùs revocemus; útque adjumento sit ad constructionem, & verborum themata invenienda. Hac ratione fiet ut haud difficulter, cùm vocum significationes, tum etiam inflexiones memoriæ infigamus; útque tandem versione facilè cerituri simus.

4. Præterito sæculo XVI. viri eruditissimi *Melchior Wolmarus*, *Gulielmus Budæus*, *&* *Joachimus Camerarius* cœperant Græcæ Linguæ studia ab *Homeri* lectione; sed postea eos præposteri sui ordinis pœnituit, cùm prosæ Scriptorem legere adgressi videbant se, post exantlatum laborem immensum, faciliores Scriptores non intelligere. *Josephus* quidem * *Scaliger* ait se, vix lectâ Grammaticâ Græcâ, intra viginti tres dies totum perlegisse *Homerum*; sed hoc, si verum est, non est cujusvis tentare, nec Judicium ejus ubique sequendum. Licèt enim in rebus, ex memoria & lectione pendentibus, excelluerit; nec Judicio, nec arte ratiocinandi tantopere vir alioqui summus valuit.

5. Igitur propter rationes adlatas, à prosæ Scriptoribus & quidem facilibus initium faciendum. Legi itaque possunt *Polyæni Strategemata*, qui Scriptor sub *Marco Aurelio* vixit, facilique & perspicuo stylo artes varias, à præstantibus Imperatoribus in bello adhibitas, prodidit. Brevitas Capitum quiescendi etiam gratas moras incipientibus præbet. Eadem

* *In Ep. I. ad Jan. Douzam.*

dem de ratione, conjungi ei poteſt *Ælianus*, qui *Varias Hiſtorias* & *Hiſtoriam Animalium* eleganter ſcripſit, præſertim poſterius opus; nam prius videtur imperfectum reliquiſſe. Sequi poteſt hoſce *Lucianus*, qui præter Dialogos, multos alios libellos utiles ſcripſit. Atticæ ſanè dictionis puritate, & ipſâ etiam argumentorum facilitate præſtat; ſed optandum eſſet hominem Epicureum verecundiorem fuiſſe, in verbis ſaltem, nec obſcœnos amores paſſim miſcuiſſe. At ſeligi poterunt initio *Dialogi mortuorum*, & *Deorum*, in quibus pauciora ſunt talia, tum Liber *de ſcribenda Hiſtoria*, aliique ſimiles. Huic ſubnectendum cenſerem *Ariſtophanem*, qui Attico lepôre, ſimplicique & eleganti ſtylo adeò excellit; ut primus omnium legi deberet, niſi obſcœnitatibus nimiùm abundaret. Sed hoc fuit vitium ſæculorum illorum, iis omnibus familiare, qui caſtigatis moribus non fuerunt. Attamen legi poſſent, exceptis verſibus haud ita multis, tres priores Comœdiæ *Plutus*, *Nubes*, & *Ranæ*. Sed nec malè huic ſubſtituantur Excerpta ex veteribus Comicis, quæ ab *Hug. Grotio* verſa ſunt, * & Græcè ac Latinè edita Lutetiæ; vel ſi is liber, qui rarior eſt factus, comparari nequeat, *Menandri* & *Philemonis* fragmenta, quæ inde excerpſimus, vertimus, notuliſque illuſtravimus. Nihil elegantius, ad Ethicam quod adtinet, legi queat; nec ſi vitioſa ad nos pervenerunt, nec omnia adcuratè emendari potuerunt, ideò minoris facienda ſunt, dum melius

* In 4. an. 1626.

lius nihil nobis suppetit. Violentis & audacibus conjecturis graviora fiunt vulnera Antiquitati, iis quæ longinquitati temporum, aut inscitiæ librariorum debentur. Sed nec omittenda *Cebetis Thebani* pulcherrima eruditæ Tabulæ explicatio, quæ tandem è MS. integra Græcè edita est, cùm latinè tantùm, à *Lud. Odaxio* olim versa, exstaret. Hæc potest, imò debet, sæpiùs relegi, quòd argumentum utilissimum simplici, & nitidâ simul dictione persequatur. Huic subjungentur *Theophrasti* Characteres Ethici, cum *Is. Casauboni* notis; unde Græcorum vitia & virtutes multæque Consuetudines, Opinionesque optimè cognoscentur. Dignus est etiam is liber, ut & *Casauboni* Commentarius, qui semel, iterúmque legatur. Addent ii, quibus ejusmodi lectio placebit, Dialogos *Æschinis*, à nobis editos, quibus vix quidquam elegantius, apud Veteres Platonicos, fuit.

6. Hinc hauriri poterit, ut hoc obiter dicam, cognitio particularum indeclinabilium ἀλλὰ, μὲν, δὲ, ἂν, δὴ, γὰρ, & similium, quæ Attici sermonis elegantiam condiunt; & quarum nisi vis intelligatur, non modò gratia orationis perit, sed sensus etiam sæpe ei adfingitur alienus. Sæpissimè illæ particulæ, apud Atticos, παρέλκουσι; hoc est, ad sensum nihil pertinent, licèt numerosiorem orationem quodam modo efficiant, & nescio quid elegantiæ addant; nec possunt in aliam linguam verti particulis, quarum significationi passim respondent. Exempli causâ, ποτὲ quod

quod significat plerumque *olim*, *aliquando*, apud Atticos, interdum planè abundat, præsertim cùm additur voci τίς interroganti; nec Latinè potest verti, nisi expletivâ etiam particulâ *tandem*, τίς ποτε, *quis tandem*? *Aristophanes* in Pluto, non procul ab initio:

Πρὶν ἄν μοι φράσῃς μοι τίς ποτ' ἐστὶν οὑτοσὶ,

*antequàm mihi dixeris quis tandem hic sit.* Subinde talia occurrunt, & plura collegerunt *Henr. Stephanus* & *Rob. Constantinus*, in Lexicis. Existimo autem peccatum esse in hac particula, initio *Cebetis*, ubi legimus οὐκ ἠδυνάμεθα συμβαλεῖν τίνες καὶ πόθεν ἦσαν, *non poteramus conjicere quænam & unde essent*, fabulæ; nempe, in Tabula pictæ. MSS. omnes, ut testatur nuperus ejus editor, habent ΠΟΤΕ, nam πόθεν est ex conjectura *Hieron. Wolfii*, quæ è contextu meritò in ultima editione ejecta est. Attamen superest, nisi fallor, mendum, quod inde ortum est quòd Librarii nescirent quid sibi vellent τίνες ποτὲ, qua de causa καὶ interposuerunt; cùm hoc unum vellet *Cebes*, *quæ tandem essent hæ fabulæ*? Sic postea, ubi τῷ καὶ nullus esse locus poterat, quo factum ut intemerata *Cebetis* verba ad nos pervenerint, bis legimus τί ποτε; *quidnam tandem*? Ita & ἀλλὰ non potest semper reddi *sed*, ut *adversativam*, sicut Grammatici loquuntur, vim habeat; neque γὰρ *enim* aut

καμ

*nam*, quod adtentè legenti memoratos jam Scriptores passim liquebit. Hoc cùm alii etiam, licèt minùs frequenter, factitarint, multùm ad omnis generis Scriptores Græcos intelligendos conducet. Ipsum Novum Testamentum, præsertim Pauli Epistolas, nemo satis intellexerit, nisi hoc norit. Series enim orationis iis particulis continetur, quas proinde nisi adsequaris, oratio ipsa laborat. Ita Rom. X, 8. si voculam Ἀλλὰ vertas *sed*, nullius erit sensus; neque enim quod in illo commate dicitur opponitur antecedentibus, vertendum Latinè: Ἀλλὰ τί λέγει; *quid prætereà dicit*? Ejusdem Cap. Vers. 17. Ἄρα vertendum est *sanè*, *certè*, non *ergo*; alioqui sensus est intricatissimus.

7. Hisce Scriptoribus lectis, pergendum erit ad *Xenophontis* libros Historicos, quorum dictio, suavissimâ simplicitate condîta, admirationi præstantissimis totius Antiquitatis viris fuit; à quibus dictus est * *Musa Attica*. Cicero quoque, † *Xenophontis voce Musas quasi loquutas*, ait. Subjungendi erunt libri Philosophici, quos argumentum non adsuetis paullò obscuriores reddit. Inde legendi erunt *Herodoti*, qui pater Historiæ dicitur, libri; in quibus mira quoque simplicitas, & elegantia Jonicæ Dialecti haud minùs enitet, quàm Atticismus in *Xenophontis* operibus. De hisce duobus Scriptoribus, idem, ad Græcam Linguam quod adtinet, possumus dicere, quod

* *Diogen. Laërt.* in ejus vita, seu L. II. §. 57.
† *In Oratore*, Cap. 19.

quod *Quintilianus* de *Cicerone*, ad Latinam respiciens, dixit; nempe, quò magis *Herodotus* & *Xenophon* Studiosis placuerint, eò magis eos in Græca Lingua profecisse. Qui nondum illâ elegantiâ capiuntur, nondum Linguam satis adsequuntur. Est & alius Scriptor Atticus, masculâ eloquentiâ celeberrimus, *Thucydides*, sed cujus eloquutio durior & obscurior multò est, attamen lectu dignissimus.

8. Qui eò usque processerint consiliis nostris non indigebunt, de delectu Scriptorum faciendo; nec multùm laborabunt in lectione Oratorum Atticorum *Isocratis*, *Demosthenis* aliorúmque, nisi ubi nova quædam vocabula forensia occurrent, quæ laborem etiam eruditis facessunt. At non debebunt prætermittere lectionem *Platonis*, cujus Philosophia, pulcherrimâ dictione expressa, tanto in pretio apud Veteres fuit, ut innumeros admiratores, non inter Ethnicos modò, sed etiam Judæos & Christianos invenerit; quo factum ut ejus dogmata latissimè olim sparsa fuerint, inter trium Religionum cultores, nec pauca etiamnum hodie apud nos eorum maneant vestigia; quod proclive esset ostendere, si res esset hujus loci.

9. Monebimus potiùs, quod memoria pæne elapsum initio dictum oportuit, ante lectionem Græcorum Scriptorum esse inquirendum in Græciæ Consuetudines, quantùm id fieri poterit. Respublicas Græciæ, & præcipuos mores tradidit *Ubbo Emmius* in sua Græcia, quem juvabit legisse. Est etiam *Archæo-*

*logia Attica* Anglicè scripta, nescio an & in alias Linguas versa, * à *Francisco Roo*. Hæc quamvis in multis jejuna, nec satis adcurata, poterunt tamen tironibus usui esse. Postea in lucem publicam prodiit Archæologia Græca adcuratior & copiosior V. C. *Joannis Potteri* in Antiq. Græc. Vol. XII. Sed in hisce antiquitatibus eruendis, præ ceteris, desudavit *Joannes Meursius*, cujus Scripta optandum esset in unum Corpus colligi, & quæ ad Græciæ Antiquitates pertinent, in Juventutis gratiam à viro docto in Epitomen redigi; sunt enim vastiora, quàm in initio legi queant. Itaque *Ubbone Emmio*, aut alio qui primus occurret, utendum erit, donec utiliorem aliam operam præstet vir quispiam eruditus. Post primam hujusce Operis editionem, edi Lugduni Batavorum cœpit *Thesaurus Antiquitatum Græcarum*; cujus posteriores Tomi, facto initio à quarto, doctissimorum virorum hisce de rebus Commentarios complectuntur. In qua collectione, Antiquitatum Græcarum studiosi invenient quæ difficillimè antea sibi comparare potuissent; quamvis multa illic quoque abundent & desint, nec satis diligenter sint edita.

* Londini in 4. 1637.

§. II.

## §. II.

### *Poëtæ.*

1. POSTQUAM satis versati erimus in prosæ orationis Scriptorum lectione, ut nobis voluptatem, non molestiam dumtaxat, facilitate suâ pariat; deveniendum tandem erit ad Poëtas. Inter eos non numeramus, propter adlatas rationes, ubi de Latinorum Poëtis loquuti sumus, Comicos, qui prosæ propiores versus ediderunt. *Homerus* itaque & *Hesiodus* primi omnium erunt legendi, quòd facillimi sint Poëtarum Græcorum; argumentum enim (si excipias librum qui *Opera & Dies* ab *Hesiodo* inscriptus est) elegerunt nequaquam naturâ suâ obscurum, & facili usi dictione molestiam, structuræ obscuritate, non creant. Hæc una est difficultas, Dialectorum varietas, & inflexiones; ac mutationes Poëticæ verborum; sed hæc facilè superabitur, ope Lexicorum, in quibus omnia ejusmodi vocabula adcuratè explicata sunt, ut omnibus notum est. Præterea sunt multæ & frequentes repetitiones, quibus fit ut, si quis sex, septémve *Homeri* libros studiosè legerit, jam in iis intelligendis non multùm indigeat Lexico, útque facilè sequentes sit intellecturus; quod plus semel experientiâ deprehendimus. Utile erit, cùm initium fiet Homerici studii, evolvere * libellum inscriptum, ab ejus Scriptore *Everardo Feithio, Antiqui-*

* Ed. Lugd. Bat. 1677. in 12.

*tiquitates Homericæ*; ubi deſcribuntur Heroïcorum temporum Conſuetudines, ex *Homero* potiſſimùm hauſtæ. Quod quidem argumentum potuit ſanè adcuratiùs & clariùs exponi; ſed quoniam nemo alius id præſtitit, eo *Catone* contentos nos eſſe par eſt.

2. Præter adlatas rationes, ob quas ab horum Poëtarum lectione initium faciendum eſſe duximus, hæc eſt non contemnenda; quòd omnium qui ſuperſunt antiquiſſimi ſint, & ex eorum * fontibus ſequentium ætatum Poëtæ certatim plurima hauſerint. Multò autem meliùs intelligimus quæ ſunt aliunde deſumta, cùm ſcimus unde ſint mutua accepta, quàm cùm id nobis latet. Sæpe enim adluſio quædam obſcurior eſt, ad ea quæ dicuntur à Scriptore, qui primus iis uſus eſt; in qua adluſione totus eſt orationis lepos, qui niſi ſentiatur, ipſa res non ſatis intelligitur. Atqui animadverti non poteſt ab iis, qui rem in ipſo Poëta non legerunt; ut ii norunt quibus ejuſmodi adluſiones, inter legendum, occurrerunt. Huc etiam accedit, quòd & proſæ Scriptores paſſim ad *Homerum* & *Heſiodum* reſpiciant, & vix poſſint intelligi, innumeris in locis, niſi in Poëtis legerimus quæ ab iis proferuntur. Eſt aliud quoque, quod obſervatu indignum non eſt; nempe, neminem ſatis intelligere quare *Homerus* tantæ fuerit admirationi Veteribus, niſi, magna ſaltem ex parte, ab eo perlectus fuerit. Commiſit non & nulla peccata contra Poëmatis Epici leges, ve-

* Vid. *Æliani Var. Hiſt.* Lib. XIII. c. 22. & ad eum *Intt.*

verisimilitudinem, quæ videntur iis qui Poëtam non legerunt, cùm narrantur, adeò absurda, ut contemni debuisse censeatur, útque judicium totius Antiquitatis in dubium vocetur. Exempli causâ, Iliadis Lib. VI. in medio prælio, dum acerrimè Trojani à Diomede urgentur, auctôr est Helenus Hectori, ut in urbem eat, matri dicturus vovendum esse peplum Palladi, si fortè Trojanis placetur. Obsequitur Hector, & multum temporis absumit in colloquendo cum matre, cum Helena, cum Paride, cum Andromacha, qui ne momento quidem temporis ab exercitu abesse debuit. Hoc certè peccatum est in Poëta, qui artis tamen militaris peritus fuisse censetur, ingens; at si quis eos sermones legat, in quibus tempus terit Hector, præsertim cum Uxore, peccati Poëtæ illico obliviscetur; tanta enim est eorum dulcedo, & elegantia, támque vividæ imagines, ut regularum Artis oblitus, & Homericis versibus, quasi carmine magico, delinitus, lætaturus sit ita peccasse *Homerum*, & exclamaturus potiùs; felix peccatum, quod elegantes adeò versus nobis peperit! *Homerum* nuper Cantabrigiæ edidit *Josua Barnesius*, vir doctissimus, itáque Poëtam & priscum ejus Scholiasten emendavit, nulla ut emendatior sit editio. Nos verò *Hesiodum* in lucem quoque emisimus, in quo præter *Lectiones Grævianas*, multa ad fabularem historiam pertinentia, in notis ad Theogoniam, exposuimus.

3. Post *Homeri* & *Hesiodi* lectionem, poterunt adiri reliqui Heroïci carminis Scripto-

res, & in primis *Apollonius*; qui, in *Argonauticis*, antiquissimam Historiam persequutus est. Optandum esset doctum quempiam virum eum Poëtam denuo vertere, & notis eo dignis illustrare; *Jeremiæ* enim *Hoelzlini* versio inficeta & barbara est, nec notæ meliores. At Scholiastes Græcus egregius & lectu, si quis alius, dignus. Nec prætermittendus *Callimachus*, quem doctissimo commentario illustravit vir summus *Ezechiel Spanhemius*. Debent etiam studiosè legi *Bucolici* Poëtæ *Moschus*, *Bion* & *Theocritus*, ad quorum Doricam Dialectum intelligendam non parum proderit *Æmilii Porti* Lexicon Doricum. Initiò enim ejusmodi subsidiis utendum est, modò semper omnes voces derivatas ad Radicem referamus; neque enim hoc parum, cùm ad memoriam, tum ad vim vocum adsequendam prodest. Utile tamen etiam erit ex Grammatico petere præcipuas Dialecti Doricæ regulas, ne vel minimæ voculæ negotium facessant. Horum poëtarum editiones variæ sunt, sed omnium optima est *Heinsiana*, cum Scholiis Græcis, & observationibus *Jos. Scaligeri*, *Is. Casauboni*, ac *Dan. Heinsii*; quorum tamen hic, dum acumen perpetuò sectatur, sæpe inanem quamdam ἀκρίβειαν ostentat.

4. Post Bucolicorum Poëtarum perlecta volumina, adeundi erunt Tragici, inter quos primas tenet, cùm ceteris dotibus, tum facilitate eloquutionis, *Euripides*; cujus etiam quot sunt versus, tot esse sententias, seu γνώμας, *Cicero* meritò dixit. Hunc sequetur *Sophocles*, *Sophoclem Æschylus*, qui durior & audax

audacior eſt, & minorem multò adhibet artem. *Euripidem* eruditis notis illuſtravit *Barneſius*, antea laudatus, Æſchylum *Thom. Stanleius*; *Sophocles* ſimilem curam etiamnum exſpectat. Poſtremus omnium legendus erit *Pindarus*, qui ipſum *Æſchylum* dithyrambis ſuperat, & duritiem ſtyli præ ſe fert, nulli, niſi Linguæ peritiſſimis, concoquendam. *Pindarum* illuſtratum olim dederunt *Joan. Benedictus* & *Eraſm. Smidius*, quorum tamen induſtriæ multum addiderunt viri docti, qui eum Poëtam Oxonii non ita pridem pulcherrimè ediderunt.

5. Plura non addam, quia quicumque huc uſque progreſſus erit, duce viæ nequaquam opus habebit. Potuiſſem multò plura Poëtarum recenſere nomina, ſed ambitioſo indice abſtinendum duxi; quia quæ tacui ſatis nota erunt iis, qui nominibus adpellatos evolverint. Præſtat monere, cum lectione Poëtarum, conjungendum eſſe Artis Poëticæ ſtudium; niſi enim leges Artis aliquo modo norimus, non ſatis intelligimus finem Poëmatum, peccata, aut eruditionem Poëtarum; quo fiet ut certa hiſce de rebus ferre nequeamus judicia, aut cum tædio legamus, quæ legum Artis peritis ſummam admirationem ac voluptatem creant, vel admiremur quæ vituperanda ſunt. Cùm multi hac de re ſcripſerint, duos potiſſimùm ceteris prætulerimus; quorum alter eſt *G. J. Voſſius*, qui *Inſtitutiones Poëticas* Latinè ſcripſit: alter verò Gallus, nomine *Renatus le Boſſu*, * qui *de Carmine Epico* elegans volumen



* *Traité du Poëme Epique* à Paris 1675. in 12.

lumen Gallicum publici juris fecit. Accedere tamen ad hos poterit Poëtica *Aristotelis* in Gallicam Linguam translata, & à viro eruditissimo *And. Dacerio* Commentario illustrata.

6. Posset hîc aliquid subjungi de Fabulis, quæ Poëtarum argumentum sunt; sed res ampliorem disputationem, quàm institutum nostrum patitur, postulat. Monebimus tantùm eos errare, qui credunt eas omnes esse à Poëtis inventas; cùm plerumque nihil sint, præter antiquam Historiam Græciæ, exornatam quidem illam, vel potiùs depravatam figmentis, sed non prorsus confictam. Antiquissimæ Historiæ narrabantur versibus, & cùm eorum dictio scateret tropis & figuris, hinc factum ut propriè intellecta, aut alieno sensu explicata pepererit figmenta plurima, quibus postea datâ operâ à Poëtis alia adjecta sunt. Præterea cùm Pelasgi, aliique Græciæ antiquissimi incolæ Linguâ Barbarâ, hoc est, ad Hebraicam accedente, uterentur, quæ postea Lingua intercidit; vetustissimæ eorum narrationes, perperam intellectæ, in absurda mendacia passim mutatæ sunt. At Veritas non est ubique adeò in illis occulta, quin magna ex parte figmentorum involucris liberari possit, si rem quis seriò adgrediatur; * quod experti dicimus, & facilè possemus pluribus ostendere. Hoc observari debuit, ne deliros censeamus Poëtas, quòd fabulas tanto studio narrant; & Oratores infirmitatis judicii insimulemus, si quando ad eas adludant.

CA-

* *Vide explicationem Fabulæ de Harpyiis in Diss. De Statua Salina, & notas ad Theogoniam Hesiodi.*

# CAPUT IV.

## De Methodo in Hebraicæ Linguæ studio observanda.

### §. I.

### *Lectio Vocum.*

1. PRIUSQUAM de Methodo Hebraïcorum studiorum agamus, observandum est esse prorsus necessarium iis, qui Novi Testamenti libros penitus intelligere optant, cujus rei hæ sunt rationes. Religio Christiana non est ita cœlo integra delapsa, ut nullam rationem habeat Religionum, quæ antea erant, sed omnia nova hominibus adferat. Contrà est veluti Religionis Judaïcæ surculus, at ipso trunco longè major ac viridior. Addit quidem Judaïcæ multa, & iis interdicit Christianis, quæ in Judæis à Deo, propter ejus populi σκληροκαρδίαν, tolerata fuerant; attamen nonnullis Judaicæ Religionis dogmatibus inædificat, & ab hominibus, in Judaïca Religione educatis, & ad Judæos à Deo missis, primùm constituta est; unde fit ut in eorum libris, perpetuæ sint ad Judaicas leges, ejusdémque Gentis prisca Scripta adlusiones. Præterea qui Novum Testamentum scripsere, Græcis quidem usi sunt vocibus, sed eloquutione Chaldaïca; quòd hæc Lingua tunc temporis in Judæa, inter Hebræos, in usu

majore esset, quàm Græca; ita ut plebs, aliique Judææ incolæ eâ Linguâ Hellenismum, qui Seleucidis & Lagidis eò fuerat illatus, inficerent. Itaque ad intelligendum Novum Testamentum, aliquâ cognitione Chaldaïsmi, aut Hebraïsmi, qui ejusdem Linguæ duæ fuere Dialecti, opus est.

2. Huc accedit quòd omnes rationes, quæ suadent Historicorum Græcorum & Latinorum lectionem utilem esse, imò validiores, pro Hebraïcorum Scriptorum lectione militent. Quod quia per se manifestum est, à nobis pluribus non probabitur.

3. Quoniam autem solent juvenes, ætate demum grandiores, animum adpellere ad Linguæ Hebraicæ studium; hîc, ut in Græca & Latina Lingua fecimus, non statuemus elementa jam esse nota, sed ab iis incipiemus. Primùm litteras Hebraïcas adspicientes terrent ductus absimiles planè litteris, quas novimus; licèt certum sit Græcas, ex quibus Latinæ, à charactere Phœnicio ortas esse; characterem autem Phœnicium, qui vulgò Samaritanus dicitur, initio eumdem cum Assyrio, quo nunc utuntur Hebræi, fuisse. Ita, labente tempore, & divisione populorum, mutatur figura litterarum. At facile est Consonantium primùm figuram discere, si Alphabethum Hebraïcum aliquoties exscribatur. Vocalium cognitio, utpote pauciorum, multò facilior est, & statim ac adtentè expensa est, & sonum Consonantium, descriptione Alphabethi, didicimus, brevi exercitatione lectio proclivis evadit.

4. Vocales antiquis Hebræis in pronunciatione quidem usitatæ erant, cùm sine iis nulla vox efferri possit; sed inter scribendum nullas earum figuras adponebant, ut copiosè contra *Joan. Buxtorfium* probavit *Lud. Capellus*, in *Arcano Punctationis*, ejusque *Vindiciis*. Sed cùm Lingua Hebraïca jam dudum intercidisset, nec legerentur Hebraïci Codices, nisi ab iis, qui eam lectionem difficulter πατροπαραδότῳ traditione didicerant; docti quidam viri, fortè *Tiberienses Massorethæ*, quadringentis minimùm post Christum annis, figuras vocalium invenerunt; ne ob nimias Judæorum migrationes, traditio illa, quæ jam multas mutationes passa erat, tandem prorsus intercideret. Sed quoniam inventio illa non simul ac semel, neque tota ab iisdem hominibus videtur perfecta; & præterea semper morosi & reconditioris nescio cujus doctrinæ jactatores fuere Rabbini; leges lectionis impeditiores sunt, & scatent exceptionibus, præter multitudinem inutilem vocalium; cùm satis fuissent quinque breves & quinque longæ, eæque distinctis figuris notatæ Eodem modo hac in re se gessere Rabbini, ac Rhetores Græci in tradendis artis suæ præceptis; * *ne parum multa scisse viderentur, ea conquisiverunt quæ nihil adtinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur*, útque proinde majore in pretio haberetur.

5. Verùm illis incipientes terreri non debent; primùm enim non discitur Lingua Hebraïca, ut inter loquendum, aut in scribendo usui

* *Script. ad Herennium* Lib. I. c. I.

uſui ſit, ſed tantùm ut intelligatur; quam in rem non multùm confert moroſa pronuntiatio, adeò ut non neceſſe ſit hac de re nos nimis anxios eſſe. Secundò, ſi vel adcuratiſſimè, ex hodiernis regulis, quis voces efferat, non eſt putandum eum ex veterum Hebræorum more pronunciaturum; ut adparet vel ex nominibus propriis, quæ aliter à Maſſorethis, quàm à Septuaginta Interpretibus, Novi Teſtamenti Scriptoribus, aliisque etiam Recentioribus, lecta ſunt.

6. Itaque primùm miſſâ illâ multiplici regularum, tot exceptionibus laborantium, cognitione, quæ paullatim poterit adquiri, initio hoc tantùm obſervandum; Conſonantem, ſub qua eſt figura Vocalis longæ, conſtituere ſemper cum ſua Vocali ſyllabam, ut פָּקְדוּ *pha-kedou*; contrà verò brevem Vocalem Conſonantem, ſub qua eſt, conjungere cum ſequente, ut ſyllaba conſtet duabus Conſonantibus, ut פַּקֵּד *phakked*. Hoc tamen in brevi Vocali non ita perpetuum eſt, quin interdum cum Conſonante cui ſubjacet ſyllabam conſtituat; ſed quando hoc uſu venit, non poteſt aliter pronunciari vox à legentibus, ut nullus ſit peccato locus. Rectiùs nihilominùs feciſſent Maſſorethæ, ſi conſtantiores fuiſſent. Malè etiam fecerunt, quòd *Camets magnum* à *parvo*, ſi aliter efferri debuit, diverſitate figuræ conſtanter non diſtinxerint. Sed hoc tenendum eſt ſemper eſſe magnum, cùm poteſt cum unica Conſonante, cui ſubjacet, ſyllabam efficere; cùm verò aliter pronunciari nequit ſyllaba, niſi duæ Conſonantes jungan-

gantur, eſſe parvum; ita in פְּקָדֵי magnum eſt, in צוֹרִם *tſourom* eſt parvum, quia *Mem finale* neceſſariò conjungitur cum ר *Reſch*. Sunt qui velint excipi terminationem in ה, ut רָמָה *Ramah*, ſed ſeu excipiatur, ſeu non excipiatur, perinde eſt. Imò ad omnes illas inanes difficultates reſecandas, præſtaret fortè figuram ָ, aut ſemper τ8 O ſonum obtinere, aut pronunciari ſemper A; quandoquidem nominum propriorum quædam, ſub quibus eſt, ad eam ſyllabam quod adtinet, modò per O efferuntur apud Veteres Interpretes, modò per A; quod quomodo in aliis vocibus uſurpatum fuerit cùm ignoremus, nec hoc faciat ad intelligentiam Linguæ, negligi prorſus id diſcriminis poſſit.

7. Ad vitandam moleſtiam diſtinctionis Vocalium in breves, & breviſſimas, duo tantùm obſervanda: 1. *Scheva ſimplex* numquam eſſe pronunciandum, niſi cùm aliter vox ore efferri nequit; quod evenit ubi Conſonante, cui ſubjectum eſt, inchoatur ſyllaba, ut in voce פְּקָדוּ *phákedou*. Vel ſi id diſcrimen non adrideat, & confundi placeat ſonum *Camets magni* cum *parvi* ſono, legenda erunt vocabula, quaſi nihil eſſet ſub Conſonantibus, ſub quibus eſt *Scheva*, ut fit apud Syros. 2. *Scheva compoſitum* non eſſe ſono diſtinguendum à brevibus Vocalibus, quibus conſtat. Accentuum nulla planè habenda eſt ratio, quippe qui ſint ſine cauſa inventi ab hominibus, quibus Linguæ legitima *accentuatio*, ſi ita loqui licet, æquè erat ignota, ac nobis; imò qui ne accen-

centuum quidem naturam norant, quippe qui ope unius, ejusdemque accentûs Vocalem longam in brevem, & brevem in longam, mutant.

8. Objicient qui Rabbinos nimis mirantur, ita futurum ut non pronunciemus, ut illi solent; quod verum eſt. At non minùs verum, legitimam & antiquam pronuntiationem illis non magis notam fuiſſe, quàm nobis. Et cùm illa nihil ad Linguæ intelligentiam faciat, nihil intereſt utro modo pronunciemus; niſi quòd facilior ſequendus eſt, ne inutili difficultate nos impediamus.

9. Itaque miſſis Rabbinis, ſtatuendum etiam eſt, nullam rationem eſſe habendam τῷ *Dageſch*, niſi cùm litteram duplicem facit; quod numquam fit, niſi antecedente Vocali brevi. Grammaticorum diſtinctio eſt profecta ex Rabbinorum vano ingenio, qui illa diſtinctione imperitis perſuadere voluerunt, ſe tenere pronuntiationem Linguæ Hebraïcæ, non minùs quàm cùm vigebat, quod falſum & abſurdum eſt; ut conſtat, cùm ex nominibus propriis, tum ex re ipſâ; ſoni enim non poſſunt, ſine mutatione, per plura ſæcula ſervari.

10. Ceterùm ſi quid hiſce Regulis contrarium occurrit, quòd rariùs fit, id quaſi punctationis mendum habendum eſt, non quaſi exceptio. Poſtquàm enim Regulæ inventæ ſunt, quæ naturâ ipſius pronuntiationis nituntur, quales ſunt antecedentes; non eſt putandum Librariorum errores, aut Rabbinorum inconſtantiam, debere exceptiones in iis pare-

parere; quod sanè faciunt qui Anomalias omnes, quæ occurrunt in Codice Hebraïco, totidem esse exceptiones volunt. Idem est, ac si unicus superesset Latinus Codex, atque ex eo Codice Regulas colligeremus Linguæ; ita ut licèt passim observassemus vocem *Homo* habere in plurali *homines*, alicubi tamen occurreret, culpâ Librarii, *humanes*, & hoc adnotaremus, quasi exceptionem Regulæ.

## §. II.

### *Monita de ceteris Grammaticis Regulis.*

1. POSTQUAM in Lectione satis exercitati erunt Hebraïcæ Linguæ studiosi, ad sequentes Grammaticorum Regulas accedant oportet, adhibitis hisce cautionibus. Prima est ut sciant potissimas tantùm esse tenendas, quales sunt primùm Regulæ de terminationibus pluralium & quæ ad *statum constructum*, & *absolutum*, ad nomina quod adtinet, distinguendum, necessariæ sunt. Farraginem illam mutationis punctorum, quæ superstitiosè tradi solet, omittant oportet. Si enim necessaria esset, usui tantùm scribentibus foret, & sunt plurima fortè in eo Librariorum menda, aut Massorethαrum oscitanter punctantium errores, quæ à credulis Grammaticis veluti consecrata sunt.

2. Ad Verba quoque quod spectat, sunt regularia, & generalia tantùm de *quiescentibus*

*bus* & *defectivis* tenenda; cùm enim quæ ab iis discedunt, an veræ Anomaliæ sint, an menda scire nequeamus, non opus est ut in iis discendis nos excruciemus. Præterea tot sunt, ut nonnisi usu disci queant; quam in rem utile est habere ejusmodi Lexica, quæ illa vocabula ordine Alphabethico habent, ut quando occurrunt quæ ad Regulas commodè referri nequeunt, quid de iis censeant Grammatici sine labore discamus. Ita enim fiet, ut aliquoties quæsitam unam eamdémque vocem memoriæ haud difficulter mandemus; modò nullam prætermittamus, sine investigatione Thematis, & Radicis; hoc enim, ut de Lingua Græca diximus, non parùm memoriam juvat.

3. Donec autem hisce tricis nos expedierimus; constanter labori incumbendum est, ut quotidie saltem aliquot Scripturæ commata legamus. Etenim continente illâ exercitatione, fit ut memoriæ meliùs infigantur voces, útque labor in dies minuatur. Incipiendum autem est à libris facilioribus, quales sunt Historici, ut libris Mosis, Samuëlis, Regum & Chronicorum; unde postea ad Psalmos & difficiliores libros Propheticos progrediendum erit. Primâ hac lectione, solæ spectandæ sunt difficultates Grammaticæ; omissis omnibus aliis, quæ ad res pertinent. Primus enim ille labor eò tantùm pertinet, ut significationes verborum, quales tradi solent, cognoscamus; & Grammaticas Regulas discamus.

§. III.

## §. III.

### *De Litterarum Hebraïcarum ulteriore ſtudio.*

1. CUM memoriæ Grammaticas Regulas mandaverimus, & quâ ratione Interpretes & Lexicographi voces Hebraïcas interpretentur cognoverimus; ulteriùs progrediendum erit, ut Linguæ illius indoles, quantùm fieri poteſt, perſpiciatur, & Hebraïcæ antiquitates cognoſcantur. Hanc in rem, cùm Libri Veteris Teſtamenti denuo legentur, utile erit Librum ſecundum *Joan Buxtorfii Theſauri*, ubi copiosè de Syntaxi agit, & Libros III, IV, & V. *Philologiæ Sacræ Salomonis Glaſſii* evolvere. Conducet etiam, prout comparari poterunt, legere libros varios ad Antiquitates Hebraïcas pertinentes, quales ſunt *Cornel. Bertrami Politia Judaica, Caroli Sigonii & Petri Cunæi Reſp. Hebræorum, Thomæ Godwini Moſes & Aaron*, Anglicè ab eo editus, & in Germania ab aliquot annis Latinè verſus, *Joannis Seldeni* libri *de Synedriis Judæorum, de Jure Naturæ & Gentium, Uxor Hebraïca, de Diis Syris, de Decimis, Samuelis Bocharti Phaleg* & *Hierozoïcon, Joannis Spenceri* opus *de Legibus Ritualibus* Hebræorum, *Lud. Cappelli Critica Sacra* & *Arcanum Punctationis* cum *Vindiciis, Joannis Buxtorfii* variæ Diſſertationes, *Joannis Druſii* Opuſcula omnia, *Salomonis Glaſſii Philologiæ Sacræ* reliqui libri, aliáque ſimilia; ubi res non Theologicè, ſed Grammaticè, diſcutiuntur;

hoc eſt, ubi quæruntur Antiquitates Hebraïcæ, omiſſis ut plurimùm controverſiis hodiernis, & conſectariis, quæ inde ad conficienda Syſtemata Theologica deduci ſolent. Hæc enim ſtudia ſunt alîus planè generis.

2 Jam non erit in Lexico Buxtorfiano, & recentioribus verſionibus dumtaxat, ut primâ lectione fit, hærendum; ſed Textui Hebraïco conjungenda erit verſio LXX. Intt. & Vetus Latina, adjectis fragmentis aliorum Veterum Interpretum, quæ à *Joanne Druſio* collecta, & notis illuſtrata ſunt. Hinc enim hodiernarum verſionum, quæ ferè ex recentiorum Judæorum interpretamentis, & Theologicis præjudiciis hauſtæ ſunt, cognoſcuntur plurima peccata. Utiles etiam ſunt *Conradi Kircheri* Concordantiæ Verſionis τ̃ LXX. in quibus uno intuitu cernere eſt quot variis rationibus τ̃ LXX. unamquamque vocem verterint. Editæ ſunt deinde *Abrahami Trommii* concordiæ, inverſo ordine, ita ut Græca antecedant, additis etiam fragmentis copioſioribus Veterum Interpretum, cum Lexico ex iis confecto à *Bern. Monteſalconio*. Amſtelædami 1718.

3. Qui in hiſce eo, quo par eſt, ſtudio verſabuntur, animadvertent facilè multa eſſe, ideóque longè plura, quàm vulgò cenſentur, quæ cum in Lingua Hebraïca ſummatim conſiderata, tum in Libris Veteris Teſtamenti intelligi nequeunt. Cujus rei hæ ſunt rationes: 1. quia ſupereſt tantùm nobis unicum volumen Hebraïcum, idque non magnæ molis, quo totius Hebraïcæ Linguæ indoles & dictiones contineri nequeunt; 2. quia in hoc volumine ru-

runt longi temporis labes & errata Librariorum, quæ sensum turbarunt, jam antequàm Versiones ullæ scriberentur, negligentiâ aut difficultate exscribendi, in Textum illapsa; 3. quia sunt voces, quæ aut semel, aut pauculis vicibus occurrunt, & quidem iis in locis, in quibus nec natura rei, nec orationis series nos docent quo sensu sint accipiendæ; 4. quia constructio passim ambiguitates parit, & tempora confunduntur, nam & pauca habent Hebræi inflexione distincta, eáque subinde inter se miscentur; unde fit, ut nisi res ipsa moneat, nesciamus utrum res præterita, an futura agatur; 5. quia exceptis Ritibus Mosaïcis, & Consuetudinibus divinâ auctoritate institutis ignoramus prorsus, aut dubiis conjecturis ex pauculis locis alias opiniones Hebræorum colligimus; 6. quia habemus eorum Historiæ brevissimam epitomen; quibus rebus fit, ut passim hæreamus, nec nos expedire possimus.

4. Ad hæc accedit, quòd certiora quæ nobis suppetunt, ad eas difficultates superandas, subsidia, sint eorum sæculorum in quibus Lingua Hebraïca dudum in desuetudinem abierat, nec aliter nisi traditione inter pauculos eruditos Judæos, nota erat. Antiquissima enim Versio omnium est ea, quæ LXXViralis dicitur, confecta regnante *Ptolemæo Philadelpho*, ducentis quinquaginta minimùm annis, post reditum è Captivitate Babylonica, in qua Linguæ Hebraïcæ usus corruptus fuerat. Hinc factum, ut necessariò plurium vocabulorum & loquendi generum significatio intercideret, unà cum Linguæ quotidiano usu; etenim eo tempore

non erant eædem ſtudendi artes, quæ nunc ſunt. Nulla tunc habebant Lexica, nullas Grammaticas, ut ſatis adparet ex multis locis Septuaginta Interpretum, ubi unam eamdemque vocem variè admodum vertunt, & interdum ita ut nulla ſignificationum quas adhibent ulli locorum, in quibus vox occurrit, ſatis conveniat; & ubi certiſſimas Grammaticæ Regulas negligunt. Præterea in locis difficilibus adeò hæſitarunt, ut aut prorſus à verbis receſſerint, aut ſenſum ex conjectura, prout potuerunt, effecerint; quorum omnium exempla ſuppeditabunt *Notæ Criticæ Lud. Cappelli*, & Commentarii noſtri in *Pentateuchum*, & alios V. T. libros.

5 Sequentium temporum Verſiones antiquæ iiſdem vitiis laborarunt; donec tandem Judæi, meliore initâ methodo, poſt annum Chriſti milleſimum, Grammaticas & Commentarios in Scripturam adcuratiùs ſcribere cœperunt; quod poſtea ſequuti ſunt Chriſtiani. Sed cùm quidquid Judæi recentiores dixerunt, hanc in rem, nitatur vel auctoritate Maſſoretharum, vel veteribus verſionibus, vel eorum conjecturis; neceſſe eſt eos non minùs, ac ceteros Interpretes, fluctuare. Maſſorethæ enim puncta vocalia addiderunt contextui, eo tempore quo legitima linguæ Hebraïcæ pronuntiatio ignota erat, & menda codicis ſui conſecrarunt; ut adparet in Pentateucho, vel ex Codice Samaritano, à quo, mendoſo licèt, multa minuta menda, quæ in Hebraïco paſſim occurrunt, abſunt. Veterum verſionum non adeò certa eſt auctoritas, ut

ut vidimus. Conjecturæ etiam Rabbinorum, quæ hac aut ſimilibus opinionibus nituntur, Codicem hodiernum carere mendis, Linguam Hebraïcam perfectiſſimam eſſe, non poſſunt ſine examine admitti; nec pluris debent fieri, quam Chriſtianorum in obſcuris explanandis conatus. Imò verò ejusmodi ſunt opiniones, ut ſtare nullo modo poſſint, cum iis quæ à perito interprete fieri oportet; úcque qui in ejusmodi rebus manifeſtis peccat, nullius peccati poſſit eſſe immunis, & contemtu prorſus dignus ſit.

6. Noſtra Lexica hodierna, cùm ſint omnia inde hauſta, in multis peccent neceſſe eſt; noſtræque Grammaticæ, cùm ſint unico ex Codice Maſſorethico formatæ, ut monuimus, oportet etiam ut multis vitiis laborent. Unde colligere eſt plurimorum Interpretum hodiernorum laborem, qui nullo alio nititur fundamento, ſæpe parum utilem eſſe; quandoquidem ei fidere non licet. Itaque fatendum eſt eum conari σχεδίῃ περᾶν μέγα κῦμα θαλάσσης, qui ſperat ſe, ſubſidiis memoratis adjutum, mediocrem adepturum cognitionem Hebraïcæ Linguæ; hoc eſt, ſe eam ita intellecturum, ut omnibus in locis, aut ſaltem plurimis, Veteris Teſtamenti, poſſit certò ſibi perſuadere ſe æquè intelligere quid Scriptores Sacri velint; ac olim, dum vivebant, ab Hebræorum vulgo intelligebatur.

7. Si quis, ſuperioribus lectis, hîc ſubſiſteret, facilè crederet ea fortè hoc animo à nobis eſſe ſcripta, ut à Linguæ Hebraïcæ ſtu-

dio Juventutem deterreremus; cùm re ipsâ animos ei addere ad hunc laborem alacriter suscipiendum instituerimus, eúmque minuere conemur. Sed priusquàm quidpiam adgrediamur, quæ in eo occurrant difficultates probè tenendum est; cùm ut ad eas superandas necessaria comparemus, tum ut ne, iis prætermissis, satis eruditos nos esse putemus. Videmus enim ad hæc studia plurimos accedere, & in iis etiam consenescere, qui difficultates hasce ignorant, & se hac in re eruditos putant, cum ne viam quidem ad eruditionem tendentem norint. Non parum etiam ad certam rerum cognitionem adquirendam conducit, scire quò usque pervenire liceat; ne frustrà laboremus, aut nos id scire credamus, quod revera nescimus.

8. Cùm, ut Poëta ait, *sit aliquà prodire tenus, si non datur ultrà*, quamvis multùm absit ut eam cognitionem Hebraïcæ Linguæ adipisci queamus, quam Linguarum Latinæ & Græcæ multi viri docti, postremis hisce sæculis, sibi compararunt; attamen, propter rationes antea adlatas, nitendum est, ut, quoad ejus fieri poterit, eam cognoscamus. Hæc autem subsidia adhiberi possunt, præter ea quæ, ex Interpretibus veteribus & recentioribus hausta, memoravimus.

9. Cùm constet Arabicam, Chaldaïcam & Hebraïcam Linguam Dialectos esse, potiùs quàm Linguas diversas; quemadmodum Ionicam, Doricam, & Atticam Dialectos; interdum, ad Hebraïcarum vocum significationem adsequendam, confugere ad vicinos populos

pulos, prodest. Quod fecerunt non rarò & feliciter viri doctissimi, & præ aliis quidem *Sam. Bochartus*, *Lud. Cappellus*, & *Lud. de Dieu*, quorum postremus & primus enumeratis Linguis Æthiopicam etiam priscam, quæ Hebraïcæ adfinis fuit, conjunxerunt. Exempla passim in eorum libris occurrent, ut & in *Historia Æthiopica*, adjectoque ei Commentario viri Celeberrimi *Jobi Ludolfi*, qui omnibus in studio Æthiopicæ Linguæ præivit, & præstitit. Nos quoque hoc ipsum non rarò, in Commentariis in *Pentateuchum*, ceterosque Veteris Testamenti libros ostendimus. Itaque si cui animus eò propendeat, memoria firma sit & vasta, ac vitæ genus patiatur, non inutiliter hisce studiis operam dederit; & ad conferendas quidem invicem hasce Linguas, multùm proderunt Lexica in quibus conjunctæ sunt, qualia *Lexicon Pentaglotton Val. Schindleri*, *Heptaglotton Edm. Castelli*, & Harmonicum *Joan. Henr. Hottingeri*. Hæc Lexica possunt esse usui etiam Linguarum illarum haud valde peritis, si modò earum lectio nota sit, cùm adfines Radices sæpe juxta se invicem collocentur. Sed tenenda quoque est, quam ipsa Grammatices elementa statim docent, permutatio litterarum adfinium.

10. Verùm hîc cavendum, ne putemus hasce Linguas ita ἐκ παραλλήλου sibi invicem respondisse, ut eædem radices eamdem in omnibus, aut similem semper significationem habuerint. Sæpè evenit ut una eademque vox in Linguis adfinibus varia significet, ut ex Linguis hodiernis satis constat. Exempli causa,

Linguæ Anglica & Belgica multa habent vocabula communia, quæ idem ſignificant; ſed non pauca quæ planè diverſa, quorum unicum exemplum adferam, unde de ceteris judicium ferri poterit. Apud Anglos, *underſtand* ſignificat *intelligere*; apud Belgas, *onderſtaan* eſt *moliri*, *niti*, item *ſubſiſtere*. Eâdem voce prognata *underſtanding* Anglis *intellectum* ſonat; Belgis *onderſtandt*, eſt *auxilium*, *adminiculum*. Anglis *underſtanding* eſt *ſollers* etiam & *peritus*, Belgis *onderſtandig* eſt *auxiliarius*. Si interiiſſet Lingua Anglica, ſique unicus ſupereſſet liber Anglicus, & paullò plures Belgici; hi quidem ſæpe eſſent uſui intelligendo Anglico, ſed poſſent etiam in errorem interdum incautos conjicere; ut ſi vox adlata locis tantùm aliquot exſtaret, quorum ſeries tam ferret ſignificationem *auxilii* ex Belgica Lingua, quàm *intellectûs*, facilè eò delaberentur qui Belgicè ſcirent, ut *auxilium* interpretarentur. Ita Pſalm. CXIX, 34. leguntur hæc verba in translatione Anglica; *Give me underſtanding*, *and i shal keep thy law*, cum hæc verba ſignificent *da mihi intellectum*, & *ego obſervabo legem tuam*; verti ex Belgica Lingua poſſet, *geef my hulp*, *da mihi auxilium*. Itaque ſi quid ſimile in interpretandis Hebraïcis tentetur, magna adtentione utendum; nec ad alias Linguas umquam confugiendum, niſi cùm nihil ſani Lingua Hebraïca ſuppeditat; nec adfirmandum quidquam quaſi exploratum, quod non res ipſa & ſeries orationis manifeſtiſſimum * faciat, quod & alibi oſten-

* Vide *Diſſ. noſtram de Opt. Gen. Int. Script.* §. X.

ostendimus. Etiam in una eademque Lingua, lapsu temporis, mutatur significatio vocum; quas proinde ex recentiore usu non licet semper in antiquioribus Scriptoribus interpretari, unde colligere est majorem cautionem in diversis Linguis adhibendam. Exemplum insigne ejus rei proferemus ex *A. Gellio* Noct. Attic. Lib. XIII. c. 29. *Animadvertere est*, inquit, *pleraque verborum Latinorum ex ea significatione, in qua nata sunt, decessisse vel in aliam longè, vel in proximam; eámque decessionem factam esse consuetudine & inscitiâ temere dicentium, quæ cuimodi sint, non didicerint. Sicuti quidam* faciem *hominis esse putant os tantùm & oculos & genas, quod Græci* πρόσωπον *dicunt; quando* facies *sit forma omnis & modus & factura quædam corporis totius, à* faciendo *dicta: ut ab adspectu* species, *& à fingendo* figura. *Itaque Pacuvius in Tragœdia, quæ Niptra inscribitur*, faciem *dixit* hominis, *pro corporis longitudine.*

Ætate, *inquit*, integrâ, feroci ingenio, facie procerâ virum.

*Non solùm autem in hominum corporibus, sed etiam in rerum cujusque modi aliarum* facies *dicitur.* De ceteris ipsum fontem adeas.

11. Aliud est subsidium, quo usi sunt Interpretes omnes; nempe, conjectura, quæ rebus ipsis & serie sermonis nititur. Sæpe enim vocibus potestatem adsignarunt, quia eam necessariò postulari loci circumstantiis putarunt. Qua in re, facillimum est falli;

cùm plures sensus uni, eidemque loco convenire queant, nec nobis interdum Scriptoris scopus satis pateat. Solent autem potissimùm duobus modis labi Interpretes, in ejuscemodi loquendi generibus, aut vocabulis; quòd adtendant præconceptas notiones, quas ipsi habent earum rerum, de quibus sermo est; cùm sæpe Scriptor, quem interpretantur, easdem non habuerit; & quòd eam sententiam statuant sine dubio esse optimam, quâ positâ, elegantior aut validior est Scriptoris ratiocinatio; cùm sæpe neque elegantiam ullam captaverit, neque demonstrationes adferre voluerit. Verùm de hisce copiosiùs, in secunda hujus Operis Parte, agemus. Ita feliciter οἱ LXX Esaiæ LII, 15. ex conjectura verterunt יזה jazzeh, *admirabuntur*, quâ significatione נזה *nazah* alibi nusquam occurrit, neque in vicinis Linguis reperitur. Hoc enim in versu est ἀπόδοσις eorum, quæ habentur in antecedente. Sensus est: *Quemadmodum multi piorum Israëlitarum clades admirati sunt: ita multi eorum reditum admirabuntur.* Agit enim Propheta, sensu Grammatico, eo in loco, de piis Israëlitis, quamvis res multò sublimior sub illo cortice Grammatico lateat. Quam se variè hic torserint Interpretes, qui scire volet *Lud. Cappelli* notas adeat. Sed & nonnulla sunt felicium ejusmodi conjecturarum exempla, in Speciminibus *M. Meibomii*; nec in iis desunt lapsus, dum loca Scripturæ conjiciendo ad rem suam trahere conatur.

12. Præ-

12. Præter eam cognitionem Conſuetudinum & morum Hebræorum, quam, ex Sacris Libris potiſſimùm hauſtam, ſuppeditare poterunt Scripta virorum eruditorum, quos laudavimus; multa huc pertinentia invenientur apud Scriptores, qui de populis vicinis Hebræorum, aut victoribus verba fecerunt. Multas enim vicinæ Gentes ſimiles Conſuetudines habere ſolent. *Herodotus* Halicarnaſſeus & *Diodorus* Siculus, aliique Ægyptiorum & Chaldæorum res ſcripſere; unde non dubia lux multis Hebræorum moribus, ut oſtendit *Joannes Spencerus*, in Opere cujus inſcriptionem antea adtulimus. Idem & nos demonſtravimus, in Commentario in *Pentateuchum*, multis in locis; ita ut res ampliùs in dubium revocari ab adtento & veri amante lectore nequeat. Præterea eò paſſim adludunt Hebræi Scriptores; nec quid velint intelligere licet, niſi res Ægyptiorum & Chaldæorum norimus. Sic Eſaiæ Cap. XVIII, 2. Ægyptii deſcribuntur hiſce verbis, גוי קו קו *goi kaukau*, ubi quis conjecerit legendum קי קי *ki-ki*, aut potiùs varietatem eſſe Dialecti, quâ quod per ו ſcribebant Hebræi id per י efferebant Ægyptii; quod ſæpe fit in Linguis, vel Dialectis Orientalium. Sermo enim eſt de paluſtribus Ægyptiis, ut adparet ex eo quòd *fluvii* dicantur *diripere eorum terram.* De his autem ita *Herodotus*, Lib. II. c. 94. Ἀλείφατι δὲ χρέωνται Αἰγυπτίων οἱ περὶ τὰ ἕλεα οἰκέοντες, ἀπὸ τῶν σιλλικυπρίων τοῦ καρποῦ, τὸ καλεῦσι μὲν Αἰγύπτιοι KIKI: *unguento autem utuntur Ægy-*

*ptii*

*ptii qui circa paludes habitant, ex fructu silli-cypriorum, quod adpellant Ægyptii Kiki.*

13 Exſpectaverit fortè quiſpiam, ut agamus hîc de ſtudiis Rabbinicis; verùm aut hæc ad noſtrum inſtitutum non pertinent, aut quæ diximus poſſunt etiam in eam rem partim dicta exiſtimari. Sunt duplicia potiſſimùm eorum ſcripta. Alia ſunt Commentarii in Vetus Teſtamentum, qui non ſunt difficiles admodum intellectu, iis qui contextum ipſum intelligunt, & mediocrem operam iis navarunt, *Rabbinico* Lexico *Joan. Buxtorfii* adjuti. Sed cùm ſint recentiorum Rabbinorum, neque ullâ ratione conferri queant Chriſtianorum laudatis Interpretibus, qui plura multò ſubſidia adhibent, quam Rabbinorum gens, & judicio multùm iis præſtant; nullam cauſam video quare tanti fiant, quanti à nonnullis fieri ſolent; niſi quòd vulgò non leguntur, & pulchrum eſt videri ea intelligere, quæ aliis ignota ſunt. Sed res ipſa ſi introſpiciatur, cum Grammaticis ac Criticis nobilioribus Chriſtianorum, nullo modo ſunt æquiparandi. Sunt verò alia Scripta, aut allegorica, aut ad doctrinam Talmudicam pertinentia, quæ nos docent quid ſenſerint Judæi aliquot ſæculis poſt Chriſtum; ſed parum ad illuſtrationem Veteris Teſtamenti faciunt. Allegorici Doctores quidquid volunt fingunt, Thalmudici ſubtiliſſimè ritus omnes perſequuntur, atque ex cerebro ſuo ſupplent, ſi quid deeſſe videatur Legi ſcriptæ, nulla penè Grammaticæ aut Hiſtoriæ ratione habitâ;

quod

quod studiosi facilè intelligent, vel ex variis Thalmudicis Codicibus Latinè editis, & adnotationibus à viris doctis auctis. Itaque hæc ad institutum nostrum nihil faciunt, nec necesse est rem copiosiùs demonstrare.

---

## CAPUT V.

### *Consilia varia ad Studiorum rationem pertinentia.*

1. QUÆ diximus hactenus, de ratione studiorum in Latinis, Græcis & Hebraïcis litteris, ad Linguarum cognitionem comparandam, potiùs quàm ad certæ cujuspiam disciplinæ inquirenda dogmata pertinent. At si quis sibi Linguæ cognitione comparatâ, & rerum etiam, quæ apud Veteres habentur, neque enim prius sine altero fit, velit penitiùs se cuipiam Disciplinæ addicere; alius erit ordo observandus, vel dudum evoluti Scriptores denuò, immutato ordine antea indicato, perlegendi. Hac ratione fiet cùm ut res, tum etiam ut voces & loquutiones rei propriæ meliùs intelligantur, quod posterius hîc potissimùm respicimus.

2. Qui Poëtas quidem ætate maturiore adgrediuntur legere, eos oportet ab antiquissimis initium facere; quia sequentes ad eos passim adludunt, atque ex iis plurima desumunt. Ex *Homero Hesiodus* forte, ex utroque sine dubio sequentium ætatum Poëtæ plurima hausere. In Historicis verò non est ratio haben-

da ætatis Scriptorum, ſed rerum quas ſcribere inſtituerunt; recentiorum enim cognitio nititur anterioribus. *Joſephus*, qui multò poſt *Herodotum* vixit, prior eſt legendus, in iis quæ habet Herodoteis antiquiora. Quis ſit inter Hiſtoricos ordo, non neceſſe eſt hîc dicamus, quia vel ex Librorum inſpectione innoteſcere poteſt. Si Hiſtoriam Eccleſiaſticam, aut Veteres Chriſtianos Scriptores legere quis seriò velit, ut ſingulorum ſæculorum dogmata & Conſuetudines cognoſcat, eum etiam ab antiquioribus quibusque incipere oportet.

3. Cùm cuipiam rei cognoſcendæ operam damus, ei, quantùm poteſt, ſine interjectis moris, inſtandum eſt; donec eam animo notitiam, quam quærimus, conceperimus. Si enim ſæpiùs omiſſum argumentum in manus identidem reſumamus, turbabuntur multùm Memoria & rerum ordo. Nam licèt interdum ea legamus, quæ non ſunt ita inter ſe connexa, ut unum neceſſariò ab altero pendeat; attamen eſt ut plurimùm neſcio quis connexus, qui ad intelligendum non parum juvat. Præterea illa nimiùm interrupta lectio faſtidium parit, quo fit ut tandem præ tædio eos Scriptores deponamus; quos ſi continenter, & ſine interpellatione legiſſemus, avidè evolviſſemus. Huc etiam accedit, quòd cùm quisque Scriptor ſuum habeat characterem, ſuamque eloquutionem, opus ſit tempore, & perpetua lectione, ut ei adſueſiamus. Hoc enim fieri nequit, ſubinde depoſito & in manus denuo ſumto Scriptore; quod experientia nos

hos docuit, & omnes, quicumque idem tentabunt, docebit.

4. Itaque licèt fieri nequeat, ut quotidie totidem horas litterarum studiis tribuamus; non est tamen committendum, quantùm in nobis est, præsertim illâ ætate, quâ studiis solis operam dare licet, ut ullum umquam diem prælabi sine lectione sinamus. Hîc Pictorum illud celebre monitum, non minùs quàm in Pictura addiscenda, necessarium, animo infigendum. *Nulla dies abeat, quin linea ducta supersit.* *Habitus*, seu facilitas aliquid faciendi, ut loquuntur Ethici, non contrahitur, nisi repetitis *actibus*; nec aliter, nisi intermissis, deletur.

5. Cavendum quoque est ne in aliud peccatum incidamus, quod frequenter admittitur à viris etiam Litterarum studio addictissimis, ut uno eodemque die lectionibus planè diversis operam demus; quâ ratione studendi, non parum turbatur Memoria, & quod rerum à Memoria congestarum structor dici potest, Judicium; præsertim ubi ea quæ legimus adtentionem animi majorem postulant; nam à gravi studio ad levius, sine periculo & incommodo, digredi possumus, aut etiam relictâ lectione rei facilis, ad aliam æquè facilem transire. At ubi conatu quodam ingenii quidpiam intelligere nitimur; non potest subitò ea animi adfectio mutari, quin cerebro nostro veluti vis inferatur, quâ perturbantur Memoria & Judicium; ac sanè tunc temporis minùs facilè quæ legimus adsequimur & concoquimus. Hinc fit ut qui ita student mul-

tùm

tùm laborent, ſed parum proficiant, aut neſcio quam eruditionem confuſam & indigeſtam adipiſcantur, quam redolent eorum Scripta; ubi neque perſpicuitas, neque ordo ullus animadvertitur. Adparet ex Scriptis viri longè doctiſſimi *Joannis Seldeni*, eum ita ſtudia ſua perturbaſſe, ut eodem tempore de rebus toto genere diverſis cogitaret; digreſſiones enim captat adeò remotas & interdum tam longas, ut niſi ita ſtudia inſtituiſſet, non potuiſſet tantam ordinis & rerum perturbationem ferre. Ac ſanè dum ordinem & perſpicuitatem negligit, non parum tædii Lectoribus creat; quæ vera ac utilia habet, longè plurima, minùs facilè intelliguntur; & ſicubi in errorem delabitur, vix origo erroris deprehendi poteſt. Multi viri docti, qui lecto ejus de *Synedriis* Opere, cum eo Synedrium Septuaginta-Virale fuiſſe perpetuum, à Moſe ad extrema Judaïcæ Reip. tempora, crediderunt, facilè deprehendiſſent eſſe hoc merum Judaïcum figmentum; ſi argumenta *Seldeni* perſpicuè & ordine expreſſa vidiſſent. Sed confuſio, digreſſiones, teſtimonia aliena, & immenſa illa eruditionis unum in Opus congeſta farrago facilè fucum faciunt, & perſpicaces etiam occæcant.

6. Quoniam autem, pro celebri Aphoriſmo *Hippocratis*, *ars longa*, *vita brevis eſt*, neque ingenia noſtra omnibus ſtudiorum generibus æquè apta ſunt, neque per vitæ inſtitutum, aut facultates, licet per omnia exſpatiari; optime ſibi conſulere videntur qui, his expenſis, uni potiſſimùm Diſciplinæ operam dant;

dant; neque alias delibant, nisi quantùm, ad ruditatem pudendam deponendam, satis est. Itaque postquàm studiorum jacta sunt fundamenta, & jam cœperunt Studiosi iis cum voluptate incumbere, oportet eos in se descendere, & dispicere quam in rem potissimùm naturâ ferantur; tum si cetera, quæ ad vitam pertinent, patiantur, eam sibi deligere excolendam. Exempli causâ, quandoquidem de Critica hîc agimus; si quis sentiat se potissimùm Poëtarum lectione adfici, atque in eam toto animi impetu ferri; rectè faciet, si modò vitæ institutum ferat, si hoc studium, præ ceteris omnibus, colat. Si quis etiam Scriptorem quempiam singulari adfectu amet, operâ non abutetur, si nitatur eum ad unguem intelligere, longiusque tempus in eo, quàm in aliis, collocet. Multò enim magis proficimus, ubi propensione naturæ adjuvamur; quàm cùm, aut eâ invitâ, aut solâ vi rationis adducti quidpiam adgredimur; & aliquid eximiè tenere, cetera verò mediocriter, quàm omnia delibasse, nihil penitùs nosse, multò præstat. Nemo est, qui velit de se dici quod *Homerus* de Margite habebat, *multa scire eum, sed omnia malè*: πολλ' ἠπίςατο ἔργα, κακῶς δ' ἠπίςατο πάντα. Ubi præstare dicimus, hoc volumus, utilius id esse, cùm ei qui id tenet, tùm aliis etiam, quibus prodesse potest.

7. Huc possumus referre monita *Senecæ*, de vitanda nimia lectione, Epist. II. *Certis*, inquit, *ingeniis immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideli-*

*ter sedeat. Nusquam est qui ubique est.* Similia habet, Epist. XLV. ubi de libris: *Non refert quàm multos, sed quàm bonos habeas; lectio certa prodest, varia delectat.* Homini verò acre judicium, quod ante omnia excolendum, in lectione vetusti cujusvis Scriptoris, adhibenti, is Scriptor bonus fit; quia ejus vitia & virtutes pervidet, has imitatur, illa fugit. Quò magis eum versat, eò minùs ejus vitiis fallitur, eò magis virtutes complectitur, atque ad eas sese componit. Sed adeundus *Seneca.* Digna etiam sunt, quæ altè in animum demittantur, verba hæc *Quintiliani:* * *Persequi quidem quod quisque umquam vel contemtissimorum hominum dixerit, aut nimiæ miseriæ, aut inanis jactantiæ est; & detinet atque obruit ingenia, meliùs aliis vacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest.* Possemus, si vellemus, ejus delicti reos agere duos doctissimos viros, *Theod. Marcilium* & *Casp. Barthium*; qui pluris essent faciendi, si pauciora, eáque meliora legissent & magis concoxissent.

8 Monendi autem hîc sunt litterarum studiosi, cùm jubentur legere Veteres, cum Virorum Doctorum Commentariis, ne putent sibi perlegendas prolixas quasvis notas, quæ textui subjectæ sunt, aut ad calcem rejectæ. Tum sunt perlegendæ, cùm sine iis textus intelligi nequit; alioqui magna fieret ab iis temporis jactura & dum viderentur sibi se-

* *Lib. I. c. 8.*

legere Veteres, Recentioribus potiùs operam darent. Legendus studiosè Scriptor ipse Antiquus, in quem scripserunt, Interpretes verò obiter; & satiùs multò est plura legere, sine notis, Antiquitatis monumenta, quàm Recentiorum in unum aut alterum Scriptorem operosa Collectanea, farragine & intempestiva eruditionis ostentatione plena. Alioquin ἔργον hîc fieret πάρεργον, & contrà πάρεργον esset loco τοῦ ἔργου. Excipienda tamen præstantissimorum Criticorum Opera, ut *Jos. Scaligeri*, *Is. Casauboni*, *Just. Lipsii*, *Claud. Salmasii* & aliorum, quorum Scripta aut brevia sunt, aut etiam digniora lectu ipsis Scriptoribus, quos interpretati sunt. *Scaliger* & *Lipsius* breviores sunt; *Casaubonus* interdum paullò longior, ut in Commentario in *Persium*, sed bonâ fruge plenus; *Salmasius*, in *Solinum* & *Augustæ Historiæ Scriptores*, ea collegit quæ iis ipsis Scriptoribus utiliora sunt. Ceteroqui præstaret multò *Plautum* & *Terentium* ter, quatérve legere, quàm semel cum amplissimis, qui in eos scripti sunt, Commentariis; iteratis enim Veterum lectionibus doctiores simus, quam si tot quisquiliis memoriam oneremus & pauca Veterum Scripta legamus. Sic ad summam eruditionem ii, quos laudavimus, aliique viri magni pervenerunt.

9. In omnibus Disciplinis & præsertim in Linguarum studiis, Memoria est simul Penus & Promus-Condus, Judicium verò, ut diximus, Structor; qui quæ Memoria depromsit ordine collocat. At ne Memoria re-

rum copiâ obruatur, est ordine adjuvanda; atque excerpenda, quæ usui postea esse queant, adeò ut inveniri facilè possint. Inutilis enim esset lectio, nisi quæ legimus usibus nostris possemus adcommodare: ut inutilis esset magna supellectilium copia, si quando usus urgeret, ubi id esset quo indigeremus nesciremus. * *Vetus est proverbium, paupertatem certissimam esse cùm alicujus indigeas, uti eo non posse; quia ignoretur ubi abditum delitescat, quod desideratur* Multi multa hanc in rem scripserunt, & nos etiam experti sumus; sed nulla occurrit methodus commodior & facilior eâ, quam ab amico acceptam Gallicè † dudum edidimus. Non modò enim Latinæ, sed etiam Græcæ Linguæ aptatam, ab aliquot annis, utilissimam esse comperimus; neque umquam in manus Collectanea nostra Latina aut Græca sumimus, quin optimo & doctissimo viro, qui eam methodum nos docuit, gratias habeamus.

10. Initio quidem studiorum, ubi Judicium nondum satis firmatum est, neque cognitio sat magna, ut quæ sint excerpenda probè norint Studiosi; vix alia excerpuntur, quàm quæ in breve tempus utilia futura sint; quia, maturescente judicio, contemnuntur quæ antea in pretio erant. Attamen utile est excerpta ejusmodi habere, cùm ut artem ea disponendi discant Studiosi, tum ut memoriæ meliùs mandent quæ legunt. Ceterùm duo hac in re diligenter observanda, primum est, ut ea

* *Columella* ex *Cicerone* Lib. XII. c. 11.
† *In Biblioth. Univers.* T. 2. pag. 315.

ea tantùm exscribamus, quæ eximia sunt, vel propter rem ipsam, vel propter elegantiam eloquutionis, non quæcumque occurrunt; quo labore nimiùm sufflaminaretur lectionis impetus. Non est putandum ea omnia esse exscribenda, quæ γνῶμαι, aut *sententiæ* vocantur. Ea dumtaxat sunt seligenda, quorum nobis in mentem non veniret, aut quæ æquè benè exprimere ipsi non possemus. Ita, licèt memorabilis sit fabula eo in loco *Virgilii*, ubi hæc verba habentur, nolim ea describi:

*Discite justitiam moniti, & non temnere Divos,*

Nihil enim est in re, aut in eloquutione, quod sit supra captum cujusvis.

11. Alterum, quod hîc observari velim, est, ne nimis multa exscribantur verba, sed tantùm observatu dignissima, adnotato Scriptoris loco. Nimium enim tempus, nec sine magna molestia, alioquin in exscribendo absumeretur. Non est etiam excerpendum quidquam, dum lectione distinemur; ita ut propterea abrumpatur lectio, ut calamus in manum sumatur; hoc enim tædiosam lectionem efficit. Notanda sunt tantùm loca postea exscribenda, in schedula, ut absolutâ lectione id fiat; neque etiam initio, post primam libri lectionem, id tentandum, sed post secundam dumtaxat. Interdum quoque sunt Collectanea legenda, ut sciamus quas habeamus congestas divitias, iisque tempore & loco uti possimus.

12. Hæc quidem minuta videbuntur, at sine hisce magna non constant, & neglecta maximam perturbationem Memoriæ & Judicii, temporisque, quod rerum omnium pretiosissimum est, jacturam creant. Summa alioquin ingenia, hisce prætermissis, ingentia peccata admiserunt; quæ si vitassent, erudito orbi, adeóque humano generi multò utiliora fuissent. Ac sanè qui talia contemnunt, non tam magnitudine ingenii spernunt, quàm inopiâ Judicii; quâ fit ut quanti usûs sit ordine & viâ progredi non satis intelligant.

13. Coronidis loco, addemus singularem methodum studiorum, quâ ii demum uti poterunt, qui eò usque pervenerint, ubi consiliis nostris non amplius opus habituros diximus. Ea usum esse *Claud. Salmasium*, ἀμεθοδίας alioqui singulare in scribendo exemplar, docet nos V. A. * *Joannes Baptista Lantinus*. „ Quidquid superest de Veterum „ libris ceterisque monumentis, inquit, divisio „ in certa spatia omni ævo, ætatum & tem„ porum ordine pervolvebat; initio ab anti„ quissimis ducto, ita ut omnes unius æta„ tis Scriptores perlegeret, conferrétque; do„ nec illius sæculi Linguam, mores, ritus, „ artes & quidquid ex iis quæ restant monu„ menta colligi potest, in numerato, & sub „ uno adspectu posita haberet. Inde ad con„ sequentia tempora, ad usque ultima, si„ mili ratione, progredi solitus, & observa„ re quodcumque novi in Linguis, artibus, „ ce-

* In Proleg. ad libros de Homon. Hyles Iatricæ.

„ cæterisque prædictis succedens ætas invexerat, quidquid à prioribus posteriores Scriptores accepissent, id adsequutus est, nihil ut illum fugeret, quod ad Historiam omnis generis spectare posset.

14. Hoc si posset fieri, sine perturbatione studiorum in legendis tot variorum planè argumentorum libris, utilissimum sine dubio esset. Sed nec adcuratè factum à *Salmasio* crediderim; nam multùm aberat ut omnes disciplinas, de quibus libros Veterum fortè legerat, calleret. Jurisconsulti certè & Medici, in iis, quæ ad Jurisprudentiam & Medicinam pertinentia scripsit, nonnulla, non sine ratione carpserunt. Attamen in uno genere Scriptorum, & per aliquot sæcula, observari hoc institutum, non sine maximo fructu, posset. Exempli causâ, in Scriptorum Ecclesiasticorum lectione, vix ullus alius ordo commodior est, ut antea observavimus. Ceterùm quæcumque de eruditionis monstris nonnullis jactentur, quasi omnia pænè ingenio complexa sint Disciplinarum genera; & illi (quidni enim verum profitear?) & alii, quotquot Litterarum studiis operam dederunt, experti sunt verissimum esse illud Poëtæ;

— *Non omnia possumus omnes.*

15. Posset fortè & consilium quodpiam à nobis postulari de Recentiorum Scriptorum, qui de rebus ad Criticam pertinentibus egerunt, quales ii sunt, qui in *Thesauro Critico*

*Jan. Gruteri* exſtant, aliique multi, cùm antiquiores, tum recentiores. Sed cùm ab ejusmodi Scriptoribus nemo initium faciat ſtudiorum, provectioribus ſatis innoteſcunt optimi quique; nec quidquam vetat quominùs unusquisque, hac in re, judicio ſuo indulgeat, aut prout commodum erit, ejusmodi Scripta legat.

*Partis Primæ Artis Criticæ Finis.*

A R-

# ARTIS CRITICÆ

## PARS II.

## De Vocum & Loquutionum Significatione.

---

## SECTIO I.

## Regulæ Generales de Vocum & Loquutionum Significatione.

---

## CAPUT I.

### *De Divisione Vocum.*

1. CUM verba sint dumtaxat signa notionum, eáque ab hominibus pro arbitrio instituta, ut docent Philosophi; sequitur ut ad totidem classes vocabula, quot sunt notionum genera, possint referri. *Notiones* autem, ne ulla sit ambiguitas in hac voce, quâ sæpe nobis utendum erit, vocamus *quæcumque animo nostro obversantur, cùm de re quapiam cogitamus.* Itaque *Notio* hîc nobis non est ipsa intellectio, seu id quod agit aut patitur animus noster, cùm intelligit; sed

 id

id quod ei intelligenti obverſatur. Notiones igitur noſtræ, diu & adtentè eas animo luſtranti, viſæ ſunt ad ſeptem claſſes poſſe referri; ita tamen ut in ſingulis claſſibus plures ſint eæque ſibi invicem contrariæ; alioqui claſſium major eſſet numerus conſtituendus.

2. I. Sunt notiones *ſimplices & compoſitæ*. Simplices ſunt eæ, in quibus ne mente quidem plura diſtinguere poſſumus; compoſitæ, quæ pluribus ſimplicibus conſtant. Simplices ſunt notiones ſenſuum, doloris, voluptatis, motûs, aliæque in quibus partes nullas poſſumus ſecernere. Itaque *amaror*, exempli causâ, *albor*, *ſonitus*, aliáque id genus ſunt nomina notionum ſimplicium. Compoſitæ ſunt notiones corporum omnium, in quibus varias partes animo intelligimus, & ſenſibus etiam ut plurimùm deprehendimus; notiones item Virtutum & Vitiorum, in quibus ſingulis varia poſſunt intelligi, & ſeorſim expendi. Igitur, *aurum*, *juſtitia*, *ebrietas* ſunt nomina notionum compoſitarum.

3. II. Sunt notiones *Subſtantiarum & Modorum*. Subſtantias vocamus ea, quæcumque tandem ſint, in quibus ſunt qualitates rerum quas novimus; modos verò qualitates, quæ ſubſtantiis inſunt, nec ſine iis eſſe poſſunt. Subſtantiæ ſunt Corpora & Mentes, quibus inſunt innumeri modi; quales figuræ, & cogitationes variæ. Hæc autem ſua nomina habent, quorum ſignificationem quærunt Critici, & in quibus facilè errant, niſi diligenter animum adtendant.

4. III. Sunt

4. III. Sunt notiones *Relationum*, quæ relationes ſunt inter omnia pænè, quæ animo contemplamur. Sic cùm *Patrem* Philippum adpello, cogito de *Filio* ejus Alexandro, & viciſſim. Itaque *amor filii*, aut *reverentia patris* ſunt nomina relationum, ſeu virtutum quæ ad alia referuntur. Innumera ſunt ejusmodi, de quibus Sectione II. ſubtiliùs agemus, & quæ diligenter expendiſſe maximi eſt, in hac noſtra Arte Critica, momenti.

5. IV. Sunt notiones rerum, quæ reverâ ſunt, aut ſaltem eſſe creduntur, quas *concretas* vocant Philoſophi; & rerum quæ nuſquam ſunt, niſi in intellectu noſtro, quas illi *abſtractas* adpellant. Ὑφιστάμενος ἄνθρωπος, *homo qui reverâ eſt*, nomen eſt concretæ notionis; ἀνθρωπότης verò *humanitas*, &, ſi lubeat, ὑπόστασις ſunt abſtractarum notionum vocabula. Non leves ſunt de hiſce Philoſophorum, aliorumque hallucinationes, ut ſuo loco oſtendemus.

6. V. Notiones, quæ pluribus communes ſunt, vocantur à Philoſophis *univerſales*, aut *particulares*; quæ verò uni rei conveniunt *ſingulares*. *Humanitas* nomen eſt notionis univerſalis, *civitas* nomen particularis, *Cicero* ſingularis. Hæc autem nomina aliquando non ſatis intelliguntur, atque inter ſe miſcentur; unde multi nati errores, quos ope Criticæ deprehendere licet.

7. VI. Nulla notio eſt, quæ non poſſit *clara*, aut *obſcura* dici. Obſcuræ, exempli cauſâ,

sâ, sunt notiones omnium substantiarum; claræ simplices omnes. Licèt autem perspicuitas & obscuritas, haud aliter ac dies & nox diversæ sint, mirum est quàm frequenter clara obscura ab hominibus censeantur, & vice versâ obscura clara; quod diligenter demonstrabimus.

8. VII. Sunt denique notiones, quæ integram rei, quam contemplamur, naturam animo nostro sistunt; quas *adæquatas*, uno verbo, vocant Philosophi. Aliæ verò partem duntaxat rei, quam animo versamus, nobis objiciunt, dicunturque *inadæquatæ*. Maximi cùm sit momenti imperfectam cognitionem à plena distinguere, non malè mereantur de Litterarum Studiosis, qui doceant quæ nomina sint notionum adæquatarum, quæ inadæquatarum; quod nos facere conabimur.

9. Hæc sunt genera notionum, ad quæ cuncta referri possunt, & ex quorum numero voces omnes à nobis dividentur. Atque hoc, ad institutum nostrum quod adtinet, satis supérque est. Cum oratio sit collectio signorum, eodem ordine collocatorum, quo notiones, quarum sunt signa, menti obversantur; nec possint aliud significare, quàm quod cogitat is qui loquitur, si modò usum sequitur loquendi magistrum; necessè fuit paucula de notionibus dicere, priusquàm ad earum signa deveniremus. Qua in re, si utamur vocibus ignotis, sensu quem iis tribuimus, auribus Latinis, nobis id condonabunt facilè, ut spero, Lectores; qui meminerint hu-

hujusmodi notiones, quemadmodum à nobis considerantur, numquam fortasse animo ullius Scriptoris Romani obversatas, ac proinde novis rebus nova imponenda fuisse vocabula. Sic certè fecerunt olim Latini, cùm primùm Linguâ suâ philosophari cœperunt; quod cur nobis hodie non liceat, nova proferentibus, nulla ratio adferri potest.

10. Verùm antequàm veniamus ad singulas notionum classes, aut potiùs antequàm earum nomina singillatim expendamus; nonnulla monenda nobis sunt, quæ ad omnia ferè ex æquo pertinent, aut ad plura simul; quibus adlatis, singulas classes excutiemus. Interea ne quis sibi fingat inanem esse hanc Philosophicam vocum distinctionem, sciat ejus longè maximum usum Partis hujus Sectione II. ostensum iri.

---

## CAPUT II.

### Regulæ Generales de Interpretatione.

#### Regula I.

*Linguas sibi invicem non satis respondere.*

1. Is censetur Scriptorem intelligere posse, qui callet Linguam, quâ Scriptor usus est. Eum autem adcuratè loquentes *callere Linguam* dicimus, qui dum legit, aut audit alium loquentem, habet animo obversantes easdem notiones, quæ à loquente, aut scri-

ben-

bente vocibus quibus utitur ſubjectæ ſunt. Alioqui ſi quod ſit diſcrimen inter notiones loquentis & audientis; adeò ut ex alterutra parte ſint clariores aut obſcuriores, ampliores aut arctiores, aut ulla denique alia in re diffideant; qui audit non poteſt cenſeri perfectè intelligere ſermonem loquentis. Quod re ipſâ rarò contingit, cùm perpaucis conveniat in omnibus notionibus compoſitis; dum aliis alii pauciores aut plures notiones ſimplices unâ voce deſignant; aut dum clariores, vel obſcuriores, aliqua ex parte, uni obverſantur, quàm alteri. Cùm verò ſæpè vix ac ne vix quidem reſcire poſſimus, an aliis eædem planè objiciantur notiones ac nobis, niſi plurimis interrogationibus, & in multis ne hac quidem ratione; ut oſtendemus, ubi agemus de notionibus ſimplicibus; ſequitur nos ſæpiſſimè ſcire non poſſe, an nos invicem intelligamus.

2. Sed cùm ad ſummam *ἀκρίβειαν* pervenire nequeamus, oportet nos modicâ intelligentiâ contentos eſſe. Itaque eum *callere Linguam* dicemus, qui eatenus eam intelligit, ut habeat ſimiles notiones loquentium notionibus; adeò ut ſi is verbis ſuis incipiat loquentium ſententiam exprimere, ipſi ſint ſenſum ſuum in ejus verbis agnituri, poſtquàm ſuis explicuerint. Qui ſermones aliorum probè intelligere cupiunt, debent ſe veluti eorum loco conſtituere, & verba interpretari, quemadmodum ipſi ea interpretarentur; ſine additione, detractione, aut denique mutatione ulla.

3. Ut

3. Ut hoc fieri queat, usu discenda est Lingua, quam intelligere volumus. Versantibus, scilicet, cum iis qui eâ utuntur, observandum diligenter quas potestates subjiciant omnibus vocabulis, & loquutionibus quibus utuntur. At ubi Linguæ sunt obsoletæ, ut sunt eæ de quibus in hoc Opusculo agimus, ussûs loquentium vicem præstant Libri & Lexica; in quibus demortuarum Linguarum voces, aliis vocibus Linguæ nobis notæ exprimuntur. Post diuturnam & multiplicem lectionem, non multùm quidem Dictionariis indigemus; at initio aliter Linguas addiscere non possumus.

4. Verùm ex sequentibus Regulis, liquebit in Lexicis, partim eorum qui ea scripsere culpâ, partim Linguarum penuriâ & dissimilitudine, multa desiderari. Hanc in rem, ante omnia observandum *LINGUAS sibi invicem satis non respondere*; hoc est, plurima esse in Lingua quavis vocabula, quæ alterius nullius totidem verbis exprimi possunt, sed tantùm periphrasi; quo fit ut in Dictionariis similibus tantùm, aut aliqua ex parte dumtaxat respondentibus vertantur. Neque hoc tantùm contingit singulis vocabulis, sed etiam multis loquutionibus. Atque hac in re sita sunt Linguarum *Idiomata*, quibus ab aliis differunt, & quorum exempla aliquot ex Græca & Latina Lingua proferemus.

5. In Græca Lingua, præsertim in Atticorum sermone, aliquot sunt particulæ, quæ à Grammaticis παραπληρωματικαὶ, *expletivæ* dicuntur; quas interdum nihil significare certum

tum quidem eſt, ſed quas ut plurimùm gratiam & vim orationi, quâ careret ſi abeſſent, addere omnibus conſtat, qui Attico ſermoni aures adſuetas habent. Tales ſunt particulæ ἀλλὰ, γὰρ, δὴ, οὖν, ἂν, αὖ, μὲν, δὲ, &c. quæ paſſim in Scriptorum Græcorum Latinis verſionibus reſecantur, quòd nullæ ſint in Latina Lingua ſimiles. At ſi in ipſis Græcis circumciderentur, conſtaret quidem fortè conſtructio & ſententia; ſed elegantia & perſpicuitas, & vis orationis perirent, quod illico experietur quicumque ſimile quid tentabit. Libet hîc initium Apologiæ *Socratis*, à *Platone* conſcriptæ, exſcribere, particulis illis inter uncinos clauſis, & in Latina verſione, ubi verbum verbo transtulimus, omiſſis.

| | |
|---|---|
| I. Ὅ, τι [μὲν] ὑμεῖς, [ὦ] ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πεπόνθατε ὑπὸ [τῶν] ἐμῶν κατηγόρων οὐκ οἶδα. ἔγω [γ' οὖν καὶ] αὐτὸς ὑπ' αὐτῶν, ὀλίγου δεῖν, ἐμαυτοῦ ἐπελαθόμην, οὕτω πιθανῶς ἔλεγον. καί τοι ἀληθές [γε], ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδὲν εἰρήκασι. | Quid vos, viri Athenienſes, paſſi fueritis à meis accuſatoribus, non novi; ego ipſe ab iis parum abeſt ut mei ipſius oblitus ſim; adeò aptè ad perſuadendum dicebant, & tamen verum nihil ferè dixerunt. |
| II. Μάλιςα [δὲ] αὐτῶν ἓν ἐθαύμασα τῶν | Præcipuè eorum unum miratus ſum, ex iis |

πολλῶν ὧν ἐψεύσαντο, τῦτο, ἐν ᾧ ἔλεγον ὡς χρῆν ὑμᾶς εὐλαβεῖσθαι, μὴ ὑπ' ἐμῦ ἐξαπατηθῆτε ὡς δεινῦ ὄντ☉ λέγειν.

iis quæ multa mentiti ſunt, hoc in quo dixerunt oportere vos vereri, ne à me falleremini, quippe dicendi perito.

III. Τὸ γὰρ μὴ αἰσχυνθῆναι ὅτι αὐτίκα ὑπ' ἐμῦ ἐξελεγχθήσονται ἔργῳ, ἐπειδὰν μηδ' [ὁπωςιῦν] φαίνωμαι δεινὸς λέγειν, τῦτό μοι ἔδοξεν αὐτῶν ἀναισχυντότατον εἶναι. εἰ μὴ [ἄρα] δεινὸν καλῦσιν αὐτοὶ λέγειν, [τὸν] τ' ἀληθῆ λέγοντα. εἰ [μὲν] γὰρ τῦτο λέγυσιν, ὁμολογοίην [ἂν] ἐγώ γε, ὐ κατὰ τύτυς, εἶναι ῥήτωρ.

Nam non erubeſcere quòd ſtatim à me redarguendi eſſent opere, quandoquidem non adpaream peritus dicendi; hoc mihi viſum eſt illorum impudentiſſimum eſſe. Niſi peritum vocent dicendi vera dicentem. Nam ſi hoc dicunt, fatebor ego, non ſecundùm hoſce, me eſſe Rhetorem.

Adparet quidem ex Latina verſione, quid velit Socrates; attamen gratia orationis perit, nec parum imminuitur vis, quæ Græcis ineſt. Non ſentient fortè hoc quidem, qui non ſunt in Græcis ſatis exercitati: ut neque lautitias ciborum dignoſcunt, qui lautè num-

quam vixerunt; opus, nimirum, est hîc consuetudine. Verùm sequentia satis animadvertent, si adtendant. I. In prima periodo, occurrit 1. vox πεπόνθατε, quæ Latinè satis exprimi nequit, ut *Marsil. Ficinus* paraphrasi uti coactus fuerit: *Qua vos ratione adfecerunt accusatores mei nescio*, &c. Majorem etiam adhibuit *Joan. Serranus*, quem non moror, quia passim à verbis nimiùm abit. 2. *Ficinus* addidit *me certè* sic adfecerunt *ut mei ipsius penè oblitus fuerim*, nec aliter potuit intelligi; quò autem res paucioribus verbis, iisque perspicuis, dici potest, eò vividiùs exprimitur, & contrà. 3. Ὡς ἔπος εἰπεῖν est ad verbum, *ut dicere*, hoc est, *ut dicam verbum*, quod vertit *Ficinus*, *ut ita loquar*, Serranus: *ut uno verbo complectar*; Formula est quâ aut durius quid emolliebant; nec aliud vult Socrates, nisi apertè se dicere, nihil veri ab adversariis esse objectum. Aliquoties, in hac ipsa Apologia, hæc formula eodem sensu occurrit. Sic loquens de Poëtis: ὡς ἔπος γὰρ εἰπεῖν, ὀλίγου αὐτῶν ἅπαντες οἱ παρόντες ἂν βέλτιον ἔλεγον περὶ ὧν αὐτοὶ ἐπεποιήκεσαν; *ut dicam quod res est, ferè omnes præsentes meliùs, quàm ipsi, loquerentur de iis de quibus poëmata fecerunt*. Itaque, loquutione Græca τὸ παράδοξον adfirmationis emollitur. Sic intelligenda, Heb. VII, 9. ubi præstaret vertere, *ut dicam quod sentio*, quàm *ut ita dicam*. Galli similiter dicunt: *pour dire le mot*, quâ loquutione utuntur, si quid audacius dicunt. Quod multis aliis *Platonis* locis ostendere facilè possem. II. In sequentibus verti δεινῶς μ'

λέγειν, *peritum dicendi*, sed major est Græcarum vocum ἔμφασις. Significant enim *eloquentissimum*. Mirari subiit *Henricum Stephanum*, qui in *Thesauro suo*, δεινὸς φαγεῖν vertit *peritum edendi*, quasi sit aliqua in ea re peritia. Non meliùs *Justus Vulteius*, qui *Æliani* varias Historias transtulit, cap. I. Lib. I. vertit: δεινοὶ κατὰ κοιλίαν, *firmo & robusto ventre sunt Polypodes*; nam ne dicam voce κοιλία *stomachum* significari, non *ventrem*, hæc phrasis, hoc in loco, designat ventriculi in adpetendis cibis vehementiam, & in iisdem concoquendis firmitatem. Apud *Xenophontem*, Inst. Cyri, Lib. * V. occurrit δεινόν τι κάλλος καὶ μέγεθος; quod Latinè exprimi nequit, nam *Joann. Leunclavii* versio, quæ habet *admirandâ formâ & proceritate*, adfinem quidem significationem adhibet, & quæ eodem recidit; sed non satis exprimit vim vocis δεινὸς, quæ numquam *admirandum* significavit. Est & alius locus, apud eumdem *Xenophontem*, ‡ ubi hæc vox occurrit juncta verbo ποιεῖν, nec parvum negotium Interpretibus facessit. Ait de Paphlagonibus, Græcos armatos saltantes spectantibus: ὁρῶντες δὲ οἱ Παφλαγόνες δεινὰ ἐποιοῦντο πάσας τὰς ὀρχήσεις ἐν ὅπλοις εἶναι. Vertit *Joan. Leunclavius*: *quæ omnia cùm Paphlagones adspicerent, mirificum quiddam esse ducebant saltationes hasce universas in armis fieri.* *Romulus* verò *Amasæus*;



* P. 123. Ed. Vechel.
‡ De Exped. Cyri Lib. VI. p. 371.

*sæus: Hîc Paphlagones commoti sunt, quòd neminem videbant nisi armatum saltare.* Neuter vim vocis adsequutus videtur; quæ, si posset Latinè exprimi, meliùs verteretur *ab usu communi abhorrens censebant.* Alioqui δεινὸν ποιεῖν significat *indignè ferre, queri*, ut docet *Henr. Stephanus*; sed ea significatio hîc locum habere nequit; ut ex sequentibus liquet.

6. I. Οὗτοι [μὲν] οὖν, ὥσπερ ἐγὼ λέγω, οὐδὲν ἀληθὲς εἰρήκασιν. ὑμεῖς δέ μου ἀκούσεσθε πᾶσαν [τὴν] ἀλήθειαν. οὐ μέν τοι, μὰ Δία, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καλλιεπημένους [γε] λόγους (ὥσπερ οἱ τούτων ῥήμασί τε καὶ ὀνόμασιν, οὐδὲ κεκοσμημένους, ἀλλ' ἀκούσεσθε εἰκῇ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι. πιστεύω γὰρ δίκαια εἶναι ἃ λέγω, καὶ μηδεὶς ὑμῶν προσδοκησάτω ἄλλως. οὐδὲ γαρ [ἂν] δήπου πρέποι, ὦ ἄνδρες, τῇ-

Hi ergo, quemadmodum ego dico, nihil verum dixerunt; vos verò à me audituri estis omnem veritatem. Neque verò per Jovem, ô viri Athenienses, elegantes sermones (quemadmodum sunt illi horum) verbis & nominibus, neque ornatos; sed audietis temerè dicta, nominibus quæ occurrerint. Nam credo justa esse quæ dico; nec quisquam vestrûm exspectaverit aliter. Neque enim profectò decuerit, ô viri, hancce ætatem, quemadmodum adolescentulum fingentem

δὲ [τῇ] ἡλικίᾳ, ὥσπερ μειρακίῳ πλάττοντι λόγους, εἰς ὑμᾶς εἰσιέναι.

tem ſermones, ad vos ingredi.

II. Καὶ μέν τοι [καὶ] πάνυ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῦτο ὑμῶν δέομαι καὶ παρίεμαι. ἐὰν διὰ τῶν αὐτῶν λόγων ἀκούητε μου ἀπολογουμένου δι' ὧνπερ εἴωθα λέγειν, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐπὶ τῶν τραπεζῶν (ἵνα ὑμῶν οἱ πολλοὶ ἀκηκόασι, καὶ ἄλλοθι) μήτε θαυμάζειν μήτε θορυβεῖν τούτου ἕνεκα. ἔχει γὰρ οὑτωσί.

Quinimò vehementer, ô viri Athenienſes, hoc vos oro & obſecro, ſi iiſdem ſermonibus audiatis me defendentem, quibus ſolitus ſum dicere & in foro, & ad menſas (ubi plurimi veſtrûm audiverunt, & alibi) neque miremini, neque obſtrepatis propterea. Sic enim *ſe res* habet.

III. Νῦν ἐγὼ πρῶτον ἐπὶ δικαστήριον ἀναβέβηκα, ἔτη γεγονὼς πλείω ἑβδομήκοντα. ἀτεχνῶς οὖν ξένως ἔχω τῆς ἐνθάδε λέξεως. ὥσπερ οὖν [ἄν] εἰ τῷ ὄντι ξένος ἐτύγχανον ὤν, ξυνε-

Nunc ergo primùm in locum, in quo jus dicitur, adſcendi, annos natus plures *quàm* ſeptuaginta; planè ergo peregrina mihi eſt dicendi ratio *quæ* hîc *obtinet*. Itaque quemadmodum, ſi reverâ peregrinus eſſem, ignoſceretis utique mihi,

 illâ

γινώσκετε δήπου [ἂν] μοι, εἰ ἐν ἐκείνῃ τῇ φωνῇ τε καὶ τῷ τρόπῳ ἔλεγον ἐν ὧπερ ἐτεθράμμην. [καὶ] δὴ καὶ νῦν τοῦτο ὑμῶν δέομαι (δίκαιον, ὥς γε μοι δοκῶ) τὸν μὲν τρόπον τῆς λέξεως ἐᾶν. (ἴσως μὲν γάρ τι χείρων, ἴσως δὲ βελτίων ἂν εἴη) αὐτὸ δὲ τοῦτο σκοπεῖν, καὶ τούτῳ τὸν νοῦν προσέχειν εἰ δίκαια λέγω, ἢ μή, δικαστοῦ μὲν γὰρ αὕτη ἀρετή. ῥήτορος δὲ τἀληθῆ λέγειν.

illâ voce & modo, quibus innutritus fuissem, dicenti: certè & nunc vos precor (justum, ut mihi quidem videtur) loquendi quidem rationem prætermittere (fortè quidem alia qua in re deterior, fortè verò melior sit) hoc verò considerare, & ad hoc animum adtendere, an justa dicam, necne. Hæc enim quidem est virtus Judicis, Oratoris verò dicere vera.

7. I. Quamvis οὖν vertamus *igitur*, quia nulla aptior particula occurrit, non significat, sequentibus verbis, collectionem ex superioribus contineri; est dumtaxat transitionis quædam particula. Scio eam sæpe abundare, sed si superiora & sequentia adtentè legamus, nequaquam vacare hoc in loco videbimus. Scio μὲν οὖν simul sumta verti *atqui*, *certè*, & *Ficinum* hîc habere, *quippe cùm*; nam conjungit hoc cum superioribus, & à sequentibus divellit. Sed redit Socrates ad id quod primâ

Primâ periodo dixerat, & incipit confutare quod adversarii de ipsius eloquentia jactaverunt.

8. Πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. *Ficinus* vertit *vera omnia*, hoc est, nihil nisi verum. Hoc verò vult Socrates, se nihil velle celare judices; sed rem totam, absque dissimulatione, expositurum. Itaque hæc loquutio nonnisi periphrasi Latine exprimi potest, cùm hîc, tum infrà, ubi iterùm occurrit. Gallicè dixeris: *Je vous dirai toute la verité*, expressâ ipsâ loquutione ad verbum; nec prætermisso articulo, qui planè necessarius hîc est. Nam πᾶσα ἀλήθεια est quidquid verum, ad quodcumque negotium pertineat; sed articulus additus ostendit agi tantùm de eo, quod in hac causa quærebatur, utrum Socrates impius esset in Deos, & corruptæ juventutis reus. Sic loquutus est *Josephus* de Bello Judaïco Lib. VIII. c. 7. de Terentiano Rufo, qui à Simone Gioræ filio quæsiverat quis esset, & unde veniret: πυθόμενος παρ' αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τὸν μὲν ἐφύλαττε δεδεμένον, Καίσαρι δὲ ὅπως εἴη συνειλημμένος ἐδήλου: *omni ab eo veritate intellectâ, vinctum quidem illum custodiebat, Cæsari verò, quomodo esset captus significabat.* Sic Joan. XVI, 13. Christus de Spiritu Sancto ad Apostolos mittendo, ὁδηγήσει ὑμᾶς, inquit, εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, hoc est, *in omnem illam veritatem*, quæ ad me & doctrinam meam spectat. Malè verterunt qui habent Gallicè, *en toute verité*, nam oportebat verti,



ti,

ti, *à toute la verité*, & ſubintelligi, *concernant moi & ma doctrine*; eo enim tempore dimidiam tantùm partem veri noverant Apoſtoli, quod de Chriſto noſſe eorum intererat. Alii deteriùs: *il vous ſera entrer dans toutes les veritez.*

9. Quoniam de articulo loquuti ſumus, inſigne exemplum varietatis Linguarum, hac ipſa in re, adferemus. Obſervamus ergo Linguam Latinam, quòd articulo careat, maximâ interdum ambiguitate laborare; minùs Græcam, quæ præpoſitivum articulum habet unum; minimè omnium Gallicam, quæ eſt duobus inſtructa, ut & aliæ hodiernæ. Si Latinè, exempli causâ, dixeris *Deus*, tribus modis poteſt Gallicè verti; 1. *Dieu* ſine articulo, quâ voce ſignificatur unus verus Deus, qui omnia creavit: 2. *un Dieu*, hoc eſt, quidam Deus, ut ſi Ethnici Scriptoris vertamus verba *Dei monitu*, dicemus, *par l'avertiſſement d'un Dieu*, hoc eſt, cujuſdam Dei: 3. *le Dieu*, quâ loquutione ſignificamus certum Deum, de quo ſermo eſt: ut ſi loquamur de homine, qui oraculum conſuluerit & ab eo reſponſum acceperit, dicimus: *le Dieu lui répondit*, &c. hoc eſt, Deus ille quem interrogat; Apollo, puta. Græci etiam dicunt ὁ Θεός, ſed nec caret ea loquutio ambiguitate, nec ſemper addunt articulum, ubi intelligi debet, ut ex hac ipſa Apologia liquet.

10. Ambiguitas illa linguæ Latinæ effecit ut *Tertullianus*, aliique nonnulli Patres eum ſe-

sequuti, argumentum futile ex loquutionibus quibusdam Ethnicorum duxerint, quo tamen eos *naturaliter Christianos* esse se probare posse sperabant. *Vultis*, inquit Apologetici Cap. XVII. *ex animæ ipsius testimonio comprobemus? quæ licèt carcere corporis pressa, licet institutionibus pravis circumscripta, licèt libidinibus evigorata, licèt falsis Diis exancillata, cùm tamen resipiscit, ut ex crapula, ut ex somno, ut ex aliqua valetudine, & sanitatem suam patitur*, Deum *nominat*; *hoc solo, quia propriè verus hic unus Deus, bonus & magnus*. Et quod Deus dederit *omnium vox est. Judicem quoque contestatur illum*, Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddet. *O testimonium animæ naturaliter Christianæ!* &c. Christiani quidem, voce *Deus*, nullum alium intelligebant, nisi unum; quemadmodum hodiéque, quando dicimus *Dieu*, sine articulo. At Ethnici Latinè loquentes, in formulis adlatis, intelligebant *Deum*, *quisquis esset*, qui iis, de quibus loquebantur, præesse existimabatur. Nomen verò nullum addebant proprium, quia sæpe nesciebant quodnam Numen esset invocandum. Nos cùm iis formulis utimur, nihil subaudimus, quia nobis est unus Deus; at Ethnici dicentes *quod Deus dederit*, hoc volebant, quod Deus ille, qui me tuetur, aut qui præest rebus quas ago, mihi dederit. Nomen non addebant, pravâ religione impediti, ne fortè Numini cuipiam beneficium imputarent, quod alii deberent, hujusque adeò iram moverent.

11. Græci, ut dixi, articulo suo aliquando ambiguitatem tollunt, quam Interpretes Latini vitare nequeunt. Ita Socrates, in hac Apologia: τοῦτο μὲν ἴτω ὥσπερ τῷ θεῷ φίλον, *hoc eat quomodo Deo placebit.* Intelliget Gallus, Linguæ Græcæ non satis peritus: *que cela aille* (hac in loquutione idiomata Græcæ & Gallicæ Linguæ ad amussim sibi respondent) *comme il plaira à Dieu.* At ὁ θεὸς hic est ὁ Σωκράτους δαίμων, *genius Socratis.* Itaque si potestas vocum ὁ θεὸς esset Latinè exprimenda, pluribus verbis utendum foret, qualia essent hæc, *Deus ille, qui me tutatur; Deus ille, qui mihi custos additus,* &c. Notum est quid Socrates diceret de suo Dæmone. Iisdem verbis eum describentem, sæpius in sequentibus, inducit *Plato*, ut in hisce: ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν: *vos, ô viri Athenienses, complector quidem & amo, parebo tamen Deo potiùs, quàm vobis.* Si id voluisset, quod dicimus, *Dieu*, sine adjectione; dixisset τὸ θεῖον, hoc est, *numen*; si verò quod solemus dicere *un Dieu*, θεός τις, *Deus aliquis.*

12. Verum ad adlata Socratis verba redeamus. Paullò post sequitur κεκαλλιεπημένους λόγους, quod Latinè non satis expresseris, nisi dicas *orationes delectu elegantium dictionum constantes*, hoc est, nisi quatuor voces pro una adhibueris; quod seriem orationis sæpe corrumpit, aut enervat. Καλλιεπεῖν autem esse

esse delectu verborum uti, cùm vocis Etymologia, tum sequentium oppositio ostendit; nam Socrates opponit κεκαλλιεπημένοις λόγοις εἰκῆ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι, *sine studio, & quasi temerè dicta, nominibus quæ* prima *se animo objiciunt.*

13. Οἱ τούτων, Gallicè optimè vertas *ceux de ces gens-ci*, Latinè non dixeris *illi horum*, nisi barbarè. Repetendum *sermones*, aut *orationes*, quod gratiam orationi molestâ ejusdem vocis, aut similis repetitione, detrahit.

14. Πιστεύω γὰρ, vertit *Ficinus*, *confido enim*, quod frigidum. Vertendum *credo*, ut velit Socrates, se uti oratione sine ornatu ullo; quod ea non esset dicturus, quæ non crederet esse justa, ut illius accusatores; qui ideò pigmentis eloquentiæ utebantur, quia contra animi sententiam loquebantur, & contra id quod æquum esse norant, ut fallerent judices. Sed hoc ad comparationem Linguarum nihil adtinet.

15. Πλάττειν λόγους est aut *formare orationem magno studio*, aut eam *pigmentis oblinere.* Gallicè dicimus *des discours plâtrez*, hoc est, fucatos.

16. III. Ξένως ἔχειν est *esse in aliqua re instar peregrini*, qui primùm aliquò advenit, & loci mores ignorat, nec potest proinde ad eos sese componere. Inversâ phrasi, non malè dixit *Ficinus* : *reverâ peregrinus sum in eo genere dicendi* ; ἀτεχνῶς debuisset vertere *prorsus*, non *reverâ*, quod in sequentibus verbis repeti necesse est, ut vertatur τῷ ὄντι.

17.

17. Ω'ς γε μοι δοκῶ. Latini dicunt *ut mihi quidem videtur*, aut mutatâ loquutione: *justa petere à vobis mihi videor* Verùm ita loquuntur Græci, ut docebit *H. Stephanus* in *Thesauro*.

18. Τρόπον λέξεως ἐᾷν est *missam facere dicendi rationem*, ut solas res, quæ dicuntur, adtendamus. Τὸ ἐᾷν significat contemtum quemdam testari, quod non satis exprimi Latinè queat; cùm, nimirum, quidpiam patimur, non quòd id probemus, sed quia non tanti esse putamus, ut impediamus.

19. Ex hisce satis adparet utriusque Linguæ discrimen, prout ex lectione, examinéque non multorum versuum animadverti potuit; nec opus est, ut integras ῥήσεις præterea addamus. Loquutiones dumtaxat aliquot, ex eadem Apologia, colligemus, & cum Latinis potissimùm conferemus.

20. De veteribus calumniatoribus suis ita loquitur Socrates: οὓς ἐγὼ μᾶλλον φοβοῦμαι, ἢ τοὺς ἀμφὶ Α'νυτον, καίπερ ὄντας καὶ τούτους δεινούς. Quæ verba sic vertit *Ficinus*: *quos magis formido, quàm Anyti adstipulatores, quamquam & hi sunt in persuadendo potentes*. At primùm ambigua est loquutio, οἱ ἀμφὶ Α'νυτον, potestque æquè significare ipsum Anytum simpliciter, quàm qui unà cum illo consentiebant in accusando Socrate; ut norunt omnes, útque Lexica quævis docebunt. Præterea loquutio Græca sine dubio Anytum complectitur, quamvis & ejus amicos significare statuatur; cùm Latina, si propriè intelliga-

telligatur, non Anytum ipsum, sed eos qui ei assentiebantur designet. Denique vocem δεινὸς ita intellexit Interpres, quasi subaudiendum esset λέγειν. Sed quidni *formidolosum* vertamus, cùm hoc sit una significationum vocis Græcæ, eaque optime hanc in rem quadret? Vide & sequentia.

21. Eosdem paullò post describit Socrates ἐρήμην κατηγοροῦντας ἀπολογουμένου οὐδενὸς, ad verbum *desertam accusantes* (nempe δίκην *causam*) *nemine defendente*; hoc est, hominem accusantes, quem nemo defendebat: ut fit quando reus malè sibi conscius fugit, atque absens, instante accusatore, damnatur. Elegans est Hellenismus *accusare desertum*, qui, licèt cum Analogia non consentiat, perspicuus est, & multa paucis exprimit. Nescio an ex ulla alia Lingua simile idioma proferri queat.

22. Ab hisce accusatoribus transversos actos ait postea ἀπορωτάτους εἶναι, quod verti non debuit * *infinitos esse*, ut fecit *Ficinus*. Ἀπορώτατοι sunt hîc quos invenire, & cum quibus jure disceptare nullo modo poterat Socrates; non propter multitudinem, sed quia eos non norat, nec ob sermones privatim habitos in jus vocare poterat: Οὐδὲ γὰρ, inquit, ἀναβιβάσασθαι οἷόν τε ἐστὶν αὐτῶν ἐνταυθοῖ, οὐδ᾽ ἐλέγξαι οὐδένα, ἀλλ᾽ ἀνάγκη ἀτεχνῶς ὥσπερ σκιαμαχεῖν ἀπολογούμενόν τε καὶ ἐλέγχειν μηδενὸς ἀποκρινομένου: ne-

* Nescio an legerit ἀπείρους quod ἀπόρους non intelligeret. Vide *H. Stephanum* & *R. Constantinum* in Lexicis.

*neque enim fieri poteſt ut huc trahantur, neque ut ullus coarguatur; ſed neceſſe planè eſt veluti contra umbram dimicare, dum me defendo, & alios coarguo nemine respondente.* Vertit *Serranus* non uſquequaque rectè, *qui non comparent.* Poſtremis in verbis obſervatu digna eſt vox σκιαμαχεῖν, quam non ſatis rectè vertit *Ficinus*, *in tenebris pugnare*; pejus Serranus: *in umbra decertare*; quamvis qui, nocte ſublustri, contra umbram ſuam pugnat, in tenebris pugnet. Σκιαμαχεῖν is propriè diceretur, qui umbram ſuam hoſtem eſſe ratus, eam confodere niteretur; quia verò qui certat cum umbra nullum adverſarium habet, ideò qui adgredietur alium, quem nec nominat, nec ſatis clarè deſignat, hîc σκιαμαχεῖν dicitur. Vix puto, in alia Lingua, ſimilem exſtare vocem.

23. In ſequentibus, Socrates capita accuſationis ſuæ recitaturus, τὴν ἀντωμοσίαν, inquit, δεῖ ἀναγνῶναι αὐτῶν: *recitetur accuſatio in qua de calumnia jurarunt.* Qui accuſabant, nimirum, jurabant ſe non calumniari, ut reus ſe non innocentem eſſe jurabat; unde factum ut ea capita accuſationis, aut defenſionis, quæ jurati probare conabantur, dicerentur ἀντωμοσίαι. Scio *Pollucem* propriè ἀντωμοσίαν velle eſſe rei, προωμοσίαν verò accuſatoris. Sed erroris eum arguit hic *Platonis* locus, rectiúsque *Harpocration*: Ἀντωμοσία, γράμματά τινα γράψαντες ἀποφέρουσι πρὸς τὴν ἀρχὴν, οἱ

οἱ κατηγοροῦντες καὶ οἱ κατηγορούμενοι, περὶ ὧν ἂν ἡ δίκη. καλεῖται δὲ οὕτως ἐπειδὴ ἀντώμνυον οἱ διώκοντες καὶ οἱ φεύγοντες. οἱ μὲν ἀληθῆ κατηγορήσειν, οἱ δὲ ἀληθῆ ἀπολογήσεσθαι: *Scripta quædam complexi ad Magistratum deferunt, accusatores & accusati, de quibus lis intenditur. Sic autem vocantur, quia juramenta contraria dederunt persequentes & fugientes, illi se vera accusaturos, hi se vera defensuros.*

24. Negat Socrates sibi illo jure tribui posse, quæ *Aristophanes* in Comœdia objecerat, & sic defensionem suam contra eas calumnias orditur: ὧν ἐγὼ οὐδὲν οὔτε μέγα οὔτε σμικρὸν πέρι ἐπαΐω; *quorum ego nihil, neque magnum, neque parvum scio.* Si voluisset Latinè dicere, debuisset vertere: *quæ ego prorsus ignoro.* Est enim idioma sermonis Attici, *neque magnum, neque parvum*, pro eo quod est nihil. Sic paullò post loquitur Socrates: φράζετε ἀλλήλοις εἰ πώποτε ἢ σμικρὸν ἢ μέγα ἤκουσέ τις ὑμῶν ἐμοῦ περὶ τῶν τοιούτων διαλεγομένου; *dicite invicem an unquam parvum aut magnum audiverit quispiam vestrûm me de talibus disserentem*; hoc est, quidquam omnino simile dicentem. Hebræi parem habent loquutionem, & eodem planè sensu, ut liquet ex 1. Sam. XX. 2. ubi ita loquitur Jonathan: *non facit pater meus* דבר גדול או דבר קטון, *rem magnam aut rem parvam, quam non aperiat mihi*; hoc est, nihil prorsus molitur, quod mecum

mecum non communicet. In ſequentibus, ſemel atque iterum occurrit hæc eadem loquutio, & alibi apud *Platonem*.

25. In hac Apologia legitur alia loquutio, quâ idem quoque ſignificatur, & quam Attici communem habent cum Hebræis. Socrates loquitur de Politico, hoc eſt, de homine, qui verba ad populum de Republica facere ſolebat; aitque ſe, illo interrogato, intellexiſſe, videri quidem illum ſibi aliiſque ſapientem, ſed non eſſe. Tum ſubdit πρὸς ἐμαυτὸν δ' ἂν ἀπιὼν ἐλογιζόμην, ὅτι τούτου μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἐγὼ σοφώτερός εἰμι: *abiens ergo mecum reputabam, me illo homine ſapientiorem eſſe.* Κινδυνεύει μὲν γὰρ ἡμῶν οὐδέτερος οὐδὲν κακὸν, οὐδ' ἀγαθὸν εἰδέναι: *uterque enim verſatur in periculo nihil ſciendi, neque bonum, neque malum.* Ἀλλ' οὗτος μὲν οἴεταί τι εἰδέναι οὐκ εἰδώς· ἐγὼ δ' ὥσπερ οὖν οὐκ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι: *ſed hic quidem putat ſe aliquid ſcire, cùm neſciat, ego verò ut neſcio: ita nec puto me ſcire.* Pro καλὸν *bonum*, ſcripſimus κακὸν *malum*, ut opponatur τῷ ἀγαθῷ *bono*; nam quamvis Græci paſſim dicant καλὸν καὶ ἀγαθὸν & καλοκἀγαθὸν, attamen ita non diſtinguunt καλὸν, & ἀγαθὸν ut ea, particulâ *neque* interpoſitâ, ſibi invicem opponant. Sed cùm Librarii non intelligerent vim phraſeos, *neque malum, neque bonum novit*, mutarunt κακὸν in καλὸν; idque eò faciliùs factum eſt, quòd

quòd majusculæ κ & λ non multum differant, si dextrum cornu τῦ κ deletum casu aliquo fuerit. In margine editionis Stephanicæ emendatur καλὸν κἀγαθὸν, sed perperam. *Bonum & malum nescire* loquutio est παροιμιώδης, qua significatur summa ignorantia, qualis infantium & puerorum. Sic, apud *Homerum*, Odyss. Υ. 310. Telemachus significans se amplius non esse puerili imperitiâ præpeditum, ita loquitur:

—— οἶδα ἕκαστα
Ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια, πάρος δέ τε νήπιος ἦα.

*Scio singula, bona & mala, antehac fui puer.* Ita loquebantur Hebræi, qua de re vide quæ notavimus ad Gen III, 5.

26. Verùm ut ordine in expendenda Socratica Apologia pergamus, cùm negasset se cujusquam sceleris reum esse, ait fortè aliquem rogaturum, ἀλλ᾽, ὦ Σώκρατες, τὸ σὸν τί ἐστι πρᾶγμα, πόθεν αἱ διαβολαί σοι αὗται γεγόνασιν; quæ vertit *Ficinus*; *quodnam, ô Socrates, tuum est opus? & unde adversus te exortæ sunt hæ calumniæ?* Vertere potiùs debuit: *quomodo se habet res tua?* quamquam ne hoc quidem satis exprimit vim Græcæ vocis. At optimè Gallicè dixeris: *quelle est vôtre affaire?* Hoc est, qua de causa in jus vocaris? Expone mihi totum tuum hoc negotium. Πρᾶγμα & *affaire* planè sunt, hoc in

loco, ubi sensu forensi intelliguntur, synonyma. Sequentia Socratis verba legantur.

27. Non procul ab iis verbis, quæ modo expendimus, Socrates, cùm dixisset se ob *sapientiæ humanæ* famam invidiosum factum fuisse; ait: τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύω ταύτην εἶναι σοφός: quæ loquutio frequens est apud *Platonem*, cùm in hac Apologia, tum alibi passim. Exemplum alterum jam adtulimus §. 26. Hæc autem loquutio nullo modo Latinè exprimi potest. Habet *Ficinus*: *Nam hac re verâ sapiens esse videor*, qui sensus non est quidem alienus ab hoc loco, sed nullo modo vim verbi κινδυνεύω exprimit. Norunt omnes eam vocem deduci ἀπὸ τοῦ κινδύνου, *à periculo*, & significare plerumque *periclitari*; verum Latinâ voce hîc uti non licet, quia *periclitari* Latinè loquentes non dicunt, nisi de re, quæ infeliciter cadere potest, & cujus eventus non sine metu exspectatur; vox verò Græca adhibetur etiam, ubi nulla metuendi ratio est, ut in hoc loco, & alibi sæpe, apud *Platonem*. Proximè accesseris ad vim hujus vocis, si verba adlata Gallicè interpreteris: *car je cours risque d'être sage de cette maniere*. Nam *courir risque*, est quidem *periclitari*, sed dicitur etiam de rebus, quarum eventus timeri non potest. At infrà κινδυνεύειν de lite dicitur, quam judicio dirimi vere poterant contendentes. Exemplum antea protulimus, cui alterum dumtaxat addemus, ex ultimis Socratis verbis in *Phædone*, non procul à fine, ubi postquàm dixisset se non pos-

se adfirmare quasi compertum, fore ejusmodi felicitatem post mortem, qualem descripserat, ita porro infit: Ὅτι μέν τοι ἢ ταῦτ' ἐστὶν, ἢ ταῦτ' ἄττα, περὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ τὰς οἰκήσεις, ἐπείπερ ἀθάνατόν γε ἡ ψυχὴ φαίνεται οὖσα, τοῦτο καὶ πρέπειν ἐμοὶ δοκεῖ, ἄξιον κινδυνεῦσαι οἰομένῳ οὕτως ἔχειν. καλὸς γὰρ ὁ κίνδυνος: *esse tamen vel hæc, vel talia quædam circa animos nostros, eorumque habitationes, quandoquidem animum immortalem esse liquet, id verò & decere mihi videtur, & dignum quod ita esse existimanti periculum subeatur, honestum est enim periculum.* Gallicè eleganter dixeris: *il faut hazarder cette créance, c'est courir une risque, qui n'a rien que d'honête.*

28. Socrates cum dixisset Chærephonti Oraculum respondisse *Socrate neminem hominem esse sapientiorem*, narrat se quæsivisse *sapientiam*, σοφίαν, inter politicos & Poëtas, nec eam invenisse. Satis liquet, ex omnibus sermonibus Socratis, σοφίαν in ejus verbis plerumque significare cognitionem officiorum, quæ ad mores pertinent, quam solam magni faciebat. Attamen paullò pòst, ubi narrat se ad præstantissimos artifices ivisse, ut etiam inter eos *sapientiam* quæreret, σοφίαν alio planè sensu intelligit; eâque voce *peritiam* artium significat, quam magnifico illo *sapientiæ* nomine numquam vocarint Latini. *Sciebant*, inquit, *quæ ipse nesciebam*, καί μου ταύτῃ σοφώτεροι ἦσαν, *& in hac parte me sapientiores*

*erant. Sed, ô viri Athenienses! eodem mihi visi sunt vitio laborare periti artifices, quo & Poëtæ. Quia pulcrè artem suam exercebant, quisque putabat, & in aliis maximis se sapientissimum esse*, ἕκαςος ἠξίου καὶ τ' ἄλλα τὰ μέγιςα σοφώτατος εἶναι. Atque *hoc eorum vitium illam sapientiam occultabat*, καὶ αὐτῶν αὕτη ἡ πλημμέλεια ἐκείνην τὴν σοφίαν ἀπέκρυπτεν. Oportuit ab interprete Latino servari vocem *sapientia* utrobique, quia ambiguitate vocis σοφία nititur tota hæc Socratis ratiocinatio; at cùm *sapientia* adprimè conveniret superioribus verbis, ubi de Politicis & Poëtis, vix potuit Latinè de artificibus dici. Si Gallicè voces hosce homines *sages*, & eorum peritiam *sagesse*, quæ voces solent adhiberi à nobis, cum *sapientes* aut *sapientiam* vernaculo sermone dicere volumus, ludibrium audientibus debebis. At Hebræi, quorum lingua alioqui dives non est, possent voce suâ חכמה *hhochmah* rem feliciter exprimere. Vide quæ notavimus ad Exod. XXVIII, 2. Similiter cùm, in *Phædro*, *Plato Anacreontem* σοφὸν vocat, non est putandum cum judicasse Poëtæ Teïo sanctum illud *sapientis* cognomen, quo sensu *Socrati* tribuebatur, deberi. Intellexit tantùm elegantem Poëtam, & in eo poëseos genere, quod excoluit, eximium. Is sanè nobis illudat, qui Gallicè dicat, *le sage Anacreon*; & qui ex *Platone* probari posse putet in sapientium numero habitum illum Poëtam; quod nescio an voluerit vir eruditus, qui editioni suæ *Anacreontis* *Pla-*

*Platonis* verba præfixit. Certè vir elegantissimi ingenii, qui Lutetiæ *Dialogos Mortuorum* Gallicè edidit, *Lucianeis* anteferendos, videtur eâ voce deceptus fuisse. Quod carpendi studio non dico, qui hominis facundiam & acumen mirari soleo. Si quis dubitare etiamnum posset de significatu vocis σοφὸς aut σοφία, eum amandaremus ad Diss. *Thom. Gatakeri* de Stylo N. T. Cap. XV. ubi ingens aliorum exemplorum copia à viro diligente congesta est, quæ nolumus exscribere, & res est ex *Platone* manifesta.

29. Ex hoc *Platonis* libello, plura non addemus, quibus, si omnia singillatim & subtiliter ad examen revocarentur, exemplisque illustrarentur, justum volumen conflari posset. Paucula dumtaxat alia, quæ fortè occurrerunt, subjiciemus; ex quibus omnibus id esse Linguarum discrimen liquebit, ut qui Translationibus & Lexicis nimiùm confidunt, ac putant, sine diuturna lectione, posse se mentem Scriptorum quos legunt adsequi, in manifesto errore versari intelligantur.

30. Nulla Lingua exprimat vim ὑποκοριστικῶν, quibus blandè sese invicem compellabant Græci, ὦ δαιμόνιε, ὦ θαυμάσιε, quæ in Atticorum Scriptorum Dialogis passim occurrunt. Quin & compellatio δαιμόνιε interdum iram significat, ut adparet ex Iliad. N. 819. ubi Ajax iratus Hectorem ita compellat. *Eustathius* quidem ad Iliad. B. vers. 190. ita habet: * Τὸ δαιμόνιε μέση λέξις. διὸ



* Edit. Rom. pag. 200.

καὶ τὸν βασιλέα δαιμόνιον καλῶ, καὶ τὸν δημό-την ὁμοίως δαιμόνιον. ἐκεῖνον μὲν ὡς εὐδαί-μονα, τοῦτον δὲ ὡς δυσδαίμονα. τῶν μέσων γάρ ἐστι καὶ ὁ δαίμων καὶ ἡ τύχη: *Dæmonie, media vox. Ideò & Regem voco dæmonium & plebeium similiter dæmonium; illum quidem ut felicem, hunc ut infelicem. Sunt enim me-dia Dæmon & Fortuna.* Verum est hasce voces ἐπαμφοτερίζειν, ut postea loquitur, hoc est, nunc in bonam, nunc in sequiorem partem sumi: sed falsum est significari hisce vocibus aut fe-licem, aut *infelicem*, ut adparet vel ex locis Homeri, in quibus occurrit Est tantùm vox blandientis, aut irascentis, quæ, instar inter-jectionum, adfectum loquentis significat, po-tiùs quàm quidquam certum & clarum.

31. Cicero de Oratore Lib. II. n. 17. ne-gat vocem *ineptus* Græcè unâ voce expri-mi posse. *Qui aut tempus quid postulet non vi-det, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum quibuscum est, vel dignitatis, vel com-modi rationem non habet, aut denique in ali-quo genere aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio. Itaque quia vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt; ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum adpellent, non reperies.* Idem etiam negat Græcos dicere pos-se, quod aliquando Latini voce *vultûs* intelli-gunt, de Legg. Lib. I. c 9. *Oculi nimis ar-guti, quemadmodum animo adfecti simus, lo-quuntur; & is qui adpellatur* vultus, *qui nul-*

lo *in animante esse, præter hominem, potest; cujus vim Græci norunt, nomen omnino non habent.* Intelligit, nempe, non πρόσωπον seu *faciem*, sed id quod Gallicè dicimus *l'air & la physionomie*. Sed si liberet colligere nomina virtutum & vitiorum, * quæ Latinè efferri nequeunt, longus eorum texeretur Catalogus.

32. Interdum Interpretes vocem cujuspiam Linguæ aut phrasin exprimunt aliâ, quæ non idem quidem sonat, sed solet usurpari eadem occasione, quod probè observandum. Ita quod Græci χαίρειν, & χαῖρε dicunt, Latini *salutem* & *salve*, vertunt, non quòd ea sit propriè Græcarum vocum ἔμφασις; sed quia ut Græci, initio litterarum, adscribunt χαίρειν: Latini adponunt, *salutem*, & quando Græci χαῖρε, aiunt *salve*; quod in Linguis hodiernis *bona dies* dicitur. Atque hoc cùm factitent necessariò Interpretes omnes, ut possint intelligi; non adtendentibus passim fucum facit, nec potest caveri, nisi ab iis, qui sine interprete Linguam intelligunt.

33. Nescio an in Lingua ulla hodierna, unicâ voce, verti queant adjectiva Latina, *gratus & jucundus*. Posterius significat quod gaudium, aut voluptatem creat; prius quod præstat habere, quàm eo carere, licèt interdum tristissimum sit. Ita *Cicero* dicit de tristi nuncio † quem ab *Attico* acceperat: *ista veritas, etiamsi jucunda non est, mihi tamen grata*



* *Vide A. C. P. 2. Sect. II. C. III. 21. & seqq.*

† *Lib. III. Ep. 24.*

*est.* Idem post mortem *Tulliæ ad Lucceium* * scribens: *amor tuus*, inquit, *gratus & optatus; dicerem jucundum, nisi hoc verbum ad tempus perdidissem.*

34. An in alia Lingua totidem verbis quis possit exprimere hanc exclamationem, *Proh Deûm, atque hominum fidem!* Imò ægrè ullus dixerit quid sibi velit *fides*, hoc in loco, licèt pluribus utatur verbis. Sunt & aliæ loquutiones, in quibus vox *fides* occurrit, quarum sensum, ad rem ipsam quod adtinet, intelligimus & aliis Linguis exprimimus; sed in quibus tamen difficulter dicas, aut quid propriè significet ea vox, aut quâ viâ, è primigenio significatu, in eam notionem migrarit. Exempli gratiâ, *capere in fidem devictas nationes*, *commendare fidei alicujus*, *conferre se in fidem alicujus*, *vir plenus fide* &c. quæ magno numero suppeditabit *Rob. Stephanus*, aut alius quivis Lexicographus, similiter in aliis Linguis exprimi nequeant.

35. Talia passim observabunt Linguarum peritiores, semel moniti. Quæ cùm occurrunt in locis Veterum, de quibus Eruditis nulla controversia est, facilè agnoscuntur; sed ubi lis de loco orta est, tum verò unusquisque, omnibus Criticis Regulis abjectis, adfectibus litare incipit.

36. Usque adeò nota est dissimilitudo Linguarum etiam adfinium, ut in dubium revocari nequeat; nec exemplis opus fuisset, nisi consultum judicassemus rem oculis etiam rudiorum Lectorum subjicere. Sed observationem

* *Ad Fam. Lib. V. Ep. 15.*

nem addemus maximi hoc in negotio momenti, & quæ à paucis fortè ad animum, ut debuit, revocata est. Cum Linguam Latinam discere soleamus, ope Lexicorum & Magistrorum, qui ejus voces vernaculæ Linguæ vocibus exprimunt; cúmque Latinè scribendi consuetudinem primùm contrahamus, vertendo vernacula in Linguam Latinam; plerique non aliter intelligunt Linguam Latinam, nisi prout eam comparare queunt cum Linguarum vernacularum vocibus, quas perpetuò cum Latinis animo conjungunt. Hinc fit, ut quando Latinè conantur loqui, aut scribere, non modò prius cogitent quid sint dicturi; sed tacito etiam sermone vernaculo, apud animum suum exprimant. Exempli causâ, finge hominem Gallum, præsertim non satis exercitatum, Latinè scribere adgredientem. Quidquid volet scribere id primùm tacitè, apud se, Gallicè exprimet, deinde quæret quibus vocibus Latinis Gallica possit transferre; quo fiet, ut, propter dissimilitudinem Linguarum, & Gallicismos pro Latinismis adhibeat, & vocibus barbaris Romanarum loco utatur. Non potest enim fieri, ut animo simul duarum Linguarum idiomata, sine confusione, obversentur: animúsque multiplicibus loquutionibus perturbatus in stylum variarum Linguarum, si non vocabula, at loquutiones imprudens transfundit. Sunt quidem, qui ea in re minus peccent quàm alii, sed perpauci Recentiorum ejusmodi peccatorum prorsus immunes fuerunt.

37. At ut purè Latinè, vel alia quavis Lin-

guâ, aut peregrinâ, aut exſoletâ, ſcribere poſſimus, oportet ut ſtatim ac rerum notiones animo noſtro obverſantur, ejus Linguæ, quâ volumus ſcribere, & voces & loquendi genera nobis occurrant. Latinè ſcribentes oportet nos, ut ita loquar, Latinè cogitare, ut ſine ullius alîus Linguæ idiomatibus ſolius Latinæ Linguæ vim atque ingenium ſcribendo exprimamus. Hoc autem fieri nequit, niſi ab iis qui longâ ac ſtudioſâ lectione, & ſcribendi exercitatione ſunt planè Linguæ Latinæ adſueti; ita ut, cùm ſcribunt, de nulla alia Lingua cogitent quàm de Latina, perinde ac ſi ſolam eam Linguam à natalibus didiciſſent. Hoc cùm fieri poteſt, ſtylus merè Latinus eſt, nec ullâ fæce vernacularum Linguarum corruptus.

38. Similia poſſumus Græcæ Linguæ, quam non niſi ope Latinæ addiſcimus, aptare. Sed quia non tam de ſcribendo, quàm de intelligendo hîc laboramus; omiſſa ſcriptione, ad intellectionem ſolam nos convertemus. Exiſtimamus igitur eum demum penitùs Latinè ſcire, qui Scriptorem Latinum legens, non opus habet ſingulas voces & phraſes in notiorem Linguam transferre, & animi ſui notiones Latinis vocabulis & loquutionibus proximè, ſine alîus ullius Linguæ interventu, ſubjicit. Idem adfirmandum de eo, qui Græca aut Hebraïca legit, quæ probè intelligere cenſeri non poteſt, niſi earum Linguarum voces in ejus animum revocent, non verba aliarum Linguarum primùm; ſed notiones ipſas Græcæ atque Hebraïcæ Linguæ vocibus ſubjectas;

quemadmodum in Græcorum ac Hebræorum, nulliùs alîus Linguæ peritorum, animos revocabant.

39. Nisi hoc fieri queat, non est satis sincera eorum quæ leguntur intelligentia; cum nullæ planè Linguæ ita sibi invicem respondeant, ut iis semper suppetant vocabula quæ easdem prorsus potestates subjectas habeant; ita ut nihil mutetur, nihil addatur, nihil detrahatur; sicut exemplis antea adlatis satis adparet, útque omnes qui rem expendent intelligent. Itaque si velimus Veteres probè intelligere; oportet, ut aut longâ, & sedulâ lectione, ita eorum Linguis adsuefiamus, ut ipsi ab infantia iis erant adsuefacti. Dum multùm indigemus Dictionariis, aut Translationibus, certissimum est indicium, ex quo constare nobis potest, non modò nondum Linguas illas nobis plenè esse notas; sed etiam nos de earum idiomatibus non temerè, præsertim in rebus obscurioribus, judicare oportere. Quæ enim nonnisi Dictionarii ope adsequimur, quamvis adcuratum esse statuatur, quod raro contingit, eorum non exigua pars interdum nos fugit. Rerum quidem faciem videmus, at nequaquam in clara luce, verum peregrinæ Linguæ, si ita loqui fas est, umbrâ obscuratam. Corpus spectamus, interdum quidem formosum, sed carbaso tectum; quæ tenuis licèt, multa tamen tegit & conspectui nostro intercipit. Imò verò sæpe contingit interpretationem non esse instar umbræ, aut tenuis carbasi; sed instar densissimi veli aut larvæ, quæ figuram tantùm, eámque pa-

parum ſimilem rei nos videre patitur. Igitur quisquis volet non temerè de Veterum ſenſu judicare, oportebit ut eò uſque progrediatur, ut ea, ſine peregrinarum Linguarum involucris, poſſit ipſe per ſe nuda introſpicere.

40 Viri non indocti, ſed qui nondum eò peritiæ pervenerunt, ut ne Linguas inter ſe taciti dum legunt comparent, facilè in errorem delabuntur; à quo vix etiam poſſunt revocari, ſi ita fortè interpretentur Veteres, ut ſenſum non ineptum eis tribuant; quamvis non eſſe veram eorum ſententiam certis argumentis, ex ingenio ipſius Linguæ petitis, alii demonſtrare queant; quod frequentiſſimè in Interpretibus deprehendent, quicumque non defunctoriè hæc ſtudia colent. Exemplum potuere eſſe *Marſilius Ficinus*, & *Joan. Serranus*, in verſione *Platonis*, ut antea oſtendimus. Sed ut rem imperitis Græcæ Linguæ etiam probemus, proferemus & expendemus ex *Adelphis Terentii* Actûs V. Scenam IV. cum duplici verſione Gallica, altera viri, altera matronæ, utraque elegante, & quæ Gallis lectoribus meritò placeat; ſed ex quibus Terentianas veneres nemo ſatis, ſi nullo alio utatur adminiculo, adſequetur.

41. Ita ergo *Terentianus Demea*, ſuum & fratris Micionis vivendi inſtitutum deſcribit:

*Numquam ita quiſquam bene ſubductâ ratione ad vitam fuit,*
*Quin res, ætas, uſus, ſemper aliquid adportet novi,*

*Ali-*

*Aliquid moneat; ut illa quæ te scire credas, nescias,*
*Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.*

Ita quidem vertit *Sanctalbinus*: *Jamais personne n'a si bien disposé toutes choses, pour le réglement de sa vie, que les rencontres differentes, l'âge & l'experience ne lui apprennent quelque chose de nouveau, & ne lui donnent quelque vuë nouvelle, qui lui fait reconnoître qu'il ne savoit pas en effet ce qu'il pensoit le mieux savoir, & le porte à rejetter dans la pratique, ce qu'il s'imaginoit lui devoir être le plus avantageux.* Ita verò *Anna Fabra*: *Jamais personne n'a si bien réglé & supputé tout ce qui regarde la conduite de sa vie, que les affaires, l'âge, l'experience ne lui aient encore appris quelque chose de nouveau, & ne lui aient fait connoître, qu'il ne savoit rien de ce qu'il croioit le mieux savoir; de maniére que, dans la pratique, on se voit souvent obligé de rejetter le parti, qu'on avoit regardé d'abord, comme le plus avantageux.*

42. Nihil dicam de multitudine verborum, quæ à Gallicè scribentibus, & omnia exprimere studentibus vitari non potuit; quâ tamen tota oratio languidior fit. Vitium hoc est Linguæ, non Interpretum. I. Observabo tantùm utrumque sensisse quidem quid sit *subducere rationem ad vitam*, unde factum ut vocibus *réglé* & *réglement* usi sint, quia Galli dicunt *régler un compte*: sed metaphoræ rationem neuter exprimere satis potuit, quia Gallicè

licè ſcribentibus vix poterat ſervari. Hîc qui certum vitæ iter ingrediuntur, quod conſtanter teneant, tacitè conferuntur * cum homine qui opus, quale eſſet ædificium, adgredi cupit, & priùs ſumtuum *rationem ſubducit*, ut an iis ferendis par ſit, norit. Quemadmodum enim ejusmodi hominem plerumque res ipſa monet majores ſumtus faciendos eſſe, quàm exiſtimaverat; ita etiam certum vitæ inſtitutum amplexo ſæpe multa improviſa accidunt, quæ id moleſtiis, de quibus non cogitaverat, quibusque adeò ferendis paratus non erat, obnoxium eſſe oſtendunt.

43. II. Verba, *quæ tibi putaris prima*, ad ſenſum quod adtinet, Interpres uterque non malè expreſſit; ſed neuter animadvertiſſe videtur, quantùm quidem ex ejus verſione licet conjicere, verbum *putare* hîc eſſe ab eadem translatione petitum, nempe, à numerando. Nimirum, ‡ *putare*, quemadmodum Græcum λογίζειν, ſignificat & *exiſtimare*, & *numerare*. Itaque Gallicè vertendum fuerat, *le porte à rejetter dans la pratique ce ſur quoi il avoit d'abord fait ſon compte*. Sic apud *Plautum* in Aulularia, Act. III. S. 5. verſ. 53. *putatur ratio cum argentario*, hoc eſt, initur. Vide etiam Moſtellariæ Act. I. S. 3 verſ. 141. & *Nonium Marcellum*. Hinc *computare*, *diſputare*, & *ſupputare*, numerandi ſenſu.

44. Poſtea dicit Demea ſe reipſâ reperiſſe.

Fr-

* *Vide hinc petitam Parabolam Lucæ* C. XIV. 28.
‡ *Vide G. J. Voſſium in Etymol. in voce* putus.

*Facilitate nihil esse homini melius, neque clementiâ.*

Vertit *Sanctalbinus: qu'il n'y a rien de plus utile à l'homme, que l'accommodement & la douceur.* Meliùs *Fabra: que d'avoir de la complaisance & de la douceur*; nam nescio an umquam Gallicum fuerit *accommodement*, eo sensu. Attamen non est vox Gallica *complaisance*, hoc est, *obsequium*, sat commoda ad exprimendam *facilitatem* morum, quæ est potius Gallicè *une humeur commode & civile.* Sat exemplorum suppeditabit *Rob. Stephanus*, in Thesauro, si quis iis indigeat.

45. III. Paullò post Demea, de fratre Micione: *omnes bene dicunt*, *amant*, quod transtulit *Sanctalbinus*: *tout le monde le benit.* Melius *Fabra: chacun en dit du bien*, *chacun l'aime*; nam *bene dicere*, apud Scriptores Ethnicos, non est quod Gallicè dicimus *benir*, hoc est, fausta adprecari, sed laudare, *dire du bien.* Quod non opus est probemus. Scio in Ecclesiastico stylo id significare quod *Sanctalbinus* voluit, sed *Terentius* non est Scriptor Ecclesiasticus. Præterea usus Gallorum, Latinè non satis purè loquentium, eum fefellit.

46. IV. In sequentibus duobus versibus, bis peccatum, eadem de causa; quòd Gallica verba, quæ ex Latinis orta sunt, & vulgò iis respondere putantur, animo sese illico ingesserint Latina legentibus.

*Ego*

*Ego ille agreſtis, ſævus, triſtis, parcus, truculentus, tenax,*
*Duxi uxorem. Quam ibi miſeriam vidi?*

Vertit *Sanctalbinus*: *J'ai vêcu comme un homme ſauvage.* Rectè. *Fabra* minus commodè, *bon compagnard*, quòd Latinè dicas *rusticanum*, non *agreſtem*, hoc eſt, ἄγριον. At pergit infeliciter *Sanctalbinus*, *criant & tempêtant toujours*, quibus vertit vocem *ſævus*; feliciùs *Fabra* *rude*, hoc eſt, χαλεπὸς, ut optimè Latina vox in *Veteribus Gloſſis* vertitur. At uterque *triſtis* malè vertunt *triſte*, cùm debuiſſent *chagrin*; nam *triſtis* hîc in malam partem ſumitur, eſtque homo inquinatus vitio, quod *triſtitia* dicitur; hoc eſt, *humeur chagrine*, non *triſteſſe*; quod ex *Cicerone*, & *Tacito* facilè probare poſſemus, ſi neceſſe eſſet. *Truculentum Sanctalbinus* malè expreſſit voce *colère*, hoc eſt, iracundus; cùm ſignificet vultum aſperum, *rebarbatif*, ut non malè *Fabra*. Ambo *miſeriam* putarunt eſſe *miſere*, cùm ſignificet laborem & moleſtiam, ut ex ſequentibus liquet, ubi Demea:

— *miſeriam ego omnem capio, ille potitur gaudia.*

Hoc eſt, ut rectè *Fabra*: *toute la peine eſt pour moi, tout le plaiſir eſt pour lui*; niſi quòd *miſeria* non laborem tantùm ſonat, ſed moleſtum

lestum laborem. *Sanctalbinus*, nec satis Gallicè, nec ad *Terentii* mentem: *Toute la misere est pour moi.*

47. Hinc satis liquet nos facillimè falli, dum Veteres ita legimus, ut eos non ex usu ipso Linguæ, quâ usi sunt, sed ex collatione nostrarum, usuque scribendi, & interpretandi hodierno intelligamus. Ille demum, ut diximus, plenam ac perfectam cognitionem Linguæ adsequutus est, qui cùm Libros eâ scriptos legit, non magis cogitat de verbis quibus interpretari nunc solemus, quàm si nondum hæ nostræ Linguæ essent natæ. Sic si dubia sit significatio vocis Gallicæ, exempli gratiâ, Gallus de ea interrogatus non quærit quî Latinè exprimi possit; sed memoriam dumtaxat suam, & Linguæ hodiernum usum consulit. Atque hæc de dissimilitudine Linguarum satis, supérque.

---

# CAPUT III.

## REGULA II.

*Voces variarum Linguarum, quæ planè ἰσοδύναμοι videntur, non prorsus sibi invicem respondere.*

1. VOCES sunt multæ, quæ quia constanter solent adhiberi, ad aliarum quadamtenus potestatem exprimendam, & reverâ ali-

aliqua ex parte iis reſpondent, putantur temerè eſſe prorſus ἰσοδύναμοι, cùm magnum ſit diſcrimen inter notiones, quæ iis ſignificantur. Hoc autem minùs animadvertitur, cùm propter uſum conſtantem, tum quia in Lingua, quâ utimur, nulla vox ſuppetit, quâ ſolâ adcuratè vim alterius exprimamus.

2. In hodiernis Linguis, ut inſigni exemplo rem demonſtremus, priſcas voces אלהים *Elohim*, Θεὸς, *Deus* unica voce non poſſumus exprimere, licèt vulgò, apud Europæos, adhibeantur voces *God*, aut *Godt*, *Dieu*, *Dio*, *Dios*. Voces enim hodiernæ ſignificant, apud Gentes, quæ iis utuntur, Naturam illam æternam à qua omnia creata ſunt; quo fit ut *unicum eſſe Deum* dicamus, nec poſſimus eos ferre qui plures eſſe aiunt. Hinc quoque miramur Ethnicos tot vitia Diis ſuis tribuiſſe, & innumera de iis, planè ἀσύστατα cum notione noſtra illius Naturæ, dictitaſſe.

3. At Veteres ſuis vocabulis easdem notiones non ſubjecerant, quas nos noſtris conjunximus. Græci & Romani Numen ſine initio nullum noverant, neque de perfectiſſima ejus natura cogitabant; & ne Hebræi quidem, voce *Elohim*, Deum, quatenus eſt ejusmodi natura, deſignabant; licèt θεοπρεπεστέρως philoſopharentur, ut exemplis oſtendemus.

4. Philoſophi quidem apud Ethnicos, præſertim Platonici, aliam Dei notionem fovebant, quàm vulgus, nec de ſummo Deo interdum multò aliter quàm Chriſtiani loquebantur.

bantur; sed usus Linguæ à Philosophis non pendebat. Poëtæ, qui antiquissimas Græcorum opiniones complectuntur, aiunt omnes suos Deos, quos αἰὲν ἐόντας *semper futuros* vocant, cœlo & terrâ esse prognatos; cœlum verò ac terram posteriora Chao faciunt, eorumque initia narrant, ut videre est ex initio *Theogoniæ Hesiodeæ*, *Metamorphoseos Ovidianæ* & *Apollodori* Lib. I. Apud Romanos, postquam Epicurea Philosophia Proceribus placuerat, interdum negabant Deos homines fuisse; sed tunc non loquebantur, ex opinione vulgi & Religione Majorum, sed ex Philosophicis dogmatibus. Ita Epicureus *Velleius*, apud * *Ciceronem*, *an Amphiaraus*, inquit, *& Trophonius Deus erit? Nostri quidem publicani, cùm essent agri in Bœotia Deorum immortalium excepti, lege Censoriâ, negabant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent.* Ipse *Cicero*, frequente ‡ Senatu, acerrimè invectus est in honores divinos, quos Antonius detulerat Julio Cæsari: *An me censetis*, ait, *quod vos inviti sequuti estis, decreturum fuisse, ut parentalia cum supplicationibus miscerentur, &c. ut decernerentur supplicationes mortuo? &c.* Attamen Romulus homo fuerat, imò & reliqui omnes Dii, ut fatebantur ipsi Initiorum Epoptæ.

5. Græci Θεῖον, seu Θεὸν vocabant præstantiorem Naturam humanâ, in qua præstantiore Natura varios gradus esse putabant excellentiæ; neque enim Δαίμονας, seu Semideos



* *De Nat. Deor.* Lib. III. c. 19.
‡ *Philip.* I. c. 6.

deos æquabant Cœlestibus Numinibus, * ut notum est. Hinc *divinum* antiquissimi Poëtæ vocant quidquid est eximium, in suo genere. Ita *Eustathius* † observat πᾶν τεράστιον καὶ ὑπερφυὲς θεῖον λέγεσθαι παρὰ τοῖς ποιηταῖς, *quidquid mirabile est & eximium divinum dici, apud Poëtas*; quod passim, apud *Homerum*, observare est. Vide etiam *Æschinis* Dialogum I, 13. in editione nostra. Non necesse est Romanis immorari, quia Religionem suam Græcis debebant. Hi, ut obiter dicam, non modò *divinos* vocant eximios viros, sed etiam *Deos*. Cicero Lib. II. de Oratore, c. 42. *Qui ordo tibi placet*, inquit Catulus, *& quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper DEUS videri soles? Vide quam sim in isto genere*, inquit, *Catule, DEUS*, *&c.*

6. Hinc obiter colligere est multos ex Veteribus Christianis, qui contra Ethnicos scripsere, non satis prudenter egisse; cùm definitâ voce *Deus*, haud multò aliter quàm nos eam definimus, collegerunt Ethnicorum Numina *Deos*, è sententia ipsorum Ethnicorum esse non potuisse; nam ex usu Græcæ & Latinæ Linguæ poterant dici *Dii*, licèt alio sensu, quàm ea vox apud Christianos sumitur. Quidam præstantes viri potuerant post mortem, uti putabant Ethnici, inter Naturas humanâ præstantiores versari, & iis similes fieri; quod non multùm abest à Christianorum placitis, de statu piorum animorum post mortem

* *Vide* Apuleium *de Dæmonio Socratis.*
† *In Iliad. p.* 655. l. 14.

tem. Hinc *Sextus Empiricus*, contra Mathematicos *pag.* 60. Ed. Gen. Grammaticis, & Idiotis (inter quos *Laërtius*,) non immeritò prorſus indignatur, qui exiſtimarunt Empedoclem κατ᾽ ἀλαζονείαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὑπεροψίαν, *præ jactantia & reliquorum hominum contemtu*, dixiſſe de ſe:

Χαίρετ᾽. ἐγὼ δ᾽ ὑμῖν Θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητὸς
Πωλεῦμαι &c.

*Valete, ego vobis Deus immortalis, non amplius mortalis, verſor*; quaſi negaſſet eſſe ſe ejusdem naturæ, ac ceteri homines ſunt, quod vix in tantum Philoſophum cadit; cùm propter ſimilitudinem, quæ ei erat cum Diis, præ ceteris, Deum ſe vocaret, ἐπεὶ μόνος καθαρὸν ἀπὸ κακίας τηρήσας τὸν νοῦν καὶ ἀνεπιθόλωτον, *quòd ſolus mentem à vitio puram & imperturbatam conſervaſſet.* Pythagorici verſus, qui aurei dicuntur, clauduntur ſimili loquutione: *ubi depoſito corpore, in æthera liberum veneris,*

Ἔσσεαι ἀθάνατος Θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητὸς,

*Eris immortalis Deus, non ampliùs mortalis;*

Hoc eſt, ideò Creatori, ut interpretatur *Hiero-*

*rocles*, similis fies. *Epictetus* Enchiridii Cap. XXI. eum, qui nihil adpetat, ait futurum ἄξιον τῶν Θεῶν συμπότην, *dignum Deorum convivam*; sed eum, qui externa omnia despiciat, ὀ μόνον συμπότην τῶν Θεῶν, ἀλλὰ καὶ συνάρχοντα, *futurum imperii eorum participem*. Subdit: οὕτω γὰρ ποιῶν Διογένης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι ἀξίως θεῖοί τε ἦσαν καὶ ἐλέγοντο: *Sic faciens Diogenes & Heraclitus, & similes merito divini erant & dicebantur*. Legendum, ut quidem videtur, Θεοὶ *dii*, nam supra cos, qui adcumbunt Deorum conviviis, non sunt θεῖοι *divini homines*, sed Dii soli. Vide *Hierocłem*, ad duos primos aureos versus. Sic & Arcesilas Polemonem & Cratetem dicebat esse Θεούς τινας, ἢ λείψανα τοῦ χρυσοῦ γένους, *Deos quosdam, aut aurei sæculi reliquias*, ut auctor est *Laërtius*, Lib. IV. §. 12. Indidem intelligendus Petrus 2 Ep. I, 4. ubi virtute nos dicit κοινωνοὺς γενέσθαι θείας φύσεως, *divinæ naturæ participes fieri*.

7. Apud Phœnicas, quorum initio propria fuit Lingua Hebraïca, אלהים *Elohim* significasse videtur quidquid aliquo honore, quicumque sit, colitur. Apud Arabas, adhuc in usu Radix est, unde ea vox orta videtur, אלה *alaha*, id est, *coluit*, *adoravit*. Israëlitæ, qui eadem Lingua usi sunt, vocabant ideo nomine *Elohim* primò quidem Deum illum summum & unicum, deinde Angelos, postremò Principes; quorum exempla in Lexicis

ëis invenientur. Utebantur etiam voce *Dei*, ad cujusvis rei ὑπεροχὴν significandam, ut ostendimus ad Genes. XXIII, 6. Itaque licèt summum Numen אלהים vocetur ab Hebræis, attamen ea vox vi suâ denotat Deum, prout est colendus σεβάσμιος, non Naturam perfectissimam. Hinc fit ut eodem vocabulo alia designent, in quibus ejusmodi natura à nemine esse credita est

8. Cùm Judæi Græcè loqui cœperunt, voce Θεὸς eadem significatione usi sunt, & quamvis acerrimè unitatem Dei contra Ethnicos defenderent, non dubitabant dicere plures esse Deos. Ita Paulus 1. Cor. VIII, 5, 6. *Nullus est Deus alius, nisi unus; etenim etiamsi sunt in cœlo & in terra qui dicuntur Dii* (*ut reverâ sunt*, Θεοὶ πολλοὶ *Dii multi*, & *Domini multi*) *nobis tamen unus est Deus, Pater ille ex quo omnia, & in quem sumus*, &c. Supplevimus vocem *reverâ*, quæ sanè hoc in loco debet suppleri; nisi frigidam & inutilem ταυτολογίαν, in re clara, hîc esse velimus. Quod cùm non sit verisimile, sensus Pauli erit: non modò esse qui dicantur vulgò ab Ethnicis Dii, sed etiam qui à Judæis & Christianis adpellari jure queant, & sint reverâ Θεοὶ, hoc est, σεβάσμιοι, *cultu digni*, quisque pro dignitate naturæ & muneris; at unicum esse summum, qui ut Creator & ceterorum omnium Dominus & Deus sit colendus.

9 Lux haud dubia adfulgebit verbis Pauli ex loco *Philonis* Judæi * è libro de *Somniis à*



* *Ed. Græco-Lat. Gen. p.* 464. *Ed. Paris.* 599.

*Deo missis*, ubi de Genes. XXXI, 13. Ἐγώ εἰμι Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, secundùm Septuaginta Intt. *Ego sum Deus tibi conspectus in loco Dei.* Habetur meliùs in aliis versionibus, *in Bethel*, quod est nomen loci; sed *Philo*, qui Hebraïcè nesciebat, ita de hisce verbis philosophatur: μὴ παρέλθῃς δὲ τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐξέτασον εἰ δύο εἰσὶ Θεοὶ, λέγεται γὰρ ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι, οὐκ ἐν τόπῳ τῷ ἐμῷ, ἀλλ' ἐν τόπῳ Θεοῦ, ὡς ἂν ἑτέρου. τί οὖν χρὴ λέγειν; ὁ μὲν ἀληθείᾳ Θεὸς εἷς ἐστὶν, οἱ δὲ καταχρήσει γενόμενοι πλείους. διὸ καὶ ὁ ἱερὸς λόγος ἐν τῷ παρόντι τὸν μὲν ἀληθείᾳ διὰ τοῦ ἄρθρου μεμήνυκεν εἰπὼν, ἐγώ εἰμι Ο ΘΕΟΣ. τὸν δὲ καταχρήσει χωρὶς ἄρθρου, φάσκων, ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῷ τόπῳ οὐ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ἀλλ' αὐτὸ μόνον, Θεοῦ. καλεῖ δὲ * Θεὸν τὸν πρεσβύτατον αὐτοῦ νυνὶ Λόγον, οὐ δεισιδαιμονῶν περὶ τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων: *ne cursim prætermittas quod dicitur, sed diligenter expende, an duo sint Dii. Dicitur enim:* Ego sum Deus ille, qui tibi conspectus sum, *non in meo loco, sed* in loco Dei, *quasi alterius. Quid ergo dicendum est? Qui verè est Deus* (hoc est, cui id nominis eximio sensu & κατ' ἐξοχὴν convenit) *unus est, qui verò abusivè sunt Dii, plures sunt. Ideò hoc in loco, sacer sermo eum, qui verè est Deus, articulo O designavit.* Ego sum ille Deus; *enim verò*

* *Vitiosè legitur, & contra sensum Philonis* τὸν Θεὸν *cum articulo, ut cum ex hisce verbis, tum ex sequentibus adparet.*

*erò qui Deus est abusivè, sine articulo, di-
cens:* conspectus tibi, *non in loco Dei illius,
sed tantùm hoc,* Dei. *Vocat autem Deum an-
tiquissimam ejus rationem, nulla superstitione
adfectus circa impositionem nominum.* Hinc
manifestò videmus Judæos voce Θεὸς intel-
lexisse etiam Angelos, quippe naturas σε-
βασμίους, licèt non habendas instar summi
Dei.

10 Ita etiam loquuti sunt Patres Græci, ut *Clemens Alexandrinus*, qui de Natura divina Christi verba faciens, his verbis utitur: * τούτῳ πᾶσα ὑποτέτακται στρατιὰ Ἀγγέλων τε καὶ Θεῶν: *huic totus submissus est exercitus Angelorum & Deorum.* Hujus discipulus *Origenes* ex *Philone* videtur hausisse ‡ hæc verba, hanc in rem eximia, ubi postquàm dixit Deum Patrem designari articulo, addit: Καὶ τὸ πολλοὺς φιλοθέους εἶναι εὐχομένους ταράσσον, εὐλαβουμένους δύο ἀναγορεῦσαι Θεοὺς, καὶ παρὰ τούτῳ περιπίπτοντας ψευδέσι καὶ ἀσεβέσι δόγμασιν, ἤτοι ἀρνουμένους ἰδιότητα Υἱοῦ ἑτέραν παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς, ὁμολογοῦντας Θεὸν εἶναι τὸν μέχρι ὀνόματος παρ' αὐτοῖς Υἱὸν προσαγορευόμενον. ἢ ἀρνουμένους τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, τιθέντας δὲ αὐτοῦ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν οὐσίαν κατὰ περιγραφὴν τυγχάνουσαν ἑτέραν τοῦ Πατρὸς, ἐντεῦθεν λύεσθαι δύναται: *Et hinc solvi potest quod perturbat multos pietatem profitentes,*

 dum

* *Strom. VII. p. 702. Ed. Colon.*
‡ *T. 2. in Joan. Ed. Huët. p. 46.*

*dum metuunt duos prædicare Deos; & præterea eos qui incidunt in falsa & impia dogmata, vel negantes proprietatem Filii, (id est, exsistentiam propriam) diversam esse à proprietate Patris, & fatentes Filium à se prædicari Deum nomine tenus* (Noëtum perstringit qui aiebat Patrem & Filium esse nomina unius essentiæ) *vel negantes divinitatem Filii, & ponentes ejus proprietatem, & essentiam diversam esse definitione à Patris proprietate & essentia*; hoc est, aliter definiendam Filii exsistentiam & essentiam, quippe alterius speciei, subdit: Λεκτέον γὰρ αὐτοῖς ὅτι τοτὲ μὲν αὐτόθεος ὁ Θεός ἐστιν, διόπερ καὶ ὁ σωτήρ φησιν ἐν τῇ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχῇ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. πᾶν δὲ τὸ παρὰ τὸ αὐτόθεος μετοχῇ τῆς ἐκείνου θεότητος θεοποιούμενον οὐχ Ο ΘΕΟΣ, ἀλλὰ Θεὸς κυριώτερον ἂν λέγοιτο, ᾧ πάντως ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως ἅτε πρῶτος τῷ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, σπάσας τῆς θεότητος εἰς ἑαυτὸν, ἔτι τιμιώτερος τοῖς λοιποῖς παρ' αὐτὸν Θεοῖς ὧν ὁ Θεὸς Θεός ἐστι, κατὰ τὸ λεγόμενον. Θεὸς Θεῶν κύριος ἐλάλησε καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. διακονήσας τὸ γενέσθαι Θεοῖς, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρύσας εἰς τὸ θεοποιηθῆναι αὐτοὺς ἀφθόνως &c. *Dicendum est enim illis tunc illum Deum, cum articulo, esse eum qui est per se Deus. Ideò & Servator dicit in prece ad Patrem*: ut cognoscant te, qui solus es ille verus Deus. *Quidquid verò est præter hunc, qui est per se Deus, parti-*

*ticipatione illius divinitatis Deum factum, non illum Deum cum articulo, ſed Deum ſine articulo magis propriè dicendum eſſe. Quæ in re omnium Primogenitus omnis Creaturæ, honoratior eſt reliquis Diis, quippe qui primus eſt in eo quod eſt apud Deum, & in ſe divinitatem traxit; honoratior,* inquam, *reliquis Diis qui ſunt apud illum, quorum Deus ille Deus eſt, ſecundùm id quod dictum eſt:* Dominus Deus Deorum loquutus eſt, & vocavit terram: *cùm illis dederit eſſe Deos, & hauſerit copioſè ab illo Deo, quo eos Deos faceret.* Scriptor Conſtitutionum Apoſtolicarum *Dei* nomen tribuit Epiſcopo, Lib. II. c. 26. de quo ita loquitur: οὗτος ὑμῖν ἐπίγειος Θεὸς μετὰ Θεόν, *hic vobis terreſtris Deus poſt Deum.* Tum ei aptat Pſ. LXXII, 6. Exod. XXII, 26 & dicit: ὁ γὰρ ἐπίσκοπος προκαθεζέσθω ὑμῶν, ὡς Θεοῦ ἀξίᾳ τετιμημένος: *Epiſcopus enim præſit vobis, ut Dei dignitate cohoneſtatus. Gregorius* Nazianzenus Sacerdotem, Orat. I. p. 31. dicit, Θεὸν ἐσόμενον καὶ θεοποιήσοντα, *Deum futurum & Deos facturum.* Oratione XX. p. 349. *ita Baſilium* Arianiſmum repudiantem inducit: οὐδὲ κτίσμα τι προσκυνεῖν ἀνέχομαι, Θεοῦ τε κτίσμα τυγχάνων, καὶ Θεὸς εἶναι κεκελευσμένος: *neque ſuſtineo adorare creaturam, qui ſum Dei creatura, & Deus eſſe juſſus ſum.* Idem θέωσιν vocat pii animi inuſitatum motum, Or. XI. p. 140. ubi dicit diem feſtum eſſe καιρὸν θεώσεως, ἧς οἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι, *tempus divinitatis conſequendæ, quam in rem martyres mediatorum munere funguntur.* Oratione verò XXIII. p. 410. ait ſacra facientem Sacerdotem

tem in facra menfa μυσαγωγεῖν τὴν θέωσιν *effe myftagogum confequendæ divinitatis.* Orationis verò II. initio, folitudinem vocat θεοποιὸν, *Deum facientem.* Vide & *Clementis* Alexandrini Cohort. ad Gentes Tom. I. p. 86. & quæ illic habet *Joan. Potterus.* Ex quibus omnibus, aliifque fimilibus liquet vocem Θεὸς non femper fignificaffe, in Scriptis Veterum, ut in noftris hodiernis, unam illam Naturam à qua omnia creata funt. Quod fi ignoretur, doctiffimi Patrum Græcorum, non ineptiæ tantum, fed & impietatis notam vix effugere potuerunt.

11. Hæc fatis oftendunt voces hodiernas, quibus utimur ad vertendas voces *Elohim*, Θεὸς & *Deus*, iis ad amuffim non refpondere. Unde colligere eft, eò quòd vox Hebraica, Græca, aut Latina, una voce alîus Linguæ verti foleat; exiftimandum femper non effe voci Linguæ exfoletæ eamdem prorfus fubjectam fuiffe poteftatem, ac ei quâ illa hodie vertitur. Legentibus plura quotidie exempla occurrent, fi modò moniti adtendant.

# CAPUT IV.

## REGULA III.

*Multa videri in versionibus Emphatica, quæ in ipsis Fontibus nullam Emphasin habent.*

1. CUM Linguæ discendæ operam dare incipimus, versione Linguâ notiore scripta indigemus; at si contingat nos numquam posse ejus auxilio carere, multa errorum nobis imminebunt pericula, inter quæ hoc longè maximum est; ne putemus verba fontium eamdem ἔμφασιν habere, ac in versione videntur. Sæpissimè enim contingit, ut translationis vocabula nescio quam vim habere videantur auribus imperitis, quam in ipso *Originali*, ut vocatur, *textu*, apud aures Linguæ adsuetas, non habent.

2. *Emphasin* autem voco significationem ampliorem verbis quibusdam figuratis aut translatitiis, datâ operâ usurpatis, quæsitam; ut indicatur quod alioquin intelligi non posset. Scio veteres Rhetores aliter hanc figuram definire; ut liquere potest ex *Quintiliano* Inst. Lib. VIII. c. 3. ubi sic describitur: *figura altiorem præbens intellectum, quàm quem verba per se ipsa declarant.* Rem exemplis etiam illustrat, similiáque habet Lib. IX. c. 2. *Hermogenes* quoque de Inventione Lib. IV. c. 13. sic vocat obscuram rationem innuendi quidpiam;

piam, quod apertè dicere nolumus, quia impedimur. Sic & *Tiberius* Rhetor, de Schematibus apud *Demosthenem*, figuram hanc definit. *Eustathio* in Homerum p. DLXXVI. v. 24. est pariter λέξις δι' ὑπονοίας αὔξουσα τὸ λεγόμενον, *loquutio quæ occultâ significatione auget id de quo agitur.* Sed in sermone jam recepto recentiorum Rhetorum, ἔμφασις est quod dixi, & ἐμφατικὰ dicuntur vocabula & loquendi genera, quæ ideò adhibentur, ut plus significent, quàm propria. Hoc cùm certissimum sit, & multa ἐμφατικὰ passim occurrant, apud Oratores & Poëtas; potest tamen facilè fieri, ut, cùm Linguam non satis adsequimur, ἐμφατικώτερα, hoc est, significantiora multa putemus esse, quàm reverâ sunt. Quod ubi contingit, eam potestatem Veterum verbis subjicimus, de qua numquam cogitarunt, atque ex iis consectaria deinde deducimus, quæ illis prorsus ignota fuerunt; & quo major est copia consectariorum, quæ in immensum augeri ratiocinando potest, eo major est numerus errorum; à quibus cavere quomodo possimus Criticorum est docere.

3. Hebræi, exempli causâ, passim conjungunt infinitivum verbo suo, quasi nomen, dicunt *Moriendo morieris* מות תמות *moth tamouth*, pro *morieris morte*. Idem aut simile fuit idioma Atticæ Dialecti, quæ conjungebat verbis nomina adfinia, ut ἀγορὰς ἀγορεύειν, *concionem concionari*, *Homeri* Iliad. B. vers. 788. ad quem locum, *Homerum* Atticè loquutum

quutum esse observat * *Eustathius*, hisce verbis: Τὸ δὲ ἀγορὰς ἀγόρευον Ἀττικόν ἐστι, ὡς καὶ τὸ βουλὴν βουλεύει, καὶ λόγον λέγει καὶ ὅλως τὸ παρατιθέναι τοῖς ῥήμασι τὰ ἐξ αὐτῶν ὀνόματα. *Hoc autem conciones concionabantur Atticum est, ut & consilium consulere, & dictum dicere, & universè addere verbis nomina ex iis derivata.* Sic & *Corinthus* Grammaticus, in iis quæ de Dialectis excerpserat: Λῆρον ληρεῖς· Ἀττικὴ ἡ φράσις καὶ τὸ σχῆμα· ὡς τὸ μανίαν μαίνῃ· ἔστι γὰρ τῆς Ἀττικῆς ἰδίωμα φράσεως, τὸν εἰπόντα πρᾶγμα ἐπάγειν ῥῆμα τὸ ἀπὸ τοῦ πράγματος παραγόμενον ὡς τὸ, ὕβριν ὑβρίζεις, καὶ φυγὴν φεύγεις: Delirium deliras, *Attica loquutio & figura*, ut furorem furis. *Est enim proprietas dictionis Atticæ, eum qui rem dixit addere verbum è re deductum, ut convicium* conviciaris & fugam fugis, &c.

4. Hæc adjectio ejusdem verbi, aut nominis adfinis, nullam habet in Hebraïca, aut in Attica Lingua Emphasin. De Attica res nota est, nec minùs certa erit de Hebraïca, si quis ‡ expendat loca Scripturæ, in quibus occurrit ea phrasis. Ita Gen. II, 16. *Ex omni arbore*, ait Deus, *hujus horti comedendo comedes*, hoc est. simpliciter *comedes*; ut ex sequentibus liquet, ubi de eadem re sermo est. Versu sequente, *morte morieris* est quoque simpliciter *morieris*; ut adparet etiam ex collatione locorum, in quibus occurrit.

5. At-

* *Ed. Rom. p.* CCCXLVIII. *l.* 29.
‡ *Suppeditabit plura Sal. Glassius in Gramm. Sac. Lib. III. tr. 3. can.* 37.

5. Attamen Interpretes, qui in Scriptura passim quærunt quæ in ea non sunt, nescio quam miram Emphasin in hac phrasi repererunt; unde factum ut multi aut Linguæ Hebraïcæ ignari, aut non satis adcurati Critici, ambabus ulnis amplexi fuerint *Augustini* interpretationem, qui ita * comminationem mortis interpretatur. *Quacumque die ederitis ex eo*, morte moriemini, *non tantum animæ mortis partem priorem, ubi anima privatur Deo; nec tantùm posteriorem, ubi corpus privatur animâ: nec solùm ipsam totam primam, ubi anima & à Deo & à corpore separata punitur; sed quidquid mortis est, usque ad novissimam quæ secunda dicitur, & quâ est nulla posterior, comminatio illa amplexa est.* Nescio an eadem causa alios impulerit, ut hæc verba interpretarentur, *mortalis eris*, contra usum constantem Hebraïcæ Linguæ; an verò, ut hanc comminationem opinionibus suis adcommodarent.

6. Constans etiam est Hebræorum consuetudo, ut Eruditi observarunt, omnia ita Deo tribuere; quasi Deus ipse omnia efficeret, ne exceptis quidem malis actionibus. Vide Exod. IV, 21. & 2 Sam. XII, 11. Quæritur an illæ loquutiones habeant ἔμφασιν, quam tantùm videntur habere iis qui versiones hodiernas legunt, aut qui, ex consuetudine hodiernarum Linguarum, Hebræorum sermonem intelligunt. Alii negant, quorum in numero sumus; alii adfirmant, iique à temporibus Augustini non pauci. Inde etiam collatio-

* De Civ. Dei Lib. XIII. c. 12.

colligunt multi Deum, quidquid fit boni, seu virtuti consentanei, ipsum facere, & partem mali seu vitiosi haud minimam.

7. Primùm contendimus ex ipsa phraseos ratione, nisi aliunde nobis de re constet, neminem posse colligere, veteres Hebræos voluisse Deum esse auctorem omnium malè, æquè ac bene factorum. Ratio nostræ negationis hæc est, quòd sint Scriptores in aliis Linguis, qui ita loquuntur, cùm tamen nihil simile crederent. *Homerus* * passim omnia Deo tribuit, non minùs vituperanda, quàm laudabilia. Dicit, exempli causâ, Helenam impulsam fuisse à Deo, ut rem faceret intolerandam, Odyss. Ψ, 232. τὴν δ' ἤτοι ῥέξαι Θεὸς ὤρορεν ἔργον ἀεικές. Si hæc & similia loca *Homeri* essent urgenda, sequeretur eum credidisse hominibus non esse tribuenda mala, quæ iis eveniunt, & ne vitia quidem, sed Diis; quod tamen non credidit, ut intelligere est ex hisce verbis, quibus Jovem graviter querentem inducit, apud Deos, Odyss. Α, 32.

Ὢ πόποι οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται!
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν.



* Vid. Homerum Ἑβραΐζοντα p. 25. & 387.

*Papæ quantopere mortales Deos accusant!*
*Ex nobis enim aiunt esse mala, illi verò ipsi*
*Suis stultitiis, præter fatum, dolores habent.*

Cui dicto similia collegit *Jac. Duportus*, in Gnomologia Homerica, quam vide. Hebræi etiam ita de sanctitate & justitia Dei passim loquuntur, ut nullum ei vitium tribuant.

8. Itaque neque apud Scriptores Sacros, ex nuda phrasium consideratione, erui potest sententia, quam illis solent quidam tribuere. Atque hoc manifestius erit, si, ut ceteras rationes omittam, alia quæ apud eosdem Scriptores occurrunt, expendamus. Etenim passim inducunt Deum, quasi invitum plectentem homines, & ægrè ferentem eorum delicta; quod esset longè absurdissimum, si ipse eos ineluctabiliter ad ea impulisset, aut impulisse crederetur. Ita Psalm. LXXXI, 13. postquàm Deus beneficia sua in Israëlitas commemoravit; *utinam*, inquit, *populus meus obtemperasset mihi, & Israël in viis meis ambulasset!* Hinc liquet verba præcedentia; *tradidi eos duritiei cordis eorum & ambulaverunt in consiliis suis*, non esse ita urgenda, quasi intelligeretur *permissio efficax*, ut loquuntur quidam Theologi; contraria enim Psaltes adfirmaret.

9. Putant nonnulli magnam esse ἐνέργειαν in hisce vocibus, apud Jeremiam XXXI, 33. *Ponam legem meam in medio eorum, & in corde eorum scribam eam*; quasi Deus vellet significare se effecturum ut necessariò observaretur Lex sua. Verùm tota verborum horumce ἔμφασις in eo sita est, ut hic sit sensus; nempe,

pe, Deum effecturum ut Iſraëlitæ tenerent Legem ſuam (novam, nimirum, ſeu Evangelicam) memoriter, nec monitore indigerent; quod liquet ex verſu ſequenti, ubi antecedentia, mutatis verbis, more Hebræis conſueto, in ſequentibus repetuntur: *Nec docebit ultrà vir proximum ſuum, aut vir fratrem ſuum dicens: cognoſce Dominum, omnes enim cognoſcent me*, &c. Hinc virtutis cujuſpiam memores dicuntur ipſi eam animo ſuo inſcripſiſſe, ut Proverb. III, 3. *Benignitas & fides ne te deſerant; eas vincito gutturi tuo, inſcribito tabulæ cordis tui*; hoc eſt, fac ut earum memor ſæpe de iis loquaris.

10. Ita Paulus Rom. II. 15. verba faciens de cognitione Dei & virtutis, quæ poteſt ſolâ Ratione, ſine revelatione, colligi, ait, ἔργον νόμου γραπτὸν εἶναι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, *opus legis in illorum cordibus inſcriptum eſſe*; nempe, Ethnicorum. Quæ voces aliud nihil ſignificant, niſi ſine doctore hæc diſci, & memoriæ facilè mandari; nec quiſpiam, ut opinor, adeò erit emotæ mentis, ut velit Paulum dixiſſe ab Ethnicis obſervatam fuiſſe Legem. Conſuli poteſt ad eum locum *Hugo Grotius*, qui exempla ſimilium loquutionum ſuppeditare poterit. Sic loquutus *Clemens* Romanus Ep. I. c. 2. in fine. Τὰ προστάγματα τοῦ Κυρίου ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς καρδίας ὑμῶν ἐγέγραπτο: *præcepta Domini in latitudine cordis veſtri ſcripta erant*. *Æſchylus*, in Prometheo vincto, ita Prometheum adloquentem Ionem inducit vers. 762.

 Πο-

—— Πολύδονον πλάνην φράσω,
Ἥν ἐγγράφου σὺ μνήμοσιν δέλτοις φρενῶν:

*Vagum errorem dicam, quem tu scribe in memoribus tabulis mentis*; hoc est, cujus tu memento. Idem Eumenidibus vers. 280. de Plutone facta mortalium observante, & memore animo tenente:

Δελτογράφῳ δ' πάντ' ἐπωπᾷ φρενί.

*Omnia inspicit animo, cui inscribuntur ut libro.* Supplicibus vers. 183 dicuntur Danaïdes, eodem sensu recordari oportere senis τὰ ἐπη δελτούμεναι, nimirum, in animo, ut sequentis ostendunt. *Pindarus* Olympion. X. ab initio, cùm vellet dicere: revocate mihi in memoriam Agesidamum Archestrati filium, rem ita expressit:

Τὸν Ὀλυμπιονίκαν ἀνάγνωτέ μοι
Ἀρχεστράτου παῖδα, πόθι φρενὸς
Ἡμᾶς γέγραπται. ——

*Olympicum victorem legite mihi Archestrati filium, qua in parte animi mei scriptus sit.* Ad quæ verba, Scholiastes profert hunc Sophoclis versum, ex *Triptolemo*:

Σὲ δ' ἐν φρενὸς δέλτοισι τοὺς ἐμοὺς λόγους,

nimirum, scribere oportet. Idem Philoctete, vers. 1318. ubi Neoptolemus Philoctetem adloquitur:

Καὶ ταῦτ' ἐπίσω καὶ γράφου φρενῶν ἔσω,

*Et hæc scito & animo inscribito.* Vide & locum in-

inſignem *Dionis* Pruſæenſis prolatum à *Grotio* ad 2. Cor. III, 3. *Antiſthenes* familiari commentariorum jacturam deflenti: ἔδει γὰρ, ἔφη, ἐν τῇ ψυχῇ αὐτὰ, καὶ μὴ ἐν τοῖς χάρταις γράφειν: *atqui oportebat*, inquit, *ea in animo, non in chartis ſcribere. Plato* Phædro Ed. Stephani p. 276. de docente: ὃς μετ' ἐπιστήμης γράφεται ἐν τῇ τοῦ μανθάνοντος ψυχῇ. Vide & p. 278. & Apophthegmata à Plutarcho collecta p. 607. Ed. Stephani in 12. Ita quoque interdum loquebantur Latini. Apud *Terentium* * in Andria, cùm dixiſſet Myſis: *Unum hoc ſcio, meritam eſſe ut memor eſſes ſui*, reponit Pamphilus, quaſi indignans ſibi in memoriam revocari quod altâ mente repoſitum geſtabat:

*Memor eſſem? ô Myſis, Myſis! etiam nunc mihi*
*Scripta illa dicta ſunt in animo Chryſidis,*
*De Glycerio.*

*Cicero* Academ. Quæſt. Lib. II. c. 1. *Ut litteris conſignamus, quæ monumentis mandare volumus: ſic ille in* animo ſuo res inſculptas *habebat.* Ita loquitur, memoratâ L. Luculli ſingulari memoriâ. Idem in Oratore Lib. II. c. 87. de locis quibus firmatur memoria: *illi non infundere in aures tuas orationem, ſed in animo videntur inſcribere.*

*Seneca* pater, in Præfatione Lib. I. Cont. ubi de *Porcio Latrone: In eo non tantùm naturalis memoriæ felicitas erat, ſed ars ſumma* &

* *Act. I. S. 6.*

*& ad adprehendenda, quæ tenere debebat, & ad custodienda, adeò ut omnes declamationes suas, quascumque dixerat, teneret. Jam itaque supervacuos sibi fecerat Codices. Aiebat se* SCRIBERE IN ANIMO. Tot Scriptoribus Ethnicis Judæum unum adjicimus, de simili re loquentem, de qua Jeremiæ verba protulimus. Is est *Josephus* Lib. II. in Apionem p. 1072. Ed. Genev. ἡμῶν ὁντινῦν εἴ τις ἔροιτο τὺς νόμυς, ῥᾷον ἂν εἴποι πάντας ἢ τὔνομα τὸ ἑαυτῦ. Τοιγαρῦν ἀπὸ τῆς πρώτης εὐθὺς αἰσθήσεως αὐτὺς ἐκμανθάνοντες ἔχομεν ἐν ταῖς ψυχαῖς ΕΓΚΕΧΑΡΑΓΜΕΝΟΥΣ: *Si quem nostrûm interrogaverit quispiam de legibus, faciliùs omnes dixerit, quàm nomen suum; nam ex quo primùm intelligimus, eas discentes habemus in animo scriptas.* Ita idem Scriptor loquitur etiam Antiq. Judaïcar. Lib. IV. c. 8. § 12 Edit. Oxonii inchoatæ; ubi prolatâ lege, de Lege septimo quoque anno in sacra Urbe publicè recitanda, ita pergit: Καλὸν γὰρ ταῖς ψυχαῖς ΕΓΓΡΑΦΕΝΤΑΣ αὐτὺς ἢ τῇ μνήμῃ φυλαχθῆναι, ὡς μηδέποτε ἐξαλειφθῆναι δυναμένυς: *utile enim est animis inscriptas leges & memoriæ servari, ut nunquam deleri queant.* Paullò post: οἵτε νόμοι πολλὴν πρὸς ἁμαρτάνοντας ἕξυσι παῤῥησίαν. ὡς προλεγόντων αὐτοῖς ἃ πείσονται, ἢ ταῖς ψυχαῖς ἐγγραψάντων διὰ τῆς ἀκοῆς ἃ κελεύυσιν, ὥστε εἶναι διὰ παντὸς ἔνδον παρ' αὐτοῖς τὴν προαίρεσιν αὐτῶν: *leges multam apud*

*apud peccantes habebunt auctoritatem, quippe quæ prædicent illis quæ passuri sint, & quæ inscripserint eorum animis per aures quæ jubent; ita ut semper sit intus apud ipsos eorum voluntas.*

Atque hoc in memoriam mihi revocat dictum Turcarum de Tartaris, haud ineptum. * *Aiunt reliquas quidem nationes scriptàm in libris habere sapientiam, Tartaros libros suos devorasse; ideò in pectoribus eam habere reconditam, quo promant cùm opus sit, & veluti divina fundant oracula.*

11. Phrasis *aperire oculos* videtur vim quamdam habere plerisque, qui non sunt idiomati Sacrorum Librorum adsueti. At nihil aliud est, nisi facere ut aliquis quidpiam cognoscat, aut observet. Ita Gen. XXI, 10. dicitur Deus *aperuisse oculos Hagaræ*, ut videret fontem, hoc est, fecisse ut animadverteret. *Aperit oculos* Balahamo, Num. XXII, 31. ut videat Angelum; hoc est, facit ut eum animadvertat. Similiter Gen. III, 5. *aperientur oculi vestri*; hoc est, multarum rerum periti eritis; & versu 7. *& aperti sunt oculi amborum*, idem est ac si dixisset Moses: ambo animadverterunt se esse nudos.

12. Eodem sensu occurrit, Act. XXVI, 18. *Aperire oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem.* Sermo enim est de Paulo prædicatione suâ Ethnicorum errores tenebricosos expulsuro, útque lucem Evangelii adspicere possent effecturo. Nec multùm hinc abscedit sensus phraseos, quæ occurrit Lucæ c.XXIV,

 45.

* *Ex Busbequii Ep. 4.*

45. *Aperuit eis mentem ad intelligendas Scripturas* Evangelista enim aliud nihil vult, nisi Christum interpretationibus suis fecisse ut Apostoli intelligerent loca Scripturæ, quorum sententiam antea non adsequebantur. Idem Scriptor Act. XVI, 14. de Lydia dicit, *Dominum aperuisse ejus cor, ut adtenderet iis, quæ dicebantur à Paulo:* hoc est divinâ providentia factum esse, quibuscumque tandem machinis, ut sic loquar, usus sit Deus, ad ejus animum expugnandum, ut Lydia adtentè aurem præberet Paulo Ita *Plutarchus*, in libello de audiendis Poëtis, pag. 75. Ed. Grotianæ, dicit lectionem Poëtarum : *προσανοίγειν καὶ προσκλίνειν τὴν τοῦ νέου ψυχὴν τοῖς ἐν φιλοσοφίᾳ λόγοις: aperire & inclinare juvenis animum sermonibus Philosophicis.* Adi etiam notas *Lud. Capelli* ad Luc. XXIV, 45.

13. Viri doctissimi singularem Emphasin quæsivere, in verbis minarum Mosaïcarum, quæ exstant Levit. XXVI, 26. *Frangam vobis scipionem panis*, quasi Deus minaretur se vim nutriendi pani detracturum, ut ad eum locum monuimus. At, ut ostendimus, hoc vult dumtaxat Deus, se effecturum ut penuria panis esset. Igitur Emphasis frustra quæsita hîc est; nec scio an ejusmodi error Erisichthonis fabulæ, apud Græcos, occasionem dederit. Eam narrat *Callimachus* Hymno in Cererem, vers. 59, 60. atque ex eo *Ovidius* Metam. VIII. 831. Ille.

Σχίν

Σχέτλιος, ὅσσα πάσαιτο, τόσων ἔχεν ἵμερος αὖθις.
Εἴκατα δαῖτα πένοντο, δυώδεκα δ' οἶνον ἄφυσσον.

*Miser, quo plura gustavisset, eo plurium tenebatur desiderio. Viginti ministri epulum adparabant, duodecim vinum hauriebant.* Vel, ut verbis Ovidianis rem exprimamus,

— *Adpositis queritur jejunia mensis,*
*Inque epulis epulas quærit, quódque urbibus esse,*
*Quódque satis populo poterat, non sufficit uni,*
*Plúsque cupit, quo plura suam demittit in alvum.*

Fortasse hinc primùm ficta fabula, quod Poëtæ legissent, aut audissent *Erisichthonem non potuisse satiari*, aut quid simile; quod ita interpretati sunt, quasi omnibus copiis adfluentis famem nihil sedare potuisset, cùm de frugum penuria rem intelligere debuissent.

14. Hinc denuo colligimus aures adsuctas Linguis hodiernis, facilem erroris occasionem imperitis præbere; dum quædam Emphatica videntur & sunt in Linguis, aut hodie vigentibus, aut hodierno usu inter Doctos tritis, qualis est Latina; cùm Emphasin nullam habuerint apud Hebræos, Græcos, aut Latinos. Itaque cavendum est quàm maximè ne, ex hodiernarum Linguarum ingenio, de priscis

judicemus; quod ut faciliùs caveri queat, nihil est ita de sensu ullius phraseos adfirmandum, ut à sententia discedere non simus parati; nisi Linguæ, de qua agetur, multam operam dederimus, & Scriptorem cujus sensus quæretur, diligenter legerimus.

15. Ex hisce conficiendus Canon, qui numquam fallet : *Quamvis emphatica videantur Veterum verba, satis esse diluto, ut sic loquar, sensu ea interpretari, si, dum ea urgemus, absurdi quidpiam complectantur; nisi aliunde constet ab iis, ea, quæ nobis absurda videntur, esse credita.* Æquitas postulat ut ne facilè absurda tribuamus aliis, ac proinde eorum verba, si quæ inde sequerentur, commodè & benignè interpretemur; nisi meridiana luce clarius sit absurda illa ab iis esse admissa. Alioqui sapientissimos quosque viros ludibrium nobis deberè temerè existimabimus.

16. Sic si quis veteres Hebræorum Prophetas leget, omniáque verba & loquendi genera, ex tota significationis amplitudine, ubique urgeat; cùm plerumque dictione elatiore, & poëticæ simili utantur; vaticiniorum implementum etiamnum quæret, quod jam dudum contigit; ea tantùm de causa, quòd magnificentiæ verborum eventus non satis respondere videatur. Unde sequeretur falsa esse vaticinia, cùm ex eorum circumstantiis jam impleri ea debuisse, aut numquam impletum iri satis manifestum sit. Ejusmodi est prophetia de eversione Babylonis per Medos, quæ exstat Esaiæ c. XIII. quæ tanta verborum pompâ, tamque atrocibus loquendi ge-

neribus describitur, ac si debuisset solo æquari, incolæque trucidari, aut captivi abduci; cum tamen nihil incommodi passa sit, nisi quòd dominum mutarit, & Cyaxari quidem Medo primùm, deinde Cyro Persæ paruerit. Vide *Herodotum* Lib. I. c 191. & *Xenophontem* Lib. VII. Cyrop. c. 5. è divisione Oxoniensi.

17. Sic etiam intelligendæ Ezechielis, & aliorum Prophetarum, de florentissimo Judæorum, post reditum è captivitate Babylonica, statu, prædictiones: quas si ad vivum resecare velis, umquam impletas negabis, & forte de instauranda etiam Jerosolima, cum nonnullis Theologis, somniabis, ridendúmque te nasutioribus omnibus præbebis. At satis est, si dicamus res Judæorum, postquàm è captivitate rediissent, secundiores multò fuisse & interdum etiam satis amplas ac quietas, pro temporibus illis; idque implementum vaticiniorum fuisse, cujus causâ erat cur Deo gratias agerent Judæi.

18. Similiter etiam si interpretaremur Apocalypsin Joannis, fortè præteritis jam sæculis impletam eam deprehendere possemus, desineremúsque tandem futuros exitus speculari, & spem longam resecaremus. Jam verò quia emphatica, ut videtur, dictio totius Libri majorem rerum, in hisce terris, mutationem polliceri à nobis censetur; spem in futurum projicimus, atque exspectamus eventus, quos nescio an magis visuri simus, quàm Judæi Regem illum suum terrestrem, quem dudum frustra præstolati sunt.

19. Sed

19. Sed non in vaticiniorum tantùm sententia erramus, dum verbis nimiùm adhæremus, sensúmque pleniorem, ut ita loquar, quàm par est, tribuimus; sunt & dogmata, quæ non aliunde nata videntur, quàm ex verbis Christi, aut Pauli, quibus nimia Emphasis est adtributa. Præsentia corporea Christi, in Eucharistico pane, unde est orta, nisi ex eo quòd parum periti Interpretes verborum ejus *hoc est corpus meum*, præter ejus mentem urserunt? Atqui satis erat, ut vera essent, sapientérque loquutus esse Christus judicaretur, si diceremus eum voluisse panem esse imaginem ac memoriam corporis sui; quâ interpretatione rei ipsi, & usui Linguæ Hebraïcæ contentanea, vitata fuissent portentosa illa & repugnantia consectaria, quæ è præsentia corporea Christi in Eucharistia fluunt, & quæ Christo tribuere non spernenda pars Christianorum religioni ducit.

20 Ex eo quòd Christus vetuit nos futuri causâ μεριμνᾷν, seu anxiam ejus curam gerere, voluitque nos in divina Providentia adquiescere; fuerunt qui à perfectionis cupidis omnia projicienda dixerunt, éque aliena misericordia prorsus pendendum. Atqui si omnes Christiani, ut par esset, ejus perfectionis essent cupidi, omnes oporteret mendicos fieri & à se invicem, quod non haberent petere, ac brevi etiam frigore & fame exstingui; nisi fortè infideles eos alerent, & vestirent, aut Angeli è cœlo otiosis hominibus cibum & vestitum adferrent. Satis erat ita intelligere præceptum Christi, de abjicienda cura futuri, quasi

quaſi hoc tantùm voluerit: nos non ita anxios eſſe oportere de rebus futuris, ut dum metuimus ne nobis deſint neceſſaria, præceptum ullum divinum perfringamus; ſed conſtanter divinis legibus parendum, prudentiâque adhibitâ, quantum poſſumus, in ceteris, quæ ſupra vires noſtras ſunt, in Divina beneficentia adquieſcendum. Eâ interpretatione, & civilis Societatis perniciei, & cavillationibus hominum malè feriatorum obviam itur.

21. Sunt & alia doctrinarum capita ad Peccatum, quod vocatur *Originis*, Prædeſtinationem, Gratiam, & Providentiam Divinam, pertinentia, quæ à nonnullis Chriſtianorum è paucis quibusdam locis colliguntur; quamvis ſint iis objectionibus obnoxia, quas à nemine ſolvi poſſe fatentur. Sed videndum priùs fuit annon præſtaret ea loca aliter interpretari, quàm in tantas difficultates ſeſe ſponte conjicere, ut à nemine poſſint expediri. Sunt ſanè qui putent in Pauli verbis, unde ea dogmata deducuntur, non fuiſſe quærendas eas ἐμφάσεις, quas alii in iis videre ſe exiſtimant, ut vitarentur memoratæ difficultates, ſatiúſque eſſe vel diluto ſenſu, ſi ita loqui velimus, Pauli dicta capere, ne pugnare ſecum ipſe & cum tota Chriſti doctrina Apoſtolus videatur. Verùm hæc ut plenius diſcuterentur, non paucis verbis, ſed integro volumine opus eſſet; & quæ dicta ſunt prudentibus ſatis erunt.

22. Multò præſtat benignè ſapientis Scriptoris verba interpretari, ita ut in ejus ſenten-

tia

tia nulla ſit difficultas; quàm comminiſci dogma, quod nec explicari, nec contra objectiones vindicari poteſt, & interdum etiam ceteræ Scriptoris doctrinæ repugnat, ut pauca verba ἐμφατικωτέρως intelligantur. Satis eſt etiam optimorum Scriptorum dicta aliquo ſensu eſſe vera, qui ſemper quàm commodiſſimus eſt quærendus. Sic certè faciunt egregii quivis Veterum Scriptorum, & præſertim quidem Legum Interpretes, qui ab omnibus propterea maximas laudes tulerunt.

23. Nec eſt ſibi fingendum, aliam eſſe Sacrorum Librorum rationem; quaſi quidquid in iis dicitur, pro tota amplitudine ſignificationis vocum, ſit intelligendum; cùm ne una quidem Chriſtianorum familia hoc ubique fieri patiatur, nec ſanè fieri poſſit, niſi repugnantia ſimul eſſe poſſe vera dicantur, quemadmodum vidimus, ac propterea omnis prorſus Religio ex animis hominum deleatur, librique omnes veteres, eorúmque Scriptores ludibrio habeantur. Hæc monita maximi eſſe momenti fatebuntur, quicumque ea paullò adcuratiùs expendent.

# CAPUT V.

## REGULA IV.

*Multa vocabula, in omnibus linguis, cùm ipsarum Linguarum inopiâ, tum negligentiâ Scriptorum, ambigua esse.*

1. OPTANDUM esset Scriptores omnes cùm Veteres, tum Recentiores, aut omnes homines ita constantes in serfuisse, ut vocibus semper easdem potestates subjecissent. Verùm tantùm abest ut constantes fuerint, ut contrà nihil sit loquentium usu inconstantius; atque hoc adeò in omnibus Linguis invaluit, ut adcurati alioqui Scriptores ab ambiguitatibus sibi cavere vix queant; unde fit ut intelligendi difficultas, ubi res agitur naturâ suâ difficilior, non parum augeatur.

2. Observandum autem est vocabuli significationem mutari, non modò quando designat rem prorsus diversam, aut similem, sed non eamdem; verùm etiam ubi unam, eamdemque notionem compositam, ad præcipuas ejus partes quod adtinet, significat, at mutatis relationibus; seu quando notionis compositæ partes quasdam designat, omissis aliis, aut etiam paullò plures complectitur. Vel minima additio, aut detractio notionem, adeoque

que ſignificationem vocabuli mutat. Ita cùm Judæi & Chriſtiani de *Scriptura* loquuntur, convenit quidem iis de voce, non verò de ſignificatione. Judæus enim intelligit ſolos Veteris Teſtamenti libros Hebraïcos; Chriſtianus verò addit libros Novi Teſtamenti, & interdum etiam Libros Græcos Veteri Teſtamento adjectos, qui vulgò Apocryphi dicuntur.

3. In re tam manifeſta, pauci quidem errant; ſed occurrunt paſſim voces ambiguæ, quarum variæ ſignificationes non ita notæ ſunt. Ipſa illa vox *Scriptura* aliud interdum ſignificat apud Apoſtolos, quàm apud Theologos hodiernos. Intelligimus enim hodie eâ voce ſolos Libros Sacros, ſine additione ulla & per ſe intellectos; Apoſtoli autem aliquando, more Judaïco loquentes, eâ voce Traditionem illis libris non comprehenſam intelligunt. Quare laudant, quaſi ex Scriptura, quædam, quæ in ea non occurrunt, ut Matth. II, 23. Eph. V, 14. In Epiſtola *Barnabæ*, proferuntur etiam quædam veluti ex Vetere Teſtamento, quæ nuſquam exſtant; nimirum, ex Traditione. Cap. VI. quaſi ex Moſe, hæc adfert de Hirco ἀποπομπαίῳ: * *Exſpuite in illum omnes & pungite, & imponite lanam coccineam circa caput illius, & ſic in aram ponatur, & cum ita factum fuerit, adducite qui ferat eum in eremum* &c.

4. Ambiguitates autem omnes vel ex Linguarum inopia, quæ deſtituuntur vocibus neceſſariis, vel ex negligentia ſcribentium oriuntur.

* Vide ad eum locum *Hug. Menardum* alióſque Intt.

tur. Quando deest vox, ad rem quampiam exprimendam; vox jam usitata, aliâ significatione, detorquetur in novam, per *translationem*. Interdum etiam uni voci variæ prorsus adfinguntur significationes, licèt non desint quibus eæ res significentur. Dignus est *Seneca*, * qui hanc in rem audiatur: *Ingens est copia*, inquit, *rerum sine nomine, quas non propriis adpellationibus notamus, sed alienis commutatisque.* Pedem *& nostrum dicimus, & lecti & veli & carminis;* canem *& venaticum & marinum & sidus. Quia non sufficimus, ut singulis singula adsignemus; quoties opus est, mutuamur.* Fortitudo *est virtus pericula justa contemnens; aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, provocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem* fortem virum, *& servum nequam, quem in contemtum mortis temeritas impulit.* Parcimonia *est scientia vitandi sumtus supervacuos, aut ars re familiari moderatè utendi; parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti, cùm infinitum intersit inter modum & angustias. Hæc alia sunt naturâ, sed effecit inopia sermonis, ut & hunc & illum* parcum *vocemus; ut & ille* fortis *dicatur, cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic* beneficium *est & actio benefica, & ipsum quod datur per illam actionem, ut pecunia &c.* Horum exempla Lexica passim suppeditant, ut necesse non sit nos iis immorari. Quædam magni momenti monebimus potiùs, quæ



* De Benefic. Lib. II. c. 34.

ex Dictionariis cognosci non possunt.

5. Primum est, haud semper facile esse dignoscere loquutiones tralaticias à propriis; quæ difficultas occurrit, ubi sermo est aut de rebus per se non satis notis, aut de vocibus rarius usurpatis, & quarum origo non est manifesta. Ingens orta est concertatio inter Theologos quærentes, utrum voces λύτρον *redemtionis pretium*, ἀπολυτρεῖν *redimere* & ἀπολύτρωσις *redemtio* debeant propriè intelligi, ubi de Christi redemtione sermo est? Alii contendunt hîc ἀπολύτρωσιν esse * *redemtionem*, *seu liberationem alicujus ab incommodo*, λύτρῳ *intercedente*. ‡ Alii fatentur quidem λύτρον propriè significare *pretium quod ad redimendum captivum datur*; sed contendunt hîc minùs propriè sumi pro facto, quo liberati sumus à peccato, non pro pretio soluto. Utrique agnoscunt aliquando hasce voces impropriè sumi, ubi de simplici liberatione sermo est; at qui propriè hîc intelligi volunt hoc nituntur argumento, quòd sine necessitate non sit à proprietate verborum recedendum; hac autem in re nihil sit, quod nos ad metaphoram confugere necessariò adigat. Alii negant huic regulæ hîc locum esse posse. „ Nam, inquiunt, ideò in re dubia, propria „ videtur sequenda significatio, potiùs quàm „ impropria; quòd verisimilius sit propriè lo-

„ qui

* *H. Grotius* de Satisf. Ch. C. VIII.

‡ *F. Socinus* & *J. Crellius*, quorum hunc vide in Resp. ad *Grotium*.

„ quutum fuisse Auctorem, quàm impropriè. „ At si longè frequentior sit improprius vocabuli usus, apud aliquem Auctorem, quàm „ proprius, cessat illa ratio & contrarium „ potius videtur esse statuendum; atque ei, „ qui propriam significationem omnino urget, ratio adferenda, cur impropriam respuat, quæ adeò illi auctori sit familiaris. Præterea volunt rem ipsam necessariò postulare sensum metaphoricum.

6. Ut κριτικὴ ἀκρίβεια solveretur ejusmodi difficultas, primò videndum esset quis sit vocum usus, apud Scriptores Sacros; secundò, conandum esset rescire ex locis, ubi aliis verbis utuntur, quæ fuerit eorum hac de re sententia. Nam ad rem ipsam quod adtinet, per se planè est ignota; neque possumus, in hoc negotio, Dei voluntatem aliunde quàm ex revelatione cognoscere. Revelationem autem oportet, ut sit clara, conceptam esse vocibus proprio sensu sumtis, ita ut hoc constet: aut ita tralaticiis, ut nemini dubia, aut obscura sit translatio; alioqui significatum non satis adsequimur, & dum dubitamus propriæne sint an impropriæ, tralationisve rationem ignoramus; necesse est sensus verus nobis sit dubius.

7. Secundò, si concedamus voces, aut phrases esse metaphoricas, superest dubium, quod solutu facile non est. Nempe, per translationem vox usurpatur, aut quòd res de qua usurpatur sit simillima rei ex qua desumta est metaphora, aut quòd aliqua tantùm ex parte eam referat. Raròmetaphora nititur

plenâ ſimilitudine; ſatis eſt modò interſit levis adfinitas inter rem cui vox propriè convenit, & rem cui metaphoricè tribuitur. Itaque raro tralaticiæ voces, totâ nativæ ſignificationis amplitudine, urgendæ ſunt; quod facile eſt intellectu. At difficilius multò eſt ſcire, quousque vox aut phraſis metaphorica urgeri poſſit; ubi is qui eâ uſus eſt præſens non eſt, ut interrogari queat, nec aliunde de ejus mente nobis conſtat.

8. Quæritur quid tunc temporis faciendum, ut veram atque integram vocis ſignificationem poſſimus ſcire? Si utraque res, quæ eâ voce exprimitur, ſit notiſſima; ut dubium non ſit quin loquutio perſpecta fuerit, poſſumus exiſtimare hominem eâ voce uſum, propter ſimilitudinem quam in iis rebus ipſi videmus; niſi orationis ſeries oſtendat aliquid ſingulare in mente habuiſſe. Si alterutra res ſit ignota, vel obſcura aut loquenti, aut nobis; vix ſcire poſſumus quænam ſit metaphoricæ ſignificationis amplitudo; ſeu quot notiones complectatur, & quatenus urgeri poſſit.

9. Exemplo res ut clarior fiat, Scriptores Sacri leges, quas Deus hominibus tulit, vocant ברית *brith*, *διαθήκην fœdus*, aut *teſtamentum*, per tranſlationem; neque enim propriè Leges divinæ ſunt fœdus, aut teſtamentum. Sunt autem, ut rectè *Livius*, Lib. XXXIV. c. 57. tria genera fœderum. Unum, cùm bello victis dicuntur leges; ubi enim omnia ei, qui armis plus poteſt, dedita ſunt; quæ ex iis habere victos, quibus mulctari eos velit,

jus atque arbitrium est. Alterum bello, æquo fœdere, in pacem atque amicitiam veniunt. Tertium cùm qui numquam fuerunt, ad amicitiam sociali fœdere, inter se jungendam coëunt. Hi dicunt, neque accipiunt leges; id enim victoris & victi est. Fœdus Dei cum hominibus simile est primo generi, nam Deus leges fert; sed alio prorsus jure, nempe, creationis & providentiæ quâ homines tutatur. Legislatoris populi utilitatem quærentis partes agit, potiùs quàm fœdus facientis; sed nec omittit jura Domini, ex quibus volentibus aut invitis imperare potest, pœnasque à contumacibus aut delinquentibus exigere. Itaque nemo ex voce ברית *fœdus*, quam & *testamentum* vertunt, colligat perfectam esse similitudinem inter Leges Dei & testamenta, aut fœdera, quòd illæ horum nomine insigniantur; aut si anxiè quærat, in Legibus divinis, quod observavit esse in fœderibus ac testamentis; oportebit ut probet hanc metaphoricam appellationem, ex consilio Sacrorum Scriptorum, niti perfectâ similitudine. Quod cùm fieri nequeat, hoc unum affirmare poterit esse aliquam inter ea similitudinem, unde nata est similis adpellatio. *Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet*; quæ verba sunt Scriptoris ad *Herennium*, Lib. IV. c. 46.

10. Supererit tunc quærendum, quanam in re illa similitudo sita sit? Cùm Scriptores Sacri nossent quidquid continebatur in fœde-

ribus, & voluntatem etiam Dei, quatenus revelata fuit; ut ſciamus quænam eſſent, & judicarentur ab iis ſimilia inter Leges Dei, teſtamentáque ac fœdera; illa ſunt introſpicienda, & videndum quidem primùm quâ ratione Deus agat nobiſcum, remotis, ut ita dicam, omnibus metaphoricis notionibus. Secundò, quærendum quid agant homines, ubi fœdera contrahunt, aut faciunt teſtamenta. Tandem ex collatione cognoſcemus quæ ſint in iis ſimilia.

11. Hoc peracto, quæretur utrum is qui primus fœderis voce uſus eſt, Moſes putà, ea uſus ſit ad ſignificandum eſſe ſimilitudinem, quanta à nobis cernitur, inter leges Dei & fœdera; an verò in ea adpellatione rationem tantùm habuerit partis ſimilitudinis, de ceteris quas deprehendimus, non cogitaverit? Partes ſimilitudinis hæ ſunt: 1. In fœdere ſunt partes duæ contrahentes: ita & in Divinis Oeconomiis; 2. In fœdere interdum eſt Mediator, ſicuti in Divinis Pactis: 3. Sunt utrobique conditiones & promiſſa, ac minæ: 4. Interdum in fœderibus fuere victimæ, nec Deus aliter cum Judæis & Chriſtianis egit. Alia fortè adjici poſſent, ſed dubia, cùm Hiſtoria Moſaïca horum tantùm diſertè meminerit. Ex plurimis locis, veriſimillimum eſt Moſem ideò Leges Divinas fœdus adpellaſſe, quòd hæc habuerint cum fœdere communia.

12. At perſpicaciores Theologi hîc non ſubſiſtunt. Aiunt enim in fœderibus tabulas, in quibus ſcribuntur Leges, ſigillis firmari

con-

contrahentium; unde fit ut in Mosaïco fœdere, quia Circumcisio *signum fœderis* vocatur aliquoties, dicant Deum hoc signo veluti fidem datam Judæis confirmare, & sese arctiùs obstringere ad præstanda promissa; Judæósque vicissim Deo obsequium, eâ ratione, sollemnius polliceri. At primùm, hoc interest discrimen, quod in fœderibus duo sigilla adhibeantur; ab utraque, nempe, parte suum; quod hîc non fit, etenim unicum est *signum fœderis*, & quidem à Deo solo institutum. Secundò, sigilla imprimuntur in tabulis fœderis, non in Fœderatorum corpore. Denique ea pars similitudinis inter divinæ Oeconomiæ signum circumcisionem, & sigilla fœderum humanorum, nullibi apud Mosem urgetur, nec etiam ullâ uspiam adlusione innuitur. Itaque quando circumcisionem Deus vocat *signum fœderis sui*, Gen. XVII, 11. hoc unum, ut videtur, vult, hoc signo Israëlitas ab omnibus gentibus distinctum iri, atque inde Dei fœderatos agnoscendos. Igitur hæc vox meliùs fortè exprimeretur Latinâ voce *tessera*, quàm vocabulo *sigillum*; tessera enim signum fuit quo socii socios, amici amicos dignoscebant. Lacedæmonii, apud *Justinum*, Lib. III. *de sepultura solliciti*, priusquàm prælium contra Messenios inirent, *tesseras, insculptis suis & patrum nominibus, dextro brachio deligarant; ut si omnes adversum prælium consumsisset, & temporis spatio confusa corporum lineamenta essent, ex indicio titulorum tradi sepulturæ possent.* Sed neque hæc meta-

phorica vocis אות oth, *ſignum*, explicatio à nobis nimium urgeri poteſt.

13. Hinc cognoſcimus quæ tantâ ſubtilitate diſputarunt multi de natura *Sacramentorum*; hoc eſt, rituum quorumdam à Deo inſtitutorum; ſtatuentes eos ritus per omnia ſigillis fœderum reſpondere, ea in auras abire omnia; niſi vocem *ſignum* neceſſariò, in eum ſenſum, intelligendam eſſe probent; quod nemo fecit, neque ullus in poſterum, ut opinor, præſtabit.

14. Vox Διαθήκη, uno in loco Novi Teſtamenti, nempe, Hebr. IX, 15, 16. ſumitur pro *Teſtamento*; nam licèt puriore quidem Helleniſmo hoc ſignificet, Alexandrini Græcè loquentes, (ex quorum ſermone Judææ incolæ, qui eamdem Linguam didicerant, multa traxere) eâ utebantur, ubi alii Græci vocem Συνθήκη, id eſt, *fœdus* adhibebant. Scriptor autem Epiſtolæ ad Hebræos, qui puriore aliquantùm utitur ſtylo, adludit ad ſignificationem *Teſtamenti*. Certè ut in Teſtamento, morte ſequente, donatio rata fit: ita, moriente pro nobis Chriſto, cœlo donati ſumus. Hæ duæ ſolæ ſimilitudinis partes inter rem, cui propriè convenit adpellatio διαθήκης, *teſtamenti*, & eam cui metaphoricè aptatur, eo in loco, adtinguntur. Nec ſi præterea poſſint inveniri quædam ſimilia, inter Teſtamentum & Oeconomiam Evangelicam; ideò poſſunt, quaſi Apoſtolicâ auctoritate nixa, urgeri. Attamen hoc Theologi non ſatis cauti, & ſibi nimiùm indulgentes factitarunt; ac con-

consectariis inde deductis, novas Institutionum Theologicarum methodos inædificarunt.

15. Duabus antecedentibus observationibus tertia addenda est; nempe, vocem unam, prout cum aliis variè construitur, ac jungitur, varias induere significationes. Quod nisi diligenter observetur, ex eo quòd uno loco aliquid significet, & in certis circumstantiis, sæpè perperam colligemus, idem eâ ubique significari, aut in locis ubi aliis vocibus conjungitur, & aliâ occasione adhibetur. Unum proferemus hîc exemplum, petitum ex voce Hebraïca רוח *rouach*, Græca πνεῦμα & Latina *spiritus*, quæ idem propriè sonant & sunt, cùm apud Sacros Scriptores, tum apud Ethnicos πολύσημοι, pro occasionibus & vocibus quibus conjunguntur.

16. I. Hebraïca vox pro *vento* passim sumitur, ubi conjungitur verbo *flare*, cùm sermo est de tempestatibus, de navigatione &c Vid. Jerem XLIX, 36. & Ezech. XLII, 20. &c. Idem significat πνεῦμα in verbis Christi, Joan. III, 8. *Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audis &c* Ita *Columella*, Lib. III. c. 19 *Præstat eligere stationi silentis, vel certè placidi spiritûs diem.* Præterea πνεῦμα pro secundo vento sumitur, adeóque pro fortuna. Apud *Euripidem*, in Hercule furente vers. 215.

Βίαν δὲ δράσῃς μηδὲν, ἢ πείσῃ λίαν,
Ὅταν θεοῦ σοι πνεῦμα μεταβαλὸν τύχῃ.

*Nihil vi feceris, aut nimiùm patieris, cùm Dei tibi spiritus mutatus fuerit.* *Aura* quoque, quæ vox est συνώνυμος, apud Latinos *favorem* passim sonat, ut omnes norunt. Hinc paullùm deflexâ significatione, *vaporem* quemvis significat, & *odorem*, apud *Lucretium*, Lib. III.

——— *Bacchi cùm flos evanuit, aut cùm*
Spiritus *unguenti suavis diffugit in auras.*

II. Apud Latinos, significat *Aërem*, ut auctor est *Plinius*, Lib. II. c. 5. *Proximum, spiritus, quem Græci nostrique, eodem vocabulo aëra adpellant.* Ita manifestò sumitur, apud *Virgilium*, vox *anima* Ecl. VI, 31.

*Námque canebat uti magnum per inane coacta*
*Semina terrarúmque*, animæque, *marísque fuissent*,
*Et liquidi simul ignis.*

Hebræi quidem, si Lexicographis credimus, nullam vocem habebant, quâ *aërem* exprimerent, exceptâ voce *cœlum*; quæ præcipuè tamen eam aëris partem, quæ paullò superior est, significat; sed fortasse רוח aërem interdum signabat, cúmque sensum sunt qui suspicentur inesse vocibus obscuris, quæ occurrunt Gen. I, 2. *Spiritus Dei ferebatur super aquas*; adeò ut hoc velit Moses, terram aquis fuisse tectam, aquas aëre involutas, quæ fuit etiam Phœnicum Theologia, si modò eam

eam rectè exposuit *Philo Byblius*, seu ex *Sanchoniathone*, seu ex alio. *Eusebius* enim Præp. Evangel. I. c. 10. ita de ejus sententia loquitur: τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη, ϗ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, ϗ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες: *Principium omnium ponit aërem tenebricosum & ventosum, seu spiritum aëris tenebricosi, chaósque turbidum & caligine circumfusum.*

III. Passim apud tres, quas memoravimus, Gentes, voces adlatæ *halitum* significant; neque in re notissima opus erit exemplis. Circumstantiæ locorum dumtaxat adtendendæ sunt, & phrases in quibus occurrunt, ut *ducere, trahere, suspendere, elidere spiritum &c.* Apud Hebræos, præterea *spiritus oris* non halitum modò, sed & loquelam significat, ut Psalm. XXX, 5. *Verbo Domini cœli facti sunt, & spiritu oris ejus omnis exercitus eorum.* Vid. Esai. XI, 4. 2 Thess. II, 8.

IV. Quia autem, dum spiritum ducimus, adest corpori Mens nostra, seu quòd veteres putarent Mentem haud absimilem esse flatui; vocibus iisdem, quibus flatum, seu halitum significabant, designarunt Mentem, & præsertim tribus aliquoties adlatis. Exempla utique occurrunt. Vide Act. XIX, 21.

V. Propter eamdem rationem, subinde anima ac spiritus *vitam* significant, seu eam dispositionem quâ corpus movetur, ac nutritur. Ita Paulus, Act. XX, 10. dicit ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν, hoc est, vita ejus in eo est. *Virgilius* Eclog. IV, 53.

*O mi-*

*O mihi tam longè maneat pars ultima vitæ,*
*Spiritus & quantum sat erit tua dicere facta!*

Hoc sensu sæpius apud *Justinum* occurrit Illustrat locum Actorum hic *Livii*, Lib. XLII. c. 16. de Eumene lapidibus prostrato: *Ad corpus Regis primò amici, deinde satellites ac servi concurrerunt, tollentes sopitum vulnere, ac nihil sentientem. Vivere tamen, ex calore & spiritu remanente in præcordiis, senserunt.* Nempe cordis palpitatio non cessaverat. Vide Gen. VI, 3. & quæ illic notavimus.

VI. Philosophi vocibus πνεῦμα & *spiritus* significarunt eam vim, quæcumque sit, quâ plantæ vivere; id est, ali & vigere putantur; seu tenuissimam auram eam crederent, seu aliud quidpiam. Ita Scriptor libri *de Mundo* πνεῦμα vocat τὴν ἐν φυτοῖς καὶ ζώοις καὶ διὰ πάντων διήκουσαν ἔμψυχόν τε καὶ γόνιμον οὐσίαν, *substantiam animatam, & genitalem, quæ est in plantis & animalibus, & per omnia sparsa.* Quod etiam in eodem opere repetitur Vide Edit. *Bon. Vulcanii* p. 88. Vide & *Theophilum Antiochenum*, Lib. II. p. 97. Ed. Oxoniensis, * ubi πνεῦμα vocat brutorum animas, mentem humanam, & materiam lucis, quæ ante Solem condita fuerat. Eodem sensu sumi videtur רוח *rouach*, Ps. CIV, 25. ubi Psaltes de plantis, non minùs quàm de animalibus, loquutus, subjicit: *Aufers spiritum eorum, deficiunt; & in pulverem suum revertuntur; mittis spiritum tuum, creantur, & innovas faciem terræ.*

VII. Lexi-

* *Minori formâ, seu in* 12.

VII. Lexica quævis Hebraïca docebunt רוח pro adfectibus animi passim sumi, ut *spiritus Zelotypiæ*, pro zelotypia, & *alius Spiritus*, Num. XIV, 24. pro alia adfectione, quâ ratione πνεῦμα sæpius sumitur in Novo Testamento, ut *spiritus servitutis*, *spiritus adoptionis*, &c. Latini *spiritum* ἑνικῶς & *spiritus* πληθυντικῶς adhibent, ad significandam animi elationem, quorum exempla suppeditabit *Rob. Stephanus.* Apud *Horatium spiritus avidus*, Carm. II. Od. 2. est idem ac *aviditas divitiarum*; *spiritus hostiles* in *Tacito* Hist. Lib. IV. c. 57. est animi adfectio hostilis. Adfinis huic significationi est ea, quâ indolem significat, ut Luc. I, 17. *Spiritus Eliæ*, hoc est, indoles quæ in eo fuit; & 1. Joan. IV, 3. *Spiritus Antichristi.* Ita & cùm Christus Apostolis exprobat *quòd nescirent cujus spiritûs essent*, eos reprehendit quòd ignorarent quænam esse deberet adfectio animi eorum, qui Evangelio inservituri erant. Sola etiam vox רוח, apud Hebræos, sine adjectivo, & substantivo, *iram* sonat, ut Jud VIII, 3 de Ephraïmitis, quos molli adloquio iratos placaverat Gedeon: *remisit se spiritus eorum ab eo*; hoc est, eorum lenita est ira. Ei juncta vox רעה *rahah*, *malus* discordiæ significationem infert, Jud. IX, 23.

VIII. In Novo Testamento, peculiariter sumitur non pro Mente tantùm, sed pro Mente opposita adfectibus, ex corporeis rebus orientibus. Paulus præsertim voce illâ hoc sensu utitur, ut cùm opponit, Rom. VII. & VIII. *carnem spiritui*, & dicit *vivendum esse secun-*

dùm

*dùm ſpiritum*, hoc eſt, ſecundùm lumina Mentis adfectibus ſolutæ.

IX. Hebræi ſpiritum vocant rem quamvis, aut incorpoream, aut ſaltem craſſiore corpore non impeditam, Eſ. XXXI, 3. *Ægyptii homines, non Deus; & equi eorum caro; non verò ſpiritus* ולא רוח *vlo rouach*.

X. Angelos ſeu bonos, ſeu malos, vocant iidem *Spiritus*; fortè quòd crederent eos corpore indutos tenui auræ ſimili; neque enim putandum eos Angelos intellexiſſe, ſine ulla corporis miſtura, ut Philoſophi hodierni Putabant, ut paſſim liquet, cerni eos poſſe, ſed corpora eorum tenuiora cenſebant, ut liquet ex dicto Chriſti: *Spiritus non habet carnem, neque oſſa*, Luc. XXIV, 37, & 39. quo oſtendit Apoſtolis ſe eſſe hominem, non Angelum.

XI. Deum quoque ipſum *Spiritum* vocabant, *Deus eſt Spiritus*, Joan. IV, 24. In Veteri Teſtamento paſſim *Spiritus Dei* pro Deo ipſo ſumitur, ſi credimus Lexicographis & Interpretibus. Sed licèt id quod *Spiritus Dei* vocatur ſit ipſe Deus; attamen qui eâ phraſi uſi ſunt videntur cogitaſſe de aliquo adtributo divino, potiùs quàm de Deo ipſo, qui *ratione*, ut loquuntur Scholaſtici, à ſuis adtributis diſtingui poteſt. Hoc liquidum erit expendenti loca, in quibus ea phraſis occurrit; etenim nullus eſt, qui commodiùs de potentia divina, aut vi quadam oculis non conſpicua, explicari non poſſit.

XII. Theologi Chriſtiani veteres & recentiores plurima horum locorum *Spiritui Sancto* aptant;

aptant; hoc est, tertiæ Sanctæ Triadis Personæ. Quo sensu, passim in Græcorum & Latinorum Patrum, hodiernorúmque Theologorum occurrit Scriptis.

XIII. Sed nonnulli ex antiquioribus Christianis non hanc modo, quam tertiam dicimus; Personam *Spiritum Sanctum* vocarunt, sed etiam secundum, ut adparet ex hisce *Theophili* * *Antiocheni ad Autolycum* verbis, ubi περὶ λόγου loquutus addit: οὗτος οὖν ὢν πνεῦμα Θεοῦ, ἀρχὴ, καὶ σοφία καὶ δύναμις ὑψίστου κατήρχετο εἰς τοὺς προφήτας: *Hic ergo cùm esset Spiritus Dei, initium, & sapientia, & potentia altissimi descendit in Prophetas.*

XIV. At præterea *Spiritus Sanctus* vocatur potestas miracula edendi, quorum multa in N. Testamento mentio; hoc est, divinæ potentiæ effectus. Sumitur & pro *spiritu sanctitatis*, seu pro ea animi adfectione quâ sancti sumus, & sanctè officiis à Christo præscriptis fungimur. Concordantiæ & Lexica consulantur.

XV. Apud *Hermam*, Apostolicorum temporum Scriptorem, *Spiritus Sanctus* legitur *pro mente humana*, ut Simil. V. c. 7. *Corpus hoc tuum custodi mundum atque purum, ut Spiritus ille, qui inhabitabit in eo, testimonium referat illi*, &c. *Si in futurum non maculaveris corpus tuum, & Spiritum, consortes sunt enim ambo, & alterutrum sine altero non inquinatur.* In eadem similitudine, §. 5. mentem Christi vocat bis *Spiritum Sanctum*, & de quovis homine

* *Lib.* II. *p.* 81. *Ed. Oxon. in* 12.

mine ita loquitur : *Accipiet mercedem omne corpus purum, ac sine macula repertum, in quo habitandi gratiâ constitutus fuerit Spiritus Sanctus*, hoc est mens sancta.

XVI. Hæ sunt potissimæ notiones vocis *Spiritus*, prout cum variis jungitur vocibus, aut diversis occasionibus usurpatur. Consuli etiam hac de voce poterit *Sal. Glassius* Rhet. Sacr. Tr. I. c. I, I. Ut verba perspicua rebus non notis lucem fœnerantur: ita & res notæ vocibus ignotæ, aut ambiguæ significationis. Quod si res ipsa sit obscura, aut planè ignota, & vocabula quibus exprimitur ambigua; tum verò frustra simus, si nos eorum ope rem clarè intellecturos speremus. Præterea scire nos oportet quàm latè patuerit cognitio ejùs, qui loquitur; alioqui periculum est maximum, ne ex nostræ notionis amplitudine de ejus cognitione judicantes in errorem delabamur. Si autem hoc etiam ignotum sit, & accedat ad ambiguitatem vocum, & obscuritatem ipsius rei; tunc planè est ἀδύνατον intelligere quid voluerit Scriptor, quem legimus. Atque hoc sæpe in rebus, quæ sensus non adficiunt, evenit. Hinc conficiendus hic Canon: *quando Scriptor, de re obscura verba faciens, utitur vocibus ambiguis, nec aliunde nobis constat quousque ejus cognitio, in hoc negotio, porrecta fuerit, ad ἐποχὴν, tamquam ad ancoram sacram, confugiendum esse.*

# CAPUT VI.

## REGULA V.

*Significationes vocum earumdem nunc ampliores esse, nunc arctiores.*

1. UT notiones compositæ plures, aut pauciores habere possunt partes: ita etiam vocibus, quibus exprimuntur, amplior aut arctior est significatio. Id contingit cùm in sermonibus omnium Gentium, tum in unius ejusdemque Scriptoris libris, atque in colloquiis quotidianis. Hinc nascitur maxima intelligendi difficultas, quæ aliter superari nequit, quàm cognitione opinionum eorum qui loquuntur, undecumque tandem hauriatur; atque acri adtentione, quâ consequentia cum antecedentibus, rebusque ipsis & dogmatibus loquentium diligenter comparentur. Nam cum loquela homini data sit, ad animi sensa exprimenda; Linguarum aut hominum vitio, passim fit ut ex animi sensis, aliunde notis, verba sint intelligenda; quod exemplis clarius fiet.

2. Variæ Gentes & diversarum Sectarum homines utuntur voce *Justitia* aut aliis, quæ idem significare censentur, in aliis Linguis; sed omnes æquè amplam voci non subjece-

runt poteſtatem: *Cicero* Juſtitiam * ita deſcribit: *Juſtitiæ primum munus eſt ut ne cui quis noceat, niſi laceſſitus injuriâ; deinde ut communibus utatur pro communibus, privatis ut ſuis.* Alii breviùs: *Juſtitia eſt, quâ unicuique ſuum redditur.* Ut cognoſcamus penitiùs quouſque pateret notio virtutis, quam Romani Juſtitiam vocabant, obſervandum eam primùm ſpectaſſe eos, quia non *laceſſiverant injuriâ*, ſeu publicè, ſeu privatim. Itaque ſi quis laceſſiviſſet, poterat vir juſtus injuriam ſibi privatim illatam, privatis opibus ulciſci. Si quis pariter populus Rempublicam læſiſſet, omnibus civibus, poſt indictum per Fecialem bellum, non modò licitum, ſed etiam præceptum fuit hoſtiles agros invadere, prædas agere hominum & pecudum, omnia igne & ferro vaſtare, non pro ratione injuriæ; quæ numquam tam levis fuit, quin Populi Romani majeſtas graviter læſa videretur, adeóque armis etiam in vaſtiſſimarum provinciarum innocuos incolas vindicanda. Si qui ſocios Populi Romani, armis ab hiſce impetiti, quamquam iniquè, bello perſequerentur; æquum cenſebat Populus Romanus ſociorum hoſtes injuriam acceptam ſibi condonare, niſi vellent in ſe Romana arma convertere; quamvis ab ullo populo ſimile quidpiam ſibi imponi non pateretur.

3. Secundò, quod dicitur *ſuum* unicuique reddendum, non caret obſcuritate; neque enim definierunt adcuratè, quid unicuique *ſuum* dici poſſit. Itaque nec privati, nec populi

* *Officior. Lib. I. c. 27.*

puli probè norant quod ab se unicuique red-
ditum oportuit. *Sua* videtur unicuique esse
vitæ tranquillitas, & pacata facultatum fruitio;
certè dum aliena jura, quæcumque tandem
illa sint, non invadit. Hæc non diffiteantur
Romani, sed si adjicias eum, cui *suam* tran-
quillitatem deberi fatebantur, dum ab eo la-
cessiti non erant, injuriam illis intulisse; jam
verò negabunt se ullâ justitiâ teneri, ne eam
tranquillitatem turbent.

4. Tertiò, ultioni modum statuendum à
viri, justo aiebant, seu illa ultio fieret ex Le-
gibus, seu iis viis, quas impunè licuit ingre-
di. Verum ita loquuntur, ubi sermo est de
civibus Romanis aut sociis; sed ad hostes
quod adtinet, nihil non licitum fuit, & sum-
ma sævitia virtutum etiam nominibus velaba-
tur: * *auferre, trucidare, rapere falsis nomini-
bus imperium; atque ubi solitudinem fecerant,
pacem adpellabant.* Neque hæ sunt dumtaxat
Romani nominis hostium querelæ, habemus
rum confitentem *Sallustium*, cujus hæc sunt
verba initio *belli Catilinarii*, c. IX. de prisco-
rum Romanorum moribus, quorum laudes
persequitur: *Jurgia, discordias, simultates cum*
HOSTIBUS *exercebant: cives cum* CI-
VIBUS *de virtute certabant.* Cùm hosti-
bus nihil condonarent, *in pace* (domi) *bene-
ficiis magis quàm metu, imperium agitabant;
& accepta injuriâ, ignoscere quàm persequi ma-
lebant.* Ejusmodi etiam erant Lacedæmonii,
ὶς ἐν καλὸν ἁπλῶς καὶ δίκαιον ἦν τὸ τῆς πατρίδος
συμφέρον, *quibus unum honestum simpliciter &*

* *Tacitus in Vita Agricolæ* c. XXX.

 *ju-*

*justum erat, quod patriæ conducebat*; quod illis exprobrat Anaxilaus Byzantinus, apud *Plutarchum* in Alcibiade p. 209. Huc facit animadversio *Lactantii* è Lib. V. c. 10. *Apud Maronem*, inquit, *rex ille*,

— quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis:

*Quæ nobis justitiæ documenta protulit?*

Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæso sparsurus sanguine flammas.

*Quid potest esse hac pietate dementius, quàm mortuis humanas victimas immolare, & ignem cruore hominum, tamquam oleo pascere? Sed fortasse hoc non ipsius vitium fuerit, sed Poëtæ, qui illum insignem pietate virum, insigni scelere, fœdaverit.* Vide & sequentia, ex quibus liquet *Justitiæ* & *Pietatis* notiones, apud Ethnicos, non latè patere. Hinc meritò * Carneades omnibus populis qui florerent imperio, & Romanis ipsis, qui totius orbis potirentur, si justi esse vellent, hoc est, si aliena restituerent, ad casas fuisse redeundum, & in necessitate ac miseriis jacendum dictirabat. Si Romani interroganti respondere candidè de *justitia* voluissent, fassi professò essent, quod faciunt Athenienses apud *Thucydidem* Lib. V. ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγ-

* *Lactantius Inst. Lib. V. c. 16.*

ἀνάγκης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ προέχοντες πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς ξυγχωροῦσι, *justa quidem, ex hominum æstimatione, ab æquali utrimque necessitate dijudicari; superiores potentia sua uti, infirmiores verò concedere.* Ejusmodi etiam justitia fuit Alexandri Macedonis, qui *Musicano* bellum illaturus erat; quòd alios Indos subigenti sibi obviam non processerat, se & ditionem suam dediturus, neque per legatos amicitiam rogarat, neque dona miserat, neque quidquam ab Alexandro petierat; eique non ignovit, priusquàm cum ingentibus muneribus veniret, se & gentem dedens, καὶ ὁμολογῶν ἀδικεῖν, *fassus se injuriâ adfecisse* Alexandrum, cui nihil debebat: ὅπερ μέγιστον παρ' Ἀλεξάνδρῳ ἦν, ἐς τὸ τυχεῖν ὧν τις δέοιτο, *quod maximum erat, apud Alexandrum, ad ea quæ quis petiisset impetranda*, hoc est, ut fateretur jure id deberi, qui nullis legibus tenebatur. Hæc *Arrianus* Lib. V. p. 134. Ed. *H. Stephani.* *

5. Igitur, quotiescumque apud Romanos Scriptores legimus quempiam *justitiæ* amantem fuisse, aut simile quid; semper intelligendum erga cives, & quidem non lacessentes. Nam justissimi Romanorum iniqui semper lacessentibus, iniquissimi Reipublicæ hostibus fuere; quod omnibus, qui eorum Historiam legerunt, notissimum est. Exemplo indubitato,



* *Vide in indice Auctorum ad vocem* Sallustius, *insignem locum* Plutarchi *de Justitia.*

tato, hoc cernere licet in gladiatorum ludis, quibus captivos damnabant. Quid enim injustius, quàm cæde hominum innocentium gaudere? Quid crudelius, quàm cum voluptate promiscuas cædes spectare? At hoc Romanorum sanctissimi factitabant. Id spectaculi genus erat, *quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebrabatur, & quo multitudo maximè delectabatur*, ut docet Cicero in Orat. pro P. Sextio, *num.* 124. Verùm tamen hoc spectaculo nimiùm gaudere interdum visi sunt viri Principes. Druso, Tiberii Imp. F. vitio versum, quòd cæde gladiatorum delectari videretur: *Edendis Gladiatoribus*, ait * *Tacitus*, *quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus præsedit, quamquam vili sanguine nimiùm gaudens; quod vulgus formidolosum & pater arguisse dicebatur.* Consuli potest *Suetonius* in *Claudio* & *Nerone*. *Arbiter*, in Poëmate de Bel. Civili, inter ævi sui corruptelas, hanc recenset:

*——— premit advena classes*
*Tigris, & aurata gradiens vectatur in aula,*
*Ut bibat humanum, populo plaudente, cruorem.*

Vide & *Senecam* Ep. VII. Lib. I. Pulcrè ille Ep. XCV. seu Lib. XV. *Homo, sacra res, homini jam per lusum & jocum occiditur, & quem erudiri ad inferenda, accipiendáque vulnera*

* *An. I. c.* 76.

*ra nefas, is jam nudus, inermisque producitur, satisque spectaculi in homine mors est.*

6. Eadem cautione utendum est, erga alias omnes Gentes, in quibus consuetudines aut leges viguerunt Justitiæ contrariæ. Quotiescumque laudatur inter eas natus, quasi justitiæ addictus, excipienda sunt semper ea, quæ consuetudine Gentis abreptus contraria Justitiæ facit. Ita, apud Parthos, abjecti animi esse putabatur Vonones Romæ educatus, quòd humanior illis esset. *Prompti aditus, obvia comitas, ignotæ Parthis virtutes, nova vitia; & quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis & honestis.* Verba sunt *Taciti* An. II, 2. Egregiè *Sallustius*, in Conjur. Catil. C. LVI. Catonem contra Cæsarem dicentem inducit: *Jam pridem equidem nos vera rerum vocabula amisimus, quia bona aliena largiri* liberalitas; *malarum rerum audacia* fortitudo *vocatur*. Pari vocum abusu *humanitas* dicta est, quam adulationem vocari oportuit. *Illa verò vitiosissima*, ait *Quintilianus* Inst. Lib. II. c. 2. *quæ jam humanitas vocatur, invicem qualiacumque laudandi, cum est indecora & theatralis —— tum studiorum perniciosissima hostis.*

7. Contrà, apud Novi Testamenti Scriptores, Justitia multò latiùs patet; etenim extenditur ad omnes omnino homines, cives, peregrinos, amicos, inimicos, quibus quod *suum* est tribuere jubemur; *suum* autem est, quidquid nobis ipsi tribui vellemus, si eorum loco essemus. Ideò quotiescumque de *Justi-*



ide ad hunc locum Jos. Wassæum

*tia* sermo est, intelligenda est virtus multò Romana Justitiâ amplior & nobilior. Vide *Henr. Hammondum*, ad Matth. I, 19. Græci, nequiores alioquin in aliis quàm Romani, primùm conspecta gladiatorum spectacula horruerunt. *Livius* Lib. XLI. c. 20. *Gladiatorium munus Romanæ consuetudinis primò majore cum terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum, quàm voluptate dedit; deinde sæpius dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam, familiare oculis, gratúmque id spectaculum fecit.* Ἀθηναίων σκεπτομένων κατὰ ζῆλον πρὸς Κορινθίους καταστήσασθαι θέαν μονομάχων, προσελθὼν Δημώναξ εἰς αὐτοὺς, μὴ πρότερον, ἔφη, ταῦτα, ὦ Ἀθηναῖοι, ψηφίσεσθε, ἂν μὴ τοῦ ἐλέου τὸν βωμὸν καθέλητε: *cùm Athenienses consultarent, Corinthios imitati, de spectaculo gladiatorum constituendo, accedens ad eos Demonax: non priùs, inquit, Athenienses, hæc decernetis, quàm misericordiæ aram sustuleritis.* Verba sunt *Luciani*, in Demonactis vita. Judæi verò ne reos quidem poterant pati objici feris, cùm ejusmodi spectacula edere instituisset Herodes, quod nos docet *Josephus* A. J. Lib. XV. c. 11. ἀσεβὲς ἐκ προδήλου κατεφαίνετο θηρίοις ἀνθρώπους ὑποῤῥίπτειν, ἐπὶ τέρψει τῆς ἀνθρώπων θέας: *manifestò enim impium videbatur objicere feris homines, ut ejusmodi spectaculo homines delectentur.*

8. In iisdem libris, ἀγάπη *amor*, aut *caritas*, non minùs latè patet quàm Justitia, nec multùm

tùm ab ea differt. Etenim extenditur ad omnes homines, cujuscumque sint Gentis, ac Opinionis; quos *proximos* nobis esse Christus docuit, adeóque Caritatis nostræ participes esse oportere ostendit. Caritas autem non spectat modò ea quæ ad hanc vitam mortalem, aut ad corpus; sed ea etiam quæ ad animum, & alteram vitam pertinent.

9. Attamen, apud quasdam Christianorum familias, à multis sæculis, usu receptum est omnia humanitatis jura iis negare, qui audent consecratis sententiis fidem derogare; eósque exquisitis suppliciis & morte, cetera innocentissimos, plectere. Creditur illa immanitas nequaquam *Caritati* repugnare; unde colligamus oportet eas familias voci *Caritatis* tam amplam non subjecisse potestatem, ac olim Apostolos.

10. Igitur cùm id genus Christiani *Sanctos*, quos vocant, nuperos laudant, ob summam Caritatem, quâ flagrabant; intelligenda est non Caritas Apostolica, quæ in Judæos ipsos incredulos & Samaritas ferebatur; sed Caritas quæ ad *Hæreticos*, ut vocari solent, nequaquam porrigitur. Ita Caritate, at non Apostolicâ, flagrabat *Dominicus* ille novæ Monachorum familiæ Princeps, initio sæculi decimi tertii; qui ob *Caritatem* laudatur, & teste * ejusdem familiæ Scriptore, *prædicans contra Albienses in adjutorium sumsit quasdam devotas personas, zelantes pro fide, quæ corporaliter illos Hæreticos gladio materiali expugnarent, quos ipse gladio verbi Dei amputare non posset.*



* *Antonin. in Chron.* P. 3. tit. 23. c. 14. §. 2.

ſet. Hic ſatis liquet Caritatem, ſi quæ fuit in Dominico, multùm ab Apoſtolica diſcrepaſſe.

11. Indidem colligere eſt diligenter eſſe cavendum, ne, quia intelleximus quæ ſit definitio virtutis aut adfectionis animi, certo nomine adpellatæ, apud celebrem quempiam Scriptorem, putemus, quotiescumque id ipſum nomen occurret; ſeu apud Scriptores alii Religioni addictos, ſeu etiam apud alios, qui eodem nomine cenſentur; ideò nos ſcire, quâ ratione ubique ſit intelligendum. Quod niſi caverimus, in graviſſimas hallucinationes paſſim delabemur, & diverſiſſimas notiones, ob communionem nominis, miſcebimus. Poſſemus oſtendere non rarò, in Eccleſiaſtica præſertim Hiſtoria, ita peccatum, & quotidie peccari.

12. Exempla adlata ex Gentibus integris, aut certè ingenti hominum numero petita ſunt: ſed ſæpe evenit, ut Scriptor ſingularis vocem quampiam arctiore multò aut latiore ſenſu intelligat, quàm alii. Ita, apud Apoſtolum Jacobum, *fides* ſignificat adſenſum dogmatibus Religionis præbitum, etiam ſine probis moribus; at. aliis in locis N. Teſtamenti, πίστις ſonat univerſum præceptis divinis debitum obſequium, tam in moribus, quàm in animi perſuaſione ſitum; alibi etiam alia, ut docebunt *Hug. Grotius* in Procemio Ep. ad Romanos & *Henr. Hammondus* in Matth. VIII, 10. ad quem etiam vide additamenta noſtra.

13. Imò in uno eodémque Scriptore, interdum elegantiæ eſt vocem eamdem contiguo

loco, sensu alio, arctiore aut latiore, ponere. Species est ea in re ἀντανακλάσεως. *Est* ἀντανάκλασις, ait summus * eloquentiæ Magister, *ejusdem verbi contraria significatio. Cùm Proculeius quereretur de filio, quòd is mortem suam exspectaret; & ille dixisset se verò non exspectare; imò, inquit, rogo* exspectes. Verùm ubi manifesta est ἀντανάκλασις, res in proclivi est; at sunt loca, in quibus obscurior multò est; aut in quibus non Rhetoricâ figurâ mutatur vocis significatio, & datâ operâ, sed consuetudine quadam minùs adcuratè loquendi. Ita Rom. IV, 9. πίστις est magnifica persuasio, de potentia & constantia divina, ab Abrahamo concepta; vers. verò 13. πίστις est *Evangelium*, aut obsequium Evangelio debitum, cujus ope credentes, seu filii Abrahami in omnibus Gentibus fuere; adeò ut dicere queamus, ob fidem, posteritatem spiritualem Abrahami orbem terrarum possidere. Idem illâ voce significatur Cap. V, vers. 1. & alibi, in eadem Epistola. Præterea Cap. IV, 5. vox πίστις complectitur oppositionem quamdam operibus legalibus, quasi πιστεύειν & ἐργάζεσθαι sint opposita. Vult eo in loco Paulus, homines salutem non consequi Mosaicæ legis observatione, sed fide Evangelicâ; quæ docet præterita omnia in Legem peccata, imò & rituum neglectum, in posterum non effectura ut quisquam damnetur, si modò Evangelio credens eidem obsequatur.

14. Hinc

* Quintil. Inst. Lib. IV. c. 4.

14. Hinc videmus, in unius orationis contextu, vocem unam ſæpe habere plures aut pauciores ſubjectas notiones. Manifeſtum enim eſt πίστιν Abrahami nihil eſſe, præter magnificam exiſtimationem de Dei potentia, bonitate, & veracitate. Nec minùs perſpicuum eſt, Paulum, ubi de Chriſtianis loquitur, intelligere aut Evangelium, aut fidem quam Evangelio habemus; ex cujus vocis notione excludit tantùm obedientiam legalem, non Evangelicam.

15. Igitur non licet ſemper hujuſmodi ratiocinatione uti: *Vox quæpiam ſignificat aliquid primâ, mediâ, aut deſinente oratione; ergo eadem eſt ejus in omnibus orationis locis, in quibus occurrit, ſignificatio.* Scriptores enim paſſim aut incauti, aut datâ operâ, voci cuipiam, in eadem oratione, plures vel pauciores notiones ſubjiciunt, non monitis Lectoribus; aut, quod eodem redit, vocum ſignificationem urgent non ſemper totam, ſed tantùm quatenus hæc aut illa complectitur, licèt quàm latè pateret vocum ſignificatus, in uſu vulgari, non ignorarent. Atque hoc fieri certum eſt ab omnibus pænè Scriptoribus, ſi Geometras excipias, quibus non licèt ab adlata vocis definitione latum unguem diſcedere. Unum ex *Heſiodo* exemplum ſubjiciam, qui intra octo verſus uni voci δίκη quatuor diverſas poteſtates ſubjicit. Sic ergo loquitur à verſ. 246. Operum & Dierum:

Ὦ βα-

Ὦ βασιλεῖς, ὑμεῖς δὲ καταφράζεσθε καὶ αὐτοὶ
Τήνδε δίκην· ἐγγὺς γὰρ ἐν ἀνθρώποισιν ἐόντες
Ἀθάνατοι λεύσσουσιν ὅσοι σκολιῇσι δίκῃσι
Ἀλλήλους τρίβουσι, θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες.
Τρὶς γὰρ μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
Ἀθάνατοι, Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.
Οἵ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα,
Ἠέρα ἑσσάμενοι, πάντῃ φοιτῶντες ἐπ' αἶαν.
Ἡ δέ τε παρθένος ἐστὶ Δίκη Διὸς ἐγγεγαῦα.

*O Reges, vos considerate etiam ipsi* justitiam *hanc; prope enim inter homines versantes Dii vident quotquot pravis* judiciis *sese mutuò adterunt, Deorum animadversionem non curantes. Triginta enim millia sunt, in terra multos pascente, immortales Jovis custodes mortalium hominum, qui sanè &* judicia *observant & mala opera, nebulâ induti passim ambulantes per terram. Virgo autem est* Justitia *Jove prognata.* Primo loco *pœnas* sonat, ut liquet ex antecedentibus, secundò *injustum judicium*, tertio *justum judicium*, quartò *Deäm justitiæ præsidem.* De aliis vocis significationibus diximus *Silvarum Philologicarum* C. V.

CA-

# CAPUT VII.

## REGULA VI.

*Propriam vocum significationem cum tralaticia non esse confundendam.*

1. PROPRIAM vocamus potestatem eam, quæ, ante omnes alias, est voci subjecta. *Tralaticia* verò est quævis alia, licèt, ad rem ipsam quod adtinet, idem sonet ac propria. Vocis *mortalis* propria significatio est, quâ morti obnoxium; sed minùs propria, quâ *hominem* designat, quia homines morti obnoxii sunt. Sæpe tamen significat simpliciter hominem, non magis prout morti obnoxium, quàm prout ratione utentem, aut ornatum quavis aliâ dotum, quibus præditus est.

2. Exempli causâ, *Tacitus* de Nerone, Annal. XV, 23. *Memmio*, inquit, *& Verginio Rufo Coss. natam sibi ex Poppæa filiam ultra* mortale *gaudium accepit, adpellavitque Augustam.* Licèt *mortale gaudium* sit adfectus hominis; attamen ita non vocatur *mortale gaudium*, quòd hominis fuerit, sed quia fuit in Natura morti subjecta. Voluit innuere *Tacitus* Neronem lætitiam majorem testatum, quàm quæ decuit morti obnoxium; qui non debet nimiùm lætari, ob natos liberos morti itidem obnoxios, quique adeò parentum non sunt proprii, sed iis

lis fortè in breve tempus mutui dati. Itaque incommodè Paraphrastes Gallus nuperus interpretatus est hæc verba: *ultra humanam lætitiam.* Hoc satis liquidum est ex sequentibus, ubi *Tacitus* de honoribus in infantem collatis: *quæ fluxa fuere, quartum intra mensem defunctâ infante.*

3. Eadem vox interdum humanum genus, non prout est morti obnoxium, sed simpliciter denotat. * *Claudius Quadrigarius* Annal. XIII. dixit *concione dimissâ, Metellum in Capitolium venisse cum mortalibus multis*, quæ loquutio apud *Sallustium* etiam aliquoties occurrit. Scio quidem ἔμφασιν quamdam in illa voce, eo in loco, quæsitam; sed ea non ita urgetur, quasi de morte cogitarit *Quadrigarius.*

4. Sæpe in confundendis significationibus propriis & tralaticiis peccatum; cujus erroris ex celebri Pauli loco proferemus exemplum. Galatas, Cap. IV, 8. ita adloquitur: οὐκ εἰδότες Θεὸν ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι Θεοῖς, *ignorantes Deum serviistis iis, qui* naturâ *non sunt Dii. Hugo Grotius*, post aliquot veteres Interpretes, explicat: *qui re ipsâ Dii non erant*, quales certè fuere ii, de quibus Paulus loquitur. Verùm licet ab ipsa re non aberret, à vi propria loquutionis multùm recedit. Quod ut intelligatur, negante particulâ demtâ, quærendum est quæ sit potestas vocibus φύσει Θεοὶ. Hacce Phrasi nihil significari posset aliud, nisi is qui κατ' ἀντίθεσιν ad Ethnicorum Nu-

* A. Gell. Lib. XIII. 28.

Numina, dici à Judæis & Christianis quivit *naturâ suâ Deus*; non hominum institutione, vel opinione. Igitur οὐ φύσει Θεὸς est Numen quod hominum tantùm voluntate colitur, suâ autem naturâ divinum nihil habet. Φύσις, nempe, hîc opponitur θέσει, adeò ut οὐ φύσει Θεὸς idem sit ac θέσει Θεός. Dicebat *Chrysippus* in Libro περὶ καλοῦ, φύσει τὸ δίκαιον εἶναι, καὶ μὴ θέσει, *naturâ esse justum, non institutione*, ut auctor est in *Zenonis* vita *Laërtius*, §. 128. Lib. VII.

5. Ne videamur divinare, exempla hujusce phraseos proferemus, quæ rem extra dubitationis aleam collocabunt. *Plato* Lib. X. de Legibus, de nonnullis quos confutat: οὐ Θεοὺς, inquit, εἶναι πρῶτον φασὶν οὗτοι τέχνῃ, ΦΥΣΕΙ, ἀλλὰ τισὶ νόμοις: *Deos esse primùm dicunt hi non naturâ, sed arte & legibus.* Paullò post: καὶ δὴ καὶ τὰ καλὰ φύσει μὲν ἄλλα εἶναι, νόμῳ δὲ ἕτερα. τὰ δὲ δὴ δίκαια οὐδ᾽ εἶναι τὸ παράπαν φύσει, ἀλλ᾽ ἀμφισβητοῦντας διατελεῖν ἀλλήλοις, καὶ μετατιθεμένους ἀεὶ ταῦτα· ἃ δ᾽ ἂν μετάθωνται καὶ ὅταν τότε κύρια ἕκαστα εἶναι γιγνόμενα τέχνῃ καὶ τοῖς νόμοις, ἀλλ᾽ οὐ δή τινι φύσει: *Et honesta alia quidem naturâ esse, alia verò lege; sed justa nullo modo lege esse, verùm homines de iis inter se semper disceptare, eáque mutare; & quæ mutarint, tum demum rata fieri arte & legibus, sed non naturâ. Ælianus* Var. Hist. Lib. II. c. 19. irridet Alexandrum, quòd

quòd vellet, decreto Urbium Græciæ, Deus haberi: γελοίως γε, ὐ γὰρ ἀπερῶν ἐκ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ὐκ εἶχε, ταῦτα ἐκ τῶν ἀνθρώπων αἰτῶν ἐκεῖνος ἐκέρδαινεν: ridiculè, neque enim quæ natura non habebat, ea ab hominibus petita adipiscebatur. Ethnici, qui suos nonnullos Deos contendebant naturâ ejusmodi esse, non hominum voluntate in cœlum sublatos, dicebant eos esse κατὰ φύσιν, secundùm naturam; Christianorum verò Deum, nempe, Christum esse παρὰ φύσιν præter naturam. Æmilianus Ægypti præfectus ita Dionysium Alexandrinum, aliósque Christianos, apud *Eusebium* Lib. VII. c. 11. adloquitur. Δεδώκασιν ἐξουσίαν ὑμῖν σωτηρίας εἰ βούλοισθε ἐπὶ τὸ ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ (Θεῖον δηλονότι) τρέπεσθαι, καὶ Θεοὺς τοὺς σώζοντας αὐτῶν τὴν βασιλείαν προσκυνεῖν, ἐπιλαθέσθαι δὲ τῶν ΠΑΡΑ ΦΥΣΙΝ: *Domini potestatem vobis fecerunt saluti vestræ consulendi; si modò velitis converti ad* (Numen) *quod est* SECUNDUM NATURAM, *& Deos qui ipsorum imperium tuentur adorare, eorum verò qui sunt* PRÆTER NATURAM *oblivisci* Cùm respondisset Dionysius se solum Deum omnium rerum opificem culturum, reponit Æmilianus: τίς γὰρ ὑμᾶς κωλύει καὶ τοῦτον, εἴπερ ἐστὶ Θεὸς, μετὰ τῶν ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ Θεῶν προσκυνεῖν; *Quis verò vos prohibet & hunc, si Deus est, cum iis qui* NATURA *sunt Dii, adorare?* Eodem modo loquitur * *Hierocles*, in LXXI Versuum Pythagoricorum, in hæc verba: ἔσσεαι ἀθάνατος Θεός: ὁμοιώμενος, ait, τοῖς ἐν ἀρ-



* Ed. Lond. p. 313.

χῇ τῶν ἐπῶν λειχθεῖσιν ἀθανάτοις Θεοῖς. ΟΥ ΦΥΣΕΙ ἀθάνατος Θεός: *Fies Deus immortalis*, id est, *similis factus iis, qui initio versuum dicti sunt immortales Dii, non naturâ Deus immortalis.* Dein, paginâ sequente, docens quî illa ἀποθέωσις fiat, ait Poëtam dixisse postmodum ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητὸς, *immortalis, neque amplius morti obnoxius*, ἵνα κατὰ ἀφαίρεσιν τοῦ θνητοῦ ἡ θεοποιΐα ὑμῶν νοῆται, ἅτε μὴ φύσει, μηδὲ κατ' οὐσίαν ἡμῖν ἐνυπάρχουσα, ἀλλ' ἐκ προκοπῆς καὶ κατ' ἐπίδοσιν ἐπιγενομένη: *ut, ejus quod morti obnoxium est ademtione, nos Deos fieri intelligamus; quippe cùm ea Divinitas nobis neque* naturâ, *neque essentiâ insit, sed progressu & profectu adventicia.*

6. Non substitit error, in præpostera interpretatione vocularum οὐ φύσει, sed posito iis interdum significari *non reverâ*, eam interpretationem aliò perperam transtulit. Paulus de Judaïca Gente loquens Ephes. II, 3. ἦμεν, inquit, τέκνα ΦΥΣΕΙ ὀργῆς, *eramus naturâ filii iræ, ut & reliqui*, nempe, populi. Ad hunc locum vir summus, modò laudatus, adfert Gal. IV, 8. ut probet Paulum hoc velle, Judæos fuisse *revera iræ filios.* Sanè qui sunt φύσει τέκνα ὀργῆς reverâ sunt irâ digni, nec ad rem ipsam quod spectat, à sensu aberrarunt ii ex Veteribus, qui, ante *Grotium*, ita verba Pauli intellexerunt. At non est ea propria vocis significatio.

7. Ubi sermo est de Gentibus aut Societatibus integris, ut in loco Pauli adlato, φύσει significat indolem Gentis. *Josephus* de Pharisæor

risæorum secta, Ant. Jud. L. XIII, c. 18. φύσει πρὸς τὰς κολάσεις ἐπιεικῶς ἔχουσιν οἱ Φαρισαῖοι *Pharisæi naturâ clementes sunt in pœnis.* Isocrates vocat in Panegyrico Persas: ἀνθρώπους μάλιστα τὰς φύσεις διεφθαρμένους, *homines indolis corruptissimæ.* Scriptor Libri de Eloquutione, qui *Demetrio Phalereo* tribui solet: φύσει, inquit, ἐβραχυλόγουν οἱ Λάκωνες, *naturâ paucis loquebantur Lacones*, *Herodianus* Lib. I c. 6. §. 25. φύσει τὸ βάρβαρον φιλοχρήματον: *naturâ barbari sunt divitiarum amantes.* Lib. II. c. 6. §. 13. φύσει δὲ κοῦφον τὸ Σύρων ἔθνος: *naturâ levis est Syrorum gens*; & paullò post: φιλέορτοι δὲ φύσει Σύροι, *naturâ festorum amantes.* Anonymus, apud *Diogenianum* in Βαρυδαίμων: Κρὴς ὑπάρχων καὶ φύσει ποικίλος, *cùm esset Cretensis, & naturâ varius.* Sic *Cicero* Lib I. in Verrem, num. 81. ait Lampsacenos *homines fuisse & NATURA & consuetudine, & disciplinâ lenissimos.* Pro L. Flacco, sic de Lacedæmoniis loquitur, num. 63. *Adsunt Lacedæmonii, cujus civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solùm NATURA corroborata, verùm etiam disciplinâ putatur.* *Sallustius* initio belli Catilinarii, de priscis Romanis: *Jus, bonúmque apud eos non legibus, magis quàm NATURA, valebat.* *Hirtius* in Comment. de bello Alexandrino C. VII. *Si mihi defendendi essent Alexandrini, quod neque fallaces essent, neque temerarii, multa oratio frustra absumeretur. Cùm verò uno tempore & natio eorum*

& NATURA *cognoscatur; aptissimum hui-genus esse ad proditionem nemo dubitare potest. Justinus* Lib. II. c. 2. de Riphæis: *Prorsus ut admirabile videatur, hoc illis* naturam *dare, quod Græci longâ Sapientium doctrinâ præceptisque Philosophorum, consequi nequeunt.* Itaque Paulus hoc dumtaxat vult, Judaïcæ Gentis *naturam*, seu *indolem* fuisse nequissimam & irâ divinâ dignam; quod verissimum esse ostendit tota Historia Judaïca. Qui verba hæc interpretantur, de obligatione ad pœnam cui naturâ suâ obnoxii sint omnes homines, & quæ non mutatur, non animadvertunt in iis perfecto dici ἦμεν *eramus* & nos Judæi, ut alii; quod tempus ostendit agi de re quæ non ampliùs erat, sed emendata fuerat; nam prava indoles potest labore & studio, benignitate Dei adjuto, vinci. Quod adnoto, quia fuere qui hanc nostram interpretationem rejicerent, quòd voculam ἦμεν non satis adverterent. Ex eorum sententia oporteret Paulum dixisse ἐσμὲν *sumus natura filii iræ*, ut dicimus: *sumus natura mortales*, *sumus natura errori obnoxii*, non *fuimus*, aut *eramus*, quia hæc non mutantur. Adlata exempla satis demonstrant non in singulis modò, sed etiam in Gentibus integris, spectari φύσιν, seu *indolem*. Hoc experientia etiam docet, quod verbis *Livii* exprimemus, non ut ejus auctoritate, in re omnibus nota, utamur; verùm ut Lectoris adtentionem, eleganti sermone, nobis conciliemus. * *Tam civitatum*

* *L. XLV. c. 23.*

*tum, quàm singulorum hominum*, inquiunt apud eum Rhodii, *mores* (φύσεις) *sunt. Gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ; in vinum, in Venerem proniores aliæ sunt. Atheniensium Populum fama est celerem, & supra vires audacem esse ad conandum; Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non negaverim & totam Asiæ regionem inaniora* PARERE *ingenia, & nostrorum tumidiorem sermonem esse, quòd excellere inter finitimas civitates videamur.* Ita Judæis insita veluti erat à natura σκληροκαρδία, quam illis passim exprobrant Prophetæ.

8. Ex dictis adparet vocabula quædam esse quidem ἰσοδύναμα, ad præcipuas partes notionis eis subjectæ, quod adtinet, quamvis in aliis partibus differant. Cavendum autem est ne, prætermisso discrimine, voces ejusmodi confundamus; quasi satis sit habendum, si in præcipua significatione iis conveniat. Etenim notiones aliqua in re similes, sed diversas in aliis misceremus; unde parum adcurata rerum nasceretur cognitio.

9. *Tacitus*, * in *Germania* sua, de honore, quem Germani mulieribus exhibebant, verba faciens: *inesse quin etiam*, inquit, *sanctum quid & providum putant, nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt.* Quæri potest quid voce *sanctus* hoc in loco significetur, & nuperus quidem Paraphrastes Pa-



* *Cap. VIII.*

Parisiensis interpretatur *divinum*; quæ sanè vox hoc in loco synonyma est cum voce *sanctus*, magna ex parte. Attamen quia prorsus idem non significat, sensum non adsequetur quicumque in Paraphrasi adquiescet, nec ulterius quidquam investigabit. *Sanctus* hîc significat *venerandum*, & quod *religioso quodam horrore prosequi par est*; nec aliud vult *Tacitus*, nisi Germanos credidisse in mulieribus esse nescio quid veneratione religiosa dignum, & quod futura præsagiret. Ita * eodem libro, ubi narrat Romanos Septemtrionalem Oceanum navigare non ausos, ut quærerent, an aliqua Herculis vestigia iis in locis superessent: *Sanctius*, ait, *ac reverentius visum de act s Deorum credere, quàm scire*; hoc est, visum esse majoris venerationis ac reverentiæ, si crederetur potiùs quod narrabatur de Diis, quàm curiosiùs investigaretur navigatione, ut veritas inspectione comperta esset. Paullò pòst † loquitur de nescio qua quorumdam Germaniæ populorum Dea, quam vulgò ferebant in lacu quopiam lavari coram servis, qui postea submergebantur, subditque: *Arcanus hinc terror*, sanctâque *ignorantia, quid sit illud quod tantùm perituri vident.* Ignorantia *sancta* est quæ ex religiosa veneratione proficiscitur Hinc factum etiam ut *sanctus* verendum oris majestate significaret, ut in hisce versibus *Ovidii*, *Fastorum* Lib. VI. de Carmenta responsum editura, v. 539.

*Vix*

* *Cap. XXXIV.*
† *Cap. XI.*

*Vix illam subitò posses cognoscere; tantò*
*Sanctior, & tantò quàm modò major*
*erat.*

De origine vocis *sanctus* à *sanciendo*, vide *Ger. Joan Vossium* in Etymologico.

10. In Translationibus omnibus, periculum maximum est, ne proprias significationes cum tralaticiis, & synonymis misceamus, quia, ut alibi diximus, Linguis ita inter se non convenit, ut semper habeant voces planè ἰσοδυνά-μους. Hinc vel optimi Interpretes satis habent, si modò voces quàm maximè significatione iis quas vertunt adfines adhibeant; alioqui si vim vocum, quas interpretantur, adcuratè semper exprimere vellent, passim utendum esset circumloquutionibus ad voces singulas transferendas; quod esset molestissimum, & orationis seriem interturbaret. Verùm moniti Lectores caveant sibi oportet, ne nimiùm Interpretibus credant. Debent quidem translationes haberi quasi adminicula, ad intelligendos Veteres; sed non oracula, ex quibus de eorum sententia certò constet.

# CAPUT VIII.

## REGULA VII.

*Multis vocibus esse obscuras notiones subjectas.*

1. INTELLIGENDI sermonis difficultas non ex alia re major nascitur, quàm ex vocibus quibus est obscura potestas subjecta. Hinc passim contingit, ut videamur nobis perspicuè intelligere, quod non adsequimur; aut frustra laboremus, in quærendo quæ clara notio voce quapiam designetur, cùm nulla clara notio ei sit subjecta. Horum quidem exempla adferemus in II. Sectione * hujus Partis Secundæ; verùm quædam etiam hîc observari queunt, quoniam res ad omnis pænè generis notiones pertinet.

2. Omnia, quæ nota nobis esse dicimus, non sunt tamen æquè nota; quædam enim penitiùs, alia tantùm ἐξ ἐπιπολῆς nota habemus. Hinc fit ut, cùm de minùs notis loqui necesse nobis est, cogamur obscuris notionibus vocabula imponere. In sermone enim idem evenit, ac in Algebra, ubi quantitati aut planè ignoratæ, aut non distinctè notæ, certum nomen imponitur, ut A, B, &c. interea dum ex regulis Artis ad ejus cognitionem contenditur. Ita quoque, in quotidiano sermone, de

* *Cap. VII.*

de innumeris loqui cogimur, quæ obſcuriſſima ſunt; quamvis Vulgus interdum notiſſima eſſe ſibi perſuadeat; qua in re differt ab Algebræ cultoribus, qui nomina quidem imponunt quantitatibus ignotis, ſed quas ignotas ſibi eſſe probè norunt.

3. Exempli cauſâ, nemo eſt qui non quotidie proferat voces, *Vita*, *Animal*, aliaſque ex iis ortas, aut ſimiles; at quotuſquiſque eſt, qui dicere queat quid animo ſibi obverſetur, cum ea vocabula profert? Negant omnes lapides *vivere*, aiunt eſſe *inanimatos*; contrà plantas *vitâ* frui, & belluas *animâ* eſſe præditas; at ſi quæramus à pleriſque, qui hæc in ore habent, quid ſibi velint, interpretari vix ac ne vix quidem poſſint. Attamen ſi ejuſcemodi vocibus uti vetarentur, vitam ſæpe in ſilentio degere cogerentur.

4. Cùm adulti innumeris vocabulis hujus generis, in ſermone & uſu quotidiano, mentem ſuam exprimant; infantes, qui primùm loqui addiſcunt, aut pueri, qui paullò provectiores ſunt, hancce etiam conſuetudinem à teneris unguiculis incauti contrahunt. Notiones quas ex occaſione ſenſuum, vel ratiocinatione, ſeu adtentione animi ſibi comparant, certis vocabulis, quantumvis obſcuras, vocitant. Atque hoc quidem vituperandum non eſſet, ſi modò ſcirent ea notionum obſcurarum eſſe nomina; ſed quia ita ſunt iis vocibus adſueti, ut ſtatim ac proferuntur, adſint animo notiones quarum nomina ſunt; & viciſſim, ubi notiones animo obverſantur, in promtu habeant vocabula qui-

bus eas vocent; ideò, inquam, existimant se intelligere optimè quæ dicant, seu claras eorum animo suo obversari notiones.

5. Hinc nobis, ubi legimus Veterum Scripta, duplex oritur labor, isque non adsuetis molestissimus. Primò, distinguenda sunt vocabula, quibus subjecerunt potestates claras, ab iis quæ obscuras tantùm subjectas habuerunt. Secundò, ea sermonis eorum comparanda est consuetudo, ut obscuræ illæ notiones non clariores, non obscuriores quàm iis obversabantur, animo nostro præstò adsint; audito vocabulorum illorum sonitu, aut conspectis characteribus, quibus exprimitur is sonitus.

6. Tum demum eos à nobis intelligi existimare debemus, cùm, verbis eorum lectis, eædem nobis obversantur notiones, seu claræ seu obscuræ sint; quæ illorum animo aderant, eo tempore quo ea quæ legimus scribebant. Cavendum est vel maximè, ne eum putemus esse oportere verborum, quibus usi sunt, sensum, seu id eorum dogma, quod nos maximè Rationi consentaneum putamus; sic enim sæpissimè quod sentire debuerant, si quod dicebant rectè pensitassent, confunderemus cum eo quod reapse senserunt. Debebant, quantùm fieri poterat, claras potestates vocibus tribuere; sed passim hoc neglexerunt. Itaque frustra conaremur perspicuè id intelligere quod voluerunt, cùm nihil perspicui eorum menti sese objecerit.

7. In Theologia veterum Ethnicorum multa fuere, quæ verbis exprimebantur ejusmodi,

di, quibus verisimile est eos nullum perspicuum adtribuisse significatum. A Tullo Hostilio dicuntur fana consecrata esse PAVORI & PALLORI, ob eam pugnam, quâ Fidenates & Vejentes vicit. Cùm in media pugna desertum se audiret, ab exercitu Albanorum, * *in re trepida duodecim vovit Salios, fanáque Pavori ac Pallori.* Quæri potest an reverâ Tullus existimaret *Pavorem* ac *Pallorem* esse Deos? an verò, illa delubra essent tantùm monumenta, non tam Numinibus, quàm memoriæ posteritatis consecrata? Non videtur posterius, quo posset defendi stultum trepidi Regis facinus, hîc locum habere; quia vota in rebus trepidis concepta eo fine nuncupabantur Diis, ut adjutores essent; quod ut celeriùs facerent, aliquid eis promittebatur. An ergo Tullus credidit, & clarè intellexit duo Numina esse, quæ ita vocarentur, & metum hominibus injicerent? At hoc nullo alio loco Historiæ Romanæ, à Romanis creditum adparet, & nimis absurdum est; neque, ut opinor, adnuisset Tullus, si quis ab eo petiisset, an Pavorem & Pallorem esse Deos, seu Naturas quasdam humanâ præstantiores crederet? Quid ergo tum animo versabat, cùm votum adeò absonum conciperet? Nempe nescio quid obscuri de Deo, quicumque esset, qui metum suorum pelleret, propitiando.

8. Iidem Romani habebant, in mœnibus suis, fana *Mentis*, *Virtutis*, *Honoris*, *Pietatis*, *Fidei*, *Spei*, *Pudicitiæ*, *Concordiæ*, *Pacis*, *Quie-*

*tis,*

* *T. Livius Lib. I. c. 27.*

*tis, Salutis, Felicitatis, & Libertatis.* Mihi non fit verisimile totidem Deos, claro animi adsensu, à Romanis esse creditos. Videntur potissimùm voluisse commendare eas virtutes, vel res sanè quàm optandas; licèt fortasse nescio quid obscuri, de Diis mentibus hominum illas virtutes ingenerantibus, aut beneficiis illis homines donantibus, animo versarent. Haud absimili modo mentem Romanorum *M. Tullius*, * in Libris de Natura Deorum, interpretatur: *Quidquid magnam utilitatem generi adferret humano, id non sine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud quod erat à Deo natum, nomine ipsius Dei nuncupabant; ut cùm fruges Cererem adpellamus, vinum autem Liberum &c. tum autem res ipsa, in qua vis inest major aliqua, sic adpellatur ut ea ipsa vis nominetur Deus, ut* Fides, *ut* Mens, *quas in Capitolio dedicatas videmus proximè à M. Æmilio Scauro. Ante autem ab Atilio Calatino erat* Fides *consecrata. Vides* Virtutis *Templum, vides* Honoris *à M. Marcello renovatum; quod multis ante annis erat, bello Ligustico, à Q. Maximo dedicatum. Quid* Opis, *quid* Salutis, *quid* Concordiæ, Libertatis, Victoriæ? *quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut sine Deo regi non posset, ipsa res Deorum nomen obtinuit.*

9. Credibile est priscos Romanos, nescio quid simile obscurè cogitasse; & ipse *Cicero* fortè non parum impeditus fuisset, si ab eo quis quæsiisset quid intelligeret voce *Vis*, quam ait

* *Lib. II. c.* 23.

ait Deum nominatam? Nec rectè etiam faceret, ut opinor, quicumque notiones claras subesse crederet sequentibus verbis: *Quo ex genere* Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris *vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum, neque naturalium; sed tamen ea ipsa vitia naturam vehementius sæpe pulsant.*

10. In Philosophia quoque ipsa innumera sunt vocabula, quibus obscurissimam adjunctam esse notionem nemo dubitare poterit, qui vel aliquantisper expenderit. Si quis legat *Aristotelis* præsertim scripta Physica & Metaphysica, facile animadvertet virum illum, quidquid ejus discipuli aut admiratores jactarint, non tam abscondisse datâ operâ obscuris verbis quod clarè intelligeret, quàm obscuras cogitationes obscurè expressisse. Ita initio Lib. I. φυσικῆς ἀκροάσεως, ait ita nos progredi solitos, in investigatione naturæ rerum, *ut ab iis quæ sunt nobis manifestiora & clariora viam adfectemus ad ea quæ sunt naturâ clariora & manifestiora.* Primò voces σαφὴς & γνώριμος sunt *relativæ*, nec umquam proferuntur, nisi ad aliquem, cui res est manifesta, respiciatur. Itaque nihil est quod possit propriè dici γνώριμον ἁπλῶς, ut loquitur eodem in loco *Stagirita.* Deinde, si demus *absolutas* eas esse voces, hæc significabunt, quæ *simpliciora* naturâ suâ sunt; atque eas voces, contra usum receptum, intellexisse videbitur *Aristoteles*; quo posito, hoc voluerit, nos solitos à compositis ad simplicia progredi; unde colligit

git, ſibi etiam in Phyſicis ita progrediendum, adeóque à *principiis* incipiendum. Si quis ab eo quæſiviſſet, an *principia* rerum naturalium ſint ἡμῖν γνωριμώτερα, quàm ipſæ res naturales? negaſſet ſine dubio. Nam cùm omnes, qui ſenſibus & ratione utuntur, aliquatenus noverint corpora quæ nos undequaque ambiunt; pauciſſimi ſunt, qui de principiis quibus conſtant cogitent. Quare ergo ita Phyſicam ſuam exorſus eſt, ut videatur contrarium ei quod ſentiebat dicere? Nempe, quia non ſatis intelligebat quid diceret, & obſcuras quasdam cogitationes obſcuris verbis exprimebat.

11. Atque hoc quidem exemplum non ſelegimus, quaſi eximium, ſed quòd librum aperientibus primum occurrerit. Ex mala autem Magiſtri conſuetudine, in obſcuris adquieſcendi notionibus, & utendi ſtylo obſcuro, omnes Diſcipulos ejus obſcuritas cogitationum ac ſtyli, quaſi contagio quædam, pervaſit. Cùm in Hiſpaniam ab Arabibus adlata eſſet ejus Philoſophia, circa annum Chriſti MCCVIII. indéque in Italiam ac Galliam veniſſet; ex ea nata eſt Philoſophia Scholaſtica, quæ ſimilem ſibi Theologiam peperit; in quibus vix dixeris, résne, an verba ſint obſcuriora.

12. Verùm non poſtremis dumtaxat ſæculis, Philoſophia minùs adcurata innumeras voces obſcuras in Theologiam Chriſtianam invexit, ut cùm ſequente Capite, tum alibi oſtendemus. Præter Philoſophiæ obſcuritatem, multùm obfuit perſpicuitati, ſecundo, ter-

tertio & quarto Eccleſiæ Chriſtianæ ſæculis, ψευδώνυμ☉ eloquentia, quam cæco amore plerique proſequebantur. Dum enim pluris faciunt figuratam & tumidam orationem, quàm ſimplicem ac ſolâ perſpicuæ veritatis vi nitentem ſermonem; innumeris vocabulis, ſine ſenſu, proferendis ſe adſuefecerunt. Exempli cauſâ, à tempore *Auguſtini*, vix ulla vox frequentior fuit voce GRATIA; ubi ſermo eſt de hominis ad ſaniorem mentem reditu, & vi cui is reditus debetur. Eâ tamen voce quid ſignificetur, cùm ab iis quæritur, qui ea utuntur, nihil reſponſi perſpicui ferre licet. Quamobrem in Gallia * Jeſuïta feſtivi ingenii, non inficetè dixit, „ *Gratiam* illam divi-
„ nam, quæ tantum ſtrepitum excitavit in
„ Scholis, & tam mirabiles effectus in homi-
„ num animis edit; *Gratiam* illam adeò effi-
„ cacem, & ſuavem ſimul, quæ de duritie
„ cordis, illæſâ Arbitrii Libertate, trium-
„ phat, nihil eſſe tandem, præter NESCIO
„ QUID. Nec certè ea vox uſquam in Scriptura eo ſenſu legitur, quamvis ceteroqui ſit πολύσημ☉. Ubi de Deo ſermo eſt, χάρις, *gratia*, ejus *miſericordiam*, aut *beneficium* quodpiam ſignificat, nuſquam arcanum & ineluctabilem adflatum; quo ſenſu eam intellexit *Auguſtinus*, popularis ſanè orator, ſed Criticæ imperitus. Quidam adferunt hanc in rem 1 Cor. III, 10. XV, 10. ubi manifeſtò de donis in Paulum collatis, ut Apoſtoli munere fungi poſſet, non de communi *gratia converſionis*, ut loquuntur, agitur. Ceteroquin à nobis nequaquam

* *Bouhours* in Dialogo *du je ne ſai quoi.*

quaquam occultæ Dei in animum actiones hic rejiciuntur, ſed ea tantùm quæ pauculis conceſſa dicitur, prorſúsque neceſſaria ſaluti cùm putetur, plerisque tamen omnibus negatur; qui nihilo minùs jure damnantur quòd non crediderint, cùm adflatu ad credendum neceſſario donati non fuerint. Verùm & adflatus neſcio quos omni lumine & ratiocinatione deſtitutos, & quibus homines nonnulli credunt quod volunt, nec neceſſe ſibi putant rationem fidei ſuæ reddere, ut fanaticos, à prudentium omnium animis remotos putamus.

13. Itaque cùm ejusmodi Scriptores legimus, & adſueti perſpicuis notionibus atque claro ſermoni, nitimur definire voces quibus uſi ſunt; paſſim fruſtra laboramus, quia nullam claram poteſtatem plurimis vocabulis ſubjecerant. Nulla definitio vocis *Gratia*, quæ quadret in notionem *Auguſtini*, dari poteſt, præter hanc: *Eſt neſcio quid, quo Deus, ex Auguſtini ſententia, paucorum animos ad pietatem ineluctabili modo flectit, idque ab omnibus cùm noſtris ratiocinationibus, tum iis quæ extrinſecus nobis objiciuntur diſtinctum.* Si nitaris clariorem notionem adnectere voci *Gratia*, ea tua erit notio, non Auguſtiniana.

14. Optandum eſſet eos, qui Lexicis conficiendis operam dant, certâ notâ diſtinguere vocabula obſcura à claris: uti diſtinguunt barbara aut antiquata, ab uſu meliorum ſæculorum receptis. Illâ enim notâ monerentur tirones, imò & ſæpe provectiores, ne fruſtra laborarent in quærenda clara ſignificatione vocis,

vocis, quæ numquam obtinuit; néve suam ipsorum notionem cum Veterum notione confunderent.

## CAPUT IX.

### REGULA VIII.

*Voces esse, quibus nulla subjecta est potestas.*

1. SI contingeret Polonum & Gallum, vernacularum tantùm Linguarum peritos, sine interprete, colloqui, alterum Gallicè, alterum Polonicè; atque, finito sermone, utrumque adfirmare sibi eo colloquio satisfactum; non possent effugere, quin uterque insanus haberetur. At ausim dicere Philosophos & Theologos Scholasticos, summa cum laude, & eximiæ eruditionis fama, idem non semel, aut iterum, sed μυριάκις factitasse. Utuntur enim passim vocibus, quibus non tantum obscuram notionem subjiciunt, quod in antecedenti Capite ostendimus, sed etiam plane nullam; & tum quidem potissimùm sese magnificè loquutos esse sperant, atque ab aliis censentur, cùm ad ravim usque, instar campanarum, sonitum sine mente maximum ediderunt. Cujus rei multæ sunt causæ, sed earum duas potissimas dumtaxat adtingemus.

2. Omnes, ut diximus, ab infantia adsueverunt voces proferre, ad significanda multa,

quæ obſcuriſſimè norunt. Adde & pueros tunc putare ſe rem intelligere, quando nomen, quo deſignari ſolet, memoriæ mandarunt. Si puer quidpiam videns, quod adpellatum coram ſe non meminerit, quærat quid ſit, docetur rei nomen; quo audito, rem credit ſibi notam eſſe, cùm nomen tantùm teneat. Exempli cauſâ, offeratur vas vitreum puero, quæratque quid ſit? Reponitur *vas vitreum*. Memoriæ mandat haſce voces, neque quidquam ulteriùs exquirit; ſi verò ab eo poſtea quæras an ſciat quid ſit, illico reſponderet eſſe *vas vitreum*, & ſibi rem notam eſſe exiſtimabit, licèt vitri intima natura ei ſit penitùs ignota.

3. Hinc factum ut multa, quæ nec oculis, nec aliis ſenſibus uſurpamus, nominibus adficiamus, quamvis nuſquam ſint; útque propter nomina nota, cognoſci à nobis putemus. Cùm quidpiam contingit, cujus cauſa prorſus ignota eſt, dicimus factum id eſſe CASU ſeu FORTUNA, & rem nos acu tetigiſſe arbitramur; cùm tamen iis vocibus nullam ſubjecerimus notionem. Eleganter * *Democritus:* ἄνθρωποι, inquit, Τύχης εἴδωλον ἐπλάσαντο, πρόφασιν ἰδίης ἀγνοίης: *homines finxerunt idolum Fortunæ, propriæ ignorantiæ velamentum.* *Cicero* in Topicis c. 17 de cauſis: *Latent*, inquit, *quæ ſubjectæ ſunt Fortunæ, cùm enim nihil ſine cauſa fiat; hoc ipſum eſt Fortunæ eventus; obſcuri quod* ‡ *latenter efficitur.* Hiſce tamen non Poëtarum modò, ſed Ora-

torum

* Apud Euſeb. Præp. Evang. Lib. XIV. c. 27.

‡ Ita lego, non *quæ*.

torum & Historicorum scatent Scripta; quæ proinde periodis, sensu carentibus, referta esse agnoscamus necesse est. Voce Τύχη persæpe usus est gravissimus Scriptor *Polybius*, ab ipso initio Historiæ; qui si rogatus fuisset quid esset, paucis prolatis, coactus fuisset fateri multò potiore jure de hoc nomine dici posse quod habet in nominibus locorum, quorum ignotus est situs, Lib. III. c. 36. Ἐπὶ τῶν ἀγνοουμένων εἰς τέλος ὁμοίαν ἔχει τὴν δύναμιν ἡ τῶν ὀνομάτων ἐξήγησις ταῖς ἀδιανοήτοις καὶ κρουσματικαῖς λέξεσι: *in iis quæ planè ignorantur, similem potestatem habet nominum recensio, ac voces nihil significantes, & soni percussione instrumentorum editi.*

4. Ipsi Philosophi iisdem vocibus passim usi sunt, & seriò *Fortunam* & *Casum* causas esse physicas contenderunt. *Aristoteles* * enim, inter eas causas, seriò enumerat ΤΗΝ ΤΥΧΗΝ & ΤΟ ΑΥΤΟΜΑΤΟΝ, & hæc ita distinguit, ut dicat τύχην versari circa actiones Naturarum προαιρέσει *facultate eligendi* præditarum; τὸ αὐτόματον verò circa ea, quæ sunt facultate illâ destituta. Si quæras ab *Aristotele*, quid sint illæ causæ? pro definitionibus rerum, vocum definitiones profert, seu docet quâ occasione eas adhibet; nempe, se solere iis uti quando aliquid evenit inexspectatum & cujus causa ignoratur. Exempli causâ, aliquis aliquò it, quò non solet alioquin ire, atque eo in loco accipit pecuniam,



* *Physic. Lib. II. c.* 4, 5, 6.

niam, de qua ne cogitaverat quidem. Hoc dicit *Ariſtoteles* fieri κατὰ τύχην. Si verò lapis cadat, à nemine homine pulſus, & frangat aliquid, hoc fieri κατ' αὐτόματον vult.

5. Ne dubitaremus hæc magnum Philoſophum, ut pleraque alia, vulgari ſermoni inædificaſſe, hoc ipſe ſignificat initio Cap. II. ubi dicit, quæ fiunt ſemper, vel ut plurimùm, ea Fortunæ non tribui, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐςί τινα ἃ γίνεται καὶ παρὰ ταῦτα, καὶ πάντες ταῦτά φασιν εἶναι ἀπὸ τύχης, φανερὸν ὅτι ἐςί τι ἡ τύχη· καὶ τὸ αὐτόματον: *ſed quoniam ſunt quædam, quæ fiunt etiam præter iſta, & omnes hæc dicunt eſſe à Fortuna, manifeſtum eſſe Fortunam & Caſum eſſe aliquid.* Naturæ Genius, ut vocitatur à Scholaſticis, non animadvertit vulgari hac Phraſi nihil ſignificari; ſed inde argumentum duxit ad probandum eſſe neſcio quas Naturas, quæ eſſe nequeunt; nam ipſe non adſentitur iis, qui dicebant Fortunam non modò eſſe ἄδηλον ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ ſed θεῖόν τι καὶ δαιμονιώτερον, *divinum quidpiam, & humana natura ſuperius.* Atqui licèt neſcirent quid dicerent, tamen poterant videri Numen quodpiam nomine Fortunæ intelligere; quod *Ariſtoteles* improbat.

6. In Philoſophorum adcuratiùs loquentium Scriptis, τύχη *fortuna* & εἱμαρμένη *fatum* diſtinguuntur; hoc enim certa cauſarum ſeries, quæ ineluctabilis eſt: illa inconſtans & mutabilis dicitur. Attamen à multis priſcis Scripto-

ptoribus confunduntur. Multa *Lucanus* hujusce rei exempla, plurima alii passim Scriptores suppeditabunt. Duo tantùm, quæ instar omnium erunt, proferemus. *Lucanus* ergo sic Thessalam veneficam loquentem inducit Lib. V. vers. 611 ubi à se Fata violari posse negat;

*At simul à prima descendit origine mundi*
*Causarum series, atque omnia* FATA *laborant,*
*Si quidquam mutare velis, ——*
*—— tunc Thessala turba fatemur,*
*Plus* FORTUNA *potest.*

*Curtius* Lib. X. c. 5. §. 35. *Cùm plurimum virtuti debuerit* (Alexander) *plus debuit* FORTUNÆ; *quam solus omnium mortalium in potestate habuit. Quoties illum à morte revocavit? quoties temerè in pericula vectum perpetua felicitate protexit? Vitæ quoque finem eumdem illi, quem gloriæ, statuit. Exspectavere eum* FATA, *dum, Oriente perdomito, aditóque Oceano, quidquid mortalitas capiebat impleret.* Quàm hæ voces obscuræ sint, imò quàm nihil significent ut nobis constet, claram aut etiam aliquam notionem sub iis latentem oportet quæramus. De *Fato* elegans est judicium *Maximi* Tyrii Orat. III. Κἂν πεπρωμένην φῶ, ὄνομα λέγω πλανώμενον ἀνθρώπων δόξαις. τίς γὰρ ἡ πεπρωμένη; ποίας φύσεως; τίνος οὐσίας; εἰ μέν τις Θεὸς ἐστὶ τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν. οὐδὲν τῶν δεινῶν σὸν ἔρ-

γον. ὐδὲ καθ' εἱμαρμένην ἀνθρώπιναι συμφοραὶ (ὐ γὰρ θέμις ἀνάπτειν Θεῷ αἰτίαν κακῦ) εἰ δέ τις ἐσσὶ βροτῶν τοὶ ἐπὶ χθονὶ ναιετάυσι. ψεύδεται μὲν ὁ Ἐλπήνωρ, λέγων, ἆσε με Δαίμον☉ αἶσα κακή. ψεύδεται δ' ὁ Ἀγαμέμνων λέγων, ἐγὼ δ' ὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ Μοῖρα, καὶ ἠεροφοῖτις Ἐριννύς. ἔοικε δὲ ταυτὶ τὰ ὀνόματα εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὔφημοι ἀποστροφαὶ, ἀναθέντων αὐτῆς τ' αἰτίαν τῷ Δαιμονίῳ καὶ ταῖς Μοίραις καὶ ταῖς Ἐριννύσιν: *Quid enim est Fatum? cujus naturæ? cujus essentiæ? Si quidem ex Diis, qui cœlum latum habitant, opus tuum nihil habet mali, neque secundùm fatum humanæ calamitates contingunt; non licet enim Deo causam mali tribuere. Si verò sis aliquis mortalium, qui in terra habitant, mentitur Elpenor cùm dicit:* læsit me Dæmonis malum fatum. *Mentitur & Agamemnon dicens:* non ego sum causa, sed Jupiter & Parca, & Erinnys quæ per aërem fertur. *Videntur verò hæc nomina esse nequitiæ humanæ aversiones, quibus ejus causa tribuitur Numini & Parcis & Erinnybus.*

7. Apud *Aristotelem*, vocibus ΥΛΗ *materia*, ΦΥΣΙΣ *natura*, ΟΥΣΙΑ *substantia*, ΕΙΔΟΣ, *forma*, sæpe nulla videtur potestas adfixa; quod haud difficile ostensu esset, nisi instituti nostri ratio obstaret. Ejus sectatores habent etiam multas ejusmodi voces, quales sunt *Adtractio*, *Antipathia*, *Sympathia*, *Anti-peri-*

*peristasis*, aliæque similes, quæ *Qualitatum occultarum* nomine continentur. Nam quando quidpiam oriri aiunt à *qualitate occulta*, exempli causâ, quæ *Sympathia* vocatur; idem est ac si dicerent, manare id à causa, cujus nullam notionem habent.

8. Quod non ignoscitur Philosophis, id multò minùs in Religione condonandum. At Romani non dubitarunt * templa *Fortunæ*, & quidem *malæ* consecrare; quamvis interrogati non ausi fuissent seriò dicere se Numen cæcum, & varium, quódque omnia súsque déque haberet colere, aut esse Naturam ejusmodi divinam. Quid ergo voce *Fortuna* intelligebant? Nimirum, nihil; & perinde fecissent, si NIHILO fana & aras consecrassent. Quod & Græcorum nonnulli viderunt, teste vel *Philemone*, cujus hi Senarii ex incerta Comœdia supersunt:

Οὐκ ἔστιν ἡμῖν οὐδεμία Τύχη θεός,
Οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ταὐτόματον, ὃ γίνεται
Ὡς ἔτυχ' ἑκάστῳ προσαγορεύεται Τύχη.

*Profectò hominibus nulla Fortuna est Dea,*
*Nulla, inquam, verùm quidquid temerè provenit*
*Fortunæ à nobis accipit vocabulum.*

Pulcrè etiam hanc in rem *Plinius* Hist. Nat. Lib. II. c. 7. *Invenit inter has utrasque sententias* (superstitionem & impietatem) *medium sibi*



* *Vide Cicer. de Nat. Deor. Lib. III. c.* 24. & 25. & *Plinium Hist. Nat. Lib. I. c.* 7.

*sibi ipsa mortalitas Numen, quo minùs etiam plana de Deo conjectatio esset. Toto quippe mundo, & locis omnibus, omnibusque horis, omnium vocibus Fortuna sola invocatur. Una nominatur, una accusatur, una agitur rea, una cogitatur, sola laudatur, sola arguitur, & cum convitiis colitur; volubilis, à plerisque verò & cæca existimata, vaga, inconstans, incerta, varia, indignorumque fautrix. Huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta; & in tota ratione mortalium, sola utramque paginam facit. Adeóque obnoxii sumus sorti, ut Sors ipsa pro Deo sit, quâ Deus probatur incertus.* Vide etiam descriptionem *Fortunæ* quam habet *Pedo Albinovanus* Eleg. I. 51. & seq 372. & seqq. & illic notata. Hinc non multùm, ut opinor, absfuere, * qui auctore *Æliano*, in Lib. *de Providentia*, aras erexerant *Anno*, *Mensi*, *Senectuti*, *Arti*, *Paupertati*, imò & *Morti*, εἰς γέρας τῇ κοινῇ ἀναπαύλῃ, ἤτοι τῷ τελευταίῳ ὅρμῳ, *in honorem communis quietis, aut extremi portûs.*

9. Omne quod *honestum* & *laudabile* esse dicebant reliqui Philosophi, id Epicurei *cassum quiddam, & inani vocis sono decoratum esse contendebant*, ut plus semel docet † *Cicero*; nec multùm à vero absfuisse videntur. Quid enim est τὸ καλὸν, si res ipsas spectemus, in Ethnicorum plerorumque Scriptis? Nihil prorsus. Erat tantùm opinio quædam, in hominibus, quâ *honestum* quidpiam esse existimabant, cujus rationem reddere non poterant.

* Citatur ab *Eustathio ad Dionysii Periegeta vers.* 451.
† *Tusc. Quæst. Lib. V. n.* 73. & 119.

rant. At à Chriſtianis facilè *honeſtum* definietur, *quod eſt humanæ ſocietati utile, adeóque Deo ejus conditori acceptum. Epicuro*, viciſſim, exprobrabant alii Philoſophi inanes voces, cum dicebat Deos (quos nomine ponebat, cùm re ſuſtuliſſet) habere *quaſi corpus & quaſi ſanguinem.* Sic apud *Ciceronem* de Nat. Deorum Lib. I. *n.* 74. Cotta Velleio: *Corpus*, inquit, *quid ſit, ſanguis quid ſit, intelligo; quaſi corpus & quaſi ſanguis quid ſit, nullo prorſus modo intelligo —— & ne tu quidem intelligis.*

10 Ne Theologia Ethnica ſola hiſce vitiis laboraret, operam dedere quidam ex Chriſtianis, qui tamen multos invenere ſectatores. Eorum quæ dicunt nullam notionem habent, qui verba faciunt de corpore humano, aliquot pedes longo, quod tamen intra punctum continetur; de corpore unico quod multiplex ſimul eſt, & in variis locis unum; de corpore quod penetrat alia, ita ut eadem ſit aliorum & ejus extenſio, & ſimul diverſa; de figura, pondere, colore, quæ nulli rei inſunt, &c. De hiſce in Scholis Hiſpaniæ, Italiæ, Galliæ, Germaniæ ita quotidie diſputatur, quaſi de re aliqua ſermo eſſet; cùm revera de nihilo loquantur, & hoc unum obſervent, ut illa verba, quibus nihil ſignificatur, certo quodam ſitu collocent, quaſi aliquid ſignificarent.

11. Haud aliter judicandum videtur de eorum ſermone, qui narrant humanam naturam Divinitatis participem factam fuiſſe, & Divinitatem Humanitatis; illa enim mutua com-

communicatio qualitatum æque intelligitur, ac intelligeretur qui diceret esse circulum, qui ita cum triangulo conjunctus sit, ut circulus quidem habeat adtributa trianguli, triangulum verò circuli.

12. Si quis quærat quî fieri queat ut qui ita loquuntur non animadvertant se sonos sine mente emittere, sed putent se eximiè loquutos, postquàm multa talia effutierunt; duæ potissimùm videntur esse causæ, quarum alteram suprà adtigimus. A teneris unguiculis, adsueti sunt ejusmodi vocabulis audiendis, & proferendis. Præterea ideò falluntur, quòd voces quibus utuntur separatim intelligant; quo fit ut etiam conjunctas intelligere sibi videantur, cùm tamen conjunctæ repugnantia, hoc est, nihil significent.

13. Itaque hoc est indubitatum, quicumque id proferunt quod repugnat, eos, licèt voces quas usurpant sejunctas intelligant, nullam tamen notionem, quæ toti orationis complexioni respondeat, animo obversantem habere. Atque hoc multò sæpiùs evenit, quàm vulgò existimatur; ut satis animadvertent peritiores, qui à nobis moniti aliorum sermones adtendent.

14. Manifestum est loquelâ eos abuti, qui verba proferunt sine sensu; nec quisquam sibi sermonem ejusmodi exprobrari, sine pudore, audiat. Sed quia multi in eo peccato deprehenderentur sæpissimè, si verborum quibus utuntur ab iis significatio quæreretur; hoc ne fieret, inventa sunt alia vocabula, seu loquutiones, quibus ejusmodi inquisitio veluti pro-

propulsaretur. Philosophi Scholastici, ut jam monuimus, ubi quæritur à se, quid sit *Adtractio*, aut *Sympathia*, reponunt esse *qualitates occultas*; quibus verbis qui interrogat arcetur, ne curiosiùs in illa inquirat. Responsio tamen hæc eòdem redit, ac si Philosophus reposuisset: *Equidem usus sum vocibus Adtractionis, & Sympathiæ, sed iis nullam notionem adjungo; ideóque frustra à me quæritur quid significent.*

15. Theologi, qui non minùs loqui amant quàm Philosophi, de iis quæ non intelligunt, sæpe æque verentur simplici hujusmodi oratione uti. Itaque si quis quærat interpretationem multorum vocabulorum, quibus utuntur, non eodem sensu quo alii, regerunt sermonem esse *de re incomprehensibili*, ideóque à Ratione humana non debere de ea, ut de ceteris rebus, judicium ferri. Qua sanè in re non falluntur, sed paullò simpliciùs si loquerentur, ita auditores suos compellarent: *Hactenus de nobis ignota loquuti sumus, vocésque ideò adhibuimus quibus nullam subjecimus potestatem; itaque eas interpretari non possumus.*

16. At neque Philosophi, neque Theologi rem, ut est, profitentur; seu quia ipsi errorem suum non intelligunt, seu quia vulgus, quod simpliciùs multò agit, indignaretur tam prolixas passim orationes ab iis haberi de rebus, quas non magis, quàm reliqui homines perspectas habent; & tanto adparatu verborum, quasi sipario, merum NIHIL tegi. Hoc si vulgò notum esset, brevi magna Philoso-

losophiæ & Theologiæ Scholasticæ pars æterno damnaretur silentio, & argumentum innumerarum disputationum exaresceret; quod loquendi avidis & in illis tricis innutritis molestissimum accideret. Hanc in rem, memoratu digna sunt verba *Augustini*, * quibus persuadere quidem Lectoribus vellet rem ἀκατάληπτον intelligi, sed verba deesse Theologis, quibus quod intelligunt exprimant; fatetur tamen interea verbis eorum nihil dici: *Non audemus dicere unam Essentiam, tres Substantias; sed inquit, unam Essentiam vel Substantiam, tres autem Personas, quemadmodum multi Latini ista tractantes & digni auctoritate dixerunt; cùm alium modum aptiorem non invenirent, quo enunciarent verbis* QUOD SINE VERBIS *intelligebant. Reverâ enim cum Pater non sit Filius, & Filius non sit Pater, & Spiritus Sanctus ille, qui etiam donum Dei vocatur, cùm nec Pater sit, nec Filius, tres utique sunt. Ideóque pluraliter dictum est:* Ego & Pater unum sumus. *Tamen cùm quæritur quid tres? Magnâ prorsus inopiâ humanum laborat eloquium. Dictum est tamen tres Personæ, non ut* ALIQUID *diceretur, sed* NE TACERETUR. Idem eleganter & verè, Confess. Lib. XII. C. XI, 12. *Trinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen eam? Rara anima, quæ, cum de illa loquitur, scit quid loquitur. Et contendunt & dimicant; & nemo, sine pace, videt istam visionem.*

17. Oporteret Lexicographos, qui solent eas

* *De Trinitate Lib. V. c. 9.*

eas voces vocibus aliis ſine ſenſu vertere, ſimili cautione uti, ac erga obſcuras; nimirum, obſervare has quidem voces ſenſu carere, ſed adhiberi certis occaſionibus, quæ etiam notandæ eſſent. *Transſubſtantiatio*, exempli causâ, vox eſt quâ nihil ſignificatur, ſed quæ adhibetur à Pontificiis, ubi loquuntur de ſententia ſua circa præſentiam corporis Chriſti, in Euchariſtia. Similia dixeris de vocibus *Conſubſtantiatio*, *Communicatio Idiomatum*, aliisque id genus, & multis loquutionibus, in quibus occurrunt.

---

## CAPUT X.

### REGULA IX.

*Loquutiones eſſe multas in omnibus Linguis anomalas, & parum adcuratas, quæ nimiùm urgendæ non ſunt.*

I. OPTANDUM quidem eſſet Linguas omnes conſtantibus quibusdam Regulis adeò adſtrictas eſſe, ut ab iis diſcedere numquam liceret; atque eas Regulas Rationi, & rerum naturæ ſemper conſentaneas eſſe; ita ut perpetuò ea orationis ſtructura ſervaretur, quæ quàm aptiſſima ad rem perſpicuè exprimendam eſſet. At cùm Linguæ uſu & paullatim fuerint inventæ, & à plurimis uſurpatæ, qui de Loquelæ fine numquam ſatis cogitarant;

gitarant; hinc natæ sunt innumeræ Anomaliæ, non in vocibus tantùm separatis, sed in generibus loquendi, quibus orationis perspicuitas imminuta est. Usus qui pendet, non à doctissimis & præ ceteris judicio præditis, sed à multitudine potissimùm, multa consecravit; quæ non adsuetis negotium facessunt, & impediunt etiam ne ii, qui Linguis utuntur, animadvertant se obscurè loqui.

2. *Anomalias*, ut ne obscuritate ipsi peccemus dum eam vituperamus, hîc vocabimus non singularum vocum inflexiones, quæ præter regulas fiunt, de quibus Grammatici, nec tantùm formulas, quæ generalibus Grammatices Regulis repugnant, sed quæ obstant quominùs res, de qua sermo est, clarè intelligatur; quia qui loquitur obliquiore & impropria utitur oratione; & quæ ex Regulis ægrè resolvi potest. Exempli causâ, Livius Lib. II. c. 42. *Moti*, inquit, *irâ numinis causam nullam aliam vates canebant publicè, privatimque, nunc extis, nunc per aves* CONSULTI, *quàm haud ritè sacra fieri.* Vates non consuluntur extis & avibus, sed ipsi per exta & aves consulunt Deos, his enim inspectis quæ sit Deorum mens conjiciunt. Atque hoc ipsum voluit *Livius*, quod explicatiùs extulit *Curtius* Lib. VII. c. 8. *Qui post Darium victum ariolos & vates* CONSULERE *desierat; rursùs ad superstitionem, humanarum gentium ludibria, revolutus Aristandrum, cui credulitatem suam addixerat, explorare eventum rerum sacrificiis jubet.* Similis est locutio

quutio *vincere bellum*, πόλεμον νικᾷν, quæ cùm alibi sæpe, tum *Polyæni* Lib. I. C. XX. §. I. occurrit, neque enim vincitur bellum, sed homines qui bellant. Νικᾷν ἀγῶνα dicunt iidem Græci, ἀντὶ τοῦ νικᾷν τοὺς ἀνταγωνιστάς. Vide *Epictetum* in Enchir. c. XXV. & alios passim.

3. Multa talia apud omnes Scriptores occurrunt, quæ eloquentiæ famam non minuebant apud Gentes, quæ ejusmodi loquutionibus adsuetæ erant; sed quæ nobis sæpe molesta sunt, & impediunt quominùs sensum Veterum adsequamur, aut nimiam adtentionem postulant. Fateor, ubi res aliunde nota est & clara, loquutiones anomalas parum negotii facessere, ut in exemplis adlatis; sed ubi res obscurior est, ejusmodi sermonis anomaliæ obscuritatem, non parum augent. Quis intelligere posset φεύγειν δίκην, *fugere litem*, ut φεύγειν δίκην ἀνδροφονίας *fugere litem cædis*, & brevius φεύγειν ἀνδροφονίας, *fugere cædis*, significare simpliciter *accusari*, & *accusari cædis*; nisi ex innumeris exemplis, quæ affatim quivis præbent Lexicographi, res constaret? Sunt tamen & viri docti, qui in hac phrasi convertenda cespitarunt. Sic legem de provocatione ad Populum à Valerio Publicola latam, τὸν δῆμον ἀπὸ τῶν ὑπάτων τῷ φεύγοντι δίκην ἐπικαλεῖσθαι, vertit *R. Constantinus*, *crimen deprecantibus provocationem esse à consulibus ad Populum*; cùm debuisset vertere *reis*, seu *accusatis*.

*cusatis.* Est locus apud *Plutarchum*, in vita Valerii p. 103. Edit. Wechelianæ.

4. Postquam Linguæ excoli cœperunt, institutæ quidem Analogicæ Regulæ sunt, ad quas pleraque exigi oportuit; sed eæ Regulæ numquam omnes usûs anomalias delere potuerunt; nam in quibusdam consuetudo tam altas radices egerat, ut evelli non potuerit. Egregiè hanc in rem * Quintilianus: *Non cùm primùm fingerentur homines, Analogia demissa cœlo formam loquendi dedit, sed inventa est, postquam loquebantur; & notatum in sermone quid quomodo caderet. Itaque non ratione nititur, sed exemplo; nec lex est loquendi sed observatio, ut ipsam Analogiam nulla res alia fecerit, quàm consuetudo.*

5. Si ἀκυρολογίας urgeremus, quasi loquutiones ex Analogicis Regulis intelligendas, difficultates maximæ nascerentur, & lites inter Eruditos non parvæ; quod experientia satis superque demonstravit, ut exemplis manifestius erit. Genes. II. 2. in Hebraïcis legimus: *Et absolvit* (ויכל vajjechal) *Deus die septimo opus suum quod fecit, & quievit die septimo ab omni opere quod fecit*, &c. Cùm hoc in commate, ut & sequente, diserte adfirmetur Deus septimo die quievisse, idcóque velle ut feriæ eo die observentur; Interpretes non parum impediti fuere, in interpretandis hisce vocibus, *absolvit septimo die*, quæ videntur significare Deum septimo die aliquid operis fecisse. Inde factum videtur, ut Samaritici Codicis exscriptores pro שביעי *schebihhi* septimo, repo- fuerint

* *Inst. Lib. I. c. 6.*

fuerint שישי *ſchiſchi* ſexto; quod ſequuti ſunt ii LXX, qui habent ἕκτῃ, niſi ipſi Samaritis facem prætulerint. Recentiores verò Interpretes nonnulli exiſtimarunt rem confectam fore, ſi verbum ויכל *vajjechal* verteretur, & abſolverat. Verùm licèt hæc poſterior verſio nihil habeat Hebraïcæ Grammaticæ contrarium, attamen eò confugere opus non eſt, quia etiamſi vertes: & *abſolvit*, idem tamen erit ſenſus. Multò etiam minùs neceſſe eſt quidquam immutare; quod à LXX. Intt. & Samaritis factum cenſemus, non ab Hebraïci ...tri codicis exſcriptoribus; quia his nulla ...uit cauſa mutandi *ſextum* in *ſeptimum diem*, quandoquidem ad perſpicuitatem hoc nihil fa...ct; alii verò mutare potuerunt, ut occurrerent difficultati, quæ inde naſci videbatur. Re...verà ſi proprietatem ſermonis ſpectemus, ad...ratius loquuntur qui *ſexto die* à Deo abſo...ta ſua opera dicunt. Sed in deſignatione temporis, non ita ſemper obſervatur κυριολογία, ...in ſæpe rem referamus ad tempus, quod ...ximè id quo res facta ſequutum eſt. Ita Exod. XII, 15. jubentur Iſraëlitæ amovere, primo Azymorum die, fermentum domibus ...is: *primo die ceſſare facietis fermentum, ex ædibus veſtris.* Attamen hoc oportuit factum, ſub finem * decimi tertii diei, ante veſperam, ...ia inchoabatur decimus quartus, qui fuit ...imus Azymorum, ut patet ex verſ. 18. & Judæorum uſu. Similis eſt obſervatio *A. Gel-*



* Vid. & Joan Lightfootium de Miniſterio Templi C. XII.

*lii* Lib. VII. c. 2. ubi ait phrasibus *quoad vivet*, *quoad morietur*, *quoad Senatus habebitur*, *quoad dimittetur*, unum idémque tempus significari: *tempora enim duo*, inquit, *cum inter se opposita sunt atque cohærentia, ut alterius finis cum alterius initio misceatur, non refert utrum per extremitatem prioris, aut per initium sequentis, locus ipse confinis demonstretur.* Hinc *ante* & *post* interdum, in designando tempore, idem significat. *Lactantius* Instit. Divin. Lib. IV. c. 10. Christum ait *ante diem decimum Calendarum Aprilium* cruci adfixum. Libro verò de Mort. Persecut. c. 2. *Cruciatus est*, inquit, *post diem decimum Calendarum Aprilium.* Ad quem locum vide *Steph. Baluzii* Epistolam, p. 114. Ed. Ultrajectinæ. Attamen, ut ad Geneseos locum redeamus, omnibus diligenter expensis, vertere *intra septimum diem*, perspicuitatis caussa maluimus. Vide quæ ad eum locum scripsimus.

6. Matthæus C. XXI, 7. ubi adventum Christi asinâ vecti Jerosolymam describit, ita loquitur de Apostolis cum in asinæ pullum subjicientibus: *Adduxerunt asinam & pullum & imposuerunt iis* (ἐπάνω αὐτῶν) *vestimenta sua, & insidere fecerunt eum super iis*, ἐπάνω αὐτῶν. Cùm non verisimile sit Jesum utrique insedisse, & Evangelistæ alii ὀναρίῳ tantùm vectum esse doceant, Interpretes hîc in varia abierunt. *Cantabrigiensis Paraphrasis Græco-Latina* habet singulari numero: ἐπίθηκαν ἐπ' αὐτὸν (in pullo) τὰ ἱμάτια, καὶ ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτοῦ. *Syrus* ita etiam legit; Vul-

Vulgatus, in fine commatis, omittit αὐτῶν, vertitque *desuper*, sed in medio versu habet *imposuerunt super eos*; unde intelligimus in fine omissum αὐτῶν, propter difficultatem memoratam. Alii posterius αὐτῶν referunt ad ἱμάτια, sed obstat huic interpretationi prius αὐτῶν, quod ad asinam & pullum necessariò referendum.

7. Verùm hæ sunt παραδιορθώσεις & παρερμηνείαι, cùm hîc sit mera ἀκυρολογία, quâ Matthæus nihil aliud voluit dicere, quàm quod alii. Similem prorsus habemus, apud *Homerum* Iliad K. 513. & 529. ubi de Diomede in unum ex equis Rhesi se subjiciente: Καρπαλίμως δ' ἵππων ἐπεβήσατο, *statim verò equos conscendit*, & rursus:

Τυδείδης δὲ χαμᾶζε θορὼν ἔναρα βροτόεντα
Ἐν χείρεσσ' Ὀδυσσῆϊ τίθει, ἐπεβήσατο δ' ἵππων.

*Tydides cùm in terram desiliisset, sanguinea spolia in manibus Ulyssis posuit, conscenditque equos*; cùm unum tantùm conscenderit, Ulysse alteri insidente.

8. Ex Grammaticis Regulis, pronomina demonstrativa plerumque ad id nomen debent referri, quod proximè antecedit; at nullus Scriptor adeò ejusmodi Regularum observans est, ut numquam eas violet. *Homerus*, Iliad. T. post-

T. postquàm retulit lamenta Briseidis, & aliarum Captivarum, quæ flebant, vers. 302.

> Πατρόκλȣ πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἑκάςη,

*sub prætextu deflendi Patrocli, suas ipsarum miserias*; continuò subjicit vers. 303.

> Αὐτὸν δ' ἀμφὶ γέροντες Ἀχαιῶν ἠγερέθοντο,
> Λισσόμενοι δειπνῆσαι, ὁ δ' ἠρνεῖτο ςεναχίζων.

*Senes Archivorum circa eum congregati erant, orantes jentaret, sed is suspirans negabat.* At αὐτὸν non refertur ad Patroclum, de quo in antecedente versu, sed ad Achillem, cujus superiùs mentio facta fuerat. Idem observatum est à viris doctis, in aliquot N. T. locis, ut Act. X, 6 1 Joan. V, 20. in voce ὗτος, licèt de posteriore loco sit orta controversia, quia volunt plerique inde probari Jesum Christum vocari τὸν ἀληθινὸν Θεὸν; negantibus, cum *H. Grotio*, Unitariis, ὗτος referri ad proximè antecedentia verba. Ita usu venit, ut ea loca, quorum verbis nihil probatur quod in controversia sit, quàm ea quibus diffidentes Christiani utuntur in rebus controversis, meliùs intelligantur.

9. Attici phrasin habuerunt, in eorum Scriptoribus frequentissimam, quæ tamen Analogiæ

giæ generali Linguæ Græcæ videtur repugnare. Nempe, pro δίκαιόν ἐστι τοῦτο πράττειν, quo etiam utuntur ut reliqui Græci, dicunt δίκαιοι ἐσμὲν τοῦτο πράττειν, *justi sumus hoc facere.* Ita *Criton*, initio ejus Dialogi qui ejus nomine inscriptus est, dicit: δίκαιοι ἐσμὲν σώσαντές σε κινδυνεύειν τοῦτον τὸν κίνδυνον, *justi sumus te servato, periclitari hoc periculum*, pro δίκαιόν ἐστιν ἡμᾶς, &c. Qui *Platonem* leget multa similia reperiet, & plura etiam apud *Aristophanem*; qui sermone quotidiano utentes inducens, non ita Regulas observat, quæ in colloquiis ejusmodi sæpe negliguntur.

10. Interdum miscentur duæ phrases, adeò ut initio ab unâ facto, alterius pars subjiciatur. *Homerus* * Iliad. B. ita Nestorem loquentem inducit:

Φημὶ γὰρ οὖν κατανεῦσαι ὑπερμενέα Κρονίωνα,
Ἤματι τῷ ὅτε νηυσὶν ἐπ' ὠκυπόροισιν ἔβαινον,
Ἀργεῖοι Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες,
Ἀστράπτων ἐπιδέξι', ἐναίσιμα σήματα φαίνων.

*Dico enimverò adnuisse* præpotentem Saturnium, *eo die quo naves celeres conscenderunt Argivi, cædem & mortem Trojanis inferentes*, fulgurans *dexterâ, fausta signa* ostendens.

* Vers. 350.

dens. Poſtremum verſum concepit, quaſi in primo dixiſſet: κατένευσε ὑπερμενὴς Κρονίων, cum quo conveniret ἀστράπτων; aut ita incepit, quaſi dicturus eſſet ἀστράπτοντα. *Euſtathius* quidem vult hunc locum eſſe σολοικοφανῆ, non verò σόλοικον, cenſetque punctum poſt φέροντες collocandum eſſe & in quarto verſu ſubintelligendum ἦν; verùm alia ab * Eruditis adlata ſunt ejuſmodi exempla, ex quibus liquet *Euſtathium* fruſtra vereri ne *Homero* Solœciſmus tribuatur. Nec dubito tamen, ſi per verſuum leges licuiſſet, Librariorum aut Criticorum intempeſtivam diligentiam effecturam fuiſſe ut *Homerus*, aliique Poëtæ, apud quos talia occurrunt, convenientiùs Regulis loquerentur. Multò rectius eſt, quod ad eumdem locum obſervat doctiſſimus Grammaticus; Poëtam, nempe, ἢ καὶ ἀρχαΐζοντα, ἢ καὶ μιμούμενον ῥήτορα ἐναγώνιον νοήμασιν ἑαυτὸν ἀσχολοῦντα, καὶ τοῦ καταλλήλου τῆς συντάξεως μὴ διόλου φροντίσαντα, *aut antiquo more loquutum, aut imitatum Rhetorem decertantem, qui cogitationibus occupatus non prorſus curat ſeriem conſtructionis.*

1.. Neque hæc inter Poëticas licentias numeres, cùm elegantes Proſæ Scriptores haud rarò ejuſmodi verborum ſtructuris utantur. *Polyænus* Lib. I. c. 15. Θεόπομπος —— τὸ ἄστυ ἔρημον εἷλε, *Theopompus urbem vacuam*

CE-

* Daniel. Heinſii *Proleg. in Exercitationes Sacras p.* 31. & *ſeqq.*

CEPIT; καὶ κατόπιν ἐμβάλλουσι τοῖς Μησσηνίοις, & à tergo INVADUNT *Messenios*. Aut erat dicendum οἱ περὶ Θεόπομπον εἷλον καὶ ἐμβάλλουσι, vel ἐμβάλλει post εἷλε. Idem Scriptor Cap. XVIII. οἱ πολέμιοι τὸ λόγιον εἰδότες, κοινὸν αὐτοῖς ἦν παράγγελμα ἐν ταῖς μάχαις, ἀπέχεσθαι Κόδρου. *Hostes scientes hoc oraculum, publicum erat eis edictum.* Pro structura Grammatica, dicendum erat τοῖς πολεμίοις εἰδόσιν, aut post id initium Periodi, quo usus *Polyænus*, κοινὸν εἶχον παράγγελμα, aut κοινῶς παρηγγείλαντο. Similia ex eodem Scriptore loca ad hæc verba adfert *Is. Casaubonus*, qui vetat credere hîc esse mendum & meritò vult esse σχῆμα quoddam; licèt nequaquam καινοπρεπὲς, ut ait vir summus, vel *Homero* teste, sit. Idem præterea verè addit in *Æliani* Scriptis, oppidò quàm elegantibus, haud raro talia observari. Dein duo loca *Æliani* profert, quorum alter exstat Var. Hist. Lib. II. c. 13. de quo tamen loco nihil dixit *Jac. Perizonius*, homo loquax, quem *socordiæ*, quam aliis objectat, meritò hîc, ut alibi accuses. Alter est Hist. Animal. Lib. VII. c. 26.

12. Simile quidpiam occurrit apud *Virgilium* Eclog. IV, 62. ubi sic Pollionis filium compellat Poëta:

*Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem,* &c.

*Incipe, parve puer; QUI non riſere parentes,*
*Nec Deus HUNC menſâ, Dea nec dignata cubili eſt.*

Oporteret aut CUI dictum, aut HOS. Niſi conſtaret à tempore *Quintiliani* * ita ſcriptum fuiſſe, in Codicibus *Virgilii*, & Veteres Grammaticos circa loci ſenſum hæſitaſſe; vix etiam hic locus videtur manus Criticas evaſurus fuiſſe. Ejus, ut & hoc obiter notemus, hic eſt ſenſus: "adride puer parentibus, qui „ quoniam inter Heroas olim futurus es; qui „ enim non adriſerit parentibus, is neque con„ jugem Deam habebit, neque Dei ullius men„ ſæ adhibebitur; quorum alterutrum priſcis „ Heroibus contigit. „ Putabant enim Veteres riſum præmaturum in infantibus præſagire aliquid magni. *Lucianus* in Dialogo Vulcani & Apollinis, ita Vulcanum de Mercurio recens nato loquentem inducit: ἑώρακας, Ἄπολλον, τὸ τῆς Μαίας βρέφος τὸ ἄρτι τεχθὲν, ὡς καλόν τέ ἐστι, καὶ προσγελᾷ πᾶσι, καὶ δηλοῖ τι ἤδη ὡς μέγα ἀγαθὸν ἀποβησόμενον; *vidiſtine, ô Apollo, filium Maiæ nuper natum, ut formoſus eſt omnibusque adridet, & jam quiddam præ ſe fert, quaſi in magnum aliquod bonum ſit evaſurus.* *Plinius* Lib. VII. c. 16. inter præſagia in infantibus obſervata, hoc refert; *Riſiſſe, eodem die quo genitus eſſet, unum,* inquit, *hominem accepimus Zoroaſtrem.* Similia quoque narrabantur de Cyro infante, qui à paſtore regio

* *Inſt. Orat. Lib. IX. c. 3.*

regio ad uxorem delatus *veluti ad notam adlusit*, ut loquitur *Justinus* Lib. I. c. 4. cujus hæc sequuntur verba: *tantusque in illo vigor, & dulcis quidam blandientis risus adparuit, ut pastorem uxor ultrò rogaret permitteret sibi, sive fortunæ ipsius, sive spei suæ puerum nutrire.* Nempe, risus Cyri magnum quidpiam portendere mulieri videbatur. Mensâ suâ *Ixionem* dignatus est Jupiter; quamobrem συμπότης εἶναι θεῶν idem est *Epicteto* c. XXI. Enchiridii atque ad Heroum dignitatem evehi. Hinc Pythagorei qui virorum præclarorum fato functorum animos in Heroum numerum referri putabant, teste *Laërtio* Lib. VIII. §. 31. suæ sectæ homines, quos ceteris omnibus haut parum antistare censebant, convivas esse post mortem aiebant Plutonis & Proserpinæ, quod falsè ridet *Aristophon*, in *Pythagorista*, Grotianorum Fragment. p. 843. ubi quempiam ex Inferis reducem inducit:

Ἔφη τε καταβὰς εἰς δίαιταν τῶν κάτω,
Ἰδεῖν ἑκάστους, διαφέρειν δὲ πάμπολυ
Τοὺς Πυθαγοριστὰς τῶν νεκρῶν, μόνοισι γὰρ
Τούτοισι τὸν Πλούτωνα συσσιτεῖν ἔφη.

*Dicebat, cùm descendisset in mansionem inferorum, vidisse se singulos, multùm verò differre Pythagoreos à mortuis, solos enim illos dicebat Plutonis esse convivas.* Vide not. ad Scholiasten *Luciani* T. I. p. 31. Venus verò cubili dignata est Anchisen, Adonin, aliosque Heroas.

13. Lucæ C. XXI, 6. ejusmodi loquutio occurrit: *ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ*, &c. *Hæc quæ videtis, venient dies, quibus non relinquetur lapis lapidi impositus*, &c. Ubi nominativus *ταῦτα* nullum habet verbum, quod sequatur. Ad quem locum consuli poterit *H. Grotius*. Sed plura ejusmodi phrasium exempla suppeditabit *Sal. Glassius* in *Phil. Sacra* Lib. III. Tract. I. Can. 28. licèt in eo erret, quòd putet initium phraseos absolutè poni, & vim integri membri obtinere; ut Act. VII, 40. *Moses hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, nescimus quid factum sit ei.*

14. In numerum loquutionum mistarum referendæ hæ Plautinæ, *facere patrem ne introëat*, pro *facere ut pater ne introëat*, Mostellar. Act. II. S. I. vers. 42. & * *absque eo fuisset, hoc fecissem*, ἀντὶ τοῦ, *nisi is fuisset, hoc fecissem*, ἀντὶ τοῦ, *nisi is fuisset, hoc fecissem*, aut *absque eo hoc fecissem*. Vide & Aulular. Act. IV. S. I. vers. 1 & Interpretes. Eodem loco habenda est hæc oratio *Hirtii* de Bello Africano C. XXV. *Dum hæc ita fierent, Rex Juba, cognitis Cæsaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non est visum dari spatium convalescendi, augendarumque ejus opum.* Ita desinit quasi dixisset *Regi Jubæ*; aut ita incepit, quasi dicturus fuisset *non censuit*, aut quid simile, loco horum *non est visum*. Huc possunt referri *ἀνακόλουθα* omnia, quæ in omnis

* Vide Intt. *Plauti* ad Menæchmos Act. V. Sc. 7. vers. 3.

mnis generis Scriptoribus occurrunt, quorum aliquot exempla congessit *M. Ant. Muretus* Lib. I. Ep. 33. & post eum *Philip. Rubenius* Elect. Lib. II. p. 16.

15. Fortè & quædam fuerunt in Linguis Græca & Latina aliisque, constantis quidem usûs, sed nullarum Regularum limitibus adstricta; quale est quod in Gallica Lingua hodie cernere est, in qua nulla Regula proferri potest, quæ doceat quænam sint adjectiva substantivis præponenda, quænam postponenda. Sed illa ut plurimum nobis latent, ut si Lingua Gallica periisset ex usu quotidiano, ne cogitaremus quidem de illa re, quam nos docuit usus,

*Quem penes arbitrium est, & lex & norma loquendi.*

Simile quidpiam in Græca Lingua fuit, si veteribus credimus Grammaticis. *Photiana* excerpta ex *Helladio* Bezantinoo: Καλὸς ϗ ἀγαθὸς οἱ Ἀττικοὶ λέγοντες, ἀγαθὸς ϗ καλὸς ὐ λέγουσι. καί τοι λέγοντες ἀγαθὴ τύχη, λέγουσι καὶ τύχη ἀγαθή: *Attici dicunt* καλὸς καὶ ἀγαθὸς, *sed non* ἀγαθὸς ϗ καλὸς, *quamquam* ἀγαθὴ τύχη *dicunt &* τύχη ἀγαθή.

16. Si quis adtentè *Herodotum* legat, multa in ejus constructione anomala occurrent. Exempli gratiâ, frequenter apud eum legas, ἐμοὶ δοκέειν, & ὡς ἐμοὶ δοκέειν *mihi videri*, *ut mihi videri*, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ut vulgò etiam loquuntur Græci. Nec dubito quin, si

semel

ſemel aut iterum dumtaxat eo uſus eſſet *Herodotus*, nec alibi exſtaret, id emendaturi fuiſſent Librarii aut Critici; verùm nimis frequens erat, quàm ut caſu factum videretur, ut ſic in antiquis exemplaribus ſcriberetur, & alia erant innumera exempla ceterorum Græcorum Scriptorum. Addam hîc unum aut alterum exemplum, ex eo Scriptore. Lib. I, 94. de Lydis agens, ait eos dixiſſe, ἐπὶ Ἄτυος τοῦ Μάνεω, βασιλῆος σιτοδείην ἰσχυρὴν ἀνὰ τὴν Λυδίην πᾶσαν γενέσθαι· καὶ τοὺς Λυδοὺς τέως μὲν διάγειν λιπαρέοντας, *ſub Atye Rege, Manis filio, gravem fuiſſe annonæ penuriam, per totam Lydiam, & Lydios tunc quidem conſtanter perſeveraſſe.* Tum ſubdit: μετὰ δὲ, ὡς οὐ παύεσθαι, ἄκεα διζῆσθαι, *poſtea verò, cùm non deſinere, remedia quæſiviſſe.* Dicendum fuiſſet ὡς οὐκ ἐπαύετο, *cùm non deſineret.* Sic paullò pòſt, ἐπεί τε οὐκ ἀνιέναι τὸ κακὸν ἀλλ' ἐπὶ μᾶλλον ἔτι βιάζεσθαι, ſed quæ etiam oportuit Imperfecto exprimi, ſuperiores Infinitivi has loquutiones ſecum velut rapuerunt. Sic & apud *Tacitum* Ann. Lib. I. c. 5. *Rumor inceſſerat. — Auguſtum Planaſiam vectum — Quod Maximum uxori Marciæ aperuiſſe.* Oporteret, pro *quod*, ex Analogia dici *hoc*. Aut aliter conſtructio fuit expedienda. Sed talia apud *Tacitum* frequentia, nec ſtylum ejus dedecent.

17. Alia eſt phraſis, apud Græcos uſitatiſſima, cujus exemplum eſt apud *Herodotum* Lib.

Lib. IV. c. 163. ubi Infinitivus est loco Imperativi: σὺ μέν τοι ἥσυχος εἶναι κατελθὼν εἰς τὴν σεωϋτοῦ, ad verbum, *tu quidem quietus esse redux in patriam.* Sic & apud *Homerum* Iliad. I. vers. 255.

— σὺ δὲ μεγαλήτορα θυμὸν
Ἴσχειν ἐν στήθεσσι.

*Tu magnanimum animum habere in pectore.*

Vide & vers. 281. Non potest subaudiri δεῖ, oportet, quod alioqui subaudiri in ea phrasi solet, quia antecessit σὺ *tu.* Ne dixeris etiam subaudiendum μέμνησο *memento*; nam apud *Hesiodum* in hoc versu, ubi hæc ipsa est loquutio, verbum hoc intelligi nequit, Oper. & Dier. vers. 616.

— ἀρότου μεμνημένος εἶναι
Ὡραίου.

*Memor esse arationis tempestivæ*, nemo enim dixerit *momento memor* esse. Vide vers. 623 & 641.

18. Poëtæ non rarò habent ejusmodi loquutiones. Sic *Euripides* in Hecuba, vers. 333.

Αἰ αἶ· τὸ δοῦλον ὡς κακὸν πεφυκέναι,
Τολμᾶν θ', ἃ μὴ χρὴ, τῇ βίᾳ νικώμενον.

*Ah, ah, quàm malum est esse servum! sustinet*

*net quod non oportet per vim victum.* Ad quem locum, ita Scholiastes:

> Ὅμοιον τῷ παρὰ Σοφοκλεῖ,
> Κρεῖσσον γὰρ ἦσθα μηκέτ᾽ ὢν, ἢ ζῶν τυφλός.

Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ ὀφείλων θεῖναι τὸ κρεῖττον ἐπὶ τοῦ ῥήματος, ἵν᾽ ᾖ κρεῖττον μὴ εἶναί σε ἢ ζῆν τυφλὸν, ὁ δὲ τίθησιν περὶ τοῦ ὀνόματος. οὕτω κἀνταῦτα, ὀφείλων τάξαι τὸ πάνυ κακὸν ἐπὶ τοῦ πεφυκέναι, ὁ δὲ τίθησιν ἐπὶ τοῦ ὀνόματος: *Simile illi Sophocleo:* Melius eras non ampliùs existens, quàm vivens cæcus; *Quemadmodum enim ubi debebat jungere* melius *cum verbo, ut esset:* melius erat non esse te, quàm vivere cæcum, *conjunxit cum nomine: ita & hîc, cùm deberet construere* malum *cum esse, construxit cum nomine.* Talia multa ex Tragicis colligi possent.

19. In exclamatione hac quis Analogiam invenerit?

> Ὤ μοι ἐγὼ, κακῶν!

> *Hei mihi ego malorum.*

Si detrahatur ἐγὼ, constat constructio; at ita frequenter occurrit apud Poëtas Græcos, & præsertim apud *Euripidem*, cujus hic est versiculus ex *Hippolyto*, 591. Scio posse suppleri Ὤ μοι, ἐγὼ (ἄθλιός εἰμι) κακῶν (ἕνεκα) sed nulla

nulla est tam anomala loquutio, quæ supplementis ejusmodi ad regulas revocari nequeat.

20. Hæc satis supérque sunt, ad ostendendam loquutionum ἀνωμαλίαν, quæ non parum negotii facessit iis, qui non sunt summopere exercitati in lectione Veterum; si quid præsertim occurrat, quod suâ naturâ obscurum sit. Nec dubito quin multa sint in Veteribus Codicibus, à Librariis ideò duntaxat emendata, quòd non satis intelligerentur, qua de re alibi videbimus.

21. Hîc possemus addere ingentem copiam Anomaliarum Linguæ Hebraïcæ, quæ licèt Analogia sua non careat; tamen referta est Anomaliis, quæ non tantùm sunt exceptiones regularum, sed quæ perpetui sunt usûs; qualis est frequentissima illa mistura numerorum, personarum, & temporum, quæ in Hebræorum sermone occurrit, præsertim in libris grandiore stylo scriptis; quales sunt qui Hagiographi dicuntur & Prophetici; quorum ne pagellam quidem legas, quin multa talia invenias. Verùm ea ipsa Anomaliarum copia, cùm ubique occurrant, ne ullum proferamus exemplum faciet.

# CAPUT XI.

## REGULA X.

*Ἀκυρολογίαν non debere cum tropicis vocibus, aut figurata oratione confundi; neque ex ea Regulas confici posse.*

1. PRÆTER ea, quæ Capite superiore notavimus; περὶ τῆς ἀκυρολογίας, alia sunt majoris momenti; quibus singulare Caput à nobis tribui oportere duximus. Primum est, viros eruditos sæpe improprium ex negligentia stylum, quasi tropicum, aut figuratum habere; ex quo errore fit ut quod per incuriam effusum est, id de industria dictum existiment, adeóque urgeant quod urgeri non debet. Ne in eumdem scopulum impingamus, necesse est à nobis tropum, figuram, & ἀκυρολογίαν, adcuratè definiri.

2. *Tropus* definitur à *Quintiliano*: *Verbi vel sermonis à propria significatione in aliam, cum virtute, mutatio.* Voculæ *cum virtute* idem significant ac, σὺν ἐμφάσει; unde colligere est eam vocem tropicam esse habendam, quam selegit Scriptor, quòd haberet vim majorem, quàm propria. Qui voluptatibus corporeis sunt dediti vocantur tropicè *Porci*, quâ voce id vitium pleniùs describitur, quàm si eo infecti vo-

* *Lib. VIII. c. 6. Instit. Orator.*

*voluptatum corporearum nimiùm amantes* dicerentur. Hinc etiam, *Epicuri de grege porcus*, est ἐμφατικώτερον, quàm si dicamus *Epicuri, in voluptate corporea felicitatem collocantis, discipulum.*

* 3 Ἀκυρολογία, quæ & Κατάχρησις vocatur, dicitur esse à Rhetoribus, *quoties duriùs vocis alicujus significationem deflectimus ad aliam longè à propria recedentem.* Ut autem *durior* sit deflexio, debet esse solito usui contraria; alioqui si usus vocem in alienam significationem à primigenia detorsit, id non ampliùs durissima emollire possit constans & perpetuus usus. Itaque non satis adcurati sunt Rhetores, qui exempla καταχρήσεως ex usitatissimis translationibus adferunt. Hisce rationibus permoti ἀκυρολογίαν definimus, prout est tropis licitis & usitatis opposita, *mutationem vocis, aut sermonis, à propria significatione in aliam, sine virtute.* Ex qua definitione, negamus ἄκυρον esse tropum; quandoquidem tropus, quo quidem per Rhetoras uti liceat, nullus est contra usum, aut sine ἐμφάσει; hujusmodi verò abusio vocum hoc uno proprium sermonem superat, quòd sit obscurior; cùm enim ex solo usu de significatione vocum judicemus, potestates quæ ex usu colligi nequeunt, esse obscuras necesse est. Exempli causâ, si quis velit dicere sibi esse *suem domesticum* mactatum & sale condîtum, & pro eo adfirmet se habere *aprum* salsum; obscura & im-



* *Vid. Vossii Inst. Orator. Lib. IV. cap. 12. §. 2.*

impropria erit oratio, at non tropica.

4. *Schema*, seu *figura* Rhetoribus est: *Orationis forma, quâ ea alio quopiam modo, quàm propriæ significationis in alienam commutatione, à simplici ac communi usu immutatur in elegantiorem.* Figurata est oratio hæc *Theophrasti*: οὐ φιλοῦντα δεῖ κρίνειν, ἀλλὰ κρινόντα φιλεῖν, *non est tum demum judicandum, cùm amaveris; sed postquàm judicaveris, amandum.*

5. Est etiam Ἄκυρον quoddam figuræ oppositum, *quo ita commutatur oratio, ut simplice sit minùs elegans & obscurior*, simplex hæc esset oratio: δεῖ πρότερον κρίνειν, ἔπειτα φιλεῖν, οὐ κρίσιν τῇ φιλίᾳ ἕπεσθαι. *Oportet priùs judicare, dein amare; non judicium ferre, post amicitiam contractam.* Ἄκυρος verò hæc esset: δεῖ οὐ φιλοῦντα κρίνειν, ἀλλὰ ἀγαπᾷν κρινόντα. Hoc enim situ vocabulorum, à simplici abhorrente, & mutatione τοῦ φιλεῖν in ἀγαπᾷν, fit eorum sententia tantùm obscurior, non elegantior.

6. Si quem autem contingeret adeò esse verborum suorum indigentem, ut simul voces usurparet καταχρηστικῶς, seu contra usum, & orationis ordinem perturbaret, is censeri deberet ἀκυρολογίας summum apicem consequutus. In hoc vitium, ex nimio grandiloquentiæ studio, delapsi sunt non rarò Poëtæ Dithyrambici, quos tamen summoperè admirata

mirata est Græcia. Exemplum esse potest initium primæ Odæ *Pindaricæ*, in *Olympionicas*:

Ἄριστον μὲν ὕδωρ, ὁ δὲ
χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ
ἅτε διαπρέπει νυ-
κτὶ, μεγάνορος ἔξοχα πλούτου.
Εἰ δ' ἄεθλα γαρύεν
ἔλδεαι φίλον ἦτορ,
μηκέτ' ἀλίου σκόπει
ἄλλο θαλπνότερον
ἐν ἁμέρᾳ φαεινὸν ἄστρον
ἐρήμας δι' αἰθέρος.
μηδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα
φέρτερον αὐδάσομεν, καὶ τὰ ἑξῆς.

*Optima quidem est aqua,*
*Aurum verò, ardentis ignis*
*Instar, excellit noctu,*
*Eximiè inter superbificas divitias.*
*Si verò certamina narrare*
*Gestis, ô carum cor,*
*Ne ampliùs sole contempleris*
*Aliud foventius*, aut *calidius*
*Interdiu lucidum astrum,*
*Desertum per ætherem.*
*Neque Olympiæ certamine*
*Præstantius dicemus* &c.

7. Primùm, verbum διαπρέπει, de igne noctu fulgente, non potest dici, nisi per abusionem;

nem; nam ea vox significat tantùm *excellere*; sed *Pindarus* ea hîc usus est, quòd conveniat divitiis & auro, ac possit propriè dici χρυσὸς ἔξοχα πλούτου διαπρέπειν, *aurum eximiè inter divitias excellere*. Ἄστρον quidem est etiam ἀντὶ τοῦ ἀστέρος per abusionem dictum; sed quia frequenter hoc fit, novum videri nequit. At vox θαλπνότερον est alieno loco, nam quæ stellæ die apparent præter Solem, Luna & Lucifer, nullo modo θάλπουσι *fovent* aut *calefaciunt*; quod sine dubio *Pindaro* ignotum non fuit.

8. Præterea ordo vocabulorum est adeò conturbatus, & oratio adeò hiulca, ut sine paraphrasi à tironibus intelligi nequeat Poëta. Nemo, nisi exercitatus, sentiet hic esse comparationem, quam paraphrasi suâ rectè expressit *Benedictus*. Scio eos qui omnia mirantur, quæ admirata est Antiquitas, repositur os stylum hunc esse Dithyrambicum, qui talia ferat; quod ego quidem ultrò confiteor; sed contendo esse hæc ἀκυρολογίας, quamvis hisce Poëtis licitas, quas quo jure permiserint, aut admirati sint Græci nunc non inquiro. Nolim etiam hæc ita intelligi, quasi negarem subinde egregios sensus sub illis verbis latere, aut veræ laudi *Pindari* quidquam detractum vellem.

9. Secundum, quod hoc in Capite observatu dignum existimavi; est ex ejusmodi stylo, certas Regulas conflari non posse; quibus significatio vocabulorum perspicuè definiatur, aut orationis ordo certus statuatur. Hu-

Hujus rei ratio est, quia nemo in ἄκυρα incidit arte, sed negligentiâ, quæ varia est, nec quidquam constans habet; aut furore quodam poëtico, qui negligentiæ similis est; ac proinde hæc non possunt firma certarum Regularum fundamenta præbere. Ex eo quòd *Pindarus* hic voce διαπρέπειν utatur, de igne verba faciens, malè collegeris eâ significari *fulgere*, quod nulla alia significatio igni nocte accenso, de quo loquitur Poëta, adcommodari queat; nam non ita pensitabat voces *Pindarus*. Perperam etiam collegeris Lunam & Luciferum esse stellas quæ θάλπειν dici queant, quòd idem dixerit nullum esse astrum θαλπνότερον Sole, inter ea quæ interdiu cernuntur; neque enim Poëta cogitavit esse quidem tres stellas θαλπνὰς, sed nullam earum Sole θαλπνοτέραν. Spiritu poëtico plenus vaticinatus est, non ad placidæ ratiocinationis normam, sed pro æstu furoris quo rapiebatur. *Præcipitabat*, ut verbis utar *Petronii*, *liberum spiritum; ut potiùs furentis animi vaticinatio adpareret, quàm religiosa orationis sub testibus fides*; quod fieri ille volebat à Scriptore Belli Civilis.

10. Hisce positis, si quem norimus Scriptorem, qui in singulis verbis sæpè sit ἀκυρολόγος, & in structura orationis Regularum negligens; eum oportebit fateri difficilem esse intellectu, nec ad certos quosdam Grammaticos, aut Criticos Canonas nimiùm exigendum. Qui studiosè Novi Testamenti libros legerunt, & præsertim Pauli Scripta, fa-

cile animadverterunt, ea ſcatere ἀκυρολογίαις; ſi umquam hac de re ſeriò cogitarunt. Neque enim moror eos, qui non tam dicunt quod norunt; quàm quod, ex præconceptis eorum judiciis, eſſe deberet, ideóque omnia ad ſuas detorquent opiniones. Eò confidentiùs hac de re loquor, quòd poſſim doctiſſimos quoſque Patrum Græcorum, de Idiotico Apoſtolorum ſtylo loquentes, ſi velim, in medium adducere. Unum hîc, omnium vice, audiamus *Euſebium*, Hiſt. Eccleſ. Lib. III. c. 24. ubi ita de Apoſtolis: τὸν βίον ἄκρως κεκαθαρμένοι, καὶ ἀρετῇ πάσῃ τὰς ψυχὰς κεκοσμημένοι, τὴν δὲ γλῶτταν ΙΔΙΩΤΕΥΟΝΤΕΣ, τῇ γε μὴν πρὸς τοῦ σωτῆρος αὐτοῖς δεδωρημένῃ θείᾳ καὶ παραδοξοποιῷ δυνάμει θαρσοῦντες, τὸ μὲν ἐν περινοίᾳ καὶ τέχνῃ λόγων τὰ τοῦ Διδασκάλου μαθήματα πρεσβεύειν οὔτε ᾔδεσαν, οὔτε ἐνεχείρουν: interprete *H. Valeſio*: *cùm eſſent vitâ quidem ac moribus caſtigatiſſimi, & omnibus virtutibus ornati, ſermone autem ipſo rudes atque inculti; freti divina & mirifica virtute, ipſis à Servatore conceſſa, artificioſo verborum ornatu magiſtri ſui præcepta exponere neque noverant, neque item conabantur.* De verbis autem hîc agimus, non de rebus, quod, ne quis calumniandi anſam adripiat, monemus.

11. Hinc colligere eſt, non ex Rhetoribus eſſe explananda ejuſmodi Scripta; ſi quæ enim occurrunt fortè figuræ, aut ſi qui ſunt tropi,

ex calamo Scriptorum Sacrorum, de verborum delectu nequaquam cogitantium, sponte suâ fluxerunt. Toties in Artem Rhetoricam peccant, ut satis adpareat, non ex ficta quadam modestia, ut nonnulli volunt, eos se ἰδιώτας λόγῳ dixisse, sed ex rei conscientia. Quin & facile esset ostendere hoc contigisse, singulari providentiâ divinâ, ne viderentur inventores esse doctrinæ quam nunciabant. Cavendum etiam est ne quia alicubi, ut sensus constet, voci cuipiam tribuenda est significatio quædam, putemus inde Canonem condici posse, *eâ voce apud Paulum, exempli causâ, hoc solere significari.* Sic 1 Cor. XII, 12. hæc verba ἔτω ϗ ὁ Χριςὸς, ut constet comparationis ratio, debent ita παραφραςικῶς explicari: *ita quoque se habet Ecclesia Christiana.* Attamen inde non poterit colligi, in stylo Pauli, solere interdum Χριςὸς significare *Ecclesiam*; nec Paulus rogatus an ea vox id significaret, dixisset se eam potestatem illi voci subjicere solitum esse. Est, nempe, ἄκυρον, quod eo loco vitare noluit, uti nec innumera alia; non verò vox certo animi judicio delecta.

12. Hujusmodi sermonem ut rectè ubique adsequamur, oportet nobis aliunde res, de quibus loquuntur Scriptores, esse notas, nostoque scire quantùm Scriptorum illorum cognitio patuerit; præterquàm quòd etiam nobis notam esse necesse est consuetudinem ejusmodi sermonis. Hæc autem subsidia cùm nobis magna ex parte desint, non est sperandum sin-

gula quæque, apud eos, clarè posse intelligi. Generalis dumtaxat, & obscurior notio ut plurimum suppetit; in qua adquiescamus oportet, quando ulteriùs progredi non licet. Cùm verò singulæ voces, aut loquutiones non sint delectæ datâ operâ, nec aliis certa de causa prælatæ; non sunt nimiùm urgendæ, neque subtilioribus consectariis vexandæ. Quod si fieret, inanes multæ ex Scholastica Theologia eliminarentur opiniones, atque exitialibus controversiis finis imponeretur.

# CAPUT XII.

## REGULA XI.

*Multa esse propter constructionem ambigua.*

1. NON uno loco, egimus de ambiguitatibus ex varia & incerta significatione vocum nascentibus; sed aliæ supersunt non minoris momenti, ex structura orationis manantes. Si votis emendari præterita possent, & optaremus constantiores homines fuisse, & uni constructioni, aut unum, aut quàm paucissimos sensus adtribuisse. Sed quoniam hîc vota non modò in præterita, sed ne in futura quidem, vim ullam habent; nihil superest, nisi ut de ea ambiguitate Antiquitatis Studiosos moneamus. Ceterùm sicuti in sermone hominis Regulas non adtendentis, mistæ loquutiones occurrunt, quales Capite X. vidimus;

mus: ita & ex simili incuria, nata est structuræ ambiguitas

2. Possemus ex variis Linguis multa exempla congerere, & præsertim ex Latina, ambiguæ constructionis. Sed unicum proferemus, quod ad plerasque Linguas pertinet, & latissimè patet. Id petitum est ex conjunctione duorum Substantivorum, quorum alterum est in Genitivo, quâ constructione plerasque *Relationes* significamus; quarum aliquot partim aliis observatas, partim intactas recensebimus.

3. Genitivo ergo exprimitur *Relatio Totius ad Partem*; ut in hisce loquutionibus, *Caput Ecclesiæ*, *Fundamenta* aut *Columnæ Ecclesiæ.* In prima loquutione, Ecclesia quasi corpus humanum consideratur, cujus membrum est caput, licèt præcipuum. In duabus reliquis, Ecclesia ædificio confertur, cujus partes sunt Columnæ & Fundamenta.

4. *Partis ad Totum*, ut *Corpus Christi*, cùm de Ecclesia dicitur, nam Christus est pars, nempe, caput; quod cum reliquis membris conficit totum illud Corpus, quod Ecclesia vocatur. Observandum tamen in ea phrasi interdum *Corpus* non pro integra Ecclesia, sed pro ejus, ut ita dicam, trunco, prout distinguitur à Christo capite, ἀντιδιῃρημένως sumi: quo loco Genitivus designat *Relationem* partis ad partem. Ita sumitur ad Coloss. I, 24. ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ *pro corpore ejus*, ubi corpus vocantur Christiani, excluso Christo.

5. *Partis ad Partem*, ut *membrum Christi*,

 nam

nam Chriſtus eſt pars corporis, cujus ſunt membra Chriſtiani. Ita Paulus prioris ad Corinth. VI, 15. *An neſcitis*, inquit, *corpora veſtra eſſe membra Chriſti*? Novi equidem eruditos viros hîc voce *Chriſti* intelligere Eccleſiam, ſed ea interpretatio durior eſt.

6. *Subjecti ad accidens*, vel *adtributum*; ut 1 Cor. I, 21. μωρία τοῦ κηρύγματος. *ſtultitia prædicationis*, eſt ſtulta prædicatio, ſeu quæ hominibus ſtulta videtur. Gal. IV, 4. πλήρωμα τοῦ χρόνου, *complementum temporis*, eſt tempus impletum. Epheſ. IV, 29. οἰκοδομὴ χρείας, *ædificatio uſûs*, eſt *uſus ædificans*.

7. Viciſſim, *Accidentis ad ſubjectum*. Proverb. XXIX, 8. *viri deriſionis* ſunt homines deriſores. Eſai. LII, 1. *urbs ſanctitatis* eſt urbs ſancta. Judæ commate 18. ἐπιθυμίαι τῶν ἀσεβειῶν ſunt *cupiditates impiæ*. Latini ſic paſſim dicunt *virum bonæ indolis*, &c.

8. *Cauſæ efficientis ad effectum*, ut *Æneis Virgilii*, *Orationes Ciceronis*, &c. Eſd. I, 7. *Facultas Cyri Regis Perſarum*, eſt facultas à Cyro, Perſarum Rege, conceſſa. Eſai. LIV, 13. לִמּוּדֵי אֱלֹהִים *limmoude Elohim*, διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ, quæ loquutio etiam occurrit Joan. VI, 45. dicuntur edocti à Deo. Matth. XXV, 34. εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς ſunt *benedicti à patre*.

9. *Effectûs ad Cauſam*, ut *Creator mundi*. Luc. I, 69. Κέρας σωτηρίας eſt cornu, ſeu potentia ſalutem adferens. Rom. V, verſ. 18. δικαίωσις ζωῆς eſt juſtitia quæ vitam parit. In eadem Epiſtola, Cap. XV, 5. *Deus conſolationis*

tionis & patientiæ, Deus qui utramque creat. Anacharsis oleum *μανίας φάρμακον* vocabat, quòd eo uncti Athletæ insanorum instar cum amicis pugnarent, auctore *Diogene Laërtio* Lib. I. §. 104. Nisi nota esset occasio, quâ ea voce usus est Scytharum sapientissimus, nemo non crederet *insaniæ remedium* vertendum, non *pharmacum, quo ad insaniam adigerentur*. Sic, apud *Lucianum* ἐν μακροβίοις, dicitur panis hordeaceus haberi ὀξυδερκίας φάρμακον, apud Chaldæos, *medicamentum quo perspicaciores fiunt*, non quo dematur perspicacia. At contrario sensu *Sotioni*, apud *Stobæum* Serm. CXIII. παραμυθία, *adloquium*, dicitur φάρμακον ἀνίας μέγιστον, *maximum tristitiæ remedium*.

10. *Causæ finalis ad effectum*; ut *oves mactationis*, πρόβατα σφαγῆς, Psal. XLIV, 23. Rom. VIII, 36. sunt oves ad mactandum destinatæ. Ita & Matth. II, 8. ἄστρον αὐτοῦ, ubi sermo est de Christo Judæorum Rege, est stella eo fine in cœlo accensa, ut significaret eum esse natum. *Virgilius* similiter dixit, Ecl. IX, 47.

*Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum;*

hoc est, stella in eum finem lucens, ut honori Cæsaris consuleretur.

11. *Objecti ad rem quæ in id fertur*; ut Matth. X, 1. ἐξουσία τῶν πνευμάτων *potestas spirituum*, id est, in spiritus agendi. Luc. VI,

12.

12. occurrunt hæc verba: *& pernoctavit Jesus* ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ, *in oratione Dei*; hoc est, in precibus ad Deum fusis. Act. IV, 9. εὐεργεσία ἀνθρώπου ἀσθενοῦς est *beneficium in hominem infirmum* collatum Marci XI, 22. *Fides Dei* est fides in Deum, Act. III, 16. *Fides nominis Jesu* est fides in Jesum. Rom. III, 22. *Fides Jesu Christi* eadem dicitur animi adfectio, ut & *Fides filii Dei* Gal. II, 20. apud *Josephum* Lib. Ant. Jud. XVI. c. 12. διαβολαὶ νεανίσκου, sunt *calumniæ contra adolescentem*, quod *Gelenium* fugit. Potest huic Genitivi significationi addi ea, quâ designatur relatio objecti ad actiones mentis, ut *meditatio mortis, cogitatio belli*, &c. Plura ejusmodi exempla exstant apud *J. F. Gronovium* ad *Livii* Lib. XXIV. c. 26. Sic *virtus ulmorum* apud *Plautum*, Asinariæ Act. III. S. 2. est pro constantia in tolerandis ulmeis virgis.

12. *Rei, quæ objectum spectat, ad objectum*; ut Rom. XV, 13. Θεὸς ἐλπίδος, *Deus spei* dicitur, in quo spes collocata est. Ad superiorem & ad hanc significationem Genitivi pertinet animadversio *A. Gellii* Lib. IX. c. 12. Metus *æquè & injuria, atque alia quædam id genus, utroque versùm dici possunt. Nam metus hostium rectè dicitur & cùm timent hostes, & cùm timentur. Itaque Sallustius, Historiâ primâ*, metum Pompeji *dixit, non quod Pompejus metueret, quod est usitatius, sed quòd metueretur. Verba hæc Sallustii sunt*: Id bellum excitabat metus Pompeji victoris Hiem-

Hiemsalem in regnum restituentis; *Item alio in loco:* postquàm remoto metu Punico, simultates exercere vacuum fuit. *Injurias itidem dicimus tam illorum qui patiuntur, quàm qui faciunt, quarum dictionum exempla sunt facilia inventu. Illud etiam dictum à Virgilio eandem habet formam communicatæ ultro & citrò significationis:*

Et vulnere, *inquit*, tardus Ulyxi *Cùm diceret vulnus non quod accepisset Ulyxes, sed quod dedisset.*

13. *Materiæ ad rem quæ eâ constat*; ut vas auri. Ita sumuntur *tunicæ pellis* Gen. III, 21. *Arca lignorum Gopher* Gen. VI, 14. Nummus argenti, *Plauti* Pseudolo Act. I. Sc. 3. *Crater argenti*, apud Persium Sat. II. & similia passim.

14 *Possessoris ad rem possessam*; ut *pecus Melibœi*, & innumera alia. 2. Sam. XII, 8. *Dedi tibi domum Domini tui, & uxores Domini tui*, hoc est, quas possederat Dominus tuus, Huc etiam referri potest ambiguitas, quæ occurrit in titulo *Ethicorum Nicomacheorum Aristotelis*; cùm enim Ἠθικὰ Νικομάχεια significare possint *Ethica à Nicomacho* scripta, æquè ac *ad Nicomachum*, plurimi ea Nicomacho Aristotelis filio tribuerunt, inter quos *Cicero* Lib. V. *de Finibus*, c. 5. *Teneamus Aristotelem & ejus filium Nicomachum, cujus adcuratè scripti de moribus libri dicuntur illi quidem esse Aristotelis, sed non video cur non potuerit patri similis esse filius.* Est & aliud opus Aristotelis inscriptum Τέχνη Θεοδέκτου, quod similem peperit errorem. *Quintilianus* Lib. II. Cap.

Cap. 15. *Non dissentit Theodectes. sive ipsius id opus sit, quod de Rhetorica nomine ejus inscribitur; sive, ut creditum est, Aristotelis.* Valerius Max. Lib. VIII c. 14, 3. *Aristoteles Theodecti discipulo Oratoriæ artis libros, quos ederet, donaverat; molestéque postea ferens titulum eorum sic alii cessisse; proprio volumine, quibusdam rebus insistens planiùs sibi de his in Theodectis libris dictum esse adjecit.*

15. *Contenti ad continens*; ut ἀλάβαστρον μύρου, *vas unguenti*, Matth. XXVI, 7. *aula auri*, apud *Plautum* Aulul. Act. IV. S. 10.

16. *Individui ad speciem*; ut *fluvius Rhodani*, *oppidum Lugduni*; ad quam paralin etiam referendum *monstrum hominis*, hoc est, homo inter monstra recensendus.

17. *Jussoris ad rem jussam*; ut *opera Dei*, Joan. VI, 28. licèt *Grotius* interpretetur opera grata Deo. Ita Rom. I, 17. δικαιοσύνη Θεοῦ est *justitia à Deo præcepta*, non verò quæ à Deo efficitur, & ut Dei opus Deo placet, uti habet idem vir summus. Paulus ait vers. 16. se non *erubescere Evangelium*, *cùm sit virtus Dei in salutem omni credenti, Judæo primùm, dein Græco*, & postea subdit: *Justitia enim Dei in eo revelatur*; hoc est, justa præcepta Dei, justæ leges à Deo latæ: *ex fide in fidem*; id est, quâ cognitâ, Judæi ex fide quam habebant Prophetis, atque Ethnici majoribus suis, transferuntur ad fidem habendam Christo. Ita etiam sumitur Rom. III, 22, 23. & Jacob. I, 20. Atque inde, per translationem, oble-

obsequium justæ Legi divinæ præstitum significat, 2 Cor. V, 21. & 2. Petr. I, 1. Si quis miretur ita nos hæc interpretari, meminerit frequentissimæ loquutionis, *præcepta Dei*; quâ aliud nihil significatur, nisi *præcepta à Deo hominibus tradita.*

18. *Similitudinis rei alicujus cum alia*; ut Esa. I, 10. *Ductores Sodomæ*, sunt proceres Sodomitis similes, & *populus Gomorræ*, est plebs similis Gomorrensi, Jerem. XXII, 19. *sepultura asini*, est ei similis quâ sepeliuntur asini. *Signum Jonæ Prophetæ* est ei simile quod Jonæ contigerat, Luc. XI, 29. & alibi.

19. *Adfinitatis* aut *Consanguinitatis*; ut Matth. I, 5. ἡ τοῦ Οὐρίου *uxor Uriæ*, & apud *Virgilium*, *Hectoris Andromache*. Plerumque, apud Græcos, in Genitivo ponitur parentum nomen, ut Πλάτων Ἀρίστωνος *Plato Aristonis filius*. Quamquam in eo non sunt constantes, etenim Ἀπολλόδωρος Ἀσκληπιάδου non modò *filius Asclepiadæ* explicari, sed etiam *pater*, *discipulus*, *amicus* verti potest; qua de causa, inter eruditos non satis constat quæ conjunctio *Apollodoro* cum *Asclepiade* intercesserit; qua de re videndus vir doctus *Th. Gale*, in Dissertatione *Apollodori* Bibliothecæ præfixa. Vide de hac tota re *Joan. Ger. Vossium*, Artis Grammat. Lib. VII. c. 3. ubi & alia exempla.

20. Genitivus rei adfinis *intendit*, apud Hebræos, *significationem*, ut Ezech. XXXIX, 4. *volucres avium*, sunt omnis generis aves.

2. Pet.

2. Pet. II. 17. & Jud. verſ. 13. ζόφ☉ τ͂ σκότȣς *caligo tenebrarum* ſignificat denſiſſimas tenebras. Vide & Epheſ. VI, 10. & ſummi viri *Hug. Grotii* ad eum locum adnotata. Apud eosdem Hebræos, ſæpe idem ſubſtantivum repetitur, ut *vanitas vanitatum*, *canticum canticorum*, *ſanctitas ſanctitatum*; quibus ſummus gradus vanitatis, excellentia ſumma cantici & ſanctitatis ſignificatur. Apud eosdem, *Deorum Deus* eſt ſummus Deorum, ſeu eorum omnium, qui Dii vocantur; quem Platonici ἀληθείᾳ Θεὸν vocant, quòd ſit excellentiore modo Deus quàm alii, ut vidimus Cap. III.

21. Obſervare eſt etiam, hoc in loco, per hypallagen transponi ſubſtantiva, adeò ut id in genitivo ſit quod in nominativo eſſe debuit. Ita Ezech. XXI, 30, 34. *Iniquitas termini* occurrit, ἀντὶ τȣ͂ *terminus iniquitatis*, hoc eſt, dies, quâ iniquitati præſtitutâ, impios Deus ulturus erat. Rom. IX, 21. νόμ☉ δικαιοσύνης eſt pro *juſtitia legis*, ut patet ex oppoſitione antecedentis verſûs, ubi dicuntur Gentes, *quæ non ſectabantur juſtitiam, eam conſequutæ*, cum Judæi *qui ſectabantur juſtitiam legis, eam adſequuti non ſint*. Apoc. XXI. 24. ἔθνη ἐκ τ͂ σωζομένων, ſunt σωζόμενοι τ͂ ἐθνῶν *ſervati ex Gentibus*.

22. Interdum & adjectiva loco ſubſtantivorum genitivum regunt, ut Prov. XIV, 1. *Sapientes mulierum*, pro *ſapientibus mulieribus*, & apud Poëtas Græcos, δῖα Θεάων *divina Dearum*, pro eximia Dea. Ejusmodi plurima ſunt, apud

apud Græcos, Hebræos, & Latinos.

23. Animadvertendum præterea est pronomina possessiva, loco horum genitivorum, passim poni. Ita Gen. XVI, 5. Sara loquitur de injuria, quâ ab *Hagara* adfecta fuerat: חמסי עליך hhamasi halecha, *injuria mea super te*, hoc est, injuria, quæ mihi fit, ad te etiam pertinet. Quam constructionem cùm ad animum non revocarent οἱ LXX. Vulgatus & Chaldæi Intt. sensum loci non adsequuti sunt, qui tamen facillimus est. Itaque quæcumque dicta sunt de substantivis in genitivo casu, intelligi debent & de Pronominibus Possessivis, quæ proinde memoratas relationes significant.

24. Hinc quantæ nascantur ambiguitates, ubi res ejusmodi phrasi expressa aliunde nota non est, facile est intellectu; præsertim accedente æstu controversiarum, quo omnia obscurantur. Ita quæsitum, inter Theologos, quid significent Coloss. I, 24. τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ, & alii quidem contenderunt, *ea supplementa perpessionum Christi* esse satisfactiones nescio quas Sanctorum: alii verò calamitates piorum, quæ Christo, qui in iis quasi in membris suis patitur, tribuantur. Cùm controversiâ de humanis satisfactionibus natâ, hic locus vexaretur, neutri videntur sensum ejus adsequuti. Primùm ergo θλίψεις Χριστοῦ sunt *adflictiones*, ad quas Christus Paulum Actor. IX, 16. parare se voluit nominis sui causâ ferendas. Itaque hic Genitivus designat *causam finalem*. Secundò ὑστερήματα sunt

quæ Paulo, præter ea quæ jam passus fuerat, supererant ferenda ad mortem usque; hoc est, quæ tulit, ex quo primùm in vincula conjectus Romam abductus est. Deinde ἀνταναπληρῶ, quo verbo hic utitur Paulus, significat *vicissim* nunc Christi causâ *patior*: quemadmodum similia olim pati coëgeram (est ea vis præpositionis ἀντὶ) alios, quos malè habebam.

25. Alia haud absimilis exstitit controversia inter Eruditos, de sensu phraseos *justitia Dei*, quæ occurrit Rom. I, 17. Alii volunt *justitiam Christi*, qui cum Patre *Deus est*, quæ nobis quasi nostra imputetur, intelligi; ut opponatur justitiæ hominum, quæ sita sit in observatione Legis per homines præstita. Alii justitiam *quæ à Deo efficitur*, & ut Dei opus Deo placet. Alii benignam illam Oeconomiam, quâ Deus acceptos habet ac remuneratur, quicumque fidem ac præcepta Christi amplectuntur. Alii justificationem, quæ à Deo proficiscitur, per fidem in Christum. Alii justitiam in præstandis promissis Dei fidem. Alii justitiam in puniendo sitam; & quid non? Quæ interpretationes ita pleræque à suis auctoribus defenduntur, ut fermè æquè verisimiles sint, nec quam, ceteris missis, amplecti te oporteat satis liqueat. Atque hoc oritur ex ambiguitate constructionis.

# CAPUT XIII.

## REGULA XII.

*Ut probè intelligatur Scriptor quivis, Consuetudines, & Opiniones popularium ejus esse tenendas.*

1. ANTEA sæpiùs observavimus, ubi verba Scriptoris cujuspiam sunt ambigua, nisi aliunde nota sit ejus sententia, vix ea posse intelligi; si agatur res, quæ non fuerit semper omnibus æquè perspecta. Nunc rem, quia majoris est momenti, pluribus persequemur.

2. Scriptores quidem, qui suæ ætatis, suæque Gentis historiam scribunt, raro ejus exponunt Opiniones & Consuetudines; sed ad eas passim non modò clarè, sed etiam obscurè adludunt, & loquutionibus utuntur inde natis. Res adeò nota est, ut neque argumentis, neque exemplis indigeat; cùm, vel aperto quovis Veteris Scriptoris Interprete, affatim sese sint præbitura. Monendum tamen duximus, ne omisisse videremur; & eadem de causa, unicum proferemus exemplum, quandoquidem alia jam P. I. C. I. §. 3. adtulimus.

3. Notum est Paulum * sæpe ad Græcorum ludos adludere; nulli tamen Interpreti, quem



* *Vid.* 1 *Cor.* IX, 24. *Gal.* V, 7. *Coloss.* II, 18.

quem norim, observatum est Apostolum Rom. IX, 16. eò respicere, ubi dicit: *Non est volentis, neque currentis, sed Dei miserentis.* Nempe, in ludis, ubi cursu certabatur, præmium non erat *volentis*, sed celeriùs aliis *currentis*; at sunt quædam, quæ neque sunt *volentis*, neque *currentis*, hoc est, nitentis, quia ab industria humana non pendent; quod videtur παροιμιωδῶς dictum de iis omnibus, quæ ne conatu quidem adsequi datur. Hoc comprobatur versiculo incerti Poëtæ, qui in * Grotianis Excerptis exstat:

Ἀνὴρ ἄβουλος εἰς κενὸν μοχθεῖ τρέχων.

*Vir inconsultus frustra laborat currens.*

Fertur & dictum παροιμιῶδες, de iis qui conantur aliquid obtinere, sed non iis artibus quibus par est: Καλῶς μὲν τρέχουσιν, ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ: *bene currunt, sed extra viam.* Vult ergo Paulus, Judæos, licèt maximè vellent esse populus Dei, & tales soli haberi niterentur; non adsequuturos quod cupiditate, aut conatu quærebant; quia res pendet ex arbitratu Dei, qui solus in populi sui jura, quoscumque vult, adlegere potest.

4. Ex eadem origine orta est phrasis, apud optimos Scriptores non infrequens, τρέχειν κίνδυνον περὶ ἑαυτοῦ, περὶ ψυχῆς, & pleniùs τρέχειν κίνδυνον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς, *currere periculum pro animâ*; de qua tamen manifesta enim est ad ludos adlusio, de qua

* Pag. 927.

tamen si quis dubitaret, posset pertinaciâ suâ depelli; exemplo prolato ex *Dionysio Halicarnasseo*, qui dixit ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγῶνα τρέχειν, *certamen currere de anima*. Phraseos hujusce exempla congessere *Desiderius Erasmus* in Proverbiis, ad vocem *Discrimen*, * *Gulielmus Budæus* in Comment. Græcæ Linguæ, & *Æmilius Portus* in Lexico Ionico, ex quibus peti poterunt.

5. Quod dixi modò §. 2. de Consuetudinibus, id de Opinionibus quoque dicendum; ad quas & clarè & subobscurè passim adluditur, & ex quibus etiam variæ loquendi formulæ desumtæ sunt, ut omnibus notum est. Nec opus est ea de re quidquam adferri, præter ea quæ diximus P. I. C. I. §. 3.

6. Verùm hîc aliud observandum, quod ita tritum non est; nec tamen exigui est, in hoc negotio, momenti. Nempe, quivis Scriptores solent opiniones eorum, de quibus loquuntur, & res gestas exprimere, verbis & phrasibus Scriptorum ipsorum ævo usitatis & apud Gentem, cujus Linguâ utuntur, receptis; nullâ sæpe habitâ ratione sermonis eorum, de quibus scribunt. Nisi hoc ad animum revocaremus, phrases variarum Gentium, & diversorum sæculorum confunderemus; dein etiam facilè opinionem Scriptorum iis tribueremus, quorum scripserunt historiam, & qui eadem fortè non senserunt.

7. Môses in Libro Geneseos, ubique utitur nomine Dei Hebræorum *Jehovah*, vel potiùs *Jahwoh*; seu ipse aliquid narret, seu inducat



* Pag. 968. Ed. R. Stephani

Deum loquentem; licèt Deus id nominis non gesserit, ante Mosis tempora, ut liquet ex Exod. III, 15. ubi vide quæ notavimus. Imò etiam, quando de Ethnicis loquitur, eodem modo rem exprimit, ac si sermo de Hebræis esset. Ita XXXIX, 3. *dè Potiphare Ægyptio: Et Dominus ejus vidit Jahwoh esse cum illo* (nempe, Josepho) *& omnia quæ gereret ab eo secundari.* Unde non sequitur à Potiphare agnitum Josephi Deum, sed tantùm Scriptorem Hebræum de homine Ethnico, Hebraici loquendi formulâ, verba fecisse.

8. Similiter I Samuel. XXIX, 6. *Achis Philisthæorum* Rex inducitur jurans per *Jahwoh,* more Hebræo. Qua de re hæc, quæ huc transferantur digna, notavit * *Lud. Cappellus:*
„ Videtur potius jurasse per nomen Dei ali-
„ cujus Philisthæorum, quæ jurandi ratio &
„ formula, cùm tam sancta Philistæis esset,
„ quam erat Judæis ista, *Vivit Jehovah*; in-
„ ducitur propterea, in historica narratione,
„ quasi usus esset istâ formulâ. Sic si quis vel-
„ let stylo Terentiano, aut Plautino, hoc est,
„ merè Latino, Comœdiam scribere, cujus
„ argumentum esset Historia aliqua sacra A-
„ brahami, Isaaci, Jacobi, aut aliorum Vet.
„ Testamenti Patriarcharum, si viros illos
„ induceret jurantes *Mecastor, Ædepol, &c.* non
„ hoc vellet significare viros illos sanctos,
„ aut usos esse vocibus illis, aut per Deos il-
„ los profanos Ethnicorum jurasse; sed hoc
„ dumtaxat vellet, usos eos fuisse jurejuran-
do

* *Not. Crit. in Exod. VI. 2.*

„ do communi inter Judæos tunc temporis, „ qualia fuerunt ista inter Latinos."

9. *Tacitus* Hist. IV. c. 81. narrat duos ægros monitu *Serapidis Dei* Vespasianum adiisse, cùm Alexandriæ moraretur, ut ab eo curarentur; quod quomodo factum fuerit ubi narravit, ait se originem Dei Scriptoribus Romanis nondum celebratam ostensurum. Inde narrat quomodo *Ptolemæus*, *Lagi F.* statuam illius Dei ex agro Sinopensi, ad Pontum Euxinum, advehi in Ægyptum curaverit, templúmque ei exstruxerit, loco ubi fuerat *Serapidis & Isidis* Sacellum. Igitur quod initio hunc Deum *Serapidem* vocavit, id fecit more ejus temporis Ægyptiorum, qui antiqui apud se Numinis nomen imposuerant ignoto antea in Ægypto Deo; & qui, diu postquàm Serapis apud eos colebatur, eò advectus fuerat. Si more Græco loquutus esset, ei Numinis Græci nomen imposuisset; nec deerant qui ita loquerentur: *Deum*, inquit, * *ipsum multi Æsculapium, quòd medeatur corporibus ægris; plerique Jovem, ut rerum omnium potentem; plurimi Ditem Patrem, insignibus quæ in eo manifesta, aut per ambages conjectant.*

10. Idem Scriptor Hist. Lib. V. c. 5. dicit Judæos *unum Numen Intelligere, summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*; mox oblitus unitatis Dei Templum Judæorum incolentis, more Romano narrat, c. 13. *expassas repente delubri fores, & auditam majorem humanâ vocem*, excedere Deos,

 *simul*

* Ibid. c. 48.

*ſimul ingentem motum excedentium.* Nempe, more gentili, de Judæorum Deo πληθυντικῶς loquutus eſt. Quin & *Varro*, ut prodidit *Auguſtinus* de Conſ. Evang. Lib. I. c. 22. *Deum Judæorum Jovem putavit.* Quare autem? *Quia*, ut rectè conjicit *Auguſtinus*, *nihil ſuperius ſolent colere Romani, quàm Jovem, eumque Deorum omnium Regem arbitrantur; cum animadverteret Judæos ſummum Deum colere, nihil aliud potuit ſuſpicari, quàm Jovem.*

11. *Germaniæ* Cap. IX. deſcribit *Tacitus* veterum Germanorum Religionem: & *Deorum*, inquit, *maximè* MERCURIUM *colunt*, *cui certis diebus humanis quoque hoſtiis litari fas habent.* HERCULEM *ac* MARTEM *conceſſis animalibus placant; pars Suevorum &* ISIDI *ſacrificat.* Incautus Lector facilè crederet, hiſce animadverſis, Germanos eoſdem Deos, ac quos Græci colebant, habuiſſe; qui ſi nominibus quidem differrent, conſtitiſſe tamen eadem fuiſſe Numina. Sed in eodem Opere, idem Hiſtoricus teſtatur Germanos aliis nominibus uſos, nec cum vicinis ulla habuiſſe commercia, aut exigua; nedum ut haberent cum Græcis procul à ſe remotis, à quibus proinde Religionem accipere non potuerant. Itaque memoratos Deos à Germanis cultos intelligendum eſt, *interpretatione Romanâ* *, ut alibi loquitur, de Suevorum Religione verba faciens: *Deos*, inquit, *interpretatione Romanâ, Caſtorem & Pollucem memorant*; hoc eſt, Deos quoſdam, quos Ro-

* *Ibid. cap.* 43.

Romani eosdem esse, ac Castorem & Pollucem, judicant.

12. Si quis quæsiverit, unde nascerentur eæ Romanorum interpretationes, sciat oportet Ethnicos confudisse Deos Regionum peculiares cum Diis Universi; ideóque facilè credidisse, quos ipsi in patria colebant, eosdem cum aliarum Gentium præcipuis Diis, licèt nomina non convenirent; quam in opinionem delabebantur facilius, si viderent statuas habere quid simile, aut non absimilia, aliqua ex parte, de utrisque Diis narrari. *Tacitus*, eodem in Libro, c. IX. postquam dixit à Suevis Isidi sacra fieri, subjicit: *unde causa & origo peregrino Sacro parum comperi, nisi quòd signum ipsum in modum Liburnæ figuratum docet advectam Religionem.* *Cicero* de Nat. Deorum Lib. I. n. 81. *Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos Deos eâ facie novimus, quâ pictores, fictoresque voluerunt; neque solùm facie, sed etiam ornatu, ætate, atque vestitu. At non Ægyptii, nec Syri, nec cuncta ferè barbaria.* Hinc tamen Numen idem esse ac Isidem judicatum, quòd Isidi sacrum esset *navigium*. Simili de causa, Herculem à Germanis cultum existimarunt Romani, * eodem *Tacito* auctore, cujus hæc verba sunt de locis ad Septemtrionalem Oceanum sitis: *Ipsum quin etiam Oceanum illà tentavimus, & superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consuevimus.* Quæ in me-

* Ibid. c. 34.

memoriam revocant quod de Schah-Abba, Persarum Rege, narrat *P. Vallensis*, in Itiner. Ep. IV Ferhabado datâ, cujus Italica verba sic Latinè sonant: "Is aiebat suum *Alim*, a-
„ pud Christianos etiam, sanctum haberi,
„ eumdemque esse quem Hispani *Sanctum Ja-*
„ *cobum* vocitarent, aut quem alii Christiani
„ *Sanctum Georgium* adpellare solerent. Gla-
„ dium enim, quem Equites *S. Jacobi* è col-
„ lo pendentem gererent, esse invictum illum
„ *Alis* gladium; eos verò, apud quos *S. Geor-*
„ *gius* diceretur, eum pingere similiter arma-
„ tum gladio & lanceâ, & cum equo pu-
„ gnasse, strenuumque militem fuisse narrare.
Ex levibus indiciis, vir ceteroqui callidus judicium ineptum de re incomperta ferebat; sed non ineptius, ac quæ de Numinibus alienis solebant ferre Græci & Romani.

13 Quia, apud Græcos, Deorum summus Ζεὺς vocabatur, ideò Græcorum Historici, ubi loquuntur de Numine, quod apud aliam Gentem summum habebatur, id etiam Δία vocant. Ita * *Herodotus* postquàm dixit à Persis neque statuas, neque templa, neque aras Diis consecrari, quòd non crederent eos ἀνθρωποφυέας, uti Græci, subjicit: οἱ δὲ νομίζουσι ΔΙΙ μὲν, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν, τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ ΔΙΑ καλέοντες: JOVI *solent sacra facere in altissima montium adscendentes, ambitum omnem cæ-* JOVEM *vocantes.* Nemo non crediderit, hi

* *Lib. I. 31.*

his lectis, Persas eodem nomine summum Numen adpellasse, quo Græci utebantur; nisi aliunde notum esset Linguam Persicam nihil habuisse commune cum Græca, Persarumque ac Græcorum Religiones fuisse planè diversas, ut adparet etiam ex ipso *Herodoto.* Similiter Deum Babyloniorum summum * vocat Δία Βῆλον *Jovem Belum*, nomine Chaldaico, quasi cognomine Διὸς intellecto; cùm Βῆλος sit בעל *Beel* Chaldaicè, id est, *Dominus*, quod fuit Dei vocabulum, ut ארני *Adonis* apud Phœnicas.

14. Idem Scriptor Lib. II. ubi Ægyptiorum Religionem describit, eorum Deos nominibus Græcis vocitat, cùm debuisset Ægyptiaca edere; ea tantùm de causa, quòd ex quibusdam indiciis conjectaret eosdem esse Deos, qui iis vocabulis in Græcia adpellabantur. Idem factitant *Xenophon* Inst. Cyri Lib. III. & alibi, *Diodorus* † *Siculus* & Scriptor libelli, qui inter opera *Luciani* exstat, *de Dea Syria.* Barbara Numina Græcis vocabulis adficiunt, quòd conjicerent eadem esse ac Græca, ex similitudine Historiæ, statuæ, sacrorum, aut Templi. *At*, ut verbis *Ciceronis* utar, de N. D. Lib. I. n. 84. *quot hominum linguæ, tot nomina Deorum. Non enim ut tu Velleius* (Epicurei nomen est, quem Stoïcus Cotta illic adloquitur & confutat) *quocumque veneris: sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania.*

15. Quin etiam hodierni Scriptores Christiani,

* *Ibid.* C. CLXXXI.
† *Biblioth.* Lib. I.

ſtiani, qui Aſiæ aut Americæ ſuperſtitiones tradunt, more Chriſtiano de iis paſſim imprudentes loquuntur. Exempli cauſâ, aiunt à plurimis coli DIABOLUM, quod parum cautos Lectores fallit; dum perſuadet eos populos, de Spiritibus quibusdam in Creatorem rebellibus, eadem ac nos ſentire; quod verum non eſt. Adtentè enim legenti Recentiorum Aſiatica Itinera, eáque cum Veterum narrationibus conferenti, liquebit plurimas Aſiæ Gentes hanc etiamnum fovere opinionem, quæ Perſarum, & Babyloniorum olim fuit. Credebant, nempe, duo eſſe *Principia*, unum Bonum, alterum Malum, utrumque ſummum ac æternum. * Prius vocabant Chaldæi אוראמזה *Oromazeh*, id eſt, *lucem fulgentem*, aiebántque immenſâ luce circumfuſum. Poſterius adpellabant עירמאן *Ariman*, id eſt, *hoſtem hominum*, aut *aſtutum*, illúdque ne noceret colebant.

16. Scriptores Latini, ſimili conſuetudine, ubi de aliorum rebus geſtis loquuntur, munera aliarum Rerumpublicarum nominibus Romanis peculiaribus adpellant. *M. Cato* in *Originibus*, Annibalem *Dictatorem Carthaginenſium* vocaverat, ut adparet ex *Gellio* Lib. X, 24. *Juſtinus* Lib. XIX, 1. *Hasdrubalem* ait *Dictaturis undecim & triumphis quatuor* fuiſſe inſignem. Idem *Annibalem* vocat *Carthaginis Conſulem*, Lib. XXXII. 2. ad quem locum adeundus *Jac. Bongarſius*; qui ex ejusmodi loquutionibus perperam collegit, apud Carthaginienſes, ſimiles Magiſtratus fuiſſe ac apud

* *Vide Plutarchum in Lib. de Iſide & Oſiride.*

apud Romanos; cùm nihil inde colligi possit, nisi, propter levem fortè similitudinem, nomina Romanorum munerum Pœnis Magistratibus fuisse adtributa. Sanè patet ex Livio *Dictatorem* Pœnum non fuisse tantæ auctoritatis ac Romanum, ex Lib. XXIII, 13. ubi dicit *Dictatorem* missum esse cum Magone in Hispaniam ad conducendos milites. Idem testatur Lib. XXX. 7. Carthagine *Suffetes velut Consulare imperium fuisse*. Hi autem vocantur *bini Reges* à *Cornelio Nepote*, in *Annibale*; licèt id quod apud Latinos voce *Rex* significatur, ignotum esset apud Carthaginienses, quorum Respublica *Democratico-aristocratica fuit*; ut facilè ostenderemus, si res esset hujus loci.

17. Sunt igitur adcuratè distinguendæ res ipsæ à stylo Historicorum; qui loquutionibus sui ævi, aut suæ Gentis describunt res gestas, aut opiniones temporum & populorum, quorum sermo ac dogmata diversa planè fuere. Neque temerè ducenda sunt consectaria ex stylo Scriptoris, de re prisca, aut ad aliam Gentem pertinente, loquentis; quasi ii, de quibus loquitur, aut eodem modo mentem suam expressissent, aut easdem potestates subjecissent vocabulis, quibus uti solebant.

18. Optandum quidem fuisset Historicos hæc communioribus expressisse verbis, non iis quæ fuerunt ita propria popularibus suis, ut similibus aliæ Gentes carerent; quale est verbum *Jupiter*, aut Ζεὺς, quod significat hominem in Græcia tantùm notum, & qualia sunt plerorumque Deorum Græciæ nomina.

Sed

Sed quoniam factum id non est, Lectores oportet diligenter sibi cavere ab erroribus, in quos ejusmodi vocabula incautos conjiciunt; & si quid hodie scribere adgredimur, ita est loquendum, ut nullam errandi occasionem legentibus præbeamus.

## CAPUT XIV.

### REGULA XIII.

*Oportere Critico, qui Scriptorem interpretari adgreditur, notam esse rem de qua Scriptor agit.*

1. SEXTUS *Empiricus* Lib. I. adversus Mathematicos, C. XIII. ubi conatur ostendere eam partem Grammaticæ, quæ in interpretatione Poëtarum, & pedestri oratione utentium versatur, consistere non posse; cùm aliis argumentis utitur, tum etiam hoc: omnia Scripta constare vocibus & rebus, quas significant, ac proinde Grammaticum, qui Scriptorem interpretatur, non verba tantùm, sed res etiam nosse oportere; ei autem res minimè notas esse, ac proinde frustra eum se Scriptores interpretaturum polliceri. Nec sanè quisquam à Grammatico librum de Philosophiæ parte paullò abstrusiore, de Medicina, de Jurisprudentia, aliisve Disciplinis agentem, aut etiam locum eò respicientem, in alio

alio libro, intellectum iri dixerit; nisi ei scientiæ operam dederit, aut certè ejus peritum consulerit Grammaticus.

2. Ideò *Crates*, apud eumdem Scriptorem Cap. III. contendit Grammaticis satis esse, si voces norint, quia Grammaticorum artem arctiore gyro includit; sed vult Criticos, quibus patentiorem multò campum aperit, omnium fermè Disciplinarum peritos esse. Τὸν μὲν κριτικὸν πάσης φησὶ δεῖ λογικῆς ἐπιστήμης ἔμπειρον εἶναι. Τὸν δὲ γραμματικὸν ἁπλῶς γλωσσῶν ἐξηγητικὸν καὶ προσῳδίας ἀποδοτικὸν καὶ τῶν τούτοις παραπλησίων εἰδήμονα· παρὸ καὶ ἐοικέναι ἐκεῖνον μὲν ἀρχιτέκτονι, τὸν δὲ γραμματικὸν ὑπηρέτῃ: *Criticum enim dicit oportere esse peritum omnis scientiæ rationalis*, (liberalis, nempe) *Grammaticum verò esse tantùm interpretem vocum obscurarum, & tradere prosodiam & eorum quæ his similia sunt scientem. Ideóque similem illum esse Architecto, Grammaticum verò ministro.* Sed si omnium Disciplinarum peritum esse Criticum oporteret, quis tandem esset Criticus? Nec olim, nec postremis hisce sæculis ullus fortè eo nomine dignus fuisset.

3. Nemo à Critico tantam Disciplinarum omnium postularit peritiam, ut quosvis Scriptores è vestigio interpretari possit, aut omnia etiam loca ipsorum Poëtarum intelligat. *Quintiliano*, ut ait ipse Lib. I. c. 8. Instit. Oratoriæ, *inter virtutes Grammatici habebatur aliqua nescire.* Quam virtutem Critici etiam dixerim, ut se aliqua, imò permulta ignorare ingenuè fateatur.

fateatur. Sed auctor tamen ei sim ut nobiliorum Disciplinarum primis elementis imbuatur; ut vulgaria saltem, ad quæ Scriptores adludere solent, in numerato habeat; alioqui nimis multa ei erunt ignoranda. Velim &, si Scriptorem de Disciplina quapiam agentem illustrare cupiat, eum ei Disciplinæ aliquamdiu operam dare; nam sæpe sunt verba, satis alioqui nota, ex singularibus ejus scientiæ notionibus aliter quàm solent, intelligenda; resque intellectæ faciunt ut verba, alioquin obscura, adsequi possimus. Certè, si ei Disciplinæ multum tempus tribuere nequeat, aut si de adlusione tantum agatur, peritum artis aliquem adeat oportet, qui rem ei elucidet. Sin minùs, frequenter cespitabit & doctioribus ludibrium debebit.

4. Non sum quidem in eorum sententia, qui *Homero*, aliisque Poëtarum Græcorum & Latinorum principibus omnes disciplinas perspectas fuisse putant; sed tamen ad multa adludunt, quæ non sunt cuivis nota. Exempli causâ sæpe Astronomica quædam respiciunt, quæ Astronomiæ prorsus imperiti numquam intelligant; quod multis in locis Variarum suarum Dissertationum ostendit *Dionys. Petavius*, & Astronomiæ & Humaniorum Litterarum scientissimus; cujus tamen eruditionem cum minore acerbitate conjunctam fuisse vellem.

5. Sed ne Lectorem ad alium Scriptorem amandem, nonnulla etiam exempla hîc proferam. Eumæus subulcus, apud *Homerum* *Odyss.*

Odyss. O, 403. Sic describit Syriam, Ægæi maris, non procul à Delo, insulam:

Νῆσός τις Συρίη κικλήσκεται, εἴπου ἀκούεις,
Ὀρτυγίης καθύπερθεν, ὅθι τροπαὶ ἠελίοιο.

Vertunt alii: *Insula quædam Syria vocatur, sicut audis, trans Ortygiam, ubi mutationes Solis*; alii: *ubi conversiones Solis, ad obitum*; quasi dicas, quà Sol convertitur ad occasum. Quæ quidem rationes vertendi petitæ sunt è propria significatione verbi τρέπω, unde τροπή; sed τροπαὶ ἡλίου constanter dicuntur, apud Græcos, *conversiones* illæ Solis, quibus à solstitio redit æquatorem versùs, unde *tropici circuli* dicti. Res est omnibus nota. Sed quia constat Insulam, quæ ab Ortygia seu Delo procul non erat, remotissimam fuisse à Tropico Cancri; Scholiastes minor *Homeri* vult in ea fuisse *Solis speluncam, per quam significarent Solis conversiones*, τὸ ἡλίου σπήλαιον δι' οὗ σημειοῦνται τὰς ἡλίου τροπάς. Sed cui usui spelunca, eam in rem, esse potuerit, non intelligo; nec propterea ea spelunca vocaretur τροπαὶ ἡλίου. *Eustathius* interpretatur etiam τὰ δυτικὰ μέρη, quasi occasus significetur, aitque τρέπεσθαι ἐπὶ τὸ δύνειν κεῖσθαι, *poni pro occidere*, quod probat hac loquutione οὐρανόθεν προτράπηται, quæ Solis occasum significat. Sed τροπαὶ ἡλίου, ut dixi, simpliciter nusquam occasum sonat. Intellexerim ergo Homeri verba de Insula quapiam ex minori-

bus quæ ſunt ad meridiem Deli, nam illinc erant τροπαὶ ἠελίοιο, cùm mare Ægæum ſit, ut pueris notum eſt, extra Tropicum Cancri, procul ad Septemtriones. Optimè ergo poſſit deſcribi ab *Homero* meridies his vocibus, ὅθι τροπαὶ ἠελίοιο, *qua ſunt converſiones Solis,* hoc eſt, Tropicum verſùs. Non eſt quidem ad manum ejusmodi exemplum, ſed τροπαὶ ἡλίȣ dici Solis converſionem ad æquatorem, cámque converſionem factam ad auſtrum maris Ægæi, certò conſtat; quod ſatis eſt.

5. Revocant hæc mihi in memoriam locum *Heſiodi*, quem in mendo cubare non viderunt Interpretes, quòd rem Aſtronomis notiſſimam, aut non adtenderint, aut etiam ignoraverint. Exſtat Operum & Dierum verſ. 664. & ſeqq. ubi Poëta tempus anni navigationi aptum ſic deſcribit:

Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο,
Ἐς τέλος ἐλθόντος θέρεος καματώδεος
ὥρης,
Ὡραῖος πέλεται θνητοῖς πλόος.

*Diebus quinquaginta poſt converſiones Solis, ad finem progreſſâ ætate laborioſi temporis, tempeſtiva eſt mortalibus navigatio.* Oſtendimus ad eum locum & ad verſum 678 non niſi abſurdè potuiſſe dici ab *Heſiodo*, ſolis quinquaginta diebus à ſolſtitio æſtivo tutam fuiſſe navigationem, hoc eſt, à III. Julii, ut docuit *Petavius*; cùm quinquaginta diebus antè, à X. di-

X. die Maji, ad initium Julii æquè commodam esse experientia Græcos sine dubio docuisset. Astronomiæ peritus *Hesiodus*, & in regione navigatione florente natus, vix ac ne vix quidem sic ineptire potuit. Itaque suspicabar duos versus hinc abesse, & legendum fortè:

Ἤματα πεντήκοντα πρὸ ἠελίοιο τροπάων
Ἀσφαλέως γλαυκὴν ἐργάσῃ· αὖθις ἔπειτα
Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο
Ἐς τέλος &c.

*Dies quinquaginta ante conversiones Solis, tutò mare exercebis, deinde rursus, dies quinquaginta post conversiones Solis* &c. Sic concederet *Hesiodus* tres æstivos menses & aliquantò plus navigationi; quod profectò nimium non est. Initium simile duorum versuum potuit efficere ut duo priores omitterentur; quod sæpe contigit, ut ostendimus hujus *Artis Criticæ* P. III. Sect. I. c. 5. Sed hæc Lectoris judicio permittimus, & quamvis omnino putemus aliquid hîc omissum, apud *Hesiodum*; illa ipsa verba, quorum sententiam deesse existimamus, cuiquam propterea obtrudere nolimus. Putidi sit hoc Critici, qui non modò vulnera curare, sed & resecta membra restituere se posse speret.

6. Ostendimus etiam *Silvarum Philologicarum* Cap I, 10. *Ciceronis* duo loca à Criticis emendata non fuisse, alterum quidem quòd sermonem philosophicum non adsequerentur;

tur; alterum verò, quòd Geometriæ vel pri-ma elementa non adtigiſſent. Neſciverunt quid vocarent Philoſophi ἀρχὰς ϗ αἰτίας, prin-cipia & cauſas philoſophiæ; nec quî linea à Geometris definiretur, quemadmodum pluri-bus illic demonſtravimus; quare utrumque locum in mendo cubantem reliquerunt, aut fruſtra emendare conati ſunt. Rem hîc non repetemus. Locum adeant Lectores, vide-buntque nihil eſſe verius, quàm quod ait Sextus Lib. I. contra Mathematicos Cap. XIII. Δεῖ τὸν μὲν φυσικοῖς ἐπιβαλόντα πράγμασιν, εὐθὺς φυσικὸν εἶναι· καὶ τὸν μουσικοῖς, μου-σικὸν εἶναι· ϗ τὸν μαθηματικοῖς, εὐθὺς εἶναι μαθηματικὸν, ϗ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. ὁ μέντοι γραμματικὸς οὐκ ἔστιν ἐν τῷ αὐτῷ πάν-σοφος, ϗ πάσης ἐπιστήμης δαήμων· σὺν τῷ ϗ αὐτόθεν προσπίπτειν, ἔτι κἀκ τῶν ἀπο-τελεσμάτων ἐλέγχεται: *oportet eum quidem qui adgreditur agere de rebus phyſicis, ſtatim eſſe phyſicum; qui de muſicis, muſicum; qui de mathematicis, illico eſſe mathematicum; & in aliis ſimiliter. Grammaticus autem non eſt eo ipſo* (quòd Grammaticus eſt) *omnium peritus, & cujusvis diſciplinæ ſciens. Quod quidem cùm per ſe adpareat, etiam ex ipſis effectis ar-guitur.* Oſtendit deinde à Grammatico non poſſe *Heraclitum* & *Platonem* intelligi, imò ne loca quidem Poëtarum, quæ ad ſubliniores Diſciplinas adludunt; quæ vero veriora ſunt. Πῶς γάρ τις δύναται τῶν ὀφρυωμένων γραμ-ματικῶν Ἡράκλειτον συνεῖναι ϗ Πλάτωνι πα-ρακο-

ἀκολουθῆσαι; *Quî enim possit quispiam è super-ciliosis Grammaticis Heraclitum intelligere, & Platonem adsequi?* Itaque oportet à Grammaticis, scientiarum peritos consuli, si quid occurrat ejusmodi, quod eis negotium facessat.

7. Sed exempla, è re graviore petita, proferemus. Si quis Theologos Veteres Græcos, aut Latinos intelligere velit, non tantum Græcæ & Latinæ Linguæ operam eum dedisse oportet; sed etiam antiquæ Theologiæ & Philosophiæ, è qua multa mutuati sunt, ut Capite sequenti ostendemus. Hinc factum ut viri longè doctissimi, & memoratarum Linguarum peritissimi, qui iis scientiis non satis imbuti erant, sæpe in Patrum interpretatione offenderint; quòd duorum magnorum virorum, *Henr. Valesii*, & *Lucæ Holstenii* (quibus ceteroqui summæ Eruditionis laudem nemo candidius & libentius quàm ego tribuet) exemplis liquebit.

8. *Eusebius* Hist. Eccles. Lib. VI. c. 33. narrat *Beryllum*, Bostrorum in Arabia Episcopum, in opinionem incidisse, quam hisce verbis describit: τὸ σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν μὴ προϋφεστάναι κατ' ἰδίαν οὐσίας περιγραφὴν, πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας, μηδὲ μὴν θεότητα ἰδίαν ἔχειν, ἀλλ' ἐμπολιτευομένην αὐτῷ μόνην τὴν πατρικήν. Quæ verba sic à Valesio vertuntur: *Dominum ac Servatorem nostrum, antequam inter homines versaretur, non* substitisse in propriæ personæ differentia, *nec*

*propriam, ſed paternam dumtaxat Divinitatem in ſe reſidentem habere.* Atqui ἰδία οὐσίας περιγραφὴ non eſt *propriæ perſonæ differentia*, ſed verbo tenus, *propria eſſentiæ circumſcriptio*, ſeu *definitio*; neque enim hîc περιγραφὴ commodè, unâ voce Latinâ, exprimi poteſt. Deſumta videtur ex eo quòd quæcumque ſeorſim ſunt, in rebus corporeis, ſeu ſubſtantiæ corporeæ, poſſunt περιγράφεσθαι, lineâ quadam *circumſcribi* aut contineri, diſtinguique ab omnibus aliis; aut ſi ſermo ſit de rebus incorporeis, poſſunt definitione eſſentiæ, ſeu περιγραφῇ οὐσίας ab aliis naturis diſcriminari. Οὐσία verò *eſſentiam* aut *ſubſtantiam* ſignificat non *perſonalitatem*, ut ſic loquar. Nullum unquam mihi occurrit exemplum, neque ab ullo adlatum vidi, in quo οὐσία, ubi de perſona quadam dicitur, eam ſignificet, quatenus in ea ſpectatur *perſonalitas*, ſeu id quo fit ut ſeorſim ab omni alia re aut perſona ſit; & prout diſtinguitur ab ipſa ſubſtantia. Semper ipſam illius perſonæ *eſſentiam*, aut *ſubſtantiam*, aut *naturam*, ſignificat, quæ propriè eſt *perſonalitatis ſubjectum*, ut loquuntur Scholaſtici. Ergo hoc volebat *Beryllus*, nullam aliam fuiſſe οὐσίαν Chriſti, præter humanam naturam, antequam natam, nulla ei erat; cùm nulla eſſet Divinitas, præter eſſentiam. aut Divinitatem Patris, quæ poſtea in Chriſto reſedit. Eum ab ea opinione revocavit *Origenes*, ut docet *Euſebius*. Is contrà contendebat fuiſſe ante Chriſtum natum ἰδίαν οὐσίας περιγραφὴν πατρι[illegible] καὶ ἰδίαν οὐσίας περιγραφὴν υἱοῦ, *diſcriminatam* [illegible]

sentiam *Patris & discriminatam essentiam Filii*, & hanc quidem ἐμπολιτευομένην in Christo, non verò propriam Divinitatem Patris. Hæc est ἰδία θεότης filii, quam putabat *Beryllus* nullam fuisse.

9. Hanc fuisse *Origenis* sententiam liquet ex loco, quem ex eo protulimus, in hac ipsa Sectione, Cap. III, 10. ubi duas sententias rejicit. Altera fuit negantium ἰδιότητα υἱοῦ ἑτέραν παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς, *proprietatem filii diversam esse à proprietate patris*, & dicentium *Filium esse Deum tantùm nomine tenus*; hoc est, eam vocem nomen tantùm essentiæ Patris. In hac sententia fuit *Beryllus*, quem ad suam revocavit *Origenes*. Alter error fuit eorum, qui *negabant divinitatem Filii, statuebantque proprietatem & essentiam ejus definitione aliam esse à paterna*, ἀρνούμενοι τὴν θεότητα τοῦ υἱοῦ, τιθέντες δὲ αὐτοῦ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν οὐσίαν κατὰ περιγραφὴν τυγχάνουσαν ἑτέραν τοῦ πατρός. Quibus verbis videtur eos significare, qui non tantùm in Christo nullam naturam, præter humanam, agnoscebant; sed ne Patris quidem Divinitatem in eo ἐμπολιτευομένην ei tribuebant, quæ *Pauli Samosateni* postea fuit sententia.

10. In notis ad Caput memoratum *Eusebii*, rejicit *Valesius* versionem *Musculi*, quæ sic habebat: *secundùm propriæ ac separatæ essentiæ circumscriptionem*. *Christophorsonus* verò vocem *separatæ* expunxit, cetera retinuit. Quibus

bus obſervatis, *Valeſius* ſubdit: *ἐσίας περιγραφὴ nihil eſt aliud, quàm ſubſtantiæ differentia*, cur ergo vertit *perſonæ differentiam*? Nimirum, æſtuabat vir doctiſſimus, in hiſce Philoſophicis & Theologicis diſtinctiunculis, nec eas ſatis adſequebatur. Prolatâ definitione Hypoſtaſeos è *Gregorio* Nyſſeno, quâ confirmatur quod diximus de voce περιγραφὴ, ſic pergit: *videtur Beryllus ἐσία accepiſſe pro perſona, more ſæculi ſui, in quo ἐσία & ὑπόςασις confundebantur.* Vera hæc poſteriora ſunt, ſed ὑπόςασις tunc *ſubſtantiam* ipſam, non *perſonalitatem*, ut *perſona* non accidens, ſed ſubſtantia diſtincta putabatur ſignificabat. *Errabat igitur*, inquit, Beryllus, *qui Chriſtum ante incarnationem nullam propriæ perſonæ differentiam habuiſſe dicebat.* Imò verò nullam propriam *ſubſtantiam*, cùm ſolus eſſet Pater, cúmque Filius, ex ſententia Boſtreni Epiſcopi, ne natus quidem Divinitatem propriam haberet. *Sed quod idem aiebat*, ait Valeſius, *Dominum noſtrum non habere propriam Deitatem, ſed tantùm paternam in ipſo inhabitantem, in eo quidem rectè ſentiebat.* Viro doctiſſimo, in re ipſa, cum omnibus hodiernis Chriſtianis, adſentimur; ſed non ita ſentiebant Veteres, ut eum docere potuiſſet *Dionyſ. Petavius*, cum quo amicè vixit. *Neque enim*, ait, *propria eſt Divinitas Patris, propria Filii; ſed una eademque eſt trium perſonarum Divinitas.* Atqui non ita ſenſit *Origenes*, qui ἰδίαν θεότητα Patri & ἰδίαν θεότητα Filio eſſe credidit. *Aliàs enim*, inquit

inquit tandem vir doctissimus, *tres essent Dii, non unus Deus.* Negabat hoc *Eusebius*, quòd unus Pater esset αὐτόθεος, qua de re pluribus agit in *Theologia Ecclesiastica contra Marcellum.* Cap. 7. Lib. II. & alibi. Similia etiam habet *Origenes*, in sequentibus verbis loci antea adlati. Nec qui aliter rem interpretantur, qui τὸ ὁμοούσιον admiserunt, unitatem aliam Patris & Filii agnoscebant, nisi paritatis, & consensûs. Non agitur id quod sentimus, ac sentire debemus, sed quid Patres illius ævi senserint; qua de re Capite sequenti dicemus.

11. Sic & in celebri illa *Alexandri* Alexandriæ, ad *Alexandrum* Constantinopoleos Episcopum, quæ exstat apud *Theodoritum* Hist. Eccl. Lib. I. c. 4. Epistola, ubi de controversia Ariana, aliquoties vacillavit *Valesius.* Pag. 11. Ed. Francof. an. 1679. ἰδιότροπον αὐτοῦ ὑπόστασιν ἐδήλωσεν, vertit *propriam ejus hypostasin declaravit.* Probat illic *Alexander* ex initio Evangelii Joannis Filium ante omnes res creatas fuisse, quandoquidem eas creavit; unde sequitur eum tunc habuisse ἰδιότροπον ὑπόστασιν, hoc est, *propriam substantiam*, non Patris, nec creatam, ut sequentia manifestò ostendunt. Itaque *Valesium* oportuit vertere *substantiam*, non *hypostasin*, quod apud Latinos *personalitatem*, potiùs quàm *personam*, seu *substantiam*, significat.

12. Nihil clarius hisce verbis quæ p. 12. leguntur de mundo: τὸ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων δημιουρ-

γεῖσθαι τὸν κόσμον νεωτέραν ἔχει τῆς ὑπο-στάσεως καὶ πρόσφατον τὴν γένεσιν, ὑπὸ τοῦ πα-τρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ πάντων εἰληφότων τὴν τοιαύ-την οὐσίωσιν. Interprete Valesio: *è nihilo ve-rò creari mundum, recentiorem indicat ac nu-peram* substantiæ *originem cùm universa ejus-modi essentiam* (aut *essentiæ productionem*) *à Patre per filium acceperint.* Nec video cur paullò pòst υἱοῦ ἀνεκδιήγητος ὑπόστασις sit *inexplicabilis subsistentia*, potiùs quàm *substan-tia.* Ipse *Valesius* inferiùs, eadem paginâ hæc verba: πῶς ἂν περιεργάσαιτό τις τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, ἐκτὸς εἰ μὴ μελαγχολικῇ διαθέσει ληφθεὶς τυγχάνοι; vertit: *quo-modo Divini Verbi* (aut *Dei qui est Ratio*) es-sentiam *curiosiùs investigare quispiam poterit, nisi atrâ bile sit percitus?* Vide & initium pag. 14. ac pag. 17. mediam, ubi eadem vox adla-to sensu adhibetur.

13. In ultimis Paginæ 12. versibus legimus: ὅτι δὲ μανιῶδες, τὸ ἐκ οὐκ ὄντων τὸν υἱὸν γε-γονέναι φρονεῖν, χρονικὴν ἔχοντα προβολὴν, αὐτόθεν δείκνυται τὸ ἐξ οὐκ ὄντων: Vertit Va-lesius: *quod verò extremæ dementiæ sit Filium ex non exstantibus factum opinari, cùm id, quod ex non exstantibus factum est, temporalem ha-beat* essentiam *res ipsa indicat.* Atqui προβολὴ non est *essentia*, sed *generatio* ipsa; nam Deus dicitur προβάλλειν, *projicere*, vel *producere*, id quod creat, aut generat. Adeant qui hæc ignorant *Dionys. Petavium* Dogm. Theol. Tom.

Tom. II. de Trinitate Lib. VII. c. X. Sed & apud *Theodoritum* eodem Lib. I. c. V. extat Epistola *Arii*, in qua nonnullos insimulat, quod Filium dicerent ἐρυγὴν, aut προβολὴν *eructationem*, aut *projectionem*. Hic vero *Alexander* productionem creaturarum rectiùs προβολὴν vocat, ubi ea vox actionem ipsam creandi significat, cùm in verbis *Arii* sit ipsa res creata, aut genita.

14. Pag. 15. recitatis his verbis: *Ego & Pater unum sumus*, subdit *Alexander:* ὅπερ φησὶν ὁ Κύριος, οὐ πατέρα ἑαυτὸν ἀναγορεύων, οὐδὲ τὰς τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις μίαν εἶναι σαφηνίζων: Quod sic vertit Valesius: *Quod quidem Dominus dicit, non quò seipsum Patrem renunciet, nec quò duas personas unam esse demonstret.* Sed vertendum fuit, *duas naturas subsistentiâ*, hoc enim vult Alexander *naturam* Patris & *naturam* Filii prorsus similes ac pares fuisse, nec distinctas, nisi *existentia*, aut si malis *subsistentia*; quo sensu duæ dici debent, cùm sint, ex Veterum sententia, una ad speciem, & ad communem præstantiam quod adtinet. Attamen verum etiam est δύο φύσεις ὑποστάσει esse duas personas propriè dictas, sed in talibus non sunt mutanda vocabula. Hîc autem ὑπόστασιν interpretamur *existentiam*, quia ab *Alexandro* distinguitur à voce φύσις, quæ est *natura*, aut *substantia* ipsa; qua de re Capite sequente dicemus.

15. Ad hunc locum hæc adnotat Valesius: *duas naturas dicit Alexander, non simpliciter*

&

*& abſolutè duas, ſed perſonaliter duas, ex eo quod in duabus perſonis exſiſtat una natura. Quare φύσις ἐν ὑποςάσει idem eſt, quod perſona.* Hæc mentem *Alexandri* exprimant, ſi voces intelligamus, ut ejus ævo intelligebantur; nimirum, voce *perſona*, non τρόπον ὑπάρξεως, ſed aut accidens, quod *perſonalitas* dici ſolet, ſed ſubſtantiam intelligentem, propriâ exſiſtentiâ præditam, quales tunc temporis dicebant eſſe perſonas Patris & Filii; & vocibus *una natura*, ſi unitatem ſpeciei, non numeri. Alioqui, ſi ex hodierna Theologia, licèt veriore, interpreteris verba *Alexandri*, ut fecit *Valeſius*, eam prorſus corrumpis. Vir certè eruditiſſimus, non videtur ſuſpicatus eſſe aliter Veteres ſenſiſſe, ac nos, cùm hæc verba interpretarentur.

16. Non parum etiam exercitum habuerunt virum doctiſſimum *Lucam Holſtenium*, cujus exercitationem de hoc loco ad calcem *Theodoriti* edidit Lutetiæ *Valeſius*. Poſtquàm locum variè fruſtra verſavit, ut ſenſum hodiernæ ſententiæ conſentaneum inveniat; tandem eò devenit, ut dicat *verba Græca, uti quidem nunc vulgò leguntur, vel Hæreticorum malitiâ vel inſcitiâ librariorum corrupta*; quod probare contendit ex *Epiphanio Scholaſtico*, qui hæc verba ſic tranſtulit, Hiſt. Tripartitæ Lib. I. c. 14. *Neque ſubſtantialiter duas naturas, quæ eſt una declarans*; unde *Holſtenius* colligit legendum in Græcis: οὐδὲ τῇ ὑποςάσει δύο φύσεις τὴν μίαν εἶναι σαφηνίζων. Sed hæc eſt mera depravatio hominis ad ſui ævi ſententiam pri-

ſcorum

scorum dogma corrigentis. Veteres enim δύο φύσεις & δύο οὐσίας in Patre & Filio esse dicebant, ut liquet ex judicio *Photii* Cod. CXIX. de *Pierii* Libris: πολλὰ γ' ἔξω τῶν νῦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καθεστηκότων, ἀρχαιοτρόπως ἴσως, ἀποφαίνεται· ἀλλὰ περὶ μὲν πατρὸς καὶ υἱοῦ εὐσεβῶς πρεσβεύει· πλὴν ὅτι οὐσίας δύο καὶ φύσεις δύο λέγει: *Multa verò, præter ea, quæ in Ecclesia nunc obtinent, tradit; sed de Patre & Filio piè loquitur, nisi quòd essentias duas & naturas duas dicit.* Addit quidem *Photius*: τῷ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως ὀνόματι, ὡς δῆλον ἔκ τε τῶν ἑπομένων, καὶ προηγουμένων τοῦ χωρίου, ἀντὶ τῆς ὑποστάσεως, καὶ οὐχ ὡς Ἀρείῳ προσανακείμενος, χρώμενος: *vocibus* essentiæ & naturæ, *ut manifestum est ex sequentibus & antecedentibus illius loci, pro hypostasi* (personalitate) & *non ut Ario addicti, usus.* Sed *Photius* Veterum verba & sensus ex iis, quæ ipsius ævo obtinebant, interpretari non debuit.

17. Veteres aliter sentiebant, ut liquet vel ex eo quod in sequentibus habetur, ubi *Alexander* ait Filium unum esse cum Patre, ὅτι τὴν πατρικὴν ἐμφέρειαν ἀκριβῶς πέφυκε σώζειν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, τὴν κατὰ πάντα ὁμοιότητα αὐτοῦ ἐκ φύσεως ἀπομαξάμενος: *unicam Patris Filius expressam Patris similitudinem exactissimè servat, quippe qui omnimodam ejus similitudinem à natura impressam habeat* &c. Nam naturæ quidem perfectæ potest altera æquè perfecta, sed numero

mero diverſa, eſſe imago; ſed non poteſt una numero natura eſſe ſimul, aut dici πρωτότυπος & ἔκτυπος, primitivum exemplar & ſui ipſius ſimilitudo. Res eſt, ut quidem mihi videtur, manifeſta.

18. Nihil hac de re præterea addam, niſi voces omnes, quæ in hoc negotio adhibentur, parteſque ſingulas hujus dogmatis, prout in Veteribus Conſubſtantialiſtis exprimuntur, ſenſu primigenio & proprio optimè convenire ſententiæ, quâ tres naturæ diſtinctæ & pares in Divinitate ſtatuuntur; nec poſſe noſtræ (quamvis alioqui veræ) ſententiæ, niſi violenter torqueantur, aptari. Non ſolent autem primùm inveniri voces, ut iis aliquid exprimatur, naturæ ipſius rei, ex uſu Linguæ recepto, planè contrariæ. Quæſtiones etiam inde natæ, & objectiones, ſolutioneſque omnes Veterum, hanc in rem, expoſitâ ſententiâ optimè dilucidantur, quæ alioqui ſunt Cimmeriis tenebris obſcuriores. Ex hiſce verò, quæ multò pluribus deduci potuiſſent, evidenter liquet Criticum, qui eos interpretatur Scriptores, qui de Diſciplina quadam agunt, ejus Diſciplinæ peritum eſſe oportere; quod demonſtrare adgreſſi eramus.

# CAPUT XV.

## REGULA XIV.

*Diversas Sectas iisdem sæpe usas esse vocabulis, ad diversa prorsus dogmata exprimenda; & easdem, servatis iisdem vocabulis, lapsu temporis, sententiam mutasse.*

1. QUAM necessarium sit opiniones Scriptorum quos legimus scire, ut mentem eorum usquequaque intelligamus; etiam ex hoc intelligere est, quòd homines, opinionibus planè diversis, sæpe eodem utantur sermone. Si tunc ex uno, aut altero loco de sententia eorum judicium ferremus, existimaremus eos similia sensisse, qui nihil simile cogitarunt.

2. Paulus, exempli gratiâ, ita loquitur Act. XVII, 27. *Deus longè non est ab unoquoque nostrûm, in ipso enim vivimus, & movemur, & sumus*, &c. Significat, ut Deum agnoscamus, non esse procul quærenda potentiæ ejus specimina, quoniam ei quidquid circa nos atque in nobis est debemus. Idem Eph. IV, 30. præter alia, monet Ephesios, *ne contristent Spiritum Sanctum Dei, in quo signati erant in diem redemtionis*; hoc est, ne peccatis suis efficerent ut, quod hospites offensi solent, eos desereret Spiritus Sanctus, quo

quo veluti sigillo Deus eos ab aliis, adservandos in diem judicii, secreverat.

3. At si quis, lectis dumtaxat verbis Pauli, neque sensum satis adtendens; legat hæc verba *Senecæ*, neque aliunde norit Stoïcorum placita, credet facilè ὁμόδοξον hac in re fuisse Paulo Senecam: * *Non sunt*, inquit, *ad cælum elevandæ manus, nec exorandus æditus, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat; prope est ad te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, SACER intra nos SPIRITUS sedet, malorum, bonorumque nostrorum observator & custos; hic, prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat.*

4. Qui non legerit integram *Senecæ* Epistolam credet se legere potiùs verba Christiani Apostolos imitati, quàm Philosophi Ethnici. Ipse *Hugo Grotius*, vir summus, at Stoïcorum Dogmatum parum memor, hæc non *planè aliena* à Paulinis judicavit. At qui leget sequentia *Senecæ*, videbit *sacrum istum spiritum*, quem intra nos esse dictitat, esse ipsum animum humanum, partem Animæ Mundi, seu Dei Stoïcorum, ac proinde ipsum Deum; quam Stoïcorum sententiam esse rectè observavit *Just. Lipsius* in notis, & alibi etiam gravibus ostendit argumentis. Quod vel hæc verba *Senecæ*, in eadem Epistola, satis probent: *Majore sui parte* (animus humanus) *illic est, unde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus & sacer, in*

* *Epist. XLI.*

*n hoc demissus, ut propiùs divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret ori- ini suæ. Illinc pendet, illuc spectat ac niti- , nostris tamquam melior interest. Quis est go hic? Animus, qui nullo bono nisi suo ni- tur.*

5. Hinc intelligere est, ut hoc obiter dica- s, non esse temerè conferenda Ethnico- m dicta, cum Sacrorum Scriptorum sermo- , quandoquidem sæpe, ubi videntur eadem ere, diversa proferunt. Atque hac in re ssim peccavit *Joannes Pricæus*, qui immen- m farraginem, etiam in rebus claris, loco- m Veterum Scriptorum, ad Novum Te- amentum illustrandum, congessit. Nec ta- en *Hugo Grotius* ejus culpæ ubique prorsus munis est, ut ex loco laudato satis liquet. d tot egregiis dotibus talia παροράματα sat, ut vix memoratu digna sint.

6. Videndum est priùs quam diligentissimè, em sensum phrasibus suis subjecerint Scri- ores Ethnici, quem Hebræi ac Christiani s; quo demum peracto, possunt invicem nferri. Adtentè rem expendenti constabit Ethnicis * mutuatos esse multa Judæos, Lagidarum & Seleucidarum temporibus, à occasione licebit utrorumque dicta com- are; ita tamen, ut alterius moniti memo- s semper simus; nempe, phrases sæpe à pri- genia significatione esse detortas, ab iis qui s aliunde sumserunt, quod pluribus exem- is nobis illustrandum est.



* *Vide Tom.* 3. *Ep.* IX. *hujus Artis Criticæ.*

7. Olim inter Christianorum familias, etiam in iis in quibus dissentiebant & collidebantur acerrimè inter se, conveniebat tamen in eo quòd utraque contendentium pars libenter loquutionibus Scripturæ uteretur, quasi iis sua egregiè exprimeretur sententia. Cùm *Ariani* opinionem suam, de creata Christi Divinitate, optimè exprimi censerent verbis hisce Pauli, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, *primogenitus omnis Creaturæ*: iisdem *Consubstantialistæ* haud illibenter utebantur, nec minùs contendebant τὸ συναΐδιον iis significari, qua de re vide Epist. *Alexandri* Alexandriæ Episcopi, apud *Theodoritum* H. E. Lib. I. c. 4. Idem hodie fit inter dissidentes Christianos, qui omnes pariter opiniones suas in Scripturis esse existimant.

8. Hæc exempla metum nobis injicere deberent, ne qua in re, licèt veterum Christianorum vocabula retinuerimus, ab eorum sententia nec-opini recesserimus; nedum ut, quia phrasibus iisdem utimur, ideò tantùm credamus nos cum illis per omnia consentire. Loquutiones ipsæ tot libris scriptæ, characteribusque oculos percellentibus notatæ, magnam mutationem pati nequivere; sed cùm mentis notiones sensus non feriant, harum mutationes in hominum animis potuerunt esse maximæ, lapsu temporis; neque vocum ambiguarum solo subsidio, notionum variam sortem cognoscere licet.

9. Mutationes illæ notionum, servatis vocabulis, irrepere potissimùm potuere, ubi res quæ his significantur obscuræ sunt, vocésque am-

ambiguæ. Exemplum proferemus ex re ma-
timi momenti, quæ olim Christianos divisit,
hodiéque lacerat, &, ut sunt hominum in-
genia, in posterum etiam in partes distrahet.
inter Christianos, de natura, & distinctione
quarum *S. Trinitatis Personarum*, ut nunc lo-
dimur, Filii & Spiritûs Sancti, concertatio-
es fuere, ferè ex quo Apostoli fato functi
nt. Sed & ante & post Christum, Ethnici
si varia de tribus *Principiis* dixerant, sono
rè à dogmatibus Christianis nequaquam a-
na. Verùm licet iisdem vocibus plurima
ecula usa sint, attamen sub illis vocabulis
uit sat magna sententiarum varietas, ut sin-
llatim ostendemus.

10 Primus omnium tria *Principia* consti-
t * *Parmenides*, & post eum *Plato*; qui an
nsenserint non satis liquet, quòd *Parmeni-*
nihil supersit, præter obscura fragmenta.
*Plato* autem dixit primum esse ΤΟ ΟΝ,
ΤΙΟΝ ΑΠΑΝΤΩΝ, *Ens, causam omnium*
*rum*; secundum verò ΛΟΓΟΝ, *Rationem*
*Rectorem præsentium & futurorum*; tertium
lique ΨΥΧΗΝ ΚΟΣΜΟΥ *animam*, sive
*itum mundi*. Secundum quidem Princi-
m à primo *genitum*, seu factum; tertium
, à secundo adfirmat. Liquet adtentè
tonicum *Timæum* legenti, *generationem* à
tione dici *creationem*, & passim confundi,
σαι, ποιῆσαι, τεκταίνεσθαι, μηχανῆσαι, δη-

V 2 μιουρ-

Plotin. Ennead. V. Lib. I. c. 8.
In Timæo, & Epist. II. & V. Vide & Artis hujus Criticæ
I. Ep. VII.

μιουργῆσαι, ἀπεργάζειν, &c. atque idem haberi αἴτιον ac πατέρα, *causam* ac *patrem*.

11. *Philo Judæus*, ejus admirator & discipulus, similia habet; nam ait * Λόγον esse πρεσβύτατον τῶν Ἀγγέλων, & τοῦ Ὄντος πρωτότοκον Υἱόν, *antiquissimum Angelorum, & primogenitum Entis.* Platonicus verò Ethnicus Plotinus, sermone eodem usus est, præsertim Enneade IX. Lib. V. à Cap. III. ad VIII. ubi hac de re copiosè agit. Unum esse summum Deum, Causam primam omnium; deinde duos alios inferiores Deos, à summo illo creatos, minusque primâ Causâ perfectos, crediderunt.

12. Joannes porrò Apostolus, Platonica usus voce, Λόγον vocat Divinitatem quæ in Christo habitavit, eique similia tribuit ac Philo; creationem, scilicet, universi. Meminit etiam Πνεύματος *Spiritûs*, quem illi conjungit, ut ille secundo Principio subjunxit Animam mundi. Paulus vocat quoque eum, per quem omnia sunt facta, πρωτότοκον πάσης κτίσεως *primogenitum omnis Creaturæ*. Denique occurrunt alia similia Platonicis loquutionibus, in Novo Testamento, quæ non memorabimus.

13. Quæritur nunc an Joannes voce Λόγος idem planè intellexerit, ac *Plato*, ejúsque discipuli? ánve Paulus πρωτότοκον intellexerit, quemadmodum *Philo*? Si quis adfirmet, cum-

* *Vid. supra adlatum locum C. III. §. 9. Vitam Eusebii Cæsariensis, & Tom. 3. Ep. VIII. Artis hujus Criticæ.*

dum erit in castra Arianorum; qui Divinitatem, quæ Christo adfuit, creatam è nihilo contendebant. Si neges, agnoscendum erit, quod volumus, sub iisdem phrasibus, diversas sæpe latere sententias. Nec dubium est, in posterius hoc verius sit, quod ostendimus Epp. VII. VIII, & IX. T. 3. *Artis Criticæ.*

14. Attamen propter rei difficultatem, & ambiguitatem vocum, æstuantes sequentium seculorum Christiani in varias opiniones abierunt. Plerique tamen cum *Platone* loquuti sunt, & cum eo se sentire dixerunt; dum secundum Principium faciunt priori * συναΐδιον, *æternum*, & quo non magis carere potest intimum, quàm Sol luce; quod tamen videtur contrarium esse *Platoni*, qui à primo creatum vult. Interea iidem, ex Judaïco loquendi more, unum esse Deum passim adfirmant, quod etiam à Platonico dogmate, quo tres summi Dii statuuntur, abhorret. Attamen haud absimilia dixerat etiam *Plotinus*, etiamsi *Platonis* interpretem agit.

15. Scripsit idem Platonicus τρεῖς esse ὑποστάσεις ἀρχικὰς *tres esse hypostases, quæ* rerum omnium *sunt principia*, & variâ ratione in iis posse considerari ταυτότητα *identitatem* & ἑτερότητα *diversitatem*. Christiani quoque similia dixerunt, licèt fuerint controversiæ de voce ὑπόστασις; quæ significat nunc *accidens*, seu τρόπον ὑπάρξεως, *modum exsistendi*: nunc *substantiam*, seu rem ipsam, quæ certo modo est



* *Vide G. Bulli Defensionem Nicænæ Synodi. Sect. III.*

eſt, vel cui tamquam ſubjecto ineſt modus exſiſtendi. Tandem inter Græcos quidem convenit, ut dicerent τρεῖς εἶναι ὑποστάσεις *tres eſſe modos exſiſtendi*, μίαν οὐσίαν *unam eſſentiam*; inter Latinos verò, *très perſonas*, *unicam ſubſtantiam*, ſeu *eſſentiam*; quâ ratione loquendi etiamnum hodie utimur.

16. Platonici, in hiſce rebus, uſi etiam fuerant voce * ὁμοούσιος, quæ apud eos ſignificat ὁμοφυῆ, ὁμογενῆ, ſeu *ejusdem ſpeciei*, aut *ſimillimæ naturæ*. Eam diſtinctionem adhibuit *Nicæna Synodus*, quæ definivit Υἱὸν εἶναι ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, *filium eſſe conſubſtantialem Patri*. Hodie etiam plerique cum Synodo Nicæna ſe ſentire profitentur, & eamdem uſurpant vocem.

17. Loquutiones autem, quas adtulimus §. 14, 15, 16. non uni inſervire poſſunt dogmati exprimendo; quare dubium ſit an qui iis olim uſi ſunt idem omnes ſentirent, quamvis, omiſſis Platonicis, Chriſtiani ſoli ſpectentur: Imò *Hugo Grotius* eò proceſſit, ut diceret ‡ *ſibi conſtare Patres in explicatione harum rerum plurimùm diſſenſiſſe, etiamſi vocum quarumdam ſono inter ſe conveniunt*. Profectò videntur Veteres inter ſe diſcrepaſſe, in multis, & Chriſtiani omnes hodie multùm abeſſe à ſententia Synodi Nicænæ; licèt plerique cum ea ſentire ſe putent, quòd voces ab ea conſecratas admittant.

18. Hæc

* *Vid. Vit. Euſebii Cæſarienſis, G. Bulli Defenſ. Synodi Nicænæ Sect. II. C. I. §. 2. & Epiſt. 2. T. 3. Artis Criticæ.*

‡ *Epp. ad Fratrem Ep. CLII.*

18. Hæc ne temerè adfirmasse videamur, primò observandum vocem ἀΐδιος *æternus* admodum esse ambiguam apud Veteres, in hoc negotio. Ἀΐδιον enim potest significare propriè dictam æternitatem, quæ omni, quomodocumque intelligatur, principio caruit; quâ ratione, ex omnium consensu, Pater dicitur ἀΐδιος. Sed alteram * habet ea vox significationem, quâ denotat quod fuit, antequam mundus ac proinde tempus esset, quod vocant etiam Veteres ἄχρονον & ὑπέρκαιρον, *sine tempore*, & *supra tempus*. Jam dubium est an Veteres, qui Υἱοῦ ὑπόστασιν dixerunt esse æternam, priore aut posteriore intelligendi sint sensu; an, nimirum, eam æternam, non minus ac Patris ὑπόστασιν, esse voluerint; an verò ita eam vocent, quòd ante mundum fuerit? Atque hac in sententia videtur fuisse *Tertullianus*, qui contra *Hermogenem* Cap. III. & XVIII. ait *Filium semper non fuisse*, nec *sine initio esse*. Idem videntur sensisse multi Patres Ante-Nicæni, qui paullò ante mundum genitum Filium volunt, licèt ἀΐδιον adpellent. Altera etiam est ambiguitas vocis ἀΐδιος, in hac re. Dici, nempe, potest Divinitas Christi, quod ad *substantiam*, seu *essentiam* adtinet, ἀΐδιος, non minùs ac Pater: aut quod ad *modum exsistendi* ejus essentiæ spectat, propter quem Filius vocatur. Quidam ex Veteribus † scripserant *substantiam* ipsam Divinitatis



* *Vid. Epistolam Alexandri Alexandriæ Episcopi apud Theodoritum Lib. I. c. 4. & Basilium Cæsariensem Hom. I. in Hexaëmeron.*

† *Vid. Ep. Eusebii apud Theodor. Lib. I. c. 12.*

vinitatis Filii, *ἀγεννητῶς* in Patre exſiſtentem, eſſe illi *συναΐδιον*; quod de *ſubſiſtentia* non adfirmabant. Quæ fuit Nicænæ Synodi ſententia, unde factum ut damnarit eos qui dicerent *Filium non fuiſſe antequàm genitus eſſet*, licèt definierit Filium eſſe Patri *συναΐδιον*, quod ad *ſubſtantiam*; erat, nimirum, ab omni æternitate, Filius *ἀγεννητῶς* in Patre, antequam generaretur; ſed cœpit *γεννητῶς* exſiſtere paullò ante creationem mundi, cùm *hypoſtaſin* ſeu *exſiſtentiam* diſtinctam à Patre accepit, ut Veteres putabant.

19. Secundò, cùm dicebant Patrem & Filium *Unum* eſſe, latebat etiam in illa voce non levis ambiguitas. Aliquid enim dicitur eſſe *Unum*, quemadmodum Philoſophi loquuntur, vel *Unitate numericâ*, vel *Unitate ſpecificâ*. Ita *Petrus* eſt unus, *unitate numericâ*; *Petrus*, *Joannes*, & *Paulus* unus ſunt, *unitate ſpecifica*. † Adparet autem ex Veteribus eos credidiſſe tres eſſe Naturas divinas, numero quidem diverſas, ſed unius ſpeciei. Reverà in ſermone quotidiano, & apud Philoſophos etiam, unum dicuntur quæ ſpecie conveniunt; ut liquet vel ex *Ariſtotele*, cujus obſervationes ſæpe vulgari ſermone nituntur, qui docet ‡ λέγεσθαι ἓν ὧν ἡ οὐσία μία, μία δὲ ἢ συνεχείᾳ, ἢ εἴδει, ἢ λόγῳ, *dici unum, quorum eſſentia una eſt, una autem continuitate, aut ſpecie, aut ratione.*

20. Tertiò, ut *Plotinus* τρεῖς ὑποστάσεις agnovit,

† *Vide St. Curcellai Quatern. Diſſ. I. §. 74. & ſeqq. & Vit. Euſebii ac Gregorii Nazianzeni.*
‡ *Metaphyſ. Lib. IV. c. 6.*

numero diſtinctas, hoc eſt, tres *ſubſtantias* cum diſtinctis proprietatibus, licèt alioqui conjunctiſſimas: ita Chriſtiani Veteres, eodem ſermone uſi, non nobiſcum, ſed cum *Plotino* hac in re conſenſerunt. Qui unam οὐσίαν dicunt, τρεῖς τρόπους ὑπάρξεως, id ipſum hiſce verbis expreſſerunt; ut enim Humanitas, quæ eſt ſeparatim in Joanne, Petro & Paulo, eſt una; nec in Paulo differt ab eo quod eſt in Petro & Joanne, niſi τρόπῳ ὑπάρξεως: ita tres Naturæ divinæ numero diverſæ, ſed ſpecie eædem, differunt tantùm *modo exſiſtendi.*

21. Quartò, cùm vox ὁμοούσιος, ex Platonicorum uſu, ſignificaret *ejusdem ſpeciei*, & Synodus Chalcedonenſis, in ſuo Symbolo, ſtatuerit Filium eſſe nobis ὁμοούσιον κατ' ἀνθρωπότητα, ut eſt ὁμοούσιος Patri κατὰ θεότητα; nulla eſt ratio exiſtimandi hac voce ſignificatum fuiſſe eſſe *unicam numero* Eſſentiam Patris, & Filii. Nihil ſanè occurrit in Diſputationibus *Conſubſtantialiſtarum*, quod ſuadere poſſit alia in re controverſiam Arianam ſitam fuiſſe, niſi quòd Ariani *Eſſentiam* filii parem non eſſe *Eſſentiæ* Patris contenderent: *Conſubſtantialiſtæ* verò *Eſſentiarum* paritatem propugnarent; * quod Viri Doctiſſimi copioſè oſtenderunt, nec ignorari poteſt, quin eadem operâ denſiſſimæ tenebræ offundantur Veterum hac de re Scripta legentibus; in quibus contrà omnia ſunt clara, ſi memorata teneamus, ut jam diximus Cap. ſuperioris §. 18.

22. Si



* *St. Curcellæus in Quatern. Diſ. I. & R. Cudworthus* in libro Anglico inſcripto; *The true Syſtem intellectual of the Univerſe* Lib. I. c. IV. pag. 606. & ſeqq.

22. Si quis quærat cur in re tanti momenti tot ambiguis loquendi generibus uti ſuſtinuerint Veteres; reſponſum accipiat jam, apud Philoſophos uſitatas eas ambiguitates fuiſſe, quæ in ſermonem Theologorum, ut fit, ſunt transfuſæ: quemadmodum antea jam oſtendimus. Præterea nolebant Theologi fateri, ex eorum ſententia, ſi cum vulgo loquerentur, tres eſſe pares Deos, non unum, cùm unum eſſe paſſim doceat Scriptura Sacra. Quare ne à Scriptura diſcedere viderentur, néve πολυθεότητος inſimularentur, ita ut oſtendimus loquuti ſunt. Quod non omnino diſſimulat *Auguſtinus* de Civitate Dei Lib. X. c. 23. *Liberis*, inquit, *verbis loquuntur Philoſophi, nec in rebus, ad intelligendum difficillimis, offenſionem piarum aurium pertimeſcunt. Nobis autem ad certam regulam loqui fas eſt, ne verborum licentia etiam in rebus, quæ in his ſignificantur, impiam gignat opinionem. Nos itaque non dicimus duo vel tria Principia, cùm de Deo loquimur; ſicut nec duos Deos, vel tres nobis licitum eſt dicere: quamvis de unoquoque loquentes, vel de Patre, vel de Filio, vel de Spiritu Sancto, etiam ſingulum quemque Deum eſſe fateamur; nec dicemus tamen, quod Hæretici Sabelliani, eumdem eſſe Patrem, qui eſt & Filius, & eumdem Spiritum Sanctum, qui eſt & Pater & Filius; ſed Patrem eſſe Filii Patrem & Filium Patris Filium, & Patris & Filii Spiritum Sanctum, nec Patrem eſſe, nec Filium.* Ita loquitur *Auguſtinus*, quod probè animadvertendum, poſtquàm egit de doctrina Platonica

nica, de tribus Principiis, aut *principalibus substantiis*, prout à *Porphyrio* & *Plotino* exposita fuerat.

23. Ex hac vocum ambiguitate, colligere est potuisse facilè fieri, quod credidit *Hugo Grotius*, ut qui verbis consentire olim inter se videbantur, re ipsâ dissentirent; útque, servatis iisdem vocabulis, paullatim substituta alia fuerit potestas. Atque hoc eò faciliùs factum, in negotio *de Unitate Dei*, quòd persuaserit sibi posteritas consensisse Patres Ecclesiæ cum veteribus Hebræis, liqueret autem Hebræos *unitatem* Essentiæ divinæ *numericam* credidisse. Verùm uti *Consubstantialistæ* sub iisdem verbis, quibus antiqui Hebræi utebantur, aliam abscondebant sententiam, cùm non auderent ab iis discedere: ita nostri hodie Theologi verba quidem à Patribus consecrata retinent, sed alias iis subjecere potestates. Animadvertit hoc, in aliquot aliis vocabulis, *Joan. Dallæus* de Usu Patrum Lib. I. c. 5. sub finem, quod vellem copiosiùs diduxisset. Rectiùs multò fecissent si in Scripturæ Sacræ verbis adquievissent, nec nos venia digni simus, si loquutionibus Scriptorum Sacrorum, tam ambigua & tam incommoda loquendi genera, præsertim ad sententiam veram exprimendam, præferamus. Sed monitum hoc Theologicum est, non Criticum.

# CAPUT XVI.

## REGULA XV.

*Difficultatem intelligendi maximam interdum oriri ex Rhetorico stylo.*

I. GRAMMATICI & Rhetores voces proprias vocant, ut omnes norunt, eas, quæ usurpantur pro nativa significatione, quæ est illis usu adtributa; tropicas verò, quæ ex nativa significatione in aliam translatæ sunt. *Moveri* propriè dicuntur *corpora*, quorum mutatur situs; translatè *animi*, cùm quispiam in iis excitatur adfectus. Cùm autem nulli Linguæ tot suppetant voces & loquutiones propriæ, quot suppetere oporteret, ut omnia propriè exprimi quirent; est enim rerum infinitus numerus, vocum finitus; necessariò confugiendum fuit ad voces tropicas. Digna sunt, quæ huc transferantur, verba *Ciceronis* de Translationibus ex Lib. III. de *Oratore* c. 28. *Modus transferendi verbi latè patet, quem necessitas genuit inopiâ coacta, & angustiis; post autem delectatio, jucunditásque celebravit. Nam ut vestis, frigoris depellendi causâ reperta primò, pòst adhiberi cœpta est, ad ornatum etiam corporis: sic verbi translatio instituta est, inopiæ causâ; frequentata delectationis* —— *Translationes quasi mutuationes sunt,*

*sunt*, *cùm*, *quod non habeas*, *aliunde sumas*. Exempli causâ, ad res ad animum pertinentes exprimendas, paucissimæ sunt voces, nativâ significatione adhibendæ; quia populus, à quo potissimùm paullatim Linguæ auctæ, & ornatæ, de rebus spiritualibus plerumque securus, de corporeis tantùm sermones serit, aut spiritus corporibus similes putat. Hinc qui de rebus incorporeis verba faciunt, è corporeis petitas voces passim usurpare coguntur.

2. Inde nascitur magna intelligendi difficultas, in rebus per se obscuris, quales sunt quæ ad spiritus pertinent. Cùm enim *efflare animum* legimus, in Scriptore, cujus de animo sententiam aliunde cognoscere non possumus; quî scire liceat, utrùm re ipsâ crediderit animum esse flatum, an verò tropice ita loquatur? Hodiéque, cùm multi negent in animo quidquam esse corporei; omnes tamen, Latinè scribentes, ejusmodi loquutionibus usu consecratis utuntur, non minùs ac qui mentem esse tenui auræ similem credunt.

3. Verùm cùm Cap. V. egerimus de difficultate dignoscendi quò usque metaphorica loquutio urgenda sit, hac de re iterum non agemus, ne repetendum sit quod jam dictum est. Observabimus potiùs, præter usum necessarium Troporum, propter Linguarum paupertatem, esse alios quosdam eorumdem usus Rhetoricos, ut ex *Cicerone* vidimus, unde non exigua nascitur obscuritas. Scilicet, non modò ad mentem exprimendam, non

non occurrente aliâ voce, adhibentur, sed & ad ornatum orationis; ut notio vividior, aut elegantior, aut amplior in audientium aut legentium mente excitetur. Ita *Horatius* fulmen tropicè describit, hisce verbis: * *tremendo Jupiter ipse ruens tumultu*, ut excitet majorem fulminis notionem; nam aliquid amplius est intelligere *Jovem ipsum ruentem*, quàm telum ejus manu emissum.

4. Si sola Veritas esset docenda, isque esset unus loquentium finis, uti par esset, universa eorum cura in eo sita esset, ut perspicuè loquerentur; quam in rem, quantùm possent, vocibus uterentur propriis; sed ornatus orationis adhibetur ad delectandos auditores, vel legentes, aut eorum movendos adfectus; eumque in finem non tropica modò, sed & figurata oratio inventa est. Quo fit ut Rhetores doceant non ubique adhibendum esse sermonem proprium, sed in iis dumtaxat Orationis partibus, ubi adfectus non moventur. *In exordienda causa, servandum est ut lenis sit sermo, & usitata verborum consuetudo, ut non adparata oratio esse videatur.* † in ‡ *Rhetorica Scholica Curii Fortunatiani*, parum quidem Latini Scriptoris, sed nequaquam inepti, pro tempore quo vixit, est hæc quæstio: *Propria verba, quæ partes orationis magis desiderant?* cui ita respondetur: *Principia & narrationes*; quia, nempe, neque in principiis, neque in narrationibus, moveri solent adfectus. 5. Non

* *Lib. I. Od. 16.* † *Scriptor ad Herenn. Lib. I. c. 7.*
‡ *Lib. III. p. 71. Ed. Paris.*

5. Non est nostri instituti in originem adfectuum inquirere, aut eorum naturam explicare. Paucula tantùm indicabimus indubitata, quibus nititur quod de difficultate intelligendæ figuratæ orationis dicemus. Cùm ab iis qui nos educant, à prima infantia, excitentur & foveantur in nobis adfectus; paullatim fit ut his nimiùm indulgere adsueti, nullâ re fermè commoveamur, aut delectemur, nisi iis quæ adfectibus blandiuntur. Cetera omnia nobis tædiosa & insulsa videntur; nec ea, nisi inviti, patimur. Hinc fit ut somnus nobis obrepat, ubi audimus paullò copiosiùs rem exponentes; quæ per se apta non est ad creandam nobis admirationem, vel spem, vel metum, aut similem adfectum ingenerandum. Imò veritatem ipsam, quâ naturâ nostra percelli deberemus, eámque non exigui momenti, immoti sæpe audimus; nisi ita describatur, ut aliunde petitis ornamentis in nobis commoveantur adfectus. Quantumvis sit periculum, nisi quasi imminens à nobis spectetur, eo non percellimur, etiam moniti; si ea admonitio concepta sit verbis propriis. Oportet describi periculum figuratâ oratione, quâ adfectus, re commoveri interdum nescii, verbis vehementiùs cieantur. Exemplum in Orationibus sacris cernere est, quæ licèt admonitionibus summi momenti refertæ sint, somnum multis conciliant, nisi Rhetorum figmentis ornatæ prodeant.

6. Si porrò quæramus rationem, ob quam figuris ita adficimur, comperiemus eam ejusmodi esse, ut obscuritatem necessariò pariat.

Fi-

Figuræ tantam vim argumento, quod iis exornatur, addunt, quia audienti, aut legenti eam tantùm ejus partem ostendunt, quæ est omnium aptissima ad eum commovendum; amotis iis omnibus, aut potiùs tectis, quæ commotionem illam sistere possent. Si miles sit ad pugnam cohortandus, alto premuntur silentio horror mortis, qui naturâ omnibus inest, summa cautio quæ debet adhiberi, ubi de effundendo sanguine humano agitur, aliáque quæ viro sapienti tunc seriò pensitanda essent. Ab infaustis ejusmodi vocibus abstinetur, gloria militi proponitur è victoria colligenda, divitiæ è spoliis conficiendæ, præmia, honores, &c. quibus fit ut à prioribus illis animum avertat, & in hæc intentus, alacris, rem per se omnium fœdissimam, deterrimi carnificis munus obire in innocentes adgrediatur. Exemplo esse potest oratio Cæcinæ, apud *Tacitum Ann* Lib. l. c. 67. ubi territis militibus difficultate itinerum, adverso prælio, jacturâ impedimentorum, metu imminentis hostis, ostendit *unam esse in armis salutem, manendum intra vallum, dein erumpendum, illâ eruptione ad Rhenum perveniri; quòd si fugerent, plures silvas, profundas magis paludes, sævitiam hostium superesse; at victoribus decus, gloriam, quæ domi cara, quæ in castris honesta.* Subdit Tacitus eum *reticuisse de adversis* aut præsentibus, aut futuris; ne nempe terror augeretur imagine præteritæ cladis, similisque in futurum timeretur.

7. Huic negotio aptare possumus, quod *Cicero* de Inventione Lib. I. n. 24. ait observandum,

um, si pro re turpi dicendum sit. *Si causæ rpitudo*, inquit, *contrahet offensionem; aut o homine, qui offenditur, alium hominem, i diligitur, interponi oportet; aut pro re, in a offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut o re hominem, aut pro homine rem; ut ab eo od odit, ad id quod diligit auditoris animus ducatur.* Hac enim arte fit ut auditor id ntum animo verset, quod non est turpe, m de re turpi cogitare cum oportet. Ideò; rbis honestis res nequaquam honesta veatur.

7. Hac in re, situm est universum pænè orationis figuratæ artificium. Dum autem is, i ejusmodi oratione utitur, conatur anium legentium, vel audientium ad certam gumenti sui partem convertere, & utitur locutionibus ex parte dumtaxat veris; ægrè ut rimùm intelligitur. Notiones enim rem, quæ nobis obversantur, comparamus m ejus verbis, & cùm videamus ea verba onnisi partim notionibus convenire, hæreus dubii an rectè mentem Scriptòris intellimus; seu an modum illum, quo nobis vientur vocabula convenire notionibus, urgevoluerit is quem legimus, vel audimus, an tò aliud quidpiam, quod nescimus.

9. Exempli gratiâ, Hector, Iliad. Υ, 371. loquitur de Achille, quem formidabant rojani, quòd neminem cum eo congreendo parem censerent:

Τῷ δ' ἐγὼ ἀντιός εἰμι, καὶ εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικεν,
Εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, μένος δ' αἴθωνι σιδήρῳ:

*Huic ego occurro, licèt manibus igni simili;*
*Licèt manibus igni simili, robore vero splendenti ferro.*

Intelligimus quidem summatim hoc velle Hectorem, se obviam iturum Achilli, quamvis strenuo; quod volebat Hector à Trojanis intelligi. Sed præterea si singula verba excutiamus, ut adcuratè norimus, quas notiones illis subjecerit Poëta, deprehendemus non levem esse difficultatem. 1. ἄντιος εἶναι an simpliciter significat *contrà ire*, an vero eâ loqutione continetur *resistendi*, aut *adgrediendi* animus? 2. ἀντιός εἰμι estne, solitus sum contra eum consistere, antehac contrà consiti, vel illico hoc faciam, si necesse sit; vel decrevi facere, & certò faciam? 3. Quid est πυρὶ χεῖρας ἐοικέναι; éstne manuum motu, celeritatem ignis æquare; an manu id præstare, quod ignis facit; an manus habere æquè formidandas, ac ignem? Alibi Poëta *Menelaum* inducit de Hectore dicentem: Ἕκτωρ πυρὸς αἰνὸν ἔχει μένος, *Hector gravem vim habet ignis.* Iliad. P. vers. 565. Passim etiam prælium incendio confert. 4. An Hector vult dicere re verâ Achillem πυρὶ χεῖρας ἐοικέναι, an verò quamvis manibus

ignem æquaret, ſe non detrectaturum pugnam; nedum ut eum, qualis erat, fugeret? ſ. Μένος αἴθωνι σιδήρῳ ſimile, quanam in re an in gravitate ictuum, an in amoliendis plagis, aut reſiſtendo ictibus duritie ſuorum armorum? Denique αἴθων σίδηρος eſt ſplendens gladius, aut quodlibet ferrum, ut αἴθων ſit epithetum otioſum; an eſt *candens ferrum*, cui ſimilis ſit aliqua in re Achillis? Quis dicet an *Homerus* omnes haſce σχέσεις in animo habuerit, an aliquot tantùm, & quænam eæ ſint? Certè vix ipſum, ſi reviviſceret, dicturum putem, ob rationes quas poſtea adferam. Attamen nemo eſt, qui non adficiatur hiſce duobus verſiculis, & vim eorum non laudet; ſi modo Poëtarum Græcorum ſtylo nonnihil adſuetus ſit. Obverſantur, nempe, animo ferrum & ignis, duæ res efficaciſſimæ, quibus conferebatur Achilles, & illa ἀναδίπλωσις, περὶ χεῖρας ἔοικε, quâ Hector ſignificat ſe, licèt probè intelligat periculum, audacter tamen id ſubiturum, ita animum legentium percellunt; ut in obſcura fortitudinis notione, ne cogitantes quidem de notionibus ſingulis vocibus adnexis, adquieſcant.

9. Secundò, figurata oratio nos tantopere adficit, quòd rem exornando augeat; non ita quidem ut illico adpareat eam augeri, occultiùs enim hoc fit; ſed tamen ut ingerat animo noſtro majorem quamdam imaginem, quàm ea eſſet quæ ex ſimplici ſermone naſceretur. Quoniam autem limites illius aug-

menti, ut ita loquar, vocabulis perſpicuè non ſignantur; obſcurum eſt quàm latè loquentis notio pateat. Ceterùm *augmentum* intelligo, tam in ſeciorem, quàm in meliorem partem; & quod complectitur extenuationem, non minùs quàm exaggerationem.

10. Exempli gratiâ, *facere Deos* habet vim aliquam αὐξητικὴν, in hoc Epigrammate *Martialis*, Lib. VIII. c. 24.

*Qui fingit ſacros auro, vel marmore vultus,*
*Non facit ille Deos, qui colit ille facit.*

Propriè ſi loquamur, *facere Deum* eſt efficere, ut qui Deus antea non erat Deus evadat; quod non poteſt dici de ſtatua, quæ non eſt Deus, poſtquàm coli cœpit. Attamen videtur *Martialis* tropicè ſtatuam vocare *Deum*; deinde *facere eam Deum*, eſſe ei ſtatuæ honorem exhibere, qui ſolebat ſignis Deorum; vel conſecratione efficere ut Deus, cui dedicata eſt, eam inſideat; nam & * hoc, de ſtatuis Deorum ritè conſecratis, credebant Ethnici. Patet quidem phraſi *facere Deum* plus dici, quàm reverâ fieri credebat *Martialis*; ſed dubium eſt utra ex memoratis ſignificationibus ei loquendi generi conveniat, & quouſque pateat ἐνοίκησις Θεοῦ, *inhabitatio Dei*, ſi ad poſteriorem reſpexit.

11. Eadem occurrit difficultas, in locutionibus metaphoricis Scripturæ, ubi Dii Ethnico-

* *Arnob. cont. Gentes Lib. VI. p. 254. Ed. Par. 8. 1605. ubi vide notas Deſ. Heraldi.*

dicuntur * esse meræ statuæ, sine sensu ullo. Nam Gentes omnes Idololatriæ deditæ aut animos mortuorum hominum, aut dæmonas, aut sidera colebant, quorum vim quam inesse statuis existimabant; non statuas ipsas, quasi eas solas Numina sua esse censuissent. Itaque oportet in ea figura Scriptorum Sacrorum esse aliquam αὔξησιν, nec facile est scitu, quàm latè pateat; & utrum voluerint dicere, eos qui Numina in consecratis statuis colebant, æque insanivisse, ac qui meros lapides coluissent; an verò vim illam divinam, quam somniabant Idololatræ inesse statuis, nullam fuisse, ideóque universum eorum cultum in statua substitisse; an aliud quidpiam, cujus nobis in mentem non venit? Quidquid id est, phrasin hancce ex Idololatrarum ipsorum usu desumserunt Hebræi, ut adparet ex oratione Labanis Gen. XXX, 30. ubi statuas sibi subreptas *Deos suos* vocat. Ita & cùm Ap. Herdonius Capitolium, cum servorum & exsulum manu, occupasset, dixit in concione P. Valerius Consul: *Jovem Opt. Max. Junonem Reginam, alios Deos, Deasque obsideri*, *Livio* narrante, Lib. III c. 17. Ambracienses apud eumdem queruntur, spoliatis à M. Fulvio Cos. Deorum signis: *simulacra Deûm, Deos imò ipsos, convulsos ex sedibus suis ablatos esse, parietes, postesque nudatos. Quos adorent, ad quos precentur & supplicent Ambracienfibus non superesse.* Idem de Attalo, qui Romanis Idææ Matris simulacrum avehendum tradidit: *Is legatos comiter exceptos*

 *Pessi-*

* Psalm. CXV. & CXXXIV.

*Pessinuntem in Phrygiam deduxit, sacrúmque iis lapidem, quem* MATREM DEUM *incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam jussit* Lib. XXIX. cap. II. Hinc magnam invidiam subiit Stilpo Philosophus Athenis, unde & migrare jussus est, quòd Minervam Phidiæ *Deum esse* negasset, quam historiolam habet *Diogenes Laërtius* Lib. II. §. 116.

12. Tertiò, cum multa sint quæ, si penitiùs introspiciantur, non apta sunt ad commovendos adfectus, non modò eorum partem aliquam Auditoribus suis Oratores ostendunt dumtaxat, aliis silentio velatis; nec modò augent eam, quam spectari volunt, prout necesse esse judicant; sed quibusdam præterea vocibus generalibus, seu præstantiorem, seu tenuiorem notionem adjunctam habentibus, exprimunt; ne animus audientium, illo veluti phantasmate occupatus, rem adcuratiùs expendat. Cùm sub Tiberii principatu de cohibendo luxu ageretur, * *Gallus Asinius* orationem habuit, quâ ostendit, dum Imperium augetur, auctas etiam esse privatorum opes; adeóque mirum videri non debere, si sumtus majores tolerarent. Eâ oratione factum ne Senatûs-Consultum ullum fieret, hac de re, adsentientibus ei Senatoribus: *Facilem adsensum Gallo*, ait Tacitus, *sub* NOMINIBUS HONESTIS, *confessio vitiorum, & similitudo audientium dedit.*

13. *Augustinus* Hipponensis Episcopus, & qui ejus de *Gratia* sententiam sequuti sunt, non modò

* *Tacitus Ann. II, 33.*

modò quantum possunt impediunt, ne Lectoribus obversetur imago iniquitatis; quæ est in ferendis legibus, iis à quibus Deus scit eas non posse observari, non ipsorum culpâ, sed primi hominis, ob cujus peccatum destituti sunt omni virtute; deinde in eis æterno exitio damnandis, quod numquam potuerunt vitare, quia necessario auxilio in eam rem caruerunt, ob Adami culpam; nec modò verbis amplificant gratiam Dei erga pauculos Electos, quos salute donat; sed ubi contingit difficultates, quæ in eorum doctrina sunt, urgeri, tum verò omnia velant generalibus dictis, *non posse nimis deprimi hominem, & Deum contrà extolli, Deum nemini debere gratiam, ejus judicia esse ἀκατάληπτα*, aliisque similibus. Qui generalium ejuscemodi responsionum involucra excutiunt, vix ac ne vix quidem intelligere possunt quid sibi velint. Si enim responsa illa urgeant, sequetur, ut deprimatur homo, omnes ejus actiones Deo esse tribuendas; adeò ut sit *subjectum*, ut loquuntur Scholastici, merè *passivum*, in quod Deus quasi in lapidem agat; quod illi acerrimè negent. Si verò non sint nimium illa urgenda, sequetur, sine divinæ gloriæ imminutione, posse dici hominem aliquid agere, ac proinde non à Deo tantùm moveri, sed aliquid viribus suis seu à Deo quibusvis datis, nec vitio nullo prorsus fractis (ne quis calumnietur) efficere, quod illi pariter negant. Atque hinc fit, ut quid sibi velint, generalibus illis loquutionibus, vix intelligi queat.

14. Certè Deus *nemini debet gratiam*, ut

aiunt, ſed hoccine ſignificat Deum, in pœnam peccati Adami, omnes homines ſpoliare innocentiâ, quâ alioquin ornati eſſent, & propterea eos damnare? Sanè Deus etiam ſibi, ut ita dicam, debet æquitatem, ſeu naturâ ſuâ eſt æquus; ideóque tale quidquam facere nequit.

15. Multa quidem ſunt, in humanarum rerum adminiſtratione, ἀκατάληπτα, ſeu quorum rationem adſequi non poſſumus; ſed hoccine ejuſmodi eſt, ut ideò liceat quaſvis iniquitates Deo tribuere, & poſtea ſe tueri frigidâ exclamatione? Si res ita ſe haberet, nullum non delirium, è Scriptura detorta deductum, defendi poſſet; quod *Auguſtini* tamen Diſcipuli ægrè ferrent.

16. Hinc Rhetores docent diligenter cavendum ne tropi ex re humili nimiùm, aut audientium aures offendente petantur. Cùm addere debeant orationi majeſtatem, eam contrà minuerent, ſi eſſent deſumti è rebus humilioribus iis, à quibus petuntur voces propriæ. Efficerent ut res per ſe magnæ minores viderentur, earum loco ſubſtitutis minoribus imaginibus, quod ſcopo Oratoris adverſatur; niſi in contrariam partem vellet res magnas deprimere. *Quoniam*, ait ſummus & Orator & dicendi magiſter, *hæc vel ſumma laus eſt verbi transferendi, ut ſenſum feriat id quod tranſlatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audient trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani*, caſtratam eſſe Rempublicam; *nolo ſtercus* Curiæ *dici Glauciam. Quamvis ſit ſimile, tamen*

*tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis.* Vide & *G. J. Vossium* Inst. Orat. Lib. IV. c. VI. §. 9. *& seqq*

17. Quartò, ope figuratæ dictionis ubi semel commoti sunt adfectus; non severè is, qui eloquentiâ dicentis perculsus est, ejus dicta expendit. Obversantur ejus animo, non plenæ & distinctæ loquentis notiones, sed carum dumtaxat partes aptiores ad eum commovendum; eæque sunt quibusdam additis imaginibus ornatæ, quibus augentur; ac præterea accedunt generales quædam notiones, quibus connectuntur; unde fit ut occupatus animus, atque adfectu impeditus, in phantasmatibus illis adquiescat, & indignetur etiam iis, qui perspicuam explicationem eorum quæ admiratur flagitant.

18. Quandò contingit ab homine, qui numquam rem diligenter animo versavit, audiri Oratorem dicentem *rem esse nullam, quæcumque tandem sit, quæ à Deo non creetur, quandoquidem summa Dei perfectio postulat, ut solus sit summa omnium rerum causa*; is Orator facilè in adsensum trahit audientem, cujus cerebrum variis commovit tropis aut figuris, & cujus animo phantasma quoddam, quod significatur hisce generalibus vocibus: CAUSA OMNIUM RERUM, objecit, quo occupatus aliò convertere animi oculos nequit.

19. At sub iis vocibus latet interdum hæc sententia, ipsarum etiam cogitationum humanarum, quæ inter Entia à Philosophis recen-

ſentur, Deum eſſe auctorem; adeóque ipſam mentem humanam nihil quidquam agere, ſed tantùm agi, inſtar machinæ quæ nervis alienis movetur. Cùm verò objicitur; Deum, hoc poſito, malas etiam cogitationes injicere hominibus, denuo delabuntur ad *abſtractas* & generales loquutiones. Aiunt poſſe ſpectari in cogitatione qualibet aliquid *phyſicum*, atque aliquid *morale*; prioris Deum eſſe auctorem, poſteriùs, ubi ſermo eſt de malo, eſſe nihil. Sic parum cautos occupant, notione *abſtractâ cogitationis*, quæ poteſt ſine vitio ac virtute eſſe, & *defectûs* cujuspiam ſeorſum ſpectati, in quo cogitationis vitium ſitum eſſe aiunt. Accedente dein figurato ſermone, *à Deo omnia pendere; ejus infinitæ ὑπεροχῆς perfectionem eſſe, ut omnia ejus ope fiant; nihil ſine eo eſſe, aliequi creaturam ejus regimini eripi*, & ſimilibus; ita commovetur cerebrum auditorum, ut non videant Religionem omnem & Societatem ipſam Civilem radicitus evelli, fictâ illâ Numinis reverentiâ; utque monentes, etiam cum indignatione, excipiant.

20 Qui ſunt ejuſcemodi ſermonibus adſueti non modò audientibus fucum faciunt, ne poſſint intelligere quid velint; ſed ſemet ipſi ſæpe deludunt. Hinc ſit ut cùm monentur, de ſenſu quem illæ loquutiones re ipſâ fundant, negent ſe eum ſenſum agnoſcere, ſi aliis verbis ſit conceptus, licèt ſit prorſus idem. Quisquis adfirmat Deum eſſe cogitationum omnium noſtrarum auctorem; adeò ut, ſine ejus interventu, eóque, ut loquuntur, *præ-*

*prædeterminante*, nihil possimus cogitare, & vice versâ eo *prædeterminante* non possimus non cogitare quod vult; quisquis, inquam, talia adfirmat, idem Deum esse vitii, non minus quàm virtutis, auctorem contendit. Attamen qui ita loquuntur hoc à se admitti consectarium præcisè negant; &, ut puto, bonâ fide negant, quia rei perspicuè expressæ non adsentiuntur; licèt sub involucris *abstractarum* quarumdam notionum, figuratis vocibus vestitarum, idem planè amplectantur.

21. Si quis dubitaret, an qui figuratâ oratione tantopere delectantur, adfectibus præpediti sint; essent dumtaxat rogandi, ut vocibus propriis, quoad ejus fieri potest, mentem suam exprimerent. Tum ex illorum inanibus conatibus, & in figuram semper desinentibus adpareret illos, præ commotione cerebri, nescire quid sibi velint. Nempe, de omnibus, qui nimiùm pigmenta Rhetorica deamant, idem dici potest quod ingeniosissimè de Poëtis *Socrates* in Apologia, apud *Platonem*, habet: οὐ σοφίᾳ ποιοῦσι, ἀλλὰ φύσει τινὶ καὶ ἐνθουσιάζοντες, ὥσπερ οἱ θεομάντεις καὶ οἱ χρησμῳδοί: *non arte, sed naturâ quadam & veluti afflatu faciunt ut divini & vates.* Καὶ γὰρ οὗτοι λέγουσι μὲν πολλὰ καὶ καλὰ, ΙΣΑΣΙ δὲ οὐδὲν ὧν λέγουσι: *etenim hi dicunt multa & egregia quidem, sed nesciunt quid dicant.* Reverâ orationes valde figuratæ non conscribuntur, sine commotione animi, parum apta ad investigationem veri, sed ad grandiloquentiam adcommodata; ut experti sunt quicumque, furore illo Rhetori-

co defervescente, seriò cogitationes suas expenderunt.

22. Quinto, ejusmodi sunt nonnullæ figuræ, aut aliunde notum loquenti animum esse oportеat, si intelligi velit. Ad hasce pertinet λιτότης, quâ plus significatur quàm dicitur. *Livius*, de *Polybio* verba faciens, *Syphacem*, inquit, *in triumpho ductum Polybius, haudquaquam spernendus auctor, tradit*. Lib. XXX, 45. *Fulvius Ursinus* censet tam tenue elogium ab invidia profectum, cum *Livius* pænè integros ejus exscribat libros. At *Isaacus Casaubonus* * λιτότητα esse acerrimècontendit, & ejus figuræ profert aliquot exempla. Plura etiam habent *Joan Rualdus* ad *Plutarchi* Elog. IV. & *G. J. Vossius* Instit. Oratoriæ Lib. IV. c. X. §. 8. Sed res vix potest exemplis liquidior fieri, quia cùm λιτότητα frequentem esse constet figuram, non perinde constat de candore *Livii*; qui Romanos fortè ab lectione *Polybii*, ne ejus retegerentur furta, frigido elogio deterrere voluit.

23. Ejusdem generis *Ironia* est, quæ est oratio, quâ contrarium ejus quod volumus adfirmamus, datâ operâ, sed non seriò. At quomodo intelliget Lector, vel auditor nos figuratè loqui, non simplici uti & seria adfirmatione? Respondet quidem *Quintilianus*; ‡ *aut pronunciatione, aut personâ, aut rei naturâ. Nam si qua earum verbis dissentit, apertâ*

* Ad Fragmenta *Polybii* ex *Livio*.
‡ *Inst. Orat. Lib. VIII. c. 6.*

paret *diversam esse orationi voluntatem.* Sed *pronunciatio* ad auditorem tantùm pertinet, nos verò de Lectore hîc agimus. Non diffitemur *personam*, aut *rem*, aut denique aliam circumstantiam persæpe clara esse ironiæ indicia; sed loca sunt, in quibus nec personâ, nec ullâ aliâ circumstantiâ, ironia fit manifesta.

24. Exempli causâ, Æneidos I, 41. Juno ita loquens inducitur:

*— Méne incepto desistere victam?*
*Nec posse Italiâ Teucrorum avertere Regem?*
*Quippe vetor fatis! Pallásne exurere classem*
*Argivûm, atque ipsos potùit submergere ponto*
*Unius ob noxam*, &c.
*Ast ego, quæ divûm incedo Regina, Jovisque*
*Et soror & conjux, una cum Gente tot annos*
*Bella gero*, &c.

Innuit *Servius* verba, *quippe vetor fatis*, ironiam esse, quia dicere non possumus à Junone ignoratam vim fatorum. *Gerardus* verò *Joannes Vossius* * hoc exemplum profert, ex quo constet in hac parte summos etiam viros decipi; aitque neminem negaturum eum falli, qui naturam Junonis & Virgiliani loci con-

* *Inst. Orat. Lib. IV. c. IX. §. 2.*

consideret. At ego utroque probè considerato, ironiam hîc esse omnino credo, & hoc Junonem velle: fatis, quæ sibi à Jove objiciebantur, cùm de funditus perdenda Trojana gente loquebatur, vetari nequiisse, ne quod cupiebat effectum daret. Nemo nescit Poëtas, postquàm fata mutari non posse dixerunt, tamen *præter fatum*, ὑπὲρ μόρον, dicere multa contingere. Itaque *Virgilius* Junonem inducit, ita loquentem; quasi ei objici nequeat fatum, ne faciat quod cupit. Vide versum 22.

25. Sed ut exemplum, ex re majoris momenti, proferam, verba sunt Dei Gen. III. vs. 22. *En Adamus instar unius nostrûm factus est, nunc autem, ne manum suam injiciat & sumat ex arbore vitæ, vivatque in perpetuum, cavendum.* Quærunt Interpretes, utrum hæc sine figura intelligenda sint, an verò ironia, vel sarcasmus hîc lateat. Posterius nobis vero similius videtur, ut in Commentario ad eum locum ostendimus. Non debuerunt tamen, qui aliter sentirent, quos consulere poterunt qui abundant otio; nam nobis satis est exemplum proposuisse, ex quo liqueret non semper ironias à viris doctis intelligi. Qua de re, adeundus etiam *Ger. Joan. Vossius*, loco quem antea indicavimus.

26. Sextò, huc quoque facit, quod adfert * *Cicero*, ut ostendat quid sit, quòd omnes translatis & alienis magis delectantur, quàm propriis & suis; nempe, *quod singulis verbis res*

* *De Oratore Lib. III. c. 40.*

*res*, *ac totum simile conficitur*, hoc est, integra uno verbo similitudo continetur; cujus proinde partes omnes cognoscere dilucidè non possumus, ut antea diximus. Præterea, eodem judice, delectatio illa oritur *quod omnis translatio, quæ quidem summâ ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maximè oculorum, qui est sensus acerrimus*. Hoc ipsum rem intellectu difficiliorem facit; nam dum nobis Orator in conspectu ponere nititur, quæ videre non possumus, res diversissimi generis inter se confert; ac proinde inter quas non nisi tenuis & obscura est similitudo

27. Profert ex veteri Poëta hæc verba:

— *Vive, Ulysses, dum licet,*
*Oculis postremùm lumen radiatum rape.*

Quibus Ulyssem quàm primùm vita uti, quæ ei brevis futura erat; hortatur nescio quis. In iis hoc meritò observat *Crassus*, aut *Cicero* potiùs, non dixisse Poëtam *cape*, non *pete*, quia haberet moram sperantis diutiùs sese victurum, sed *rape*; quod verbum est ad id aptatum quod ante dixerat, *dum licet*. At homini brevi morituro quid faciendum, ut *vitam rapiat*? Quid Ulysses, hac auditâ voce, in animo habuit? Scio equidem quid responderi possit, sed nihil hîc, obscurum, ac perturbatum admitto. Novi quoque *Horatium*, hæc fortè imitantem, dixisse Od. XI. Lib. I.

— *Sapias, vina liques, & spatio brevi*

*Spem*

*Spem longam reseces, dum loquimur, fugerit invida*
*Ætas; CARPE diem, quam minimùm credula postero.*

Hoc sensu, *rapere radiatum lumen solis* erit bibere & lætari, quarum rerum modus non indicatur. Hi fructus sunt vitæ, qui *carpendi*, imo *rapiendi*, dum licet, nobis sunt; sed quâ ratione & quo numero? Imitatus etiam est, ut hoc obiter dicam, veterem a *Cicerone* laudatum Poëtam *Petronius* in Satirico ‡; qui naufragium facturum amatorem ita cum amasio colloquentem inducit: *da oscula, dum licet, & ultimum hoc gaudium, fatis properantibus, rape.* Similia quædam ad locum habet *Gonsalius de Salas*, sed loci *Ciceronis* non meminit: uti nec alii locorum similium collectores parum diligentes, quamvis sibi plaudant. Sic & *Thalmudici*, harum elegantiarum alioqui negligentiores: חטוף ואכול חטוף ואישתי דעלמא דאזלינן מניה כהילולא דמי: *rape & comede, rape & bibe, nam mundus hic, ex quo imus, nuptiali convivio similis est.* Vide *Joan. Buxtorfium* in Lex. Rabb. ad radicem הלל.

‡ *Cap. CXIV.*

C A-

# CAPUT XVII.

*Brevis Historia studiorum Rhetoricorum, quibus difficillimum cognitu factum est, quid cogitarint de multis rebus celeberrimi Scriptores.*

1. POSTQUAM ostendimus quantas tenebras sermoni Rhetorica offuderit, ut constet etiam quàm multi Scriptores figuratam dictionem simplici prætulerint, ac proinde quanta sit difficultas in intelligendis Veteribus; hîc paucis studiorum Rhetoricorum, apud Græcos & Romanos, historiam texe[mus].

2. Initio quidem, quo Græci habebant tra[…]um, cui nomen fecerunt, cùm durior ad[…]e vita esset, non videntur Rhetoricen co[…]isse. Fatendum tamen, apud eam Gentem, [an]tiquissimam esse artem dicendi; quoniam Homerus, cujus ætas propter antiquitatem, à […] mille annis ignoratur, summâ fuit elo[…]entiâ; ex quo constat, etiam ante eum, ex[…]tam dicendi artem fuisse. Verè *Cicero*, * [n]*ec temporibus Troicis*, inquit, *tantùm laudis* [i]*n dicendo Ulyssi non tribuisset Homerus & Nestori (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem) nisi jam tum esset honos eloquentiæ; neque ipse Poëta hîc tam idem* […]*, item) ornatus in dicendo, ac planè* ora-



* In Bruto c. 10.

*orator fuiſſet.* Cùm autem ejus artis tanta eſſet vis, ut qui eâ valebant ii innumera impetrare poſſent, quæ minùs eloquentes non adſequebantur; tum in Reipublicæ adminiſtratione, ubi conſenſu Populi opus erat; tum apud Judices, ubi cauſa fuit dicenda; tum etiam apud quosvis alios, in quotidianis vitæ negotiis; plures eam excolere cœperunt, & *Corax* quidem * ac *Tiſias* Siculi primi artis præcepta collegerunt & ſcriptis mandarunt, ut ex *Ariſtotele* nos docet *Cicero.* Neque exiſtimandum eſt poſtea à bonis tantùm eſſe traditam, virtus enim ſola eloquentiam non parit; ſed à malis etiam, quibus neque veritas, neque æquitas cordi erant. Atque hinc factum ut Rhetorica complecteretur, non modò artem defendendæ veritatis, aut tuendi juris; ſed etiam cujusvis & veritatis, & juris oppugnandi. *Tantùm quisque Orator ſapiebat, quantùm erranti populo perſuaderi poterat.* Sunt verba Scriptoris Lib. *de Oratoribus*, Cap. XXXVI. ubi multa hanc in rem, eáque lectu digniſſima.

3. Circa tempora Peloponneſiaci belli, quibus præſtantiſſimi Rhetores apud Græcos floruerunt, vivebant † *Leontinus Gorgias*, *Thraſimachus Chalcedonius*, *Protagoras Abderites*, *Prodicus Cejus*, *Hippias Eleus*, aliique multi, qui docere ſe profitebantur, adrogantibus ſanè verbis, quemadmodum cauſa inferior dicendo fieri ſuperior poſſet; ita enim loquebantur.

* *Cicer. de Orat. Lib. I. c. 20. & in Bruto c. XII.*

† *Ex Cicerone de Claris Orat. §. 8. Vide & Quintilianum, Or. Inſt. Lib. III. c. I.*

bantur. *Protagoræ* potissimùm, qui volebat *omnia esse vera*, hoc est, id *verum* vocari quod unicuique videretur, fallacissimæ artis tribuitur inventio. Πρῶτος ἔφη, verba sunt * *Laërtii Diogenis*, δύο λόγους εἶναι περὶ παντὸς πράγματος ἀντικειμένους ἀλλήλοις: *primus dixit duas esse de omni re rationes contrarias. Gorgias* quoque *se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denunciabat. Posteà verò vulgò hoc facere cœperunt, hodiéque*, ait † Cicero, *faciunt; ut nulla sit res neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nota, de qua se non omnia quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos.* Contra hosce Rhetoras, licèt immeritò Socratem iis adgreget, imò eorum principem faciat, aculeatissimam Satiram edidit *Aristophanes*, in *Nubibus*. Eodem in numero erant *Sophistæ*, de quorum *argumentis* scripsit *Aristoteles* libros duos, & quorum ingenium ‡ hisce verbis describit: ἐπεὶ δ' ἐστί τισι μᾶλλον πρὸ ἔργου τὸ δοκεῖν εἶναι σοφοῖς, ἢ τὸ εἶναι καὶ μὴ δοκεῖν (ἔστι γὰρ ἡ Σοφιστικὴ φαινομένη σοφία, οὖσα δὲ μή. καὶ ὁ Σοφιστὴς χρηματιστὴς ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὔσης) δῆλον ὅτι ἀναγκαῖον τούτοις καὶ τὸ σοφοῦ ἔργον μᾶλλον δοκεῖν ποιεῖν, ἢ ποιεῖν καὶ μὴ δοκεῖν: *quoniam quibusdam operæ pretium majus est, si videantur sapientes, quam si sint, nec tamen videantur* (*Est enim sophistice adparens sapientia, sed quæ reipsâ non est; &* So-



* Lib. IX. §. 51.
† De Oratore c. 22. Lib. I.
‡ Cap. 2. Lib. I.

*Sophista is qui lucrum quærit ex adparente, non ex vera sapientia) perspicuum est necesse esse hos videri munere sapientis fungi potiùs, quàm eo fungi, nec tamen videri.*

4. Iis, ut rectè * *Ciceroni* observatum, sese Socrates opposuit, qui subtilitate quadam disceptandi, refellere eorum instituta solebat. Habemus quatuor Dialogos *Platonis* elegantissimos; nempe, *Gorgiam*, *Hippiam*, *Protagoram* & *Euthydemum*; quos *Plato* ex ore Socratis aut ejus nomine edidit, & quibus ii Rhetores pro merito suo ridentur. Verùm & Socrates & Plato frustra fuere, quandoquidem ab eo tempore Græcia id genus Rhetoribus semper abundavit. ‡ *Isocrates* ipse, cujus indolem alioqui probabat Plato, orationes aliquot, ad exemplum Gorgiæ, fecit; ubi summo vituperio dignos Helenam & Busiridem, ostentandi ingenii gratiâ, ad cœlum laudibus tollit. Certè cum ob dicendi facultatem sæpe par, nonnumquam etiam superior videretur qui injustam causam defendebat, atque inde magna emolumenta, & salus interdum rei penderet; cœperunt boni, ut se quoque suosque defenderent, ejusmodi artem discere; mali verò utilitatis causâ, ut prava facinora tuerentur, eidem totis viribus incumbere; denique tota Græcia, ipsique Philosophi, qui veritatis investigationem profitebantur, certatim ad eloquentiam eniti.

5. Plerique hoc unum spectabant, ut facultatem

* *Loco laud. & de Orat. Lib. III, c. 16.*
‡ *Sub finem Phædri.*

autem adquirerent eleganter de quovis argumento, in utramvis partem, dicendi. Cum autem hoc multò magis ex conſuetudine atque exercitatione penderet, quàm ex rerum earum cognitione, & veritatis indagatione; non tantopere deſudabant in acuendo judicio, & cognoſcendis diſciplinis, quàm in ſcribendis ac recitandis Orationibus. Si quam Philoſophiæ operam darent, eo animo non faciebant, ut veritatem, ſi quæ ei ineſſet, cognoſcerent; ſed ut docti viderentur, & Philoſophiæ ſpoliis ornarent Orationes, apud Judices, aut apud Populum habendas. Addiſcebant potiſſimùm *Dialecticen*, quæ ars fuit disputandi, & quidvis oppugnandi, aut defendendi, non minùs ac Rhetorica, ipſo fatente *Ariſtotele*, cujus hæc verba ſunt: ἡ Διαλεκτικὴ ϗ Ῥητορικὴ μόναι τἀναντία συλλογίζονται, ὁμοίως γάρ εἰσιν ἀμφότεραι τῶν ἐναντίων: *Dialectica & Rhetorica ſolæ contraria concludunt, eſt enim utraque pariter contrariorum.*

6. Non exiſtimabant in Orationibus nihil oportere proferri, quod verum non conſeretur, & validis non niteretur argumentis; ſatis habebant adferre veriſimilia, nec eâ quidem veriſimilitudine, quæ per ſe audientium animos percellit; ſed quæ non eſſet perſpicuæ & manifeſtæ veritati palam contraria. Modò & abſurdis rationibus, & quarum infirmitas quivis illico adpareret, uterentur, ſatis pulcrè dice-



a Rhetor. Lib. I. c. I.

dicere se putabant. Hinc * *Aristotelis libri duplicem scopum habere dicuntur*, διττὸς σκοπὸς, τὸ πιθανὸν ϗ τὸ ἀληθὲς, *probabile & verum.* Δύο δὲ, ait *Laertius*, πρὸς ἑκάτερον δυνάμεσιν ἐχρήσατο, Διαλεκτικῇ μὲν ϗ Ῥητορικῇ πρὸς τὸ πιθανὸν: *Duabus ad utrumque facultatibus usus est, Dialecticâ quidem, & Rhetoricâ ad probabile:* Ἀναλυτικῇ δὲ ϗ Φιλοσοφίᾳ πρὸς τὸ ἀληθές: *Analyticâ & Philosophiâ, ad verum.*

7. Quicumque veteres Rhetoras legerit, non diffitebitur eos tantum τὸ πιθανὸν spectasse; & sanè si quis paullò severius Orationes Veterum quæ supersunt expendat, ubique ferè deprehendet eos usos argumentis πιθανοῖς, hoc est, levi verisimilitudine tinctis; eadem fiduciâ, ac si comperta proloquuti essent. Ipsi cordatiores Sophistis Philosophi fatebantur sua esse tantùm probabilia, quam in rem notatu digna sunt ‡ *Platonis* in Timæo verba: ἀγαπᾶν χρὴ, ἐὰν μηδενὸς ἧττον παρεχώμεθα εἰκότας λόγους, μεμνημένον ὡς ὁ λέγων, ὑμεῖς τε οἱ κριταὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ἔχομεν. *Contentum te esse oportet, si non minùs probabiles, quàm quivis alius, sermones protulero; memorem, & me dicentem, & vos, qui judicabitis, naturâ humanâ esse præditos.* Aliud esse judicabatur Rhetoris, aliud boni viri officium, diversissimamque utriusque orationem esse oportere. *Titus Castricius,* apud

* *Diog. Laërt. de Vita Arist. p.* 319. *Ed. II. Steph. Arist. l.* V. *n.* 18.

‡ *Ed. Ficin. p.* 526.

apud *A. Gellium* Lib. I. c. 6. sic defendit Metellum Censorem, qui in concione ad populum aliquid dixerat, quod cum potuisset absterrere ab eo quod idem Metellus persuadere ei conabatur. *Aliter*, inquit, *Censor loqui debet, aliter Rhetor. Rhetori concessum est sententiis uti falsis, audacibus, subdolis, captiosis; si modo verisimiles sunt, & possunt ad movendos animos quacumque astu irrepere. Præterea turpe esse Rhetori*, ait, *si quid in causa mala, destitutum atque impugnatum relinquat. Sed enim Metellum*, inquit, *sanctum virum, illâ gravitate, & fide præditum, cum tanta honorum, atque vitæ dignitate, apud Populum Romanum loquentem, nihil decuit aliud dicere, quàm quod verum sibi esse atque omnibus videbatur.*

8. Ea consuetudo acuendæ linguæ, ex quo semel radices inter Græcos egit, numquam ex eorum animis evelli potuit. Semper fuere postea Doctores, qui artem loquendi profitentur; licèt eadem docendi via, omnes semper usi non sint. * *Quintilianus* auctor est fictas ad imitationem fori materias, apud Græcos, dicere, circa Demetrium Phalerea, institutum. *Cicero* verò, se puero, *L. Plotium* primum Romæ Latinè docere cœpisse prodidit; sed antea permulti fuerant, apud Romanos, eloquentiæ studiosi, ut liquet ex ejus libris *de Claris Oratoribus*, qui à Græcis magistris instituti fuerant. At ex illo perpetuò fuere Romæ dicendi magistri, & universa Juven-



* Lib. II. c. 4.

ventus Romana certatim eloquentiæ operam dabat.

9. Erant autem variæ ſtudioſorum eloquentiæ exercitationes. 1. Quædam verſabantur circa * Ethica argumenta, & vocabantur *θέσεις*. Laudabatur virtus, vituperabatur vitium, aut contrà; unde natæ *ἀνασκευαὶ* & *κατασκευαὶ*, ſic enim vocabant, *defenſiones* & *confutationes*. 2. Seligebatur † interdum argumentum ex hiſtoriis veteribus, aut ex re, ſi quæ fortè recens accidiſſet, laudandum, vel vituperandum; aut ubi quid ſuadendum, vel diſſuadendum erat. Hæ exercitationes, *Ciceronis* tempore, *cauſæ* vocabantur. Ipſe teſtatur ſe multùm temporis ‡ in *declamitatione cauſarum* poſuiſſe, quandoquidem id à ſe *quotidie* factum ait. Etiam cùm Cæſar rerum potiretur, apud Ciceronem § *Hirtius & Dolabella declamabant*, licèt Senatoriâ durum ætate. 3. Hæc exercitia poſtea §§ *Controverſiæ* dicta ſunt, ſed immutatâ materiâ; cùm enim antea ex vero eventu deſumerentur, tempore *Senecæ* Rhetoris, ficta argumenta electa ſunt; quæ præberent occaſionem dicendi mirabiliora, quàm quæ uſu veniebant, quæ, quaſi nimis communia, faſtidiebantur. Atque hæc, non modeſtâ eloquentiâ, ſed tragico pænè tumore, tractabantur.

10 „ Tunc nihil ex iis quæ in uſu erant cauſis, „ audiebatur, ſed piratæ, exempli cauſa, „ cum

* Suetonius de Clar. Rhetor c. 1. † Id. Hist. de Auctor Dial. de Corrupta Eloquent. c 14. ‡ In Bruto. Vid. & Ep. ad Fam Lib. XVI. Ep. 21 § Ep. ad Fam. Lib. IX. Ep. 16. §§ Seneca in Præf. Controverſ.

„ cum catenis in littore ſtantes; & tyranni „ edicta ſcribentes, quibus imperent filiis ut „ Patrum capita præcidant; ſed reſponſa in „ peſtilentia data, ut virgines tres aut plures „ immolentur; ſed melliti verborum globu- „ li, & omnia dicta factáque, quaſi papave- „ re & ſeſamo ſparſa. Hinc meritò non obe- ſæ naris * Scriptor, ex quo antecedentia ver- ba deſumta ſunt, aiebat adoleſcentulos, qui ejuſmodi nugis imbiberentur, ſtultiſſimos in Scholis fieri. Quicunque exempla ejuſmodi ineptiarum videre avebit, *Senecæ* & *Quinti- liani* Suaſorias & Controverſias, *Dioniſque*, *Ariſtidis* & *Libanii* Declamationes adeat opor- tet. Temporibus Trajani, *Scholaſtici* voca- bantur Rhetores, qui cauſas fictas perorare docebant, & ex tempore de rebus ejuſmodi dicere ſemper parati erant. *Iſæum* ſic deſcri- bit *Plinius* Lib. II. Ep. 3. *Dicit ſemper ex tempore, ſed tamquam diu ſcripſerit*, &c. *Poſcit Controverſias plures, electionem Audi- toribus permittit, ſæpe etiam partes. Surgit, amicitur, incipit.* Poſtea: *annum*, inquit, *ſexageſimum exceſſit, & adhuc Scholaſticus tantum eſt, quo genere hominum nihil aut ſim- plicius, aut ſincerius, aut melius. Nos enim qui in foro, veriſque litibus terimur, multum malitiæ, quamvis nolimus, addiſcimus.* Vide etiam notulas, ad *Hieroclis Scholaſtici* Face- tias.

II. Hæ erant Juventutis potiſſimæ exerci- tationes, & jam ſub Nerone adeò erant om- nes tumidâ illâ eloquentiâ veluti faſcinati, ut



* *Petronius*, *initio Satirici.*

ut in rebus feriis eodem modo agerent, quod liquet ex prima *Persii* Satira; ubi præpostérum eloquentiæ ftudium reprehendit, & hæc habet in *Pedium Blæfum*, facrilegii & peculatûs à Cyrænenfibus accufatum:

* *Nilne pudet capiti non poffe pericula cano*
*Pellere, quin trepidum hoc optes audire decenter,*
*Fur es, ait Pedio. Pedius quid? Crimina rafis*
*Librat in antithetis, doctas pofuiffe figuras,*
*Laudatur, bellum hoc.*

12. Vel hi verfus *Perfii* oftendunt, illam eloquentiam à fapientioribus non fuiffe laudatam. Idem colligere eft ex † *M. Antonini* Imp. verbis, quibus fibi gratulatur, quòd à *Ruftico* didiciffet τὸ μὴ ἐκτραπῆναι εἰς ζῆλον σοφιστικὸν, μηδὲ τὸ συγγράφειν περὶ τῶν θεωρημάτων, ἢ προτρεπτικὰ λογάρια διαλέγεσθαι: *non deflectere ad ambitionem fophifticam, neque ad fcribendum de theorematibus, neque ad fuaforias oratiunculas habendas.* Sed ii ipfi, qui meritò tumidam eloquentiam fui fæculi reprehendebant, immeritò fanè ftylum figuris tropisque fcatentem, durum & difficilem intellectu adfectarunt. Si alii ftudiofius æquo figuras & molliorem elegantiam captabant: hi non meliùs horridam nefcio quam Rhetoricam inducebant, quâ veritas non magis innótefcebat.

13. Hæ

* *Sat. I.* 83. † *De Scipfo Lib. I,* 4.

13. Hæc cùm fuerint perpetua Græcorum & Romanorum studia, Scriptores Ecclesiastici primorum sæculorum, qui eadem ratione ac Ethnici studia sua instituerant, eodem modo scripserunt ac Ethnici, & figurato stylo, plus quàm par erat, indulserunt. Cùm crederent quæ in rebus humanis hyperbolica forent & nimia, ea rerum ad Religionem pertinentium momentum & majestatem vix satis exprimere; consuetudinem contraxerunt perpetuâ quadam declamatione, ubi de Theologicis rebus agunt, utendi; adeò ut rarò ad se redeant, & simpliciter id quod volunt exprimant. Atque hinc, ut ex superiore Capite constat, non levis intelligendi nascitur difficultas.

14. Quamvis exemplorum nimia occurrat copia, quemvis ex Veteribus *Tractatoribus*, ut tunc loquebantur, aperienti, unum hîc apponemus ex * *Theophilo Antiocheno*, quod Scriptorem illum legentibus nuper admodum occurrit. Hanc ergo rationem reddit, ob quam Deus conspicuus non est oculis nostris: „ *Quemadmodum malum Punicum cortice involutum habet intus loculos complures pelliculis distinctos, & multa grana inclusa: ita universa creatura à Spiritu Dei ambitur* (περιέχεται ὑπὸ πνεύματος Θεοῦ) *& ipse Spiritus ambiens, unà cum Creatura, circumdatur manu Dei* (περιέχεται ὑπὸ χειρὸς Θεοῦ.) *Quemadmodum itaque granum* „ *ma-*

* *Lib. I. ad Autolycum. p. 15. Ed. Oxoniensis.*

„ *mali Punici, quod cortice exteriore includi-* „ *tur, quæ extra corticem ſunt cernere haud* „ *poteſt: ſic nec homo, quem unà cum univer-* „ *ſa Creatura manus Dei ambit, poteſt videre* „ *Deum.* „ Quî potuit Ethnicus ejuſmodi ratiocinationi adſentiri, qui neſcivit quid ſit *Spiritus*, aut *manus Dei*, & *ambiri* horum alterutro? Imò credibile eſt ipſum *Theophilum* non ſatis quid ſibi vellet, illo nimiùm figurato ſermone, intellexiſſe. Et ejuſmodi quidem loquutionibus ſcatent Scriptores Eccleſiaſtici.

15. Interdum etiam ipſi Patres, vel maximè declamationi dediti, invehuntur in iſtam conſuetudinem, ut *Hieronymus*. Ad alios enim Concionatores non reſpicit, quàm ad Chriſtianos, cùm dicit in * Lib. de *Vita Clericorum* ad *Nepotianum*: *Ne quæras pueriles declamationes, ſententiarum floſculos, verborum lenocinia, & per fines capitulorum ſingulorum acuta quædam brevitérque concluſa, quæ plauſus & clamores excitent audientium.* Si quis tamen dubitaret an hæc ſit Chriſtianorum eloquentiæ deſcriptio, eximeretur dubium, hiſce ex eadem Epiſtola verbis: † *Docente te, non clamor populi, ſed gemitus ſuſcitetur, &c. Nolo te declamatorem eſſe & rabulam, garrulúmque ſine ratione, ſed myſteriorum peritum, & ſacramentorum Dei tui eruditiſſimum. Verba volvere & celeritate dicendi, apud imperitum vulgus, admirationem ſui facere indoctorum hominum eſt. Adtrita frons interpretatur ſæpe*

* *P. 12. Ed. Gryph. T. IV. c. 259. Par.* † *Ib. p. 14. Par. Ib. c. 202.*

*sæpe quod nescit, & cum aliis persuaserit, sibi quoque usurpat scientiam. Præceptor quondam meus* Gregorius Nazianzenus *rogatus à me, ut exponeret quid sibi vellet in Luca Sabbathum* δευτερόπρωτον, *eleganter lusit; docebo te, inquiens, super hac re in Ecclesia: in qua, mihi omni populo adclamante, cogeris invitus scire quod nescis. Aut certè si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiæ condemnaberis.* Qui fuerint antea plausus, aut potiùs tumultus in foro Romano, vide describentem *Plinium* Ep. XXXVIII. ubi postquàm ostendit, signo dato, coortos esse plausus: *Opus est enim signo, apud non intelligentes, ne audientes quidem: nam plerique non audiunt; nec ulli magis laudant.*

16. Ex nimia in ψευδωνύμῳ illa eloquentiæ exercitatione, idem quoque faciebant in publicis disceptationibus Christiani, quod in *Peridis* reprehensum vidimus; nempe, pro rationibus, candidísque responsis, figuras adversariis opponebant. * *Legimus*, ait alibi idem Hieronymus, *ô eruditissimi viri, in scholis pariter, & Aristotelea illa, de* Gorgiæ *fontibus manantia; simul didicimus plura esse videlicet genera dicendi, & inter cetera aliud esse* γυμναστικῶς *scribere, aliud* δογματικῶς. *In priore vagam esse responsionem, & adversario respondentem nunc hæc, nunc illa proponere; argumentari, ut libet, aliud loqui, aliud agere, panem, ut dicitur, ostendere, lapidem tene-*

* *In Apolog. contra Jovinian. pag. 106. Ed. Gryph. col.235. T. IV.*

*tenere. In ſequenti autem aperta frons, &, ut ita dicam, ingenuitas neceſſaria eſt,* &c. Origenes, Methodius, Euſebius, Apollinaris *multis verſuum millibus ſcribunt adverſùs Celſum &* Porphyrium. *Conſiderate quibus argumentis, & quàm lubricis problematibus Diaboli ſpiritu contexta ſubvertant. Et quia interdum coguntur loqui non quod ſentiunt, ſed quod neceſſe eſt, dicunt adversùs ea quæ dicunt Gentiles. Taceo de Latinis Scriptoribus* Tertulliano, Cypriano, Minutio, Victorino, Lactantio, Hilario; *ne non tam me defendiſſe, quàm accuſaſſe alios videar.* Tam apertè Sophiſticen ſe adhibere profitetur, ut non modò à celeberrimis eloquentiâ & eruditione Scriptoribus factum id eſſe dicat; ſed etiam, quæ eſt hominis confidentia, idem Paulo Apoſtolo tribuat: *Paulum Apoſtolum,* inquit, *proferam,* &c. *Legite Epiſtolas ejus & maximè ad Romanos, ad Galatas, ad Epheſios, in quibus totus in certamine poſitus eſt; & videbitis eum in teſtimoniis, quæ ſumit de Vetere Teſtamento, quàm artifex, quàm prudens, quàm diſſimulator ſit ejus quod agit, &c. Hæret in cauſa, capit omne quod tetigerit; tergum vertit, ut ſuperet; fugam ſimulat, ut occidat.*

17. Hinc fit ut, cùm in Scriptis Patrum quærimus quid ſenſerint de dogmatibus obſcuris, aut in controverſiam vocatis, difficillimè interdum invenire liceat quod ambiguitate careat, aut quod hyperbolicis loquutionibus non ſit præter modum actum. *Hinc etiam*

etiam factum ut simplicissimi & sapientissimè instituti primævi Christianismi ritus, fallaci pompâ verborum ornati, aut potiùs obruti, nescio quid μυστηριῶδες, & quod superaret naturæ ordinem, ab initio à Deo constitutum, habere primùm visi sint, & tandem in arcanas & absonas cærimonias mutati; unde absurda consectaria deducta sunt, quibus haud parum corrupta est species Christianismi, primùm nativâ pulcritudine longè gratissima. Omnes satis intelligunt me loqui de Baptismo, & Cœna Dominica, nec opus est ut in Theologicam disputationem hîc digrediar. Varia habet, de stylo Patrum nimis rhetorico, *Joannes Dallæus* in eruditi Operis *de vero usu Patrum* Lib. I. c. 5. quæ legisse non pœnitebit.

18. Indidem fiebat ut ipsi olim Martyres, ejusmodi Ecclesiastarum orationibus adsueti, ita apud Ethnicos loquerentur, ut intelligi non possent, & pænè interdum insanire viderentur. Colligimus hoc ex M. *Antonino Imp.* qui Lib. XI. §. 3. docet virum fortem oportere paratum esse mori, μὴ κατὰ ψιλὴν παράταξιν, ὡς οἱ Χριστιανοὶ, ἀλλὰ λελογισμένως, καὶ σεμνῶς, καὶ ὥστε καὶ ἄλλον πεῖσαι, ἀτραγῴδως: *non ex simplici, quod Christiani faciunt, perturbatione, sed ex ratiocinatione, & graviter, & ut alios persuadere possis, sine tragico verborum adparatu.*

19. Hoc ipsum exprobravit Christanorum scriptoribus *Porphyrius*, superstitiosus quidem

dem

dem homo, & Christianæ Religioni infensissimus, sed longè doctissimus. Querebatur Scripturæ interpretes, *αἰνίγματα τὰ φανερῶς λεγόμενα κομπάσαντας, καὶ ἐπιθειάσαντας ὡς θεσπίσματα πλήρη κρυφίων μυστηρίων, διά τε τύφου τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς καταγοητεύσαντας ἐπάγειν ἐξηγήσεις: postquàm ea quæ apertè dicta sunt ænigmata esse jactarant, & quasi oracula plena occultis mysteriis veluti numine adflati dixerant, tumore orationis judicio fascinato, explicationes suas protulisse.* Certè (Ethnici non exaudient) fatendum Allegoricos Interpretes Scripturæ non immeritò ab eo carpi; neque hoc parum nostræ Religioni olim nocuit, & etiamnum nocet. Vide *Eusebium* Hist. Eccles. Lib. VI. cap. 19.

20. Posterioribus sæculis, nulla fuit major scribentibus cura, quàm imitandi SS. Patres; unde factum ut quò quisque ingenio magis valeret, eò plures adhiberet figuras, nec umquam quidquam seriò scriberet; quin quàm maximè, seu in disceptando, seu in docendo, Declamatorem ageret. Ne ipsi quidem horridiores Scholastici, in sua barbarie, Rhetoricis pigmentis, pro modulo styli sui, carent. Nemo ferè videtur cogitasse de animi sui sententia quàm simplicissimè exponenda, ut solâ luce veritatis legentes in adsensum traheret: phaleras semper, & quæsitum aliunde ornatum in præteritorum proximè sæculorum Scriptis videas, non minùs ac

in antiquioris ævi monumentis. Verùm inter ea diſcrimen eſt, quòd ſæculorum antiquiorum eloquentia modeſtior ſit, & majorem ſermoni lucem affundat. Facilius multò *Ciceronem* intelligas, quam *Hieronymum*; *Hieronymum* verò faciliùs, quàm *Bernardum*, aut alium ſequentium ſæculorum Scriptorem.

21. Hinc jam patet quanti momenti ſint quæ de Rhetorico ſermone, in antecedenti Capite, diximus; quoniam ad omnia ſæcula porriguntur, nec aut Veteres, aut Recentiores ſatis tutò legere licet, niſi ea animo adtentè verſaverimus. Unum ſupereſt nobis monendum, ne dictis tribuatur ſenſus à mente noſtra alienus. Nempe, colligere hic fortè quis poſſit omnem Rhetoricam à nobis damnari; eò quòd obſit perſpicuitati. Verùm eos tantùm reprehendimus, qui numquam ſimpliciter efferunt quod volunt, ſed perpetuâ quadam declamatione utuntur. Licitum credimus, poſtquàm Orator aut Scriptor rem ſine figuris ac ornamentis clarè expoſuit, ut meritò ſe à Lectoribus, vel Auditoribus intellectum exiſtimare queat; ſi putet eos non ſatis commoveri ſimplici ſermone, tum demum artem Rhetoricam adhibere. Commoveantur adfectus ornatâ oratione, per nos licet; ſed priùs luce veritatis perfundatur animus Auditorum, ut perſpicuè intelligant quid agatur, & quare moveantur ſentiant; non cæco motu perculſi ſint, neque

ſciant qua de cauſa, ut paſſim contingit. Miratur enim plebs quotidie orationes ſacras, quas non intelligit; & quo minùs intelligit, ſæpe eò magis miratur.

*II. Partis Sectionis I. Finis.*



AR-

# ARTIS CRITICÆ

## PARS II.

De Vocum & Loquutionum Significatione.

## SECTIO II.

In qua particulatim expenduntur Vocum & Loquutionum significationes.

## CAPUT I.

*De significatione vocum, quæ Simplicium Notionum signa sunt.*

POSTQUAM ea monuimus quæ summatim, de omnium vocum & loquutionum generibus, moneri potissimùm posse videbantur; deveniendum nobis est ad singula rum genera, ut quæ de singulis observatu gna occurrent tradamus. Non necesse erit petere hoc loco quæ de Notionum & Vorum generali divisione diximus, superioris Sectioni Cap. I. nec etiam singula genera philo-

losophicâ ſubtilitate excutiemus, cùm id à nobis jam factum ſit, in *Logicæ* noſtræ Parte I. Eò Lectores, ſi quid fortè hîc obſcuri erit, amandamus, ne inutili repetitione ſit hoc augendum volumen.

2. Nomina *notionum ſimplicium*, ut ab hiſce initium faciamus, ſunt dictiones omnes, quibus exprimere nitimur id quod fit in nobis, cùm ſenſus noſtri re quapiam quæ illis objecta eſt, ſunt adfecti. Cavendum ergo ne confundamus hæc nomina cum nominibus rerum, extra nos poſitarum; cùm ſint tantùm cogitationum noſtrarum vocabula. Scio quidem transferri ea ad res ipſas, ſed ortum hoc ex errore vulgari; quo rebus ineſſe putamus id quod nobis tantùm ineſt, ut recentiores Philoſophi liquidò oſtenderunt. *Colores*, ſeu ſingulorum colorum nomina, *albus*, *niger*, *ruber*, *cœruleus*, *viridis*, &c. ſunt ejusmodi vocabula. Quam in rem, dudum animadverterunt Philoſophi nobis non poſſe conſtare, an alios de illis loquentes intelligamus. Nam convenit quidem nobis de nominibus, ſed an ſenſa eadem animis noſtris inſint ignoramus. Exempli causâ, omnes qui Latinè ſciunt, cùm intuentur herbam, aut arborum folia, in hoc conſentiunt ut dicant eſſe *viridia*. Sed Cajus non poteſt ſcire, an Titius eodem planè modo adficiatur, cùm intuetur id quod *viride* vocat, ac ipſe adficitur; nam quamvis idem ſenſibus utriusque objiciatur, non ſequitur utriusque animum eodem modo adfici. Fortaſſe id quod obverſatur menti Titii, cùm herbas aut folia adſpicit, id ipſum eſt quod ſer-

ſit Cajus, quando nivem intuetur, licèt uterque dicat illa eſſe *viridia*. Sæpe contigit unum eumdémque virum ita adfectos habere oculos, ut res eadem objecta aliter dextrum, aliter ſiniſtrum percelleret oculum; unde intelligere licet poſſe fieri diverſitate organorum, ut non eodem modo adficiamur rebus coloratis, quamvis iiſdem nominibus utamur.

3. Si quis à nobis quærat quis ſit color *cæruleus*, non poſſumus deſcribere quid ſentiamus, cùm res, quæ hoc colore tinctæ, nobis obverſantur; aut efficere ut ſentiat idem planè ac nos, ita ut id à nobis effectum eſſe ſciamus. Hoc unum poſſumus, nimirum, ei digito oſtendere ſerenum cœlum, aut mare placidum, aut quidvis aliud quod *cæruleum* vocare ſolemus; hoc eſt, quo præſente & oculos noſtros feriente, ſenſu adficimur coloris cui *cæruleo* nomen fecimus. Quòd ſi colorem cujuſpiam rei ſingularem, quam ſoli viderimus, & quæ ad manum non ſit, exprimere conemur; quanta in difficultate verſemur & ipſi per nos ſentimus, & ex quæſtionibus audientium facilè animadvertimus. Tunc enim rerum nomina, quibus rebus inſpectis, eodem modo adfici ſolemus, coacervamus; nec nobis ipſi, nec audientibus ſatisfacimus.

4. Præter hæc quæ hominibus eadem Lingua utentibus, eodemque ævo & loco viventibus, quotidie contingunt, unde intelligere poſſunt, ſe nominibus quidem conſentire, ſed ſcire non poſſe an ſibi de re conveniat; ob-

obſervatu dignum eſt, in libris Veterum, maximam in hoc negotio aliquando difficultatem intelligendi quid velint occurrere; non modò ob cauſam memoratam, ſed quòd unum idemque nomen coloribus rerum, quibus diverſiſſimè adficimur, impoſuerint. Levis aliqua adfinitas ſatis gravis cauſa eis fuit, cur eodem vocabulo illos adpellarint; & cum definire non poſſint ſenſa hæc animi ſui, illa nomina nunc quidem diſtinguunt, nunc verò miſcent.

5. Exempli cauſâ, 1. *cœlum cœruleum* vulgò vocant Latini, ut in *Ennii* verbis: *cœli cœrula templa*, & alibi paſſim. Quin & dici *cœruleum*, quaſi *cœluleum* volunt Grammatici. 2. At iidem vocant *angues cœruleos*. *Silius Italicus* Lib. II. verſ. 585.

*Cœruleus maculis auro ſqualentibus anguis.*

3. *Virgilius* Lib. III. Æneïdos, verſ. 63. vittas funebres vocat *cœruleas*.

——— *Stant manibus aræ*
*Cœruleis mæſtæ vittis* ———

4. Idem verſ. 194. ejuſdem libri *imbrem cœruleum* his verbis deſcribit:

*Tunc mihi cœruleus ſupra caput adſtitit imber,*
*Noctem, hiememque ferens.*

5. At verſ. 208. de mari:

*Adnixi torquent ſpumas & cœrula verrunt.*

6. Æneïdos Lib. V. verſ. 123. *Scylla*, navis Cloanthi, dicitur *cœrulea.* 7. Libro verò VIII. ita deſcribitur Deus, qui Tiberi præeſſe credebatur, verſ. 33.

—— *Eum tenuis glauco velabat amictu Carbaſus.*

Et verſ. 64.

*Cœruleus Tibris, cœlo gratiſſimus amnis.*
8. Idem in Ciri, verſ. 215. umbras noctis ita vocat:

—— *Demtæ, ſubita in formidine, vires Cœruleas ſua furta priùs teſtantur ad umbras.*

9. *Horatius* verò Epod. XVI, 8. *cœruleam* Germanorum *pubem* dicit:

*Nec fera cœrulea domuit Germania pube.*

10. *Cicero*, in Arateis, vocavit Aſtra *cœrula*, Ed. Grotianæ verſ. 386.

*Cœrula veſtigat finita in partibus aſtra*, ſi credimus nonnullis editionibus, nam aliæ, ut Grotiana, habent *auſtri.* 11. *Propertius* Lib. IV. Eleg. 2. vſ. 43. Cucumerem vocavit *cœruleum:*

*Cœruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre.*

12. *Pedo Albinovanus* El. I. de morte Drusi, verſ. 93. eo Epitheto mortem adficit, moribundi deſcribens,

*Lumina cœruleâ jam jam natantia morte.*

13. *Plinius* de Heliotropio verba faciens, ait ejus *noctu velut deſiderio* (Solis) *contrahi cœruleum florem.* Lib. XXII. c. 21.

6. Intelligimus 1. quare cœlum *cœruleum* dicatur, quia etſi non adficit omnium oculos eodem modo; tamen eſt idem, & ab omnibus poteſt adſpici. Hinc à multis Gentibus dicitur hodie *blavum*, ſic enim cœruleum vertere poſſumus. 2. At quare *cœruleum* ſerpentem dixit *Silius*? Voluitne *atrum*? An coloris, ut more noſtro loquar, *blavi*, vel *blavaſtri*? Nemo profectò dixerit. 3. Cujus coloris fuerint *cœruleæ* vittæ, quibus erat cincta ara, in honorem Polydori ſtructa, ambigunt, ſimili de cauſa, docti viri. Hæc *Servius* ad eum locum: *Cato ait depoſitâ veſte purpureâ, fœminas uſas cœrulea, cùm lugerent. Veteres ſanè cœruleum nigrum accipiebant. Vittæ autem cœruleæ in acerbo funere, præcipuè filiorum familias, adhiberi ſolebant.* At *Ant. Thyleſius* in Lib. de Coloribus Cap. I. *Quoniam cœrulei*, inquit, *ſpecies eſt pœnè nigra, ut quod Indicum dicitur, eóque olim veſtitu Grææ mulieres amictæ producebant eorum funera, quorum*

...m *in cœlum migraſſe animas cœruleum exi-
ſtimabant; idcirco pro triſti nonnumquam capi-*
...r, *ut apud Virgilium puppis* cœrulea *Cha-
rontis.* Nunc non expendam utra ſententia
...ero ſimilior ſit, ſatis eſt ad difficultatem di-
...tum intendiſſe. 4. Imber *cœruleus* videtur
...le *nubes obſcura*, quales κυάνεαι à Græcis di-
cuntur; at color ille multùm diverſus, à co-
lore cœli ſereni. 5. *Cœrula* æquora dixit *Vir-
gilius* & alii, innumeris locis, quo fit ut Ne-
ptunus ab *Ovidio* Met. Lib. I. in deſcriptione
Diluvii, dicatur *cœruleus*, verſ. 275.

*Cœruleus frater juvat auxiliaribus undis.*

Cui etiam oculi cæruleo colore pingebantur, ut docet *Cicero* Lib. I. de Nat. Deor. cap. 30. Nemo non crediderit colorem maris propriè cœruleum poſſe dici, ſi adtendat ingentem copiam locorum, in quibus ita vocatur. Non ...it tamen, ſi propriè loquutus eſt *Cornel. Celſus* Lib. VII. Cap. VII. §. 14. ubi de ſuffuſione: *Si exigua ſuffuſio eſt, ſi immobilis, colorem verò habet* MARINÆ AQUÆ, *vel ferri nitentis —— ſpes ſupereſt. Si magna eſt, ſi nigra pars oculi, amiſſâ naturali figurâ, in aliam ſe vertit, ſi ſuffuſioni color* COERULEUS *eſt, — vix umquam ſuccurritur.* Hîc *cœruleus color* manifeſtò diſtinguitur à *colore marinæ aquæ.* Non diſſimulandum tamen *Hier. Mercurialem* Var. Lect. Lib. V. c. 5. pro *cœruleus* legere *cereus.* Eum vide, ſi vacat. Si quæras à *Servio*, quare mare dictum fuerit à *Virgilio* Æn. Lib. VII. verſ. 198. *Vada cœru-*

*la*, respondebit *cærulum esse viride cum nigro, ut est mare.* Sed navis Cloanthi quare *cærula* dicitur? An *blavo* erat colore picta? *Servius: aut nigra, aut alta carina. Omne enim altum nigrum est, ut* scrupea tuta lacu nigro, nemorúmque tenebris. Inepta est, sine dubio, posterior interpretatio; prior potest ferri, quia idem Charon, qui

*—— ferrugineâ subvectat corpora cymbâ,*

Æn. VI. vers. 303. paullò post, vers. 410.

*Cæruleam advertit puppem, ripæque propinquat.*

Certè esse nigram navim necesse est, quia pice obducitur; nisi imponatur alius color, qualis est *cumatilis*, ut undas marinas colore referat. *Homerus* ambiguo similiter Epitheto vocat naves κυανοπρώρους, *quæ habent proram cyaneam.* Nam κυάνεον *blavum & nigrum* ex æquo sonat. 7. Si Tiberinus diceretur aut *glaucus* tantùm, aut *cæruleus*, nihil mirum esset; at mirum colores misceri, qui distinguuntur ab aliis: ut à *Celso* vidimus distingui eos, qui misceri solent. *Glaucus* enim idem est ac *cæsius*, quandoquidem Minerva, quæ perpetuo Epitheto γλαυκῶπις dicitur, *cæsiis* oculis pingebatur, ut auctor est *Cicero* de Nat. Deor. Lib. I. c. 30. *Dicere licebit cæsios esse oculos Minervæ, cæruleos Neptuni. Glaucus* autem aut *cæsius* est color, quem *viridastrum* nunc vocamus. 8. Umbras nocturnas *Jos. Scaliger*

existimat dici *cæruleas*, more Græco-m, qui κυανέαν ὄρφναν dicunt. Ac sanè te-bræ non omni luce destitutæ, non multò iter nos adficiunt, quàm quæ *cæruleo* colo-ad nigrum accedente tincta sunt. 6. *Cæ-rulea* Germanorum pubes dicitur, ut vo-unt Interpretes ob oculos cœruleos, frequen-tes apud Germanos, quàm apud Italos. Si *Cicero* non dixit astra *cærulea*, at à *Vir-gilio* in Ciri, vers. 38. Sol & Luna dicun-

*Sidera cæruleis orbem pulsantia bigis*,

colorem cœli, per quod feruntur. 11. Fateor me nescire quî *Propertius cæruleum* di-cucumerem, seu cucumerem propriè di-um, seu melopeponem intelligamus; omnes quos umquam vidi, sunt *virides*, aut *viridastri*, ut loquar hodierno more, vel *fla-*, vel misti his coloribus. *Blavos* verò num-am adspexi. Fortè intelligi *cæsios*, hoc est, *viridastros*. 12. In Cons. ad Liviam mors di-videtur *cærulea*, quòd morientium color esse lividus, hoc est, *blavus moriens*, ut loquimur, vel *plumbeus*. 13. Si *Pli-* vertit *Dioscoridem*, *cæruleum* vocaverit rubrum, *Dioscorides* enim vocavit floris He-tropii colorem aut ὑπόπυῤῥον, aut ὑποπέρφυ-, Lib. IV. c. 193. Vide utriusque Inter-tes & *Claud. Salmasium*, de Homonymis les Iatrices Cap. XXI.

7. Alterum de coloribus exemplum adlam, *Homero*; quod etiam ostendet, ideò quòd de-

definiri nequeant, maximam ambiguitatem & obscuritatem in vocibus, quibus significantur, nasci. Princeps Poëtarum vinum passim vocat αἴθοπα οἶνον quod possemus vertere *nigrum* vel *rubrum vinum*, quia, nempe, id vinum est * ἐπικεκαυμένον τὴν ὄψιν, ἤτοι μέλαν, ἢ ἐρυθρὸν, *specie ambustâ, vel nigrum, vel rubrum.* Sic vocat æs lucidum αἴθοπα χαλκὸν, Iliad. Δ. 495. & alibi. At quo sensu mare vocavit ‡ οἴνοπα πόντον? *Nigrum*, nempe, dicit, inquiunt Grammatici. Esto, sed nigror ille maris non accedit ad nigrorem vini rubro colore saturiore tincti; sed potius ad nigrorem, de cæruleo colore multùm trahentem. Præterea vocat etiam boves οἴνοπας, cujus rei duplicem causam reddit *Eustathius*, † ὅτι οἴνοπες βόες ἢ οἱ μέλανες, διὰ τὸ μέλανα καὶ τὸν οἶνον λέγεσθαι, ἢ οἱ πυῤῥοὶ διὰ τὸ καὶ οἶνόν τινα ἐρυθρὸν εἶναι: *nigri boves quia vinum nigrum dicitur, vel rubri, quia vinum quoddam rubrum est.* Sic videmus non levem hinc nasci ambiguitatem, in nomine coloris; quia nec boum, nec vini, nec maris semper idem est color, eaque difficulter inter se possunt conferri.

8. Quod si possent *colores*, ut & ceteræ simplices notiones, definiri, more Philosophico; eorum semel definitione certâ constitutâ, nulla ampliùs occurreret ambiguitas; quia idem vocabulum semper esset ejusdem notionis animi

* *Eustathius in Iliad. p.* 131. *Ed. Rom.*

‡ *Iliad. Α. vers.* 750. *& passim.*

† *Pag.* 1732. *Ed. Rom.*

signum. Similia possemus observare de variis rationibus, quibus adficiuntur auditus, olfactus, gustus, & tactus; quas omnes quidem sentimus, at aliis describere non possumus; quo fit ut nesciamus, an, iisdem nominibus, idem alii ac nos significent. Sed quod diximus de colorum nominibus, ea erunt instar omnium, quæ hanc in rem adferri possent; quia eodem modo de ceteris omnibus, quæ sentimus, est judicandum.

9. Hinc quoque sequitur ut nesciamus, quid sit quod ab aliis, præsertim si eorum mores nobis sint ignoti, *bonum*, *gratum*, *jucundum*, *pulcrum*, in hoc rerum genere, vocatur. Ne enim repetam quod dixi de ratione, quâ quisque adficitur, quæ diversa esse potest, quamvis eodem nomine ab omnibus adpelletur; pro consuetudinibus Gentium, magna est in significatione earum vocum varietas; quam vix adsequimur, quia definiri nequeunt ea quæ sentimus. Musicam, sive Symphoniam laudant nonnulli populi, quæ aliis summopere displicet. Seres dicuntur delectari genere Musicæ, planè diverso à Musica Europæorum, & *egregiam* * *Symphoniam* vocitare, quam nos *absonam* esse diceremus. Igitur si quis Seras de ea loquentes audiret, nec umquam eorum Symphonias audivisset, cùm laudaretur Symphonia quædam; non intelligeret quid significarent voces, quibus eam in rem Seres uterentur; easque si ex usu & consuetudine suæ Gentis interpretaretur, gravissimè falleretur. Ve-

* *Vide Isaac. Vossius de Poëmatum cantu & viribus rhythmi.*

Verùm missis Scribus, quotus quisque est qui legit scripta Græcorum & Latinorum, ubi passim occurrunt Symphoniarum laudes, vel conjunctus legitur tibiarum sonitus cum recitatione versuum in Comœdiis, & Tragœdiis, qui intelligat quid illa sibi velint? Profectò perpauci, vel subobscurè, suspicantur quæ fuerit illa Musica, & viri doctissimi, qui multùm operæ ac temporis impenderunt in illa indaganda, permulta se fatentur ignorare. Nimirum, quomodocumque soni describantur, non possunt satis intelligi, nisi ab iis qui eos, aut similes aliquando audiverint.

10. Nemo non legit quæ *Cicero* sub finem libri, quem *Oratorem* inscripsit, habet de *Numero* illo oratorio; ausim tamen dicere innumeros esse, quibus inane videatur quod habet, ideò tantùm quòd non audiverint umquam quemquam aut Poëtam, aut Oratorem, observatâ ratione numeri, legentem; aut quòd in Linguis hodiernis, sive numeris adstrictam, sive solutam orationem spectes, nullum ejusmodi numerum habeamus. At qui syllabarum singularum quantitatem (quæ eadem omnino est in prosa, ac in versibus) diligenter observabant, & alios observantes audiebant, dispositione vocum, pro quantitate syllabarum, vehementer adficiebantur. *Cicero* * orationis numerosæ hoc exemplum C. Carbonis profert, qui in concione dixit: *O Marce Druse, patrem adpello, tu dicere solebas, sacram esse Rempublicam; quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas.* Patris dictum

* In Orat. c. LXIII.

*ctum sapiens temeritas filii comprobavit.* Ut cetera omittam, ait *Cicero hoc dichoreo* (ultimæ vocis) *tantum clamorem concionis excitatum esse, ut admirabile esset.* Tum subjicit: *Quæro nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac sic*: comprobavit filii temeritas: *jam nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus & longa est.* Testor aures Lectorum, an tantum discrimen animadvertant in his compositionibus verborum; ut propter priorem exclamare debuisse intelligant Populum Romanum, posteriorem tacitum audire? Nec scio an per omnia *Ciceroni* adsentiendum sit, cùm à præstantissimis Scriptoribus, ut à *Livio*, aliisque, numerum illum sperni constet. Vide & *Quintilianum* Lib. IX. cap. 4.

11. At fortè dixerit quispiam, plerosque saltem adfici *numero* versuum Græcorum & Latinorum. Verùm hunc quoque numerum plerisque ignotum esse ostendit ratio recitationis, quæ ubique ferè nunc obtinet. Versuum enim *numerus*, cùm sine dubio in quantitate syllabarum situs sit, à plerisque planè negligitur; quandoquidem voces, pro syllabarum quantitate non efferuntur. Græci versus si legantur, aut memoriter recitentur, ratio quidem habetur accentuum, qui ad versuum numerum nihil faciunt; negligitur verò quantitas syllabarum, quâ solâ versus constant. Quod cùm omnes planè corrumpat, Iambicorum potissimùm & Trochaïcorum versuum numeris ita noxium est, ut nihil differant à prosa, quando ita, ut dixi, leguntur. Eadem

dem est ratio Latinorum versuum, nam licèt in Latina Lingua accentus à nobis non pingantur, attamen constanter pronunciantur; nam omnes voces dissyllabas ita pronunciamus, quasi esset acutus in prima, quæcumque ceteroqui sit ejus quantitas. Sic *dábit*, cujus prima syllaba est brevis, non aliter pronunciatur ac *lávit*, cujus prima est longa. In trissyllabis verò vocibus, quarum duæ priores sunt breves, semper prima acuitur; ut, *cápere*, cujus primæ non minùs insistimus, quàm primæ verbi *cárpere*. Præterea ita nunc pronunciamus ultimam syllabam nominum primæ declinationis, ut in recto non sit minus longa quàm in sexto casu, ut *Musá*, &c. O productum & O breve, in ultima syllaba, longum facimus. Addendæ sunt hisce elisiones, quas nullo modo observamus; & quibus neglectis, æquè absurdi sunt versus Latini, ac si in hodiernis Gallicis syllaba, quæ elidi debet, plenè pronuncietur. Quæ regulæ perpetuæ sunt, nec ullâ exceptione laborant. At iis observatis, in lectione versuum planè corrumpitur numerus, quemadmodum perit, in Græcis versibus, si accentuum rationem habeas.

12. Hinc fit ut multæ syllabæ breves videantur longæ, & quidem iis locis ubi necessariò breves esse oportet; utque duo versus, ejusdem generis, diversum planè numerum habere videantur. Exempla quid velim ostendent. Itaque adponam versus *Catulli*, in quibus eas syllabas notabo accentu, quæ, cùm sint naturâ suâ breves, & tales sint ne-

necesse est in versu, tamen legendo producuntur.

*Etsi me adsiduo confectum cura dolore,*
*Sevocat à doctis, Ortale, virgínibus;*
*Nec potis est dulces Musarum expromere fœtus,*
*Mens animi, tantis fluctuat ipsá mális.*

In primo versu ultima syllaba vocis *curá*, quæ brevis est, producitur pronunciatione: in ultimo verò ultima vocis *ipsá*, & prima vocis *mális*; quo fit ut ultimus versus videatur esse alius generis ac secundus, in quo penultima vocis *virgínibus* corripitur, & in quo tamen peccatur quòd antepenultima producatur. In Iambicis versibus lectis, prout nunc legi solent, idem usu venit. *Phaselum* Catullianum si quis legat, postquàm legerit:

*Ait fuisse navium celerrimus,*

Correptâ, ut par est, penultimâ, sequentem versum legens eamdem syllabam producet:

*Neque ullius natantis impetum trábis.*

Quo fiet ut videantur esse versus diversi generis. Atque ex his facile est intellectu, plerosque dudum nescire quid sit numerus.

13. Igitur hinc sequitur non idem significare *rectam pronunciationem*, & *numerum*, cùm oratorium, tum poëticum, in ore nostro, ac in Scriptis Veterum. Quod nos plausu coho-

 nesta-

nestamus, illi pastoritiâ fistulâ exciperent; & vicissim nobis alii pronunciationi adsuetis, quamvis absonæ, ludibrium deberet quisquis, prisco more, recitaret. Unde verò hoc factum? Nempe, quia, Linguarum hodiernarum consuetudine ita postulante, mutavimus pronunciationem Linguæ Latinæ, aut potiùs sensim mutatam à Majoribus nostris accepimus; quâ mutatione admissâ, necesse est ut *numerum*, de quo tam multa Veteres, planè ignoremus. Nomen est ejus quod sentimus, cùm modulata ex arte oratio pronunciatur; cujus nominis significationem meliùs, audità rectâ recitatione; quàm vel amplissimâ rei quam significat descriptione, adsequimur.

14. Cùm legimus *tetrum* aut *gratum* odorem, nisi addatur ex quanam re ille odor manaret, scire nullo modo possumus quis sit; quia ignoramus sæpe cujus rei odore homines delectentur. Idem de *sapore* dixeris, qui pro gustuum varietate laudatur, aut vituperatur. Exempli causâ, finge Hollandum & Siamensem in forum piscarium ire, Hollandúmque incidere in pisces fluviatiles, per aliquot dies servatos; illico dicet eos fœtere, & deterrimi saporis esse. Adsit hoc dicenti Siamensis, olfaciátque pisces; negabit esse *tetrum* odorem, & *grati* saporis esse, si coquantur, contendet. Adsuetus cibis, multo pipere & sale condîtis, *insipida* vocabit, quæ alius sat sapida esse dicet, qui tanto pipere & sale in cibis uti non solet. Hic vicissim, aromatibus præter modum condîta contendet, quæ probè temperata illi videbuntur.

15. Fin-

15. Finge tibi delicatam mulierem, carpentóque vehi ſolitam, incedentem pedibus, & quidem tenuibus calceis indutis, per viam paullò lapidoſiorem; continuò *aſperrimam* & *moleſtiſſimam* eſſe viam dicet. Tum eamdem calcet ruſticus, qui ſoleat non modò pedibus incedere, ſed & loca aſpera ac lapidoſa pedibus nudis peragrare, negabit eam viam eſſe *aſperam*, aut *moleſtam*; imò verò ſat *planam* & *commodam* judicabit. Quod ſi uterque deſcriberet iter quod feciſſet, neque quidquam de alterutrius ſorte, & ratione vivendi ſciremus, quo modo poſſemus intelligere quid ſibi vellent? Eadem diverſis vocibus ſignificarent, atque iiſdem vocibus diverſa. Nec dubium eſt, quin multa talia occurrant in Veterum Scriptis, quæ moniti Litterarum ſtudioſi poſthac animadvertent.

16. Ex hiſce etiam colligere licet, nos non ſatis clarè intelligere poſſe quid ſignificent voces, *pulcritudo*, *pulcher*, aliæque ſimiles; quia ſunt nomina notionum ſimplicium, quæ per ſenſus ad nos adpellunt; aut notionum compoſitarum, quæ ejuſmodi notionibus ſimplicibus conſtant. Didicimus uſu quid iis aut ſimilibus nominibus vocetur, apud eos inter quos nati atque alti ſumus, cùm videremus ea quæ pulcra vocarentur; non verò ex deſcriptionibus pulcritudinis. Quid verò alii iiſdem adpellationibus ſignare ſoleant vix intelligere poſſumus, niſi apud eos verſemur; unde neceſſe eſt nos non ſatis intelligere quid velint Scriptores, temporum aut locorum intervallis à nobis remoti, vocibus quæ iis quas pro-

protulimus verti solent. Ac sane constat experientiâ, non eamdem formam omnibus Gentibus admirationi esse, & laudari. Quam in rem, ita *Sextus* Empiricus, contra Mathematicos, Ed. Genevensis pag. 446. Ἄνθρωποι σωματικὴν συμφωνοῦντες, εἰ τύχοι, περὶ τοῦ εἶναί τινα σωματικὴν εὐμορφίαν, περὶ τῆς εὐμόρφου καὶ καλῆς γυναικὸς στασιάζουσι. *Homines consentientes quidem fortè esse quampiam corpoream pulcritudinem, de formosa verò & pulcra muliere dissentiunt.* Τοῦ μὲν Αἰθίοπος τὴν σιμοτάτην καὶ μελαντοτάτην προκρίνοντος. τοῦ δὲ Πέρσου τὴν γρυποτάτην καὶ λευκοτάτην ἀποδεχομένου. ἄλλου δὲ τὴν μέσην κατά τε τὸν χαρακτῆρα καὶ κατὰ τὴν χρόαν πασῶν καλλίονα λέγοντος: *præferente Æthiope eam quæ maximè sima & nigerrima est; Persâ verò eam probante, quæ est maximè adunco naso & candidissima; alio verò mediam, & ad figuram quod adtinet & ad colorem, pulcherrimam omnium esse dicente.* Alia exempla proferre possemus, sed hoc satis erit, ut quid velimus intelligatur, nec adtendenti deerunt.

## CAPUT II.

*De nominibus Nationum Compositarum.*

I. CUM notiones *compositæ* dicantur omnes, in quibus varias partes distinguimus;

mus; ut perfectè adsequamur quid significent nomina ejusmodi notionum, oportet nos ita pervidere omnes partes quibus constant, ut eas ad unam enumerare possimus. Alioqui si quæ pars nos fugiat, non possumus dicere à nobis plenè intelligi quid ejusmodi nominibus significetur. Si in pyxide, aut in sacco varia essent clausa, nobis insciis, ac nos tenere diceremus quæ iis clauderentur; tum verò iis apertis, & oculis expositis omnibus quæ inerant, liqueret fuisse varia, de quibus ne suspicati quidem fueramus; nemo non diceret, nos frustra jactasse nobis notum fuisse quidquid sacco, aut pyxidi inerat. Eadem est ratio nominum, quibus compositæ notiones adpellantur. Verùm quàm facile est scitu quidquid pyxide, vel sacco clauditur; tam difficile est investigare omnes partes notionis compositæ, quæ verbo quopiam significatur.

2. Omnes notiones, quæ animo nostro obversantur, aut per sensus ad eum adpulerunt, seu id semel contigerit, seu repetitis experimentis; aut meditatione, & commentatione ab animo nostro formantur. Itaque ad hæc duo genera omnes compositæ notiones, adeóque nomina quibus significantur referri possunt. Corpora, eorùmque qualitates videmus, aliísque sensibus percipimus; ceteræ verò incorporearum rerum notiones à nobis meditando sunt effictæ. Igitur sunt nomina corporum, & nomina rerum incorporearum, quibus significantur notiones compositæ.

3. In quolibet corpore, duo animadvertuntur; quorum alia ei corpori ſunt communia cum omnibus aliis corporibus: alia qualitates, ei corpori peculiares. Itaque quiſquis nomen corporis profert, eo nomine complectitur varia illa, quæ in corpore cernuntur. Verùm hoc in negotio magna occurrit difficultas; neque enim ex eo quòd novi in quopiam corpore certum numerum qualitatum, ſive communium, ſive ei propriarum; ideò ſequitur omnes, qui nomen ejus corporis proferunt, notionem ejus habere æquè amplam, aut æquè arctam, ac mea eſt. Fortaſſe non novi quidquid illi animadverterunt, aut vidiſſe ſe putant in corpore, de quo loquuntur; aut etiam plura in eo animadverti, aut exiſtimo me deprehendiſſe, quàm illi. Igitur cùm eodem nomine utamur, ideò tamen camdem notionem eo nomine non ſignificamus; & dum ignoramus quàm latè pateat, aut quàm arcta ſit aliorum notio, neſcimus an adſequamur quid velint, ánve ab iis probè intelligamur. Idem fit inter nos, ac ſi nummis quidem ejuſdem nominis duo mercatores uterentur, eóſque inter ſe permutarent; ſed interea neuter ſciret an metallum, quo conſtarent, ánve eorum pondera eſſent æqualia. Ut periculoſum eſſet ejuſmodi commercium, quia unus poſſet multum pecuniæ amittere, dum lucraretur alter: ſic & non leve periculum eſt, ne fallamur, dum de notionibus aliorum judicamus ex noſtris, ſimiléſque proríus eas cenſemus, dumtaxat quia eodem nomine adpellantur. Hoc autem ſi verum ſit de

iis, qui colloquuntur; multò verius est de Scriptis Veterum, iísque qui ea nunc intelligere nituntur.

4. Exemplo ut rem illustremus, ab antiquissimis temporibus notus fuit *Magnes*, ut nos docet *Aristoteles* de Anima Lib. I. cap. 2. Ἔοικε δὲ Θαλῆς κινητικόν τι τὴν ψυχὴν ὑπολαμβάνειν, εἴπερ τὸν λίθον ἔφη ψυχὴν ἔχειν, ὅτι τὸν σίδηρον κινεῖ: *videtur Thales statuisse animam esse aliquid, cui vis movendi inest, quandoquidem dixit lapidem animam habere, eo quòd ferrum movet.* Pluribus etiam hunc lapidem descripsit *Plinius*, Histor. Naturalis Lib. XXXVI. Cap. 16. Si quis misceret notionem hujus lapidis, qualem nunc habent Philosophi, cum notione Veterum, existimaret Veteribus etiam notam fuisse qualitatem quâ Polos suos ita dirigit, ut alterum semper Septemtrioni, alterum constanter Meridiei obvertat. Quam tamen Veteribus ignotam fuisse constat.

5. Quia Veteres non modò eadem genera animalium viderant ac nos, sed & de iis ingentia volumina scripserunt, ut *Aristoteles*; quia plantas diligenter lustrarant, ut liquet ex libris *Theophrasti*, & *Dioscoridis*, ne jam *Plinium* adpellem; ideò tamen existimandum non est, iis eamdem notionem obversatam esse corporis animalium, & partium quibus plantæ constant; quæ nobis, post Recentiorum pulcherrima inventa, obversatur. Ne singillatim loquar de iis quæ ignota antehac fuerant, certum est hasce eorum notiones obscu-

ſcuriſſimas & imperfectiſſimas fuiſſe, ſi cum noſtris conferantur, vel ad ſolam rationem nutritionis animalium & plantarum quod adtinet. Igitur quamvis iiſdem vocibus hac in re utamur iis, cùm loquimur, ſubjecta eſt poteſtas multò amplior, & clarior; quàm in Veterum Scriptis.

6. Si quis legerit & expenderit quæ Recentiores Phyſici de rerum univerſitate ſcripſerunt, de magnitudine & diſtantia ſtellarum, déque amplitudine totius rerum naturæ; is demum intellexerit, ſi modò intelligi poteſt, magnitudinem operum Dei; déque iis ſentiet, prout tanto artifice dignum eſt, ſi humana imbecillitas nos umquam patitur digna Numine cogitare. At idem, ſi poſtea legat quæ Veteres plurimi de finibus *Mundi* ſcripſerunt, mirabitur quî potuerit fieri ut ſapientes viri in tam abſurdis conjecturis adquieſcerent. Videbuntur ei viri acutiſſimi pænè, hoc in negotio deliraſſe. Exempli cauſâ, *Ariſtoteles*, de cœlo Lib. II. cap. 4. ita loquitur de *Mundo*. Σφαιροειδής ἐστιν ὁ κόσμος —— καὶ κατὰ ἀκρίβειαν ἔντορνος οὕτως ὥστε μηδὲν μήτε χειρόκμητον ἔχειν παραπλησίως, μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν παρ' ἡμῖν ἐν ὀφθαλμοῖς φαινομένων: *ſphæricus eſt mundus & uſque adeò rotundus, ut nihil illi conferri queat eorum, quæ manu facta ſint, neque aliud quidquam quod in oculis noſtris verſetur.* Facile eſſet talia multa congerere.

7. Qui, dum hæc legunt, ſubjiciunt voci κόσμος, *mundus*, camdem notionem, quam recen-

recentiores Astronomi, non possunt non ridere Veteres, qui similia adfirmarunt. At meminisse eos oporteret Veteres, *Mundum* vocasse spatium illud, quod hinc ad stellas porrectum est, neque stellas admodum remotas existimasse. Cùm autem hæc in orbem circa terram sita viderent, ideò crediderunt Mundum esse rotundum. Sed qui norunt Solem esse centrum, non quidem totius Universi, sed vorticis nostri, circa quod hæc nostra Terra, cum ceteris Planetis, in orbem agitur; stellásque alias totidem esse Soles, qui non magis moventur quàm hic noster, & immensâ distantiâ inter se divisi sunt; nec ullam esse rationem, cur putemus nos hinc profectos ad ultimum operum divinorum pervenire posse, si per totam æternitatem rectâ lineâ ad ulteriora feramur; qui, inquam, hæc norunt, non possunt capere qui *Mundus* hic, quem animo ita contemplantur, rotundus dici queat. At, ut dixi, idem non intelligebant Veteres, voce *Mundus*. Igitur cavere debemus ne notiones nostras mutuas Veteribus demus; deinde, ex notionibus illis, de eorum sermone judicemus, ut passim fieri solet.

8. Si velimus eorum mentem adsequi, oportet nos veluti nostrarum opinionum oblivisci, & ad eos, ut ita dicam, rudes atque integros discipulos adferre; qui quærant quid Magistri illi veteres senserint, non quod sentire debuisse videntur, ut saperent. Non debemus eorum dicta cum ipsa rerum, de quibus loquuntur, natura conferre, quatenus nobis

nota eſt; nam, ut diximus, eorum cognitio amplior, aut tenuior eſſe potuit, quàm noſtra; ſed eorum mentem ex ipſis eorum verbis, quantùm licet, interpretari. Si ex eorum oratione non poſſimus colligere, quæ fuerint omnes partes, quibus notiones eorum compoſitæ conſtabant, de ceteris nihil eſt pronunciandum; fatendum potiùs nos non planè adſequi quid ſibi voluerint.

9. Manifeſta hæc mihi eſſe videntur, cùm ex re ipſa, tum ex ſuperioribus exemplis; quibus ſimilia innumera harum rerum ſtudioſi obſervabunt, ſi adtendant, dum Veterum Scripta legent. Attamen contrarium planè fit, nam ad lectionem Veterum accedimus ita animo adfecti, ut parati ſimus iis omnia noſtra dogmata, ſi vel minimùm per eorum verba licet, adtribuere. Si quid omittunt, quod videatur pertinere ad perfectionem notionis, quam in eorum libris quærimus, id ex noſtris obſervationibus, aut opinionibus ſupplemus. Quo modo pro ſententiis Veterum, poſtea Syſtema quoddam doctrinæ habemus, quod partim eorum opinionibus, partim noſtris conſtat additamentis.

10. Conſtitutis verò nonnullis dogmatibus, cùm ex lectione Veterum, tum ex noſtris ſupplementis, hîc non conſiſtimus; ſed conſectaria innumera, cùm proxima, tum remotiora; cùm neceſſaria, tum veriſimilia ex iis deducimus. Quæ omnia Veteribus tribuimus, quaſi eorum notiones æquè latè patuiſſent ac noſtræ, & conſectaria illa infinita, quæ ex iis deducimus, pro ſuis agnituri eſſent, ſi reviviſcerent.

11. Viſ-

11. Vísne exempla ejus rei, in negotio maximi momenti, atque ad notiones præsertim incorporeas pertinentia? Veteres Christiani, qui per aliquot sæcula Platonici fuerunt, cùm legerent Scripturam, ut ex ea Religionis Christianæ Systema quoddam colligerent; Platonicas suas notiones Scripturæ notionibus ubique miscuerunt, & quod in Scriptura non legebatur, quódque credi volebant, ex ea deduxerunt consectariis, non ex uno fonte derivatis, sed ex *Platone*, æquè ac ex Prophetis. Cùm verò Occidentales Christiani *Aristotelis* Scripta terere, & admirari cœpissent; tum quoque cœperunt Peripatetica dogmata miscere cum Scripturæ decretis, atque ex illa mistura infinita consectaria deducere, quibus conflata est Scholastica Theologia. At nunc, variis in locis, ubi in pretio est *Ren. Cartesii* Systema Philosophicum, miscentur ejus opiniones cum iis quæ ex Prophetis & Apostolis discere licet; atque inde corpus ipsum Theologiæ, quasi ex sola Scriptura collectum, conficitur.

12. Quod Scriptura de Deo, ejúsque natura, nos docet ex *Platone* interpretati erant Veteres, ex *Aristotele* verò Scholastici, nunc ex *Cartesio* multi interpretantur; & ut præterita sæcula, pro ibrida illa Theologia, pugnarunt Scriptis, anathematibus, legibus, edictis, quasi pro meris oraculis divinis: invenientur fortè olim qui pro Cartesiano Christianismo, ut sic loquar, quasi pro aris & focis, decertent. Imò verò jam inventi sunt, in perspicacissimi hujus sæculi luce, qui invidiam

diam facere nequiſſimè conentur iis, qui Apoſtolos ex *Carteſio* interpretari nolunt; eósque traducant, quaſi negarent dogmata, quorum Carteſianas interpretationes repudiant.

13. Duo tantùm alicujus momenti huic noſtræ doctrinæ, de omnibus partibus notionis compoſitæ inveniendis in Scriptore, cui eam tribuere volumus, objici queant. Nimirum, I. quando ſermo eſt de rebus, quæ Veteribus æquè videntur notæ fuiſſe, ac nobis, nullam ſatis gravem eſſe rationem, cur nominibus, quibus utuntur, non æquè amplam ſignificationem ſubjectam fuiſſe ſuſpicemur, ac noſtris; ſive cur non putemus totidem partes fuiſſe, in notionibus illis compoſitis Veterum, ac in noſtris. Unde ſequi videtur, eos de iis rebus ratiocinari, quemadmodum hodie ſolemus, atque ex iiſdem notionibus eadem, ac nos, conſectaria ducere debuiſſe.

14. Profectò ſi ſpectentur res, quæ ex quotidiana hominum omnium vita neceſſariò cognoſcuntur, & quæ ſemper eædem, per omnia ſæcula, fuerunt; non dubitarim Veteribus eamdem eorum ac nobis tribuere cognitionem, quæ ex quotidianis experimentis hauritur. Talia ſunt *cibus*, *veſtitus*, *mors*, *vita*, & alia innumera. Verùm ubi opus eſt ratiocinatione, ut notio quæpiam formetur, præſertim ſi paullò plures enunciationes complectatur ratiocinatio; non puto tutum eſſe, Veteribus ea de re ſilentibus tribuere eamdem notionem ac nobis; quia facillimè fieri poteſt ut illâ ratiocinatione uſi non ſint, adeóque eam

eam notionem non formarint. Potuerunt Veteres de consectariis, quæ deducimus ex iis quæ perspecta habebant, non cogitare; quod non intelligo dumtaxat de consectariis verisimilibus, sed & de prorsus necessariis. Neque hoc potuit tantùm fieri, sed etiam persæpe factum est, in rebus manifestis. Exempli caussâ, norant & Veteres & proximè elapsa sæcula; norant, inquam, *sanguinem* esse liquorem, qui perpetuò è corde fluit ad extremos artus; sciebant, ut sanguis è vena commodè emittatur, vinciendum esse artum, inter cor & artuum extremitatem. Hinc, ut alia omittam, necessariò, nisi mens læva fuisset, debuissent colligere esse in corpore nostro vasa quædam, per quæ sanguis ad extremos artus feratur; alia, per quæ ad cor refluo æstu redeat. Si res in se spectetur, sique argumenta, quibus à *Guil. Harveio* confirmata est, expendantur; non tam videbitur fuisse perspicacis ingenii motum sanguinis in orbem invenire, quàm stupidi non vidisse. Attamen res ab omnibus adhuc ignorata fuerat. Non multò majoris negotii erat invenire *Antipodas*, positâ eâ cognitione Navigationis & Astronomiæ, quæ fuit à multis sæculis, apud varias Gentes, quam sanguinis reciprocum æstum; & cùm primùm nonnulli Philosophi, aut Nautæ mentionem ejus rei injecerunt, omnes debuissent illico rem quasi verissimam agnoscere, & pudore suffundi, quòd citiùs eam non animadvertissent. Contrà omnino accidit, ut sannis, & probris, imò etiam anathematibus exciperentur, non à stultis, sed

* ab

* ab acutiſſimis ac eloquentiſſimis ſui ſæculi viris, qui Antipodas primùm in lucem, per hoc noſtrum Hemiſphærium, proferre auſi ſunt.

15. Hiſce exemplis, manifeſtò liquet iis, qui *principia* ex quotidianis experimentis norunt, non ſatis tutò adtribui cognitionem *conſectariorum* neceſſariorum. Quod ſi in rebus ſenſus percellentibus, clara & facilia conſectaria homines non vident; quid erit de rebus incorporeis dicendum? Cautiùs erit agendum, neque quidquam adfirmandum, de quo manifeſtò non conſtet. Quæ ratiocinatione colligimus ex enunciationibus, quæ apud Veteres leguntur, non ſunt continuò illis tribuenda; quamvis firmæ ſint, & faciles ratiocinationes. Animus humanus non modò omnia non videt ſimul, ſed perſæpe etiam ea quæ videre poſſet non intuetur. Interdum ante pedes poſita negligimus, ut remotiora ſectemur. Ampliſſimus hîc mihi ſeſe aperit campus, in quem digredi poſſem, ſi vellem. Sed in arctiorem gyrum coërcenda oratio, & Lectoribus ſatius eſt relinquere quærenda quæ omittimus, quàm eos nimiâ exemplorum copiâ obruere.

16. II. Objici præterea poſſit, ſi admittatur quod diximus, de non tribuenda ulla parte notionis compoſitæ Veteribus, cujus clara non ſint in eorum Scriptis veſtigia; præſertim in re paullò difficiliore; inde ſequi pauca eorum verba perfectè à nobis intelligi poſſe, cùm ple-

* *Vide inter alios Auguſtinum de C. D. Lib. XVI. cap. 9. & Lactantium Lib. III. c. 24.*

pleraque ejuſmodi cogitationes ſignificent, nec proinde *adæquatas* notiones, eorum quæ docent, comparari. Unde iterum ſequetur, multa, quæ credi vulgò ſolent, ex contraria ratione interpretandi, dubia videri oportere; quod ſi verum eſſet, multò minor utilitas naſceretur ex Veterum lectione, quàm à plerisque adhuc exiſtimatum eſt.

17. Reſpondemus 1. veriſſimum eſſe multò pauciora intelligi, quàm Vulgus putat: 2. innumerarum opinionum, quæ apud Veteres viguerunt, *inadæquatas* tantùm notiones poſſe comparari: 3. ideoque fruſtra ſæpe in eorum Scriptis ſolutiones controverſiarum, quæ nunc exercent viros eruditos, quæri. Verùm tanti noſtrâ non intereſt adcuratiſſimè ſcire, quid per omnia voluerint Veteres; cùm ex potiſſimorum capitum cognitione colligere poſſimus omnia, quæ neceſſaria ſunt ad bene, beatéque vivendum. Si tanta utilitas ex Veterum Scriptis non colligatur, quanta colligeretur, ſi quæcumque dicunt non obſcuriùs intelligeremus, quàm ipſi intellexerunt; at iis utendum quàm maximè licet, ſine errandi periculo; ſat magna enim utilitas ea erit, ut gratulari nobis debeamus, quòd eorum tot monumenta ad nos pervenerint. Multa fortaſſe, neque enim diſſimulabo, comperiemus nos neſcire, quæ ſcire nos antea falsò putabamus; ſed quid? an præſtat opinari ſibi eſſe nota, quæ re ipſâ nota non ſunt, quàm intelligere ſuam ignorantiam? Non opinor; imò verò, ſi Socrati credimus, humanæ ſapientiæ apex in eo ſitus eſt, ut quàm igna-

ri

ri ſimus, probè cognoſcamus; cui viro ſi quis adſenſerit, judicio ſuo meum etiam adſcribat.

18. Si hæc probè intelligeretur interpretandi ratio, & in animum, ut par eſſet, demitteretur; non parum conferre poſſet, ad trium graviſſimorum Reipublicæ Litterariæ, imò & Chriſtianæ malorum emendationem. Retunderetur primùm ſuperbia nonnullorum Criticorum, nata ex eo quòd putent ſe ſcire quod neſciunt, & quâ ſæpe bonis litteris aut invidiam, aut contemtum crearunt. Deinde mitigaretur ferox ingenium non paucorum Theologorum, qui intelligerent ſæpe, ſi ad hanc normam ratiocinationes ſuas exigerent, quod ex Scriptura nullo modo poſſe probari, quod in ea clarè haberi, ob Critices ignorantiam, exiſtimant. Parciùs uterentur anathematibus, & diſſentientes faciliùs ferrent. Denique errores orti ex temerariis conſectariis deductis ex Scriptura, contra adlatas Regulas explicata, agnoſcerentur, atque ex Chriſtianorum Theologia eliminarentur; quod optare adhuc licuit, ſed neſcio an ſperare umquam licebit. Verùm res eſt tanti momenti, ut Eruditi omnes operam conferre debeant, non modò ad augendam aliarum rerum, ſed præſertim noſtri ipſius, hoc eſt, noſtræ ignorantiæ cognitionem. Nec hoc munus eſt dumtaxat Theologorum, ſed etiam Philoſophorum & Criticorum; qui artes quas profitentur, non dicis cauſâ, colunt; ſed, ut quoad licet, humano generi proſint, dimittántque proinde diſcipulos, non modo doctiores, ſed &

& modestiores ac mitiores, contrà quàm vulgo fieri videmus.

---

# CAPUT III.

## *De Nominibus Substantiarum & Modorum.*

1. LOGICÆ nostræ P. II. c. 3. ostendimus quàm sit obscura notio *Substantiarum* omnium, quæ quasi reverâ sint spectantur; unde sequitur, earum nominibus notiones obscurissimas significari. Nomine *Substantiæ* intelligimus naturam, quæ per se est, & cui insunt variæ qualitates, quas *Modos* solemus vocare. Sed quæ sit illa natura ignoramus, nisi quòd certas qualitates in ea simul esse certimus.

2. Igitur quoticscumque occurrit nomen Substantiæ, apud veterem Scriptorem, ante omnia intelligamus necesse est, illi ignotum fuisse obscurum illud *subjectum*, ut loquuntur Physici, cui insunt notæ aliquot qualitates. Deinde quot in illo nosset, vel esse putaret (nam hîc, ubi de animi notionibus agimus, perinde est an sint, ánve esse putemus) qualitates, plerumque nobis ignotum esse; ac proinde an voci quam legimus eamdem subjiciamus potestatem, quam subjecit is qui eâ olim usus est. Exceptis enim Substantiis nonnullis, quæ omnibus ex æquo notæ, quotidianâ experientiâ; nec notiores sunt nunc quàm

quàm olim, aut fuerunt olim quâm nunc, dicere nemo queat, an Scriptor, quem legit, idem prorſus intellexerit ac quod legentis animo obverſatur. Quam in rem, in memoriam revocandum eſt quod Capite ſuperiore dicebamus, de nominibus notionum compoſitarum; nam Subſtantiæ quoque notio compoſita eſt, ut ex adlata ejus definitione liquet.

3. Exempli cauſâ, *Deus* eſt nomen Subſtantiæ, quæ licèt ſingularis prorſus naturæ, nec cum ulla alia conferenda, ſpectatur tamen à nobis quaſi ſubjectum quoddam, ornatum qualitatibus, quæ ejus *adtributa* vocari ſolent. Quæcumque formetur Dei notio, eſt illa *à poſteriore*, ut loquuntur Scholaſtici; nempe, ſi ex uſu, nunc inter Chriſtianos recepto, deſcribatur, collectio præſtantiſſimarum quarumque qualitatum, quæ nullo defectu finiri intelliguntur. At quamvis ſingulas illas qualitates, animo à ceteris ſejunctas, & *abſtractè*, ut loqui ſolent, ac ſeorſim ſpectatas aliquo modo intelligere poſſimus; attamen ſubjectum, cui inſunt, adſequi non poſſumus, adeóque nomen Dei nomen eſt notionis obſcuriſſimæ, etiam inter Chriſtianos. Sed apud Ethnicos multó obſcurior eſt, quippe apud quos, ut antea * oſtendimus, nomen eſt Naturæ humanâ præſtantioris, ſed cujus quàm latè pateat præſtantia non liquet. Erant enim illis varii ordines Deorum, quorum aliis alii ſuperiores eſſe credebantur. Invocabantur

* *P. 2. S. I. c. 3.*

—— *dî, deæque, superi, atque inferi & medioxumi,*

ut ille loquitur aqud *Plautum*, Cistellariâ Act. II. S. I. vers. 36. ad quem vide Interpretes, & eos qui de Diis scripsere. Colebantur & Dii *mali*, ne nocerent, qui, ut docebat * *Labeo*, propitiabantur cædibus & tristibus supplicationibus; unde adparet interdum, non diffitentibus ipsis Ethnicis, voces *Deus* & *Numen* significare Naturam hominibus quidem potentiorem, sed nequaquam meliorem. Igitur non erat certa potestas hic vocibus subjecta, & cùm sermo sit de Naturis inconspicuis, difficillimè scire licet quid sit earum nominibus pro locis, in quibus occurrunt, intelligendum. Quousque enim porrigebatur præstantia Deorum inferorum, mediorum, & superiorum? Nemo certè dixerit, nec Ethnici ipsi figmentis illis suis certos limites constituerant. Si quis agat de rebus, quæ oculis usurpari possunt, quæ de illis dicuntur comparamus cum iis quæ cernimus; atque ex illa comparatione, colligimus quid voluerit is, cujus verba intelligere conamur. At rem inconspicuam, qualis est Divina Natura, non possumus conferre cum nominibus, quibus vocari solebat. Itaque nihil obscurius est illis vocibus.

4. Possunt duorum ejusdem temporis, & gentis hominum comparari sermones, qui pla-



* *Vide Augustinum de C. D. Lib. I. c.* 11. *& alibi. Adi & Plutarchum de Superstit.*

planè contrarii erunt, de una eademque illa Natura, à qua omnia regi consentient. De eadem tabula picta ita dissentire nequeunt, ut alter in ea Elephantem esse pictum, alter Hominem contendat; at de Deo, quia inconspicuus est, æquè repugnantia adfirmare possunt. Alter describet tibi Deum quasi hominum patrem, qui numquam eis benefacere desinat, & peccantibus facilè parcat, nec libenter pœnas infligat. Sic de Deo loquetur Philosophus, sic Christianus, ut omnes norunt. Contrà superstitiosus describet tibi Deum ἀβέβαιον, εὐμετάβολον, εὐχερῆ πρὸς ὀργὴν, ἐπὶ τοῖς τυχοῦσι τιμωρητικὸν, μικρόλυπον: *inconstantem, mutabilem, pronum ad iram, vindictæ levibus de causis cupidum, de minimis indignantem.* Quæ verba sunt *Plutarchi*, è libro de superstitione. Itaque licèt ejusmodi homines consentiant de voce *Deus*, & nonnullis Dei *adtributis*; in ceteris multùm dissentiunt, nec idem vox *Deus* in utriusque ore sonat. Si superstitiosus ex sua notione vocem *Deus* interpretetur, in viri sapientis oratione, toto cœlo errabit; si sapiens, vicissim, ex suo sensu in superstitiosi verbis eam intelligat, non minùs falletur. Igitur in hisce potissimùm rebus cavendum est, ne ex nostris notionibus verba Ethnicorum interpretemur.

5. Ad Christianos Scriptores ut redeamus, multi multa de creatione, ceterísque actionibus Dei scripserunt; sed fatendum est, ut nobis omnino constat, rerum universitatis initium ad Deum auctorem referendum esse: ita

ra-

rationis, quâ è nihilo creavit, seu actûs illius, qui *creatio* dicitur, nullam à nobis claram notionem formari posse. Sunt & alia κυσικώτερα, quæ à Theologis dicuntur de Deo, & quæ haud magis intelliguntur, ut facilè possemus ostendere. Quando quispiam loquitur de actione conspicua rei corporeæ, in aliud corpus, illâ conspecta intelligimus quid velit; sed quî possimus intelligere eos, qui de actibus quibusdam divinis verba faciunt, quos nec nos, nec illi vidimus? Cùm sermo est de homine nobis simili, in cujus animo vel corpore quidpiam contigisse dicitur; ex nostra ipsorum experientia, quadamtenus saltem, suspicari possumus quid significetur. At quid intelligere possimus, ubi sermo est de Natura nobis dissimillima; & de qua ea dicuntur, quibus similia in nobis numquam experti sumus? Attamen si proferantur verba, ex Scriptoribus divinitus adflatis depromta; non difficulter credimus iis subesse sensum quempiam, quem ignoramus, quia spiritus divinus res divinas novit. Verùm cùm homines, sine adflatu, de ejusmodi rebus loquuntur; non modò non intelligimus quod dicunt, sed ne ipsi quidem satis sciunt quid sibi velint.

6. Vocabula Substantiarum creatarum esse pariter rerum obscurissimarum nomina, ex ipsarum consideratione ostendimus, loco *Logicæ* nostræ memorato; neque hîc quod illic diximus repetere necesse est. Ipsas Substantias non videmus, nec quid intelligant earum nominibus prolatis alii, præsertim quos inter-

rogare non licet, ſcire poſſumus. Qualitates, ut dixi, quot in iis eſſe putent neſcimus. Cavendum ergo eſt, in interpretatione Veterum, ubi de hiſce loquuntur, ne iis tribuamus quod ipſi intelligimus, pro eo quod illorum animis obverſabatur.

7. Verùm non ſingulares dumtaxat Subſtantiæ conſiderantur, ſed Subſtantiarum collectiones; quæ quò ampliores ſunt, & latiùs patent, eò habent nomina obſcuriora. Nomina ſunt collectionum Subſtantiarum ſimilium, ut *exercitus*, qui ſignificat cœtum militum; *claſſis*, quæ eſt collectio navium; *urbs*, quæ eſt multitudo domuum, & ſimilia innumera. Sunt quoque nomina collectionum Subſtantiarum diſſimilium, ut *navis*, *domus*, &c. In hiſce autem animadvertendum eſt ſpectari non nudas tantùm Subſtantias, ſed innumeros etiam Modos, qui iis ineſſe intelliguntur; quo fiunt notiones ampliores, eâdemque operâ obſcuriores.

8. Si vel ea nomina expendamus collectionum Subſtantiarum, quæ, exempli cauſâ, adtulimus, quàm obſcura ſint ejuſmodi vocabula facilè animadvertemus. Scimus quidem *exercitum* eſſe multitudinem militum, qui ſunt ſub ſignis, & duci aut ducibus parent; ſatíſque clara eſt ea notio, ſi ita *abſtractè* conſideretur. At ſi agamus de exercitu, non qui eſſe poteſt, ſed qui eſt, ut claram ejus notionem habeamus, qualis neceſſaria eſt, ut de rebus ab eo geſtis, aut gerendis judicare poſſimus; plura ſunt cognoſcenda, quorum ferè ſemper maxima pars omittitur à Scriptoribus,

bus, qui ea voce utuntur. Scire, exempli gratiâ, nos oporteret 1. quot sint milites: 2. an sint veterani, an tirones; equitésne, an pedites; seu quot fuerint utriusque generis; quo armorum genere instructi, & cui pugnæ rationi adsueti: 3. cujus sint gentis, & quomodo exercitati: 4. quàm animosi, aut quàm timidi: 5. an ducibus dicto audientes sint, an iis confidant, vel diffidant: 6. quis sit animus, quæ peritia, quæ potestas ducum: 7. quos habeant belli adparatus, & unde omnia exercitui & bello gerendo necessaria comparare queant: 8. qui sint iis socii, & quæ auxilia ab iis accipere possint, &c. Attamen plerique Historici, qui aut Rerum publicarum generales Historias, aut excellentium Imperatorum vitas scripserunt, ne quartam quidem partem earum rerum, ut par erat, memorant; seu eas ipsi rescire non potuerint, seu cùm scirent, imperitiâ scribendi, dicere neglexerint; unde consequens est ut de præliis, victoriis, expeditionibus, itineribúsque exercituum, & universè de eorum rebus gestis, non satis exploratò judicare possimus. Lege mihi Historicos omnes, quotquot sunt, Græcos ac Latinos; & comperies plerosque ea omissione gravissimè peccasse, atque densissimas tenebras toti narrationi offudisse. Dicemus iterum aliquid hac de re, in Sect. 3. Part. III. hujus Opusculi, ubi de *Curtio* agemus. Atqui solet conferri Historia Picturæ, quasi, nimirum, res gestas populorum & virorum insignium oratione nobis pingeret, & spectandas posteris daret. Quis verò ferret in vul-

vultu hominis pingi dumtaxat oculos & nasum, omiſſis ceteris partibus? An judicium ullum poſſet fieri de pulcritudine totius vultûs, ex tabula, quæ dimidiam tantùm ejus partem ſpectandam præberet? Attamen ita ſe gerunt plerique omnes Hiſtorici; ut ex iis, quæ modò dicebamus, liquet, & volumus de eventibus, quos eorum Hiſtoriæ complectuntur, certa judicia ferre! Verùm, ſi ſapimus, ex imperfectis ejuſmodi deſcriptionibus, conjecturas tantùm faciemus; quas nec adcuratas, nec *adæquatas* eſſe fatebimur, nec pertinaciùs æquo defendemus. Stultum certè eſſet ex tabula imperfecta, de tota re quæ pingitur, ſine provocatione ad ampliorem cognitionem, judicare velle.

9. Omnes putant ſe ſcire quid ſit *claſſis*, & ſæpe Hiſtorici maritimas copias eâ ſolâ voce deſcribunt; omiſſis numero, magnitudine, & formâ navium, numero claſſiariorum & militum, aliiſque circumſtantiis, quas memoravimus, cùm de *exercitu* loqueremur. Attamen ſine adcuratiore cognitione eorum omnium, quibus conſtat claſſis; *adæquatum* nullum judicium de ea ferre nobis licet. Idem dicendum de voce *urbs*, cujus domuum numerus & amplitudo reticetur, & quæ quot incolas habuerit, quáſve munitiones, aut divitias ignoramus; quod frequentiſſimè, inter legendum, contingit. *Urbs* aut *oppidum*, id plerumque dicitur quod deſcripſimus, ſi mœnia & foſſam addideris, quibus muniri ſolet. At qui eas voces ex hac deſcriptione intelligeret in Hiſtoria Veterum Britannorum, is vehe-

vehementer falleretur, si credimus *Cæsari*, qui Lib. V. cap. 21. ita eorum oppida pingit: *Oppidum*, inquit, *Britanni vocant, cùm sylvas impeditas vallo & fossâ munierunt, quò incursionis hostium vitandæ causâ, convenire consueverunt.* Vide not. à nobis ad Gen. III, 17. Utebantur voce *Caer*, quæ eadem est ac Phœnicia קרתא *Kirtha*, hoc est, *urbs*, à verbo קרא quod sæpe *convocare* sonat; quia eò convocati ex agris conveniebant.

9. Quod si nomen collectionis Substantiarum proferatur, quæ complectatur diversi generis Substantias, innumeris *Modis* ornatas, nec aliter describatur; oportebit nos in obscurissima notione adquiescere. Exempli causâ, *navem* adduximus, quod nomen est machinæ ligneæ ingenti numero partium, inter se compactarum, constantis; in qua sunt clavi, mali, funes, & cetera armamenta. Quia in Scriptis Veterum nulla est navis, præsertim longæ, quæ pluribus remorum versibus agetur, descriptio adcurata; permulta sunt in descriptione classium, & navalium præliorum, quæ nullo modo possimus adsequi. * *Florus* nos docet magnas classes à Populo Romano, brevissimo tempore instructas fuisse, eísque impositos & transvectos maximos exercitus; quod vix ac ne vix quidem, ob causam memoratam, intelligere possumus. Scio esse permultos, qui Romanam Historiam legant, atque illa, veloci lectione, prætervolent, quasi nihil esset difficultatis; sed hoc ipsum ostendit Lectores persæpe adquiescere in obscurissima



* *Lib. II. c. 2. quem confer cum Polybio Lib. I.*

ma notione eorum, quæ maximè intererat probè ſcire; nec eo ſeciùs de aliis judicare, quàm ſi adcuratiſſimè omnia perluſtraſſent. Qui non ſatis intelligent quid velim, ii adeant * eos, qui de re nautica Veterum ſcripſerunt; rem enim copioſiùs exponere, per inſtitutam brevitatem, non licet.

11. Hiſce de notionibus Subſtantiarum demonſtratis, non opus erit, ut multis agamus de Modorum notionibus; quia, ut monui, omnes Subſtantiæ ſpectantur, quaſi Modis variis præditæ. Tria ergo dumtaxat animadverſione digna proferemus. I. Si modum unum *abſtractè* conſideremus, exempli cauſâ, figuram quamlibet, notio ejus nobis obverſatur ſummæ perſpicuitatis, atque ejuſmodi notionum nominibus utuntur Geometræ; ſed de his intelligendis hoc loco non laboramus, nec ulla eſt certior via, quâ perveniatur ad intelligentiam Veterum, qui de Geometria ſcripſerunt, aut eam alicubi adtigerunt, quàm ſi ei diſciplinæ operam demus.

12. II. Sunt etiam nomina Modorum, non minùs perſpicua adtendentibus, ſed quæ uſu Vulgi ita ambigua facta ſunt, ut recentiores demum Phyſici eam ambiguitatem animadverterint. Nomina qualitatum, quæ *ſenſiles* vocantur, duo ſignificant, quæ non poſſunt ſine maximo errore miſceri, & tamen à Vulgo miſcentur. Exempli cauſâ, *lux*, *ſonus*, *odor*, *ſapor*, *calor*, &c. ſunt ejuſmodi nomina, quibus ſignificatur cùm id quod ſentimus, quando animadvertimus *lucem*, *ſonum*, *odorem*, *ſapo-*

* *Præſertim Joan. Shefferum & Marc. Meibomium.*

saporem, calorem, &c. tum id quod est in corporibus lucidis, sonoris, odoratis, sapidis, & calidis. Quod quidem sentimus est Modus nostræ Mentis, quod verò est in illis corporibus eorum corporum Modus, ísque planè diversus ab eo qui est in nobis. Verum de his solent agere Physici, & nos diximus quod satis sit, *Physicæ* nostræ Libro Quinto. Itaque nihil ea de re addemus, cùm præsertim non soleant Critici in tam subtilem notionum divisionem, & considerationem descendere. Satis iis est, si modò possint Veteres interpretari, æquè clarè ac intelligitur vulgò sermo hominum, vernaculâ Linguâ utentium; nec id ipsum semper adsequuntur.

12. III. Innumera sunt vocabula, quæ significant non unum Modum, qui rebus extra nos positis, aut Menti nostræ insit, quales sunt ii de quibus modò dicebamus, sed plurium Modorum collectionem; eáque vocabula difficilia sunt intellectu, quòd non sit facile omnes Modos, quos significatione suâ complectuntur, invenire; quia ii qui iis vocabulis usi sunt, ea numquam aut rarò sat adcuratè definierunt, nec possunt nunc à nobis interrogari. Talia sunt nomina adfectuum, vitiorum, & virtutum. Hæc enim sunt dumtaxat varii Modi, qui nobis insunt, aut inesse possunt, & quorum certis collectionibus certa nomina imposita sunt. Ut ergo adcuratè intelligamus quid significent ea nomina, oportet nos scire quot varios Modos complectantur, quorum si vel unus nos fugerit,

dici

dici non possumus ea nomina intelligere. Exemplis res liquidior fiet.

14. *Amor* & *Odium* adfectus sunt, qui in historia humani generis, omnibúsque ferè omnium Scriptorum libris, utramque paginam faciunt. *Amor* vix potest ita definiri, ut una definitio conveniat omnibus adfectibus, qui eo nomine vocantur, propter maximam eorum varietatem. Constat quidem quidquid eo nomine adpellatur oriri ex re quapiam, quæ nobis est voluptati, & in eam ferri; sed sunt diversissima ea, quæ nobis voluptatem creant, & dissideates prorsus circumstantiæ adfectuum, qui eo nomine continentur. Quæcumque nobis voluptatem creant ea *bona* vocamus, súntque aut corporis, aut animi, aut externa. Itaque hæc omnia bona amare dicimur; &, pro variis circumstantiis, *amor* diversissimorum adfectuum, sive diversis Modis constantium nomen est. Qui nisi diligenter distinguantur, eos qui iis vocibus utuntur, non intelligimus.

15. I. *Amor* significat eum adfectum, quo duo sexus conjunguntur, matrimonii, aut etiam voluptatis causâ. Nihil frequentius, apud omnes Scriptores, & artem satisfaciendi huic amori scripsit nequitiæ magister *Ovidius*. Si sermo sit de amore licito juvenum, qui matrimonium spectant, in eo hæc animadverti possunt: 1. est totius sanguinis quidam fervor: 2. voluptas animi in adspectu ejus qui amatur, & in sermonibus cum eo cædendis: 3. cupiditas eo potiundi, atque unà vitæ transigendæ: 4. vota, quibus amans optat omnia ei

ei quem amat ſecunda accidere; & ſi quà poſſit adjuvare, alacre, promptum ac profuſum auxilium: 5. lætitia aut dolor, prout rebus ſecundis, aut adverſis utitur: 6. egregia de eo opinio, ſive corporis, ſive animi dotes ſpectentur: 7. animus ad quævis obſequia paratiſſimus. Ad hæc omnia accedit amoris vehementia; quæ, pro temporum, rerum ac perſonarum circumſtantiis, major aut minor eſt. Jam autem quis eſt, qui, lectâ hac voce *Amor*, quomodo omnia illa ſe habeant adcuratiſſimè norit? Nemo profectò; ideóque fateamur neceſſe eſt nos non plenè adſequi narrationes, in quibus hæc vox occurrit; etiamſi ſummatim ſcimus, adfectum quem deſcripſimus ſignificari. Atqui ſæpe, ut de hiſtoriis rectè judicare poſſimus, multùm intereſt quàm adcuratiſſimè omnia illa, ſi fieri poſſit, cognoſcere. Si quis legat hiſtoriam belli, quod *Cæſar* Octavianus geſſit cum *M. Antonio*, videâtque hujus cladis cauſam referri ad amorem, quo Antonius Cleopatram deperibat; non ſatis intelliget, quî amor cladis cauſa eſſe potuerit, niſi vehementiam ejus ex aliis circumſtantiis hiſtoriæ cognoverit.

16. II. *Amor* paſſim etiam ſumitur pro amicitia, quæ intercedit inter viros, qualis fuit inter *Ciceronem*, & *Atticum*; cujus graviſſima indicia videmus, in illius ad hunc Epiſtolis, atque in vita *Attici* à *Corn. Nepote* conſcripta. Nihil eſt in amicitia, quod non ſit in amore antea deſcripto; à quo ſi abſtuleris ea quæ ad corpoream voluptatem pertinent, plenam habebis deſcriptionem amicitiæ. Ita-

Itaque non opus eam pluribus à nobis describi. Nisi hæc omnia adtendamus, non intelligemus cur omnes, qui de Amicitia scripserunt, tantas laudes ei tribuerint; quorum omnium instar esse potest *Cicero*, qui, in libro de Amicitia, negat * *se scire, an, exceptâ sapientiâ, quidquam sit homini amicitiâ melius à Diis immortalibus datum*; contendítque eos † *solem è mundo tollere videri, qui amicitiam è vita tollunt.*

17. III. *Amor* est parentum erga liberos, & liberorum erga parentes; qui amor, præter omnia quæ sunt in arctissima amicitia, conjunctionem sanguinis habet; quâ fit vehementior inter eos amicitia, ita ut parentes liberos, liberi parentes omnibus aliis amicis longè anteponant. Qui non animadverterint quanta sit, & quàm justa conjunctio in hac amicitia, præsertim si, ut par est, mutua sit; numquam capere poterunt, cur tam multi parentes commodis liberorum, magis quàm suis, studeant; cùrve exstent exempla liberorum, qui libentissimè parentibus quæcumque ab iis acceperant, etiam vitam reddiderint. Qui cœlibes vitam egerunt non capiunt, cur parentes mortem liberorum usque adeò lugere soleant; cur verò? Quia numquam voluptatem illam senserunt, quæ amicitiæ inter parentes & liberos longè jucundissimus est fructus; & quam sibi in æternum eripi sentire non possunt parentes, sine gravissimo dolore. Numquam omnes illas notiones, quas *paternæ amicitiæ* nomen complectitur, adtenderunt; un-

* *Lib. de Amic. C. VI.* † *Ib. C. XIII.*

unde etiam ſequitur, ut non ſatis intelligant quæ de hiſce rebus à Veteribus ſcripta ſunt.

18. IV. *Amor* denique ſumitur pro quavis cupiditate, ut *amor regni*, *amor pecuniæ*, &c. quæ ſunt circumloquutiones ambitionis, avaritiæ & aliorum adfectuum; quibus homines permoti in bonum quoddam, aut quod bonum putant, feruntur. Eos non adgrediar deſcribere, uti nec *odium*, cujus natura ex deſcriptione contrarii facilè intelligi poteſt. De omnibus ſummatim obſervandum eos ſolos, qui eorum naturam diligenter inveſtigarunt, & varias partes, ut ita dicam, quibus conſtant, diſcriminare poſſunt, adſequi quæ de illis paſſim dicuntur, & rationem effectuum, qui illis tribuuntur, noſſe.

19. Similia dicenda de nominibus *virtutum & vitiorum*. Sunt enim habitus animi, quibus homines convenienter rationi & naturæ ſuæ vivunt; aut contrà leges, ex ratione & natura humana petitas, perfringunt; quibus in habitibus, varia continentur. Nullus non Ethicæ ſcriptor hoc oſtenderit, ſi adeatur. Attamen exemplum hîc addam, ut res manifeſtior fiat. *Juſtitia* à * Juriſconſultis definitur: *conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi.* Igitur in Juſtitia hæc ſunt 1. cognitio juris, quod eſt, aut naturæ, aut inſtitutionis hominum: 2. peritia, quâ regulæ generales juris ſingularibus factis aptantur: 3. voluntas, quâ illæ regulæ non modò in ſe ſpectatæ probantur, ſed & in uſum, quotieſcumque ſe dat

* *Inſt. Lib. I. Tit. I. §. 1.*

dat occaſio, revocantur : 4. animus ita temperatus, ut perturbatione nullâ ſibi excuti eam cognitionem ac voluntatem patiatur. Hiſce continetur Juſtitia, quod ut meliùs intelligatur, ſciendum *jus naturæ* vocari quidquid conſentaneum eſt ac utile humanæ Societati, in quocumque ſit ſtatu ; adeò ut eo poſito atque obſervato, meliùs ſe habeant homines ; contrà verò neglecto, aut violato, deteriùs. *Jus* verò *inſtitutionis* eſt quod nititur legibus ſingularibus Reipublicæ, in qua vivimus ; quæ tamen leges non debent obſervari, ſi contingat *juri naturæ* eſſe contrarias ; quod contingit, quando imperantes utilitatem Societatis ſibi per omnia non proponunt. Igitur *Juſtitiâ* præditus is dicetur, qui legum omnium Reipublicæ, cum jure naturæ conſentientium obſervans eſt, & præterea facit quidquid jus naturæ ab omnibus hominibus exigit.

20. Ejuſmodi eſt juſtitia univerſalis, de qua dixit *Theognis*:

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι

Πᾶς δέ τ' ἀνὴρ ἀγαθὸς, Κύρνε, δίκαιος ἐών.

*Juſtitia una alias virtutes continet omnes,*
*Et quiſquis juſtus, vir bonus ille fuit.*

Ea eſt Juſtitia Evangelica, de qua egimus ſuperiore Sectione, Cap. VI ubi nonnulla obſervavimus, quæ hîc dicenda eſſent, niſi alio loco

loco proponi debuissent. Nimirum, non apud omnes Scriptores, & omnibus in locis, æquè latè patet vox *justitia*, ut illic ostendimus.

21. Descriptiones vitiorum multas suppeditabit *Theophrastus*, in Characteribus Ethicis; ex quibus liquebit, si quis cupiat scire quid eorum nominibus significetur, diligenter considerandas esse omnes partes, quibus potestates eis subjectæ constant. *Theophrastus* enim non satis habet ea definire paucis verbis, sed præterea mores ejus, qui iis vitiis inquinatus est, singulatim describit. Exempli causâ, non modò definit ἀρέσκειαν, ἔντευξιν οὐκ ἐπὶ τῷ βελτίστῳ ἡδονῆς παρασκευαστικήν: *congressionem quæ voluptatem creat, non in optimum finem*; sed & copiosè describit, iis adlatis quæ facit ἄρεσκος, sine quibus vix intelligeremus quis sit; nam parum adcurata est definitio, ut multæ aliæ, quibus utitur *Theophrastus*. Hoc exemplum profero, non quòd singula Capita ejus libelli non suppeditent clara ejus, quod dixi, exempla; sed ut animadvertat Lector quod, in hoc negotio, maximi est momenti; nimirum, varias Gentes in hujusmodi nominibus varios Modos, ut loquuntur Metaphysici, unà junxisse, eísque collectioni certum nomen imposuisse; cui apud alias Gentes simile nullum est, quòd notionem collectione eorumdem Modorum constantem non formarint. Sic ἀρέσκεια non potest dici Latinè, unâ voce; significat enim *id animi vitium, quo quis omnibus placere studet,*

*etiam malis artibus*; quo vitio qui laborat dicitur ἄρεσκος. *Isaacus* quidem *Casaubonus* vertit *blandum*, & ἀρέσκειαν *blanditiam*; quæ sanè voces non multùm à significatione Græcarum absunt, & significant vitium, quo laborat ἄρεσκος, nam eum *Theophrastus* omnibus adblandientem describit; sed amplitudine suâ totam earum significationem non æquant. Etenim primò propriam potestatem vocis ἄρεσκος non exprimunt, quæ tamen exprimenda est; cùm ex ea adpareat quis sit scopus ejus qui hoc vitio laborat, & ea facit, quæ eum facientem describit *Theophrastus*. Hanc esse vim vocis, quam diximus, intelligere licet ex verbis Pauli, Rom. XV, 1, 2, 3. & 1 Cor. X, 33. ubi ἀρέσκειν in bonam partem sumitur, significátque nihil eorum omittere, quæ per virtutem facere liceat, ut omnibus placeamus, seu ut eorum benevolentiam nobis conciliemus. Secundò, ex ea descriptione liquet τοῦ ἀρέσκου ἔργον non esse tantùm ut aliis blanditur, seu ut lautioris fortunæ, & liberalioris atque elegantioris ingenii videatur; quod dimidiâ parte Capitis docet *Theophrastus*. Ἄρεσκον ergo sic descripseris: hominem qui omnibus placere studet, verborum comitate, & obsequio, cultûs elegantiâ, liberalitate, & sumtibus; quibus verbis quæcumque habet Theophrastus complecti queas Hinc in Onomastico veteri: Ἀρέσκεια, *hic placor*, *venustas*. Ἀρέσκων, *placitus*, *participium*.

22. Sunt & alia nomina vitiorum, apud eum-

eumdem *Theophrastum* ; quæ unâ voce Latinâ exprimi nequeunt. I. Ἀδολεσχία, quæ *Garrulitas* à *Casaubono* vertitur, est propriè, ut ex ipsius *Casauboni* commentario intelligere est, id vitium quo laborant homines otiosi, qui ἐν λέσχῃ ἥμενοι, *sedentes in taberna* de rebus nihili per totos dies colloquuntur. Non diffiteor homines illos esse *garrulos*, sed hæc vox non satis latè patet ; nam ἀδολεσχία est inanis, atque otiosa garrulitas. II. Βδελυρίαν ille vertit *obscœnitatem*, aut *impuritatem*, quas tamen voces non satis commodas esse fatetur. Ac sanè βδελυρία vox est, quæ ambitu significatûs sui multò plura complectitur, quàm voces Latinæ ; describitque hominem *Theophrastus*, qui nullâ ratione ducitur existimationis suæ, qui nihil pensi habet decorúmne an indecorum sit quod agit, aut dicit. Hæc autem latissimè patent, ut & nomina multorum conviciorum ; quibus subjectas notiones enumerare difficillimum est. Hinc videre licet ipsum *Theophrastum*, postquàm hanc, & similes voces definivit, in sequentibus ea dicentem, quæ definitione nequaquam complexus erat. Caput περὶ βδελυρίας inchoat hisce verbis : *non est difficile* βδελυρίαν *definire*, aítque esse παιδιὰν ἐπιφανῆ καὶ ἐπονείδιστον, hoc est, ut habet *Casaubonus*, *jocum*, *ludúmve evidentem nimis*, *ac flagitiosum*. Dimidiâ verò parte Capitis, describit hominem fraudulentum, nec quidquam turpe ducentem. Nec rarum est hoc, in hisce Characteribus.

III. Ἀναισθησίαν *stupiditatem* esse putat *Casaubonus*, éstque sine dubio ἀναίσθητος *stupidus*; sed quæ illi tribuuntur à *Theophrasto* ostendunt esse etiam hominem, cujus animus perpetuò peregrinatur, neque umquam adtendit id quod agit. Gallicè dixeris, *un hébeté, qui est toûjours distrait*. IV. Μεμψιμοιρία, non est satis rectè versum *querela*, vel *iniqua querulitas*; aliquid addendum. Est enim animus suâ sorte parum contentus, quo fit ut perpetuò fortunas suas queratur. Non opus est ut plura, ex *Theophrasto*, exempla proferamus, quæ legentibus sat multa sese objicient.

23 Unum dumtaxat subjiciemus ex *Aulo Gellio*, cujus hæc sunt verba Lib XI. c. 16. Noctium Atticarum: *Nuper*, inquit, *cùm allatus esset ad nos* Plutarchi *liber & ejus libri indicem legissemus, qui erat* περὶ πολυπραγμοσύνης, *percunctanti cuipiam, qui & litterarum & vocum Græcarum expers fuit, cujusnam liber & qua de re scriptus esset; nomen quidem Scriptoris statim diximus: rem, de qua scriptum fuit, dicturi hæsimus. Ac tum quidem primò, quia non satis commodè opinabar interpretaturum esse, si dicerem librum scriptum esse* de negotiositate, *aliud institui apud me exquirere, quod, ut dicitur verbum de verbo expressum esset. Nihil erat prorsus, quod aut meminissem legere me; aut, si etiam vellem, quod non insigniter asperum, absurdúmque esset, si ex* multitudine & negotio *verbum unum compingerem* &c. *Quamobrem cum dis-*

*diutulè tacitus in cogitando fuissem, respondi tandem non videri mihi significari eam rem posse, uno nomine; & idcirco junctâ oratione quid vellet Græcum id verbum pararam dicere. Ad multas igitur res adgressio earúmque omnium rerum actio, πολυπραγμοσύνη, inquam, Græcè dicitur,* &c. Exin ita pergit: *Tum ille opicus verbis meis inchoatis & inconditis adductus virtutem esse πολυπραγμοσύνην: hortatur, inquit, nos profectò nescio quis hic* Plutarchus *ad negotia capessenda & ad res obeundas plurimas; cum industria & celeritate; noménque ipsius virtutis, de qua loquuturus esset, libro ipsi, sicuti dicis, non incommodè præscripsit. Minimè, inquam, verò; neque enim ista omnino virtus est, cujus Græco nomine argumentum hoc libri demonstratur; neque id quod tu opinare aut ego me dicere sentio, aut* Plutarchus *facit. Deterret enim nos, hoc quidem in libro, quàm potest maximè, à varia, promiscuáque & non necessaria rerum cujuscemodi plurimarum, & cogitatione & petitione. Sed hujus, inquam, tui erroris culpam esse intelligo, in mea, scilicet, infacundia, qui ne pluribus quidem verbis potuerim non obscurissimè dicere, quod à Græcis perfectissimè uno verbo, & planissimè dicitur.* Miror *Gellium* ex ipso *Plutarcho* potiùs non desumsisse definitionem hujus vitii, quæ sic habet: φιλομάθειά τις ἐστὶν ἀλλοτρίων κακῶν, οὔτε φθόνου δοκοῦσα καθαρεύειν, οὔτε κακοηθείας: *cupiditas quædam cognoscendi aliena mala, morbus qui non videtur invidia*

*invidia ac malignitate esse vacuus.* Hinc in Veteribus Glossis πολυπράγμων vertitur, *scrutator*, *sciscitator*, *ardelio*, *curiosus*.

24. Inde colligere est, non esse facile non modò invenire voces aptas ad vertenda aliâ Linguâ nomina collectionum Modorum, sed ne Modos quidem omnes enumerare, qui continentur in ejusmodi collectionibus. Attamen ex iis vocibus sæpe pendet totius orationis sententia. Quare decet Litterarum studiosos diligenter ea, quæ antea dicta sunt, adtendere; ne intelligere sibi videantur quod non intelligunt, útque integras vocum notiones eruere addiscant, ne in obscuris aut imperfectis, quemadmodum vulgò fieri solet, adquiescant, si modò ad planiorem & clariorem cognitionem umquam pervenire possint.

---

# CAPUT IV.

## *De Nominibus Relationum.*

1. NON repetam hîc quod dixi *Logicæ* Part. I. c. 4. de *Relationibus*; addam tantùm exempla, quibus probabo Veterum auctoritatibus quæ illic rationibus philosophicis ostendi. Dixi nomina Modorum omnium, qui augeri & minui possunt, esse nomina Relationum; quæ cùm sint innumera, diligenter cavendum ne *absolutè* dici credantur, quæ tantùm *relatè* dicta sunt. Hoc autem observan-

vandum, cùm in nominibus adjectivis, tum etiam in substantivis & in verbis, integrisque enunciationibus; quæ veræ dumtaxat sunt *relatè*, ut sic loquar, ad nonnulla, non universè & *absolutè*. Exemplis res clara fiet.

2. Dicebat Plato * τὰ πρός τι προσδεῖσθαι τινὸς ἑρμηνείας. οἷον τὸ μεῖζον τινὸς, καὶ τὸ θᾶττόν τινος, καὶ τὸ κάλλιον καὶ τὰ τοιαῦτα. τό τε γὰρ μεῖζον ἐλάττονός ἐστι μεῖζον, καὶ τὸ θᾶττόν τινός ἐστι. *Quæ ad aliquid dicuntur* (hoc est, quæ ad aliquid referuntur) *aliquâ interpretatione indigere, quale est* majus aliquo *&* celerius aliquo, & *pulcrius*, *& similia. Nam* majus *est* majus *minore*, *&* celerius *est* aliquo *celerius*, &c. Pro comparativis, positiva μέγας, ταχὺς, καλὸς, potuit adferre; hæc enim non minùs sunt τῶν πρός τι, quàm comparativa. Magistri sententiam meritò sequutus est *Aristoteles*, in libro de Categoriis, ubi egit περὶ πόσου, *de quanto*. Cujus dogma sic exposuit Scriptor libri de decem Categoriis, qui *Augustino* tribui solebat, Cap. X. *Nihil multum vel exiguum dicitur, nisi alteri fuerit comparatum. Cùm enim dicimus montem brevem, grandiorem esse alterum, cui comparatus est, indicamus. Vel cùm dicimus grande milii granum, comparatione sui generis, in quo brevius aliquid invenitur, illud esse grandius monstramus. Ac propterea manifestum est multum & exiguum, grande & breve, cum ali-*



* Diog. Laert. Lib. III. §. 109.

*aliquo comparata sui vocabulum reperire.* Hinc maxima obscuritas in sermone, cùm nesciamus quâ mensura, ut ita dicam, utatur is, qui ejusmodi voces adhibet; quis autem non innumeris in locis eas usurpat, cujúsve opiniones omnes tam adcuratè novimus, ut ex iis quæ sit illi mensura ejusmodi Relationum perspicuè scire possimus? Ideò hoc argumento utebatur junior Academia, ut nihil percipi posse ostenderet. *Rerum natura*, ait Cicero *, *nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus quatenus* — *Nulla omnino in re minutatim interroganti, dives, pauper; clarus, obscurus; multa, pauca; magna, parva; longa, brevia; lata, angusta; quanto aut addito, aut demto, certum respondeamus non habemus. Sextus* Empiricus Pyrrh. Hypoth. Lib. I. de octavo modo, quo cohibendum judicium ostendebant Academici: Ὄγδοός ἐστι τρόπος (ἐποχῆς δηλονότι) ὁ ἀπὸ τοῦ πρός τι, καθ' ὃν συνάγομεν, ὅτι ἐπεὶ πάντα ἐστι πρός τι, περὶ τοῦ τίνα ἐστὶν ἁπλῶς καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν, ἐφέξομεν: *octavus est modus* (cohibitionis judicii) *ex relatis, secundùm quem colligimus, cùm omnia sint relata, quænam sint simpliciter & secundùm naturam, nos adsensum retenturos.* † Verùm hinc non sequitur nihil esse absolutè & in se, sed tantùm Modis, qui capiunt plus aut minùs, nullam esse in animis hominum, certam mensuram constitutam.

3. Idem

* *Acad. Quæst. Lib. IV. n. 92.* † *Vide etiam quæ idem habet contra Mathemat. pag. 303. & seqq.*

3. Idem aliis teſtimoniis probare pergemus. *Lucretius* Lib. VI. p. 808. Ed. Lamb.

*Scilicet, & fluvius quis viſus maximus eſt,*
*Qui non ante aliquem majorem vidit, & ingens*
*Arbor homóque videtur; & omnia de genere omni,*
*Maxima quæ vidit quiſque, hæc ingentia fingit;*
*Cùm tamen omnia cum cœlo, terráque, maríque*
*Nil ſint ad ſummam ſummaï totius omnem.*

Ea de re egit iterum *Cicero* Tuſcul. Quæſt. Lib. I. n. 94. *Quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus; omnia iſta, perinde ut cuique data ſunt, pro rata parte à vita, aut brevia, aut longa dicuntur. Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit*, Ariſtoteles *ait beſtiolas quaſdam naſci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur quæ horâ octavâ mortua eſt, provectâ ætate mortua eſt; quæ verò occidente ſole, decrepita; eo magis, ſi etiam ſolſtitiali die. Confer noſtram longiſſimam vitam cum æternitate, in eadem propemodum brevitate, quâ iſtæ beſtiolæ, reperiemur.* Imò verò noſtra vita, ſi cum æternitate contendatur, nihil pænè erit.

4. Dignus etiam eſt auditu, hanc in rem, *Seneca* Ep. XLIII. ſive Lib. V. Ep. 8. *Quidquid inter vicina eminet, magnum eſt illic ubi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum; comparatio illam aut tollit, aut deprimit*

*mit. Navis, quæ in flumine magna eſt, in mari parvula eſt; gubernaculum, quod navi alteri magnum, alteri exiguum eſt.* Idem, aut alter *Seneca*, in Troade verſ. 1014. idem ferè expreſſit, hiſce verbis:

*Ferre, quam ſortem patiuntur omnes,*
*Nemo recuſat.*
*Nemo ſe credit miſerum, licèt ſit.*
*Tolle felices, removeto multo*
*Divites auro, removeto centum*
*Rura qui ſcindunt opulenta bubus;*
*Pauperi ſurgent animi jacentes.*
*Eſt miſer nemo, niſi comparatus.*

In Dialogo de Cauſis Corruptæ Eloquentiæ, cum Meſſalla *antiquos* recentioribus præferret, Cap. XVI. *Hoc primùm*, inquit Aper, *interrogabo, quos vocetis* antiquos, *quam oratorum ætatem ſignatione iſtâ determinetis?*

5. Hinc perſpicuè intelligere eſt omnes planè voces, quibus ſignificantur Modi, qui augentur, aut minuuntur, eſſe *relativas*; quod & pluribus exemplis oſtendimus, in Logica. Igitur quotieſcumque nobis occurrunt eæ voces, oportet illico in animum revocare quis ſit qui iis utitur, quo tempore, & apud quam Gentem vixerit. Quod niſi fiat, in ſimilem errorem incideremus, ac qui audito certo *pedum* numero; quis agri modus eſſet, & indicaretur à viro, qui non diceret quo *pedum* genere eſſet uſus; illico arreptâ *pedis* menſurâ, quam apud ſe haberet, vellet ad eum *pedem* alterius dicta exigere; licèt breviorem aut

aut longiorem pedis menſuram, prout apud varias Gentes varia eſt, adhibuiſſet. Paria faciunt, qui ex notionibus ſuis *relativas* voces, ab aliis uſurpatas, interpretantur.

6. Igitur quando laudatur, aut vituperatur quiſpiam, ante omnia quærendum, quis laudet aut vituperet, &, quantùm licèt, inveſtigandum quid de virtutibus, aut dotibus quas extollit, déque vitiis in quæ invehitur, ſenſerit. Si enim magnam, atque amplam notionem habeat virtutum, laudes illæ multò majores erunt: ut contrà, ſi de iis tenuiùs & exiliùs ſentiat, multò erunt minores. De vitiis paria, in contrariam partem, ſunt animadvertenda. Quærendum etiam quo tempore, & apud quos vixerint qui laudantur, aut vituperantur; nam pro temporibus & locis, creſcunt & minuuntur probra & laudationes.

7. Exempli cauſâ, ſi quis apud Ethnicos, Græcos aut Romanos, dicatur *optimus*, *ſanctiſſimus*, *innocentiſſimus*, atque *integerrimus vir* vixiſſe, quod apud utriuſque Linguæ Scriptores non raro occurrit; intelligendum id erit, pro modulo illius ævi & illarum Gentium. Si Chriſtiano more ejuſmodi vocabula tunc interpretaremur, planè alios viros illos fuiſſe fingeremus, ac reverâ fuerunt. Quamvis enim nolim, quod nonnulli faciunt, nimiùm ſpernere virtutes Ethnicorum, aut etiam eas vitiis accenſere; attamen *bonitas*, *ſanctitas*, *innocentia* & *integritas* Chriſtiana, multo latiùs patent, quàm apud Ethnicos patebant.

8. Hoc vel ex eo liquet, quòd laudatiſſimi illi

illi viri, apud Ethnicos, eas virtutes dumtaxat erga cives, aut summùm adversus socios exercerent; sed erga populos nullâ amicitiâ secum conjunctos, aut etiam hostes, omnia sibi licita esse putarent, ut ex eorum historiis intelligere est. Horum virtus tantò tenuior est Christianâ virtute, quantò toto orbe terrarum arctiores erant fines eorum patriæ, aut tractuum quos amici ac vicini iis populi insidebant; nam Christiana virtus planè ad omnes omnium terrarum homines porrigitur. Scio Stoïcos * haud absimilia dixisse iis, quæ de Christianæ virtutis amplitudine docemur; sed ex eorum formula nemo olim vixit, & virtutis naturam falsis aliis dogmatibus corrumpebant. Quin & ipsi Ethnici profitentur *bonos* aut *malos cives* dictos non ex virtutibus, sed ex potentia. *Sallustius* Lib. I. Hist. *Dum pauci potentes, quorum in gratia plerique concesserant, sub honesto Patrum aut plebis nomine, dominationes adfectabant, boníque & mali cives adpellati, non ob merita in Rempublicam, sed uti quisque locupletissimus, & injuriâ validior; quia præsentia defendebat, pro* BONO *ducebatur.*

9. Ut majoris momenti exempla proferam, quod monuimus in memoriam etiam revocandum est, ubi laudantur qui sub Vetere Testamento vixerunt. Sic cùm David dicitur *homo secundùm cor Dei* 1 Sam. XIII, 14. præterquàm quòd illic sermo est de Rege, regiæque adeò virtutes potissimùm spectantur; id non ita intelligendum est, quemadmodum in-

* *Vide Ciceronem Offic. Lib. III. c. 7.*

intelligeretur de Christiano, qui ad Evangelii normam vitam exegisset. Militaris enim vita Davidis, cùm juvenis & natu etiam grandior esset; multitudo deinde uxorum, & concubinarum; adulterium denique & homicidium, consistere non possent cum moribus viri, qui sub Evangelio diceretur esse *secundùm cor Dei*. Non judicaretur hodie vir, qui Davidis instar vixisset, *præcepta Dei observasse, sequutus eum esse toto corde, ut id tantùm fecisset quod in oculis ejus rectum est*, quod legimus 1. Reg. XIV, 8. Sed illic potissimùm ratio habetur Idololatriæ, quam certè David diligentissimè vitavit; éstque intelligendum encomium, pro modulo illius ætatis.

10. Similiter cùm præteritorum proximè sæculorum, aut etiam paullò antiquiorum Scriptores promiscuè ἁγιωτάτους καὶ σοφωτάτους *sanctissimos & sapientissimos* vocant Ecclesiarum Christianarum Rectores, cùm singulos, tum etiam in Concilia coactos, id est intelligendum pro captu sæculorum, & hominum; non interpretandum ex divino illo sanctitatis & sapientiæ exemplari, quod nobis præbuít Christus, & quod in Scriptis suis descripserunt Apostoli. Quicumque Historiam Ecclesiasticam legerunt, dictáque & facta *sanctissimorum & sapientissimorum* virorum exegerunt ad normam Evangelii & rectæ Rationis, satis norunt quantùm ab hac recesserint eorum sanctitas & sapientia. At qui non perpetuò ante oculos habent exemplar illud unicum, ad quod omnia sunt componenda, decepti ejusmodi vocibus eos venerantur, atque imitari

tari

tari per omnia conantur; qui certè neque veneratione, neque imitatione digni sunt, nisi quatenus cum Evangelii, Rationísque rectæ æterno virtutis exemplari consentiunt. Plura non addam, nam ferè præstat ea de re tacere, quàm nimis pauca scribere.

11. *Relativa* etiam sunt cùm nomina substantiva, tum etiam verba omnia, quibus notiones significantur, quæ augmentum aut diminutionem capiunt. Ejusmodi sunt nomina virtutum & vitiorum, & verba quibus vita ad virtutes exacta, aut vitiis contaminata signari solet. Ejusmodi sunt & omnia alia, in quorum significatu varii veluti gradus distingui possunt. Exempli causâ, à Veteribus Romanis Oratores & Poëtæ, quos illi primos habuerunt, aut qui non multò post primos floruerunt, summopere sunt laudati, quia nihil melius norant; qui tamen postea, melioribus exortis, meritò spreti sunt. *Ennium* non modò laudavit ætas quæ eum vidit, sed & *Cicero* passim extollit; at ejus poëmata, si cum Virgilianis, aliísque ejusdem ævi conferantur, quid sunt, præter *sterquilinia*? Verùm *Cicero* nihil Latinè legerat, quod *Ennium*, ad poësin Heroïcam quod adtinet, superaret. Quos plausus consequutus est *Plautus*, ab hominibus sui ævi? *Horatius* tamen, acerrimus harum rerum judex, hoc judicium de iis plausibus tulit:

* *At nostri proavi Plautinos & numeros & Lau-*

* *In Arte Poët.*

*Laudavere ſales ; nimiùm patienter utrumque,*
*Ne dicam ſtultè, mirati.*

De ſimilibus laudibus, in priſcum oratorem congeſtis, audiamus ipſum * *Ciceronem* in Bruto : *Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio ; ſed, CUM in ceteris rebus, tum in dicendo, ſemper quo nihil eſt melius, id laudari, qualecumque eſt, ſolet.* Exempla alia non proferemus, quia quæ de nominibus adjectivis diximus, ea facillimè ſubſtantivis & verbis aptari poſſunt.

12. Unum præterea monebimus, quod ad omnis generis loquutiones pertinet. Nempe, innumeras Enunciationes, quæ generales & *abſolutæ* primo intuitu videntur, eſſe tantùm *relatè* veras, adeóque ex tota ſua amplitudine urgeri non poſſe. Iis paſſim utuntur Scriptores omnes, exceptis ſolis Geometris, ſive Mathematicarum rerum Scriptoribus ; qui nulla proferunt axiomata, quæ non debeant univerſè de omnibus quæ complectuntur intelligi, atque urgeri pro tota ſignificatione quam verba, quibus conſtant, apud Geometras obtinent. Sciunt quid velim quicumque, vel ab ipſo limine, Mathematicas diſciplinas ſalutarunt. Ex aliis dumtaxat Scriptoribus, *relativarum* Enunciationum exempla aliquot ſunt nobis proferenda.

13. Moſes Gen. VI, 5. ita loquitur: *videbat Jehova vitia hominum in terris augeri, nec quidquam eorum animum, præter malum, cogitando*

* *In Bruto Cap.* 86.

*gitando quotidie effingere.* Hæc verba ita solent à nonnullis proferri, quasi hoc iis inesset axioma: *NIHIL quidquam hominum animus, præter malum, cogitando quotidie effingit*; quo perdita totius humani generis nequitia significetur. At ne quid dicam de hyperbole, quæ est in hisce verbis, ut in Commentario ad eum locum ostendi; loquitur Moses *relatè* ad ante-diluvianos homines, non ad omnes omnium ætatum mortales. Itaque quod *relatè* dicitur non est *absolutè* intelligendum, quo sensu falsum esset; certum enim est innumeros pios quotidie multas sanctas cogitationes animo versare.

14. Psaltes Ps. XIV, 2. hæc habet: *Jehova è cœlo despexit in homines, ut videret an sit sapiens, qui quærat Deum. Omnes defecerunt, unà corrupti sunt, nemo facit bonum, ne unus quidem.* Hinc à nonnullis totius humani generis depravatio colligitur; quasi neque temporum, neque locorum rationem ullam habuisset Psaltes. Non diffiteor gentem humanam universam, excepto uno ejus Redemtore, prolapsam esse & prolapsuram in peccatum. At Psaltes hæc non dicit; in humani generis concione, sed apud Judæos, in Chaldæa exsulantes; loquitúrque de iis qui injusto jugo Gentem suam premebant, nimirum, de Chaldæis; ut sequentia manifestò ostendunt, quod aliquando ad eum locum demonstrabimus. Nec certè ita quisquam loquatur, de quavis ætate, sine maxima hyperbole.

15. Esaïas Cap. LXIV, 6. *Omnes*, inquit, *fui-*

*fuimus instar immundi*, & *omnia nostra justa facinora instar vestis sordidæ*, aut *menstruatæ*, ut habet *Hieronymus*. Hinc quidem colligunt ipsa piorum omnium κατορθώματα esse peccato inquinatissima, cùm Esaias tantummodò de Judæis sui ævi loquatur, qui justa facinora fortasse scelera vocabant. Nam licèt primâ personâ utatur, liquet eum non nomine suo, sed maximæ partis Gentis Hebrææ, loqui.

16. Paulus 2 Cor. III, 5. ita loquitur de eo quod antea dixerat, de Apostolatu suo: *Fiduciam autem hujusmodi habemus, per Christum, apud Deum; non quòd idonei simus per nos ipsos, ad cogitandum quidquam velut ex nobis ipsis; sed quod idonei sumus ia ex Deo est, qui etiam fecit, ut idonei essemus ministri novi Testamenti*. Manifestum est Paulum dicere se non potuisse per se fieri Apostolum, sine revelatione & donis cœlestibus, quæ prædicationi suæ pondus adderent. Hoc *Chrysostomus*, hoc *Oecumenius* & *Theophylactus*, in hunc locum, animadverterunt, & res ipsa clamat. At nullâ ratione habitâ seriei orationis loci, in quo hæc verba exstant, universale axioma hinc colligitur; quo significant nonnulli Theologi, post Adami peccatum, neminem hominem ullam cogitationem rectam animo versasse; nisi ope inusitatæ *Gratiæ*, quam Deus, præter ordinem Naturæ, nonnullis largitur. Quod dogma, ut verum statuatur, certè ex his verbis Pauli probari nequit, quæ dicuntur *relatè* ad Apostolatum, cui idoneus à Deo factus erat, non à se.

17. Sexcenta possent proferri talia, quæ cùm *relatè* intelligantur, divulsa ab orationis contextu urgentur, quasi *absolutè* intelligenda. Veteres Patres regularum Criticarum aut imperiti, aut negligentes, passim ita Scripturam laudant, habuerúntque multos postea sequaces; ea, opinor, de causa, quòd multò facilius sit ejusmodi axiomata excerpere, quàm omnes omnium locorum circumstantias diligenter adtendere, antequàm ex iis quidquam probare adgrediamur. Sciunt me verum dicere, quicumque Veteres *Tractatores*, ut loquebantur, non prorsus oscitanter legerunt.

18. Hìc etiam advertendum est, innumeras ubique occurrere loquutiones, quas, ut rectæ sint, satis est κατά τι, hoc est, *relatè* ad quamdam significationem esse veras. Igitur nisi Scriptoris scopus, & doctrina aliunde nota postulent phrasin, pro tota nativæ significationis amplitudine, urgeri; non facilè ii sunt erroris incusandi, qui σχέσιν dumtaxat aliquam, pro rei quæ agitur natura, urgendam censent. Non omnis sermo, ut jam diximus, est Geometricus; satis habent plerique, si nihil dixerint quod non sit aliquo sensu verum. Huc faciunt quæ diximus, superioris Sectionis Cap. V. §. 5 & seqq. ubi egimus de tralaticiis vocibus & loquutionibus non nimiùm urgendis; ut necesse non sit nova nos huc exempla congerere.

19. In omnium Scriptorum interpretatione, pluries in hasce regulas est peccatum; at cùm

cùm nullum esse oporteret librum, ad cujus interpretationem adhiberetur par ἀκρίβεια κρι-τικὴ, ac ad explanandos Libros Sacros; nescio quî factum sit, ut in his illustrandis certissimi quique Criticorum canones conculcarentur. Ex qua re innumeræ παρερμηνείαι natæ sunt, cásque sequuta numerosissima errorum & controversiarum propago. Eruditos & veri amantes viros decet hisce malis remedium quærere, & laboranti Christianismo sedulò atque animosè medicinam facere.

---

## CAPUT V.

### *De rerum Concretarum & Abstractarum nominibus.*

1. QUÆNAM *Concretæ* & *Abstractæ* notiones dicantur, non opus est ut doceamus; nam præterquàm quòd res vulgò nota est, de ea egimus *Logicæ* nostræ P. I. C. 6. Haud magis necesse est de nominibus Concretarum notionum nos agere, cùm huc pertineat quidquid antea de nominibus Substantiarum diximus. Sed sunt, de nominibus Abstractarum notionum, nonnulla observatu digna.

2. Nomina notionum Abstractarum ferè sunt substantiva; formata ex adjectivis Sic à *divinus* fit *divinitas*, ab *humanus humanitas*, à *pius pietas*, à *sanctus sanctitas*, &c. Nomi-

na enim hæc sunt Abstractarum notionum, cùm in se spectantur, notione *subjectorum*, quibus inhæreant, nullâ admistâ. Usque adeò usitata sunt ejusmodi vocabula, ut vix ulla frequentius, in omni sermonis genere, celebrentur.

3. Hinc factum ut antiquissimi Græcorum Poetæ, cùm sæpissimè viderent adhiberi nomina abstracta, nec aliter aliquando homines loqui, ac si credidissent esse naturas quasdam, quæ seorsim essent, quæ iis nominibus designarentur; occasionem adripuerint earum notionum in personas mutandarum. *Hesiodus* in Theogonia, vers. 120. inter antiquissimos Deos, proximè post Chaos & Terram, memorat *Amorem*.

Ἠδ' Ἔρος ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι.

*Et amor qui pulcherrimus est inter immortales Deos*, &c.

Sic & *Aristophanes*, in * Avibus, facit *Amorem* patrem Deorum.

Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων, πρὶν
Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα.

*Prius non erat genus immortalium, quàm Amor omnia miscuisset.* Indidem prognatæ sunt Θέμις, *Justitia*, Μνημοσύνη, *Memoria*, Ἵμερος, *Cupido*, Θάνατος, *Mors*, Μόρος, *Fa-*

* P. 574. Ed. Gen. Æm. Porti.

*Fatum*, Κῆρ, *Parca*, & alia idgenus Numina, quæ in sequentibus memorat *Hesiodus*. Postea ad imitationem ejus Poëtæ & aliorum, non rarò, apud Ethnicos, nomina notionum Abstractarum facta sunt nomina Deorum. Exempla sat multa congessimus, quamvis in aliam rem, superioris Sectionis Cap. VIII.

4. Sic, cùm antiquissimi Philosophi agerent de *Ideis*, quo nomine significabant, ut videtur, Abstractas omnium rerum notiones, * quæ divino intellectui obversabantur, antequàm quidquam crearet; ita interdum loquebantur, quasi ejusmodi notiones naturæ quædam seorsim exsistentes fuissent. Quo factum ut *Plato*, aliíque eum sequuti Ideas existimarint esse, ex eorum sententia, substantias quasdam.

5. Mentem quidem *Platonicorum* ita expressit *Cicero*, in † Oratore: *Phidias cum faceret Jovis formam, aut Minervæ, non contemplabatur aliquem è quo similitudinem duceret; sed ipsius in mente insidebat species pulcritudinis* (ἰδέα τῦ κάλλυς) *eximia quædam, quam intuens, in eáque defixus, ad illius similitudinem artem & manum dirigebat. Ut igitur in formis & figuris est aliquid perfectum & excellens, cujus ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa cadunt: sic perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas ad-*



* *Vide Epicharmum ap. Diogenem Laërt. Lib. III. §. 14. & 15. & Platonem in Phædro p. 346. & Timæo p. 526. Ed. Gen. Ficini & Philonem* περὶ κοσμοποιίας.   † *Capp.* 2. 3.

*adpellat* IDEAS *ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor & magister, Plato; eásque gigni negat & ait semper esse, ac ratione & intelligentiâ contineri.* Debuisset tamen addere *Cicero* eas ideas perpetuò Dei intellectui obversari, & ad earum exemplar omnia fuisse à Deo formata. Similiter ait *Plutarchus*, in * Quæstionibus Platonicis, *τὰ νοητὰ Platonem* παραδείγματα καὶ ἰδέας, τῶν αἰσθητῶν, ὥσπερ εἰκόνων, ἢ ἐμφάσεων ὑποτίθεσθαι: *intelligibilia esse sensilium exemplaria & ideas, quasi imaginum, aut expressionum.*

6. At quia contendebant δημιουργὸν sive *creatorem* mundi ad idearum exemplar omnia reformasse, hásque esse essentias omnium rerum, quæ, ut etiamnum sentiunt Philosophorum scholæ, sint æternæ & immutabiles; Substantias esse, à Deo sejunctas, voluerunt. Quod confutare adgreditur *Aristoteles* Metaphys. Lib. XII. c. 5. ubi vult eos, qui defendunt ideas, κενολογεῖν καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικὰς, *inania loqui, & figuras poëticas proferre.* Rationibus autem variis eas oppugnat, & inter alia hæc habet: δόξειεν ἂν ἀδύνατον χωρὶς εἶναι τὴν οὐσίαν, καὶ οὗ ἡ οὐσία, ὥστε εἶεν: πῶς ἂν αἱ ἰδέαι τῶν πραγμάτων οὖσαι χωρὶς εἶεν; *videatur etiam fieri non posse, ut seorsim sit essentia & id cujus est essentia. Igitur quomodo ideæ, quæ sunt essentiæ rerum, seorsim essent?* Sed & alii ita intellexerunt *Platonem.* Plu-

* P. 1001.

*Plutarchus*, de placitis Philosophorum Lib I. c. 3. de Principiis: Σωκράτης Σωφρονίσκου Ἀθηναῖος, καὶ Πλάτων Ἀρίστωνος Ἀθηναῖος. αἱ γὰρ περὶ παντὸς ἑκατέρου δόξαι· τρεῖς ἀρχὰς, τὸν Θεὸν, τὴν ὕλην, τὴν ἰδέαν (λέγουσι.) Ἔστι δὲ Θεὸς ὁ νοῦς, ὕλη δὲ τὸ ὑποκείμενον πρῶτον γενέσει καὶ φθορᾷ· ἰδέα δὲ οὐσία ἀσώματος ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ. *Socrates Sophronisci F. Atheniensis, Plato Aristonis F. Atheniensis (eædem enim utriusque sunt de Universo sententiæ) tria principia, Deum, Materiam & Ideas esse dicunt. Est autem Deus mens, materia vero subjectum primum generationis & corruptionis, idea denique essentia incorporea in intellectionibus & imaginationibus Dei.* Capite verò X. ubi de Ideis: Ἰδέα, inquit ex *Platonis* sententia, ἐστὶν οὐσία ἀσώματος, αὐτὴ μὲν ὑφεστῶσα καθ᾽ αὐτὴν, εἰκονίζουσα δὲ τὰς ἀμόρφους ὕλας, καθ᾽ αἰτία γινομένη τῆς τούτων δείξεως. Σωκράτης καὶ Πλάτων χωριστὰς τῆς ὕλης οὐσίας τὰς ἰδέας ὑπολαμβάνει, ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ἐν ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τοῦ νοῦ, ὑφεστώσας: *Idea est essentia incorporea, per se ipsa subsistens, informans materias formâ destitutas, & causa cur hæ adpareant. Socrates & Plato sejunctas à materia essentias statuunt, in intellectionibus, & imaginationibus Dei, hoc est, mentis subsistentes.* Vide & quæ hanc in rem habet *Dionysius Petavius*, Dogm. Theol. T. I. Lib. IV. c. 9. & quæ diximus Epist. V. II. Tomi 3. hujus Artis Criticæ.

7. Platonici tamen recentiores queruntur *Platonis* mentem in alienum sensum torque-

 ri,

ri, contendúntque * aliud nihil Magiſtrum voluiſſe, niſi Deum apud ſe intellexiſſe quid eſſet facturus, antequàm facere adgrederetur id quod creavit. Si hæc ejus fuit ſententia, nec ipſe, nec ejus diſcipuli adfectatæ obſcuritatis, in rebus magni momenti excuſari poſſunt. Ex hujuſmodi etiam ſermone factum, ut *Ideæ*, aut notiones Abſtractæ tractu temporis in perſonas mutatæ ſint, etiam apud alias Sectas. Dum res vulgò notas exprimunt vocibus & loquutionibus planè inſolitis, aut etiam ſomnia mera oraculorum ritu profundunt, incautos Lectores fallunt; ceteris bilem, aut riſum movent.

8. Hoc tamen fatendum, etiam in aliis rebus, uſu receptum eſſe, ut res ipſæ *abſtractè* ſpectatæ, à rebus ipſis quæ reverâ ſunt, veluti diſtinguantur in ſermone. Paſſim dicimus *eſſentias*, aut *naturas rerum*, nec aliter nos loqui patitur uſus; attamen fallacia ſunt ejuſmodi loquendi genera, quia *naturæ*, aut *eſſentiæ rerum* ſunt *res ipſæ*; ita ut *naturam rei* dicere perinde ferè ſit, ac ſi dixeris *rem rei*; ſi ſenſum, potiùs quàm ſonum verborum, adtendas. Scio Metaphyſicos ſolere dicere hæc inter ſe diſtingui *ratione*; ſed eſt perinde ac ſi dixeris non diſtingui, niſi *relatione* quadam, quam fingit animus diſtinguentis, ſed quæ nullam rei mutationem adfert, aut diverſitatem ſtatuit.

9. Abſtractæ notionis nomina ſunt *Fortuna*, *Sors*,

* *Proclus Comment. I. in Parmenidem.*

*Sors*, Μοῖρα, attamen vulgò quasi persona quædam habebatur, cum ei vota nuncuparentur, & sacra fierent. Unde verò hoc ortum? Nimirum, Poëtæ & Philosophi ita de ea loquebantur, quasi de persona quadam, ut passim videre est. Exempla peti poterunt ex iis, quæ adtulimus superioris Sectionis Cap. IX.

10. Ex hujusmodi loquùtione, quâ res veluti à se ipsa, mutatione nominis, distinguitur, natus est jocularis error viri alioqui doctissimi, & multæ lectionis, *Gasp. Barthii*, qui in Animadversionibus in *Rutilii Numatiani* Itinerarium, vers. 328. *Numen Junonis* distinxit ab ipsa *Junone*. Totum locum adscribere non pigebit, & particulatim ad examen revocare. „ Diis etiam ipsis, inquit, „ peculiaria *Numina* & *Genios* quosdam ad- „ scripsisse idololatras, de eorum libris, etsi „ vulgò non cognitum, disci tamen potest. „ Sic in priscis Inscriptionibus, *Genius Plu-* „ *tonis* deprehenditur. Sic *Jovialem Genium* „ legimus, apud *Arnobium* Lib. III. quem „ ille mirificâ urbanitate, ut est talium do- „ ctissimus, *villicum Jovis* adpellat. Sic de „ aliis Diis, alii.

11. I. Debuisset vir eruditus proferre Inscriptionem, in qua *Genius Plutonis* ab ipso distingueretur, quasi Numen quod coli à Plutone oporteret, non quasi Genius à Plutone missus; neque enim hoc illi facilè adcredimus, qui in sequentibus locis usque adeò hallucinatus est. Est inscriptio, in Gruteriana collectione, p. MLXXIII, 8. ubi est GE-

NIO PLUT. S. ubi tam *Plutonio* quàm *Plutonis* legere possimus. II. *Genius Jovialis* non est, apud *Arnobium*, Numen quod Jovi esset Genii loco, sed nomen Laris domestici ideò sic dicti, quòd à Jove datus familiæ crederetur. *Arnobius*, sub finem Lib. III. memorat sententias Theologorum Ethnicorum de Penatibus, atque inter alia hæc habet. *Idem* (Nigidius) *in Libro sexto exponit & decimo, disciplinas Etruscas sequens, genera esse Penatium quatuor, & esse Jovis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominum quartos, inexplicabile nescio quid dicens.* Hinc liquet *Genium Jovialem* posse dici Genium à Jove progenitum, aut missum, qui enim alii sunt *Genii Jovis*, quàm à Jove aut orti, aut venientes? Ita verò pergit *Arnobius: Cæsius & ipse adsequens Fortunam arbitratur, & Cererem, Genium Jovialem, ac Palem, sed non illam fœminam, quam vulgaritas accipit, sed masculini nescio quem generis, ministrum Jovis, ac villicum.* Hîc Pales, non *Genius Jovialis*, dicitur Jovis villicus.

12. „ Numina autem, ait *Barthius*, Diis „ quædam singularia, & ab reliqua eorum „ essentia velut separata, adscripta nos nunc „ demonstrabimus. Sic non de se, sed de „ suo *Numine*, loquitur Juno, in Æneide „ septima:

„ —— *Quòd si mea Numina non sunt*
„ *Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod usquam est.*

„ *Apa-*

„ *Apuleius* Lib. VI. de Venere: *totum per* „ *orbem anxiâ disquisitione tuum vestigium su-* „ *rens animi requirit, téque ad extremum* „ *supplicium expetit, & totis Numinis sui vi-* „ *ribus ultionem flagitat.* Ut sit *Numen* quæ- „ dam veluti anima Deorum illorum. Eo- „ dem libro, idem Scriptor: *ad istum mo-* „ *dum supplicanti, statim sese Juno, cum to-* „ *tius Numinis sui augusta dignitate, præsen-* „ *tat.* Hinc eruditè inter Deos, & Numina „ eorum, distinctionem facit *Arnobius* Lib. „ VII in Prosopopoeïa bovis ad Jovem: *Num-* „ *quid aliquando tuos ludos minùs sanctè, di-* „ *ligentérque perfeci? Numquid aliquem præ-* „ *sulem, tuum Numen qui offenderit, aut te* „ *traduxi?* Aut te, aut Numen tuum.

13. At, mi *Barthi*, *Numina Junonis* sunt ipsa Juno, *Numen Veneris* ipsa Venus; quemadmodum *natura aëris* est ipse aër, quamvis distingui verbis videatur. Talia innumera sunt, in omnibus Linguis, ubi res, per *abstractionem* spectata, à se ipsa veluti distinguitur. Sic manifestò intelligendi *Virgilius* & *Apuleius*. *Arnobii* pravam editionem sequutus es, sic enim * in melioribus leguntur ejus verba: *numquid aliquem præsulem, tuum numen qui offenderet, ante traduxi? Sig. Gelenius*, vir eruditus, sed infelix Criticus, hunc locum corruperat, quia non intelligebat; at tuum erat, *Barthi*, ei non credere

14 Pergis tamen, &, „ Dii ipsi, inquis, „ suis aliquando Numinibus aras instituerunt. „ *Solinus* Cap. II. *suo quoque Numini idem* *Her-*

* P. 272. *Heraldinæ Editionis Parisiensis an.* 1605.

„ *Hercules instituit aram, quæ maxima, apud* „ *Pontifices, habetur.* Locus est Capite I. nec procul ab initio, sed *suo Numini* idem est ac *sibi*. Sic de Caligula *Suëtonius* Cap XXI. paria faciente; *Templum etiam Numini suo proprium*, inquit, *& Sacerdotes, & excogitatissimas victimas instituit.* Cetera non sunt digna, quæ pluribus confutentur

15. Cavendum est igitur ne, quia Abstractæ notiones nominibus substantivis exprimuntur, & interdum de iis ita loquimur, quasi seorsim essent à rebus, à quibus sunt animo sejunctæ, eas putemus esse aliquid à rebus illis diversum. Nec ea cautio inutilis debet censeri, quòd nemo peccet in ejusmodi rebus. Adlata enim exempla sæpe in iis peccatum ostendunt, quibus alia etiam multa possemus addere, & copiosiùs, prout digna fortè essent, explanare; at brevitati studentes aliquot indicabimus paucis, & explicabimus. Nomina notionum Abstractarum sunt *Patria*, *Senatus*, *Synodus*, *Ecclesia* & similia; quando distinguuntur ab ipsis hominibus, quibus constantur *Patria*, *Senatus*, *Synodus*, *Ecclesia*, ut sæpe fit in omnibus Scriptoribus. Sumus autem usque adeò illis nominibus adsueti, ut videamur nescio quas Naturas, cùm ea vocabula proferuntur, distinctas ab hominibus, animo intueri.

16. *Mori pro patria* pulcrum erat, quia eâ voce intelligebant nescio quid, quod sanctum habere, & revereri decebat. Sed re ipsâ quid erat patria Atheniensi, exempli causâ, aut Romano? Si solum intelligas, Italia, & Atti-

tica; pro quibus cur pulcrum sit mori, nulla ratio est, potiusquàm pro África, aut pro Asia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus sis, quàm alia quævis in qua commodè vitam degere queas; stultúmque adeò est mori pro agello in occasum, aut in septemtriones spectante, potiusquàm vivas in alio, qui magis ad orientem solem, aut ad meridiem vergit. Si homines malis, quæ fuerunt Respublicæ Atheniensis & Romana, præter societates latronum, si eas probè introspicimus? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat. At notio Abstracta, cui detracta sunt quæcumque offendere possunt, nescio quid amabile & reverendum animo offerebat. Huc facit *Lactantii* locus insignis ex Inst. Divin. Lib. VI. c. 6. *Sublatâ hominum concordiâ, Virtus nihil est omnino. Quæ sunt enim patriæ commoda, nisi alterius civitatis aut gentis incommoda? id est, fines propagare, aliis violenter ejectis, augere imperium, vectigalia facere majora. Quæ omnia non utique Virtutes, sed Virtutum sunt eversiones. In primis enim tollitur humanæ societatis conjunctio, tollitur alieni abstinentia, tollitur denique ipsa Justitia; quæ dissidium generis humani ferre non potest & ubicumque arma fulserint, hinc eam fugari & exterminari necesse est. Verum est enim Ciceronis illud:* * Qui autem civium rationem dicunt habendam, externorum negant, dirimunt hi communem humani generis societatem; quâ sub-la-

* *Officior. Lib. III. C. 6.*

latâ, beneficentia, liberalitas, bonitas, justitia funditus tollitur. *Nam quomodo potest justus esse, qui nocet, qui odit, qui spoliat, qui occidit? Quæ omnia faciunt, qui patriæ prodesse nituntur.*

17 Si civem Romanum audiamus dicentem * *Senatum, esse principem salutis, mentisque publicæ*; † *summum Populi Romani, populorúmque & gentium omnium ac Regum concilium*, ‡ *orbi terrarum præsidens*; quis non, ex ejusmodi descriptione, magnificè de Senatu Romano judicet? Quis non credat Senatores Semi deos fuisse æthereis sedibus delapsos, ut fessis humanæ gentis rebus subvenirent, pacemque & otium, unà cum justitia, per omnes terras confirmarent, ac bonis ubique contra improbos auxilio essent? At si Censores sedeamus, atque, ad eam animo conceptam notionem, Senatum legere velimus; vix unum atque alterum Senatorem reperiemus, in quem magnifica illa notio quadret. Homines sunt aut ambitione occæcati, aut libidinosi, aut avari; aut tribus illis vitiis simul laborantes; aut ignavi, aut timidi, aut imprudentes, aut iniqui, aut superbi; uno verbo pænè totus Senatus nequissimorum hominum cœtus. Verùm à re ipsâ, nomine Abstractæ notionis prolato, avertitur animus, convertitúrque ad imaginem inanem, inter Ideas Platonicas volitantem, quam stultè miratur.

18. Si aurem præbeamus viris; quorum alio-

* *Cicero de Har. Resp. c. 27.* † *pro Domo. c. 28.*
‡ *2 Philip. c. 7.*

alioquin auctoritatem spernere nequaquam possumus, de *Synodis* veteribus loquentibus, nobis magnificâ oratione describent ἁγίας καὶ οἰκουμενικὰς συνόδους θεοφόρων πατέρων, συναθροισθείσας ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ ἰσαποστόλου: *sanctos & œcumenicos cœtus adflatorum divinitus patrum, congregatos in regno magni Regis, & Apostolis æquiparandi.* Quis, auditis his & similibus verbis, religioso quodam horrore & corpore & animo non contremiscat, ac paratus non sit oracula ejusmodi cœtûs avidis auribus excipere, haud aliter ac si cœlo ipso emitterentur? Verùm hæc est (quis crederet?) Abstracta notio Synodorum, quæ in inconspicua Idearum Republica coguntur; non imago earum, quæ inter miseros mortales olim congregatæ fuere. Reges ignari, (non legent hæc Mohammedani, nec Ethnici, sed ii quorum scire interest, quo fiet ut verum apertè proloquar) Reges, inquam, ignari nec inter bonos principes numerandi, convocarunt Græculos, qui linguæ acuendæ per totam vitam operam dederant, rerum ipsarum ignaros, contendendi studiosos, perpetuis rixis inter se divisos; & bardos aliquot homines ex occidente, rudiores quidem illos, sed non meliores; iisque post pudendas contentiones, obscurissima quædam dogmata, verbis sæpe parum aptis, auctoritate suâ firmant; quæ stupidi populi sine examine adorent, quasi divinitus accepta. Non ficta me loqui norunt qui Synodorum historias

rias legerunt; nec certè vanus erat * qui dixit:

Οὐδέ τί πω συνόδοισιν ὁμόθρονος ἔσσομ' ἔγωγε,
Χηνῶν ἢ γεράνων ἄκριτα μαρναμένων.
Ἔνθ' ἔρις, ἔνθα μόθος τε καὶ αἴσχεα κρυπτὰ πάροιθεν,
Εἰς ἕνα δυσμενέων χῶρον ἀγειρόμενα.

*Numquam ego ſedebo in Synodis anſerum aut gruum, temerè pugnantium. Illic contentio, illuc rixa, & probra antea latentia ſævorum hominum in unum locum collecta.*

9. Víſne aliam notionem Abſtractam? Lege quæ de *Eccleſia repræſentativa*, ut ſolet vocari, à plurimis olim & nuper ſcripta ſunt; illâ nihil ſanctius, nihil doctius, nihil amantius veri excogitari poteſt. Sed cave ne Abſtractæ notioni ſimilem ullam in rerum natura quæras, niſi fruſtra eſſe velis. Si rem in qua reperiri oporteret, quod tantis laudibus ornatur, inſpicias; delabêris fortè ad opinionem *Gaſp. Scioppii*, inſignis Grammatici, qui Eccleſiam *repræſentativam* definiebat *mandram, ſive gregem, aut multitudinem jumentorum, ſive aſinorum*; & benignè atque amicè loquutum eſſe judicabis, quòd *ferarum* non dixerit. Nec aliter de iis ſenſit *Joſ. Scaliger*, cujus eſt hoc inſigne judicium, in *Scaligeranis*; *Chriſtianis Orientalibus Græcis, Syris, hodie*

* *Gregorius Nazianz. Carm. X. cujus vide etiam Ep. LV, LXV, LXXI, LXXII, & LXXIV.*

*hodie nihil pejus; & olim Episcopi Græci fuerunt nequissimi & superbissimi. Eorum Concilia fuerunt meræ conspirationes. Latina Ecclesia longè honestiùs se gessit, quamvis intus multa & clam pessimè fecerint.*

20. Sed vereor ne à Criticis investigationibus ad graviora sensim deflectere videar. Itaque hîc gradum sisto, Lectorémque, monitum ne notionibus Abstractis facilè credat, dimitto. Hæc nobis res, non quales sunt, sed quales esse deberent describunt; neque sine stultitia, statuere possumus res ita se habere, ut eas animo fingimus, quia ejusmodi esse par esset.

---

# CAPUT VI.

## *De Notionum Singularium, Particularium & Universalium nominibus.*

1. ANTE omnia, Lectori nostro notum esse statuimus quod docent Dialectici, de Enunciationibus *Singularibus*, *Particularibus*, & *Universalibus*; alioquin esset repetendum quod de iis in *Logica* diximus. Quamvis autem tria genera sint Enunciationum, prout *Subjectum* est Singulare, Particulare, aut Universale, Logici de Enunciationibus Singularibus eadem tradunt ac de Universalibus, eò quòd perinde sit, quæcumque sit amplitudo *subjecti*, modò universum intelligatur. At Critici necesse habent de nomini-

bus trium harum notionum ſeorſim agere, quia non habent eadem de omnibus monenda.

2. *Singularium* notionum nomina ſunt, quæ res ſingulares ſignificant, ut Socrates, Alexander, &c. At in ſignificatione horum nominum, aliquando magna eſt difficultas, cùm ea nomina notiones compoſitas ſignificent. Idem enim nomen nunc complectitur quidquid eſt in re quam ſignificat, nunc partem dumtaxat, nec ſemper eamdem. Exempli cauſâ, ubi ſermo eſt de homine quopiam, triplici illo ſenſu nomen ejus ſumitur. Didicimus *Socratem* primum Athenienſes docuiſſe verè philoſophari; qua in loquutione intelligimus integrum Socratem, animo & corpore conſtantem. At dicimus *Socratem* eſſe mortuum, ad corpus, nimirum, quod adtinet; quem, ſi de ejus animo cogitemus, negamus eſſe mortuum, immortalémque eſſe contendimus; quemadmodum ipſe de ſe loquebatur morti proximus. Cùm enim * Crito eum rogaſſet, quî vellet ſepeliri: οὐ πείθω, ἔφη, Κρίτωνα ὡς ἐγώ εἰμι οὗτος ὁ Σωκράτης ὁ νυνὶ διαλεγόμενος, καὶ διατάττων ἕκαστα τῶν λεγομένων, ἀλλ' οἴεταί με ἐκεῖνον εἶναι ὃ ὄψεται ὀλίγον ὕστερον νεκρόν: *non perſuadeo, inquit, Critoni me eſſe hunc Socratem, qui nunc diſputo, & ſingula dicta diſpono; ſed opinatur me illud eſſe, quod paullò poſt videbit, cadaver.* Itaque Crito rogare debuiſſet, ex ſententia Socratis: θάπτομεν δὲ τίνα τρόπον τό σε νε-

* *In Phædone p. 401. Ed. Gen. Ficini.*

*ἱερόν; quomodo sepeliemus cadaver tuum?* nam *Socratem* volebat ille animum suum vocari, at vulgus aliter loquebatur.

3. Quam in rem, hoc quoque observandum, si velimus ejusmodi loquutiones, cùm apud Veteres occurrunt, intelligere, sciendum esse quæ sit eorum de immortalitate animi sententia. Si enim Platonicus dicat *mortuum esse Socratem*, de corpore, ejúsque conjunctione cum animo loquetur, atque ita intelligi se volet. Si verò Epicureus eadem loquutione utatur, integrum hominem intelliget. Quod monitum ad omnia pertinet, quæ pluribus partibus constant, & de quibus non consentiunt homines.

4. I. Enunciationes *particulares*, vel nomina notionum particularium, eadem ferè de ratione, sunt obscura. Nam *quidam*, *aliqui*, *plurimi*, *multi*, & similia, quæ indicia haberi solent hujusmodi notionum, hoc unum certò significant, id quod dicitur non posse omnibus tribui, de quibus sermo est; at de quibus & de quanto numero dicatur, nullo modo docent. Si dicam, exempli causâ: *multi Ethnicorum olim intellexerunt Religiones populorum, inter quos nati, educatíque fuerant, falsas fuisse*; propterea nemo intelliget quos Ethnicorum designare velim, nec sciet quantum esse putem ita sentientium numerum.

5. II. Vox *multus*, aliæque id genus, quæ non certum numerum significant, cùm per se obscuræ sunt, quia nescimus quibus limitibus contineantur notiones quas significant;

tum etiam quia ſunt *relativæ*, & relationem ſignant plerumque ignotam. Hoc inde liquet, quòd de una eadémque re poſſint contrariæ voces adhiberi. Exempli cauſâ, dixi *multos Ethnicorum ſciviſſe Religiones ſuas patrias fuiſſe falſas*; nunc verò dicam, *paucos Ethnicorum intellexiſſe Religionum ſuarum errores*, neque hæc Enunciatio minùs vera habebitur. Nempe, *paucos* eos dico, cùm eos confero cum ingenti multitudine eorum, qui cæco errore abducti Religiones illas veriſſimas eſſe crediderunt; *multos* verò, ſi comparentur cum pauculis, quales eſſent aliquot decades.

6. Paſſim autem ejuſmodi Propoſitiones particulares occurrunt, quas adcuratè intelligere non licet; quia quas & quot particulares notiones complectantur, ſcire non poſſumus. Iis etiam ita adſueti ſumus, ut libenter in obſcura illa notione adquieſcamus, nec quidquam ultra quæramus; quamvis interdum quærendo adcuratiùs rem cognoſcere poſſemus. Quod ideò fieri videtur, quòd plerumque numerorum, qui vocibus *pauci* & *multi* deſignantur, proportionem reſcire non liceat. Vide, ſi vacat, quæ ſcripſimus ad Gen. XXXVIII, 12. Idem dicetur de vocibus *major* & *minor*, quæ invicem referuntur, & quæ incertiſſimæ ſunt ſignificationis; quia plerumque neſcimus, quantò pars quæpiam dicatur major, aut minor; nec quantus ſit numerus partium, quæ inter ſe conferuntur. In Tit. de Verborum ſignificatione §. 156. hæc leguntur: *majore parte anni poſſediſſe quis intel-*

*telligitur, etiam ſi duobus menſibus poſſederit; ſi modò adverſarius ejus, aut paucioribus diebus, aut nullis poſſederit.* Nimirum, *major pars* non refertur ad reliquas anni partes, ſed ad tempus, quo poſſedit adverſarius; quod nemo poſſit ex iis verbis divinare, niſi rem aliunde norit.

7. III. Verùm major etiam naſcitur obſcuritas ex Enunciationibus, in quibus vox *multi* non modò obſcuritate quam diximus laborat, ſed & novâ ambiguitate, nam videtur ſumi *ἀντὶ τῦ omnes.* Exempli causâ, ita loquitur Chriſtus Matth. XXVI, 28. *Hic eſt ſanguis meus Novi Teſtamenti, qui pro* multis *effundetur, in remiſſionem peccatorum.* Qui nolunt Chriſtum mortuum eſſe pro omnibus hominibus, verba *ἀντὶ* ΠΟΛΛΩΝ urgent, quæ non poſſunt concoquere explicari hiſce, *ἀντὶ* ΠΑΝΤΩΝ. At alii obſervant eumdem, qui ſanguinem ſuum effudit *pro omnibus*, rectè dici ſanguinem effudiſſe *pro multis*, quia *omnes* complectuntur *multos*; atque in hoc quidem loco, *H. Grotius* intelligit *eos cùm ex Judæis, tum ex Gentibus, qui fœderis conditiones amplectuntur.* Crediderim potiùs *multos* dici, ut opponatur multitudo ingens totius humani generis, paucitati Judæorum. Verùm hoc, non ex hoc loco, ſed ex aliis colligendum eſt.

8. Ac ſanè videmus aliquando *omnes* & *multos* promiſcuè ſumi, ſed poſterius adhiberi, quando reſpicitur paucitas, prius in abſoluta loquutione: *Igitur*, ait Paulus, Rom. V, 18.

V, 18. *ſicut per unius delictum, venit peccatum in* OMNES (εἰς ΠΑΝΤΑΣ) *in condemnationem: ſic & per unius juſtitiam, juſtitia venit in* OMNES (εἰς ΠΑΝΤΑΣ) *homines, in juſtificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores conſtituti ſunt* MULTI (ΠΟΛΛΟΙ) *ita & per unius obedientiam, juſti conſtituentur* MULTI, ΠΟΛΛΟΙ. Manifeſtum eſt *multos* & *omnes*, hoc in loco, ἐκ παραλλήλου poni; quaſi idem ſignificantia. Similia in Græcorum ſermone animadverterat *Ariſtoteles*, cujus hæc ſunt verba, in Lib. de Poëtica Cap. XXV. τὸ πάντες ἀντὶ τοῦ πολλοὶ, κατὰ μεταφορὰν εἴρηται, τὸ γὰρ πᾶν πολύ τι: omnes *pro* multi *per metaphoram dici queat, nam omne complectitur multitudinem.*

9 Hinc intelligere poſſumus inania eſſe varia, quæ Interpretes nonnulli, cùm Judæi, tum Chriſtiani, colligunt ex Dan. XII, 2. niſi aliunde comprobentur. MULTI (רבים *rabbim*) *ex dormientibus in pulvere terræ, excitabuntur; hi ad vitam æternam, illi verò ad opprobria & contemtum æternum.* Judæi, qui credebant bonos dumtaxat reſurrecturos, voce *multi* ſententiam ſuam defendere conabantur. *Dixerunt*, ait R. *David Kimchi* ad Eſ. XXVI, 19. *Magiſtri noſtri quorum memoria ſit benedicta, mortuorum reſurrectionem eſſe juſtorum, non impiorum; idque apparet ex hoc verſu Eſaiæ, ubi dicitur* מתיך mithecha, *mortui tui, ſcilicet, vivent. Similiter ex Da-*

*niëlis prophetia, qui dixit* ורבים *& multi*; nempe, *evigilabunt*. At posito hîc de resurrectione, ex grammatico sensu, agi; vox *multi* opposita quidem est *paucis*, sed non *omnibus*. Eadem de ratione, frustra etiam sunt, * qui hinc probari statuerunt, inter eos qui resurgent in vitam æternam, cosque qui excitabuntur ut pœnas dent, esse mediam quamdam conditionem; ideò tantùm quòd *multi* dicantur, non *omnes*.

10. IV. Igitur diligenter distinguendæ sunt Enunciationes, quæ particulares videntur, ob nomen quod particularem notionem significare solet; ab iis, quæ verè & naturâ suâ sunt particulares. Sæpe enim, sub particularis notionis signo, latet notio universalis, ut ex adlatis exemplis satis liquet. Verùm sunt quoque particulares Enunciationes, sine ullo signo, ex quo de earum amplitudine judicare liceat. Exempli causâ, vitia frequentia in quapiam Gente ita ei tribuuntur ut, si verba sola spectemus, scire nequeamus qui & quot ex ea Gente incusentur. Dixit *Epimenides* de Cretensibus, quod dignatus est Paulus repetere, Tit. I, 12.

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

*Cretenses semper mendaces, malæ belluæ, ventres pigri*. Si omnes planè Cretenses, sine exceptione, eâ indole fuissent, res posset etiam eo



* Vide Rob. Bellarmin. de A. G. & S. P. Lib. VI. cap. 1. & 3.

eo modo exprimi. At in tota Gente, non est credibile ne unum quidem eorum vitiorum fuisse immunem. Itaque est particularis Enunciatio, quâ significabat *Epimenides* vitia illa frequentissima fuisse inter Cretenses, aut plerosque iis inquinatos. Talia multa possent proferri, qualia aliud agentes congessimus super oris Sectionis Cap. VII. §. 6.

11. Ut ad notiones *universales* veniamus, in Enunciationibus universalibus probè conceptis nulla est, ad verba quod adtinet, obscuritas; qui enim de omnibus rebus, de quibus loquitur, quidpiam adfirmat, sine exceptione ulla, si modò verbis utatur perspicuis, facillimè intelligitur; cùm exceptiones, ut vidimus, obscuritatem parere soleant. Ejusmodi sunt axiomata Geometrarum, quæ nullis planè exceptionibus laborant; ejusmodi hoc quoque est, *omnes homines esse mortales*, & similia.

12. Sed præter illas Enunciationes, aliæ sunt quæ, licèt universalibus prorsùs verbis conceptæ sint; tamen universales non possunt dici, nisi certo sensu, & quæ Interpretibus negotium facessere solent. I. * *Integrè loquimur*, ait Augustinus, *cùm de aliquo litterarum magistro, dicimus*: omnes iste hîc litteras docet; *non quia omnes discunt, sed quia nemo nisi ab illo discit, quicumque ibi litteras discit*. Igitur subaudiendum, *qui hîc litteras discunt*. Sic Psal. CXLV, 14 *Sustentat Deus* omnes *cadentes & erigit* omnes *incurvos*; nempe, qui ad ejus auxilium, ut par est, confugiunt.

13. Ubi

* *De Prædest. Sanct. c. VIII.*

13. Ubi ſermo eſt de re clara, facilè vidimus, quid Enunciationi deſit, & in ea ſuppleri oporteat; at in re obſcura, aut quæ in controverſiam venit, rei obſcuritas, aut Interpretum adfectus, magnas concertationes ſæpe creat. Exempli gratiâ, poſtquàm in partes itum eſt, inter Theologos, de Divinæ miſericordiæ amplitudine, dum alii volunt Deum omnibus ſuppeditare quæ ad ſalutem conſequendam neceſſaria ſunt, paratúmque eſſe omnibus ignoſcere, ſi modò talentis cœleſtibus rectè utantur; alii verò contendunt Deum nonniſi paucis velle ignoſcere, quibus ſolis ſuppeditavit ea, ſine quibus ad meliorem frugem nemo poteſt redire; poſtquàm, inquam, ea de re diſceptari cœpit, Enunciationum univerſalium ſenſus in controverſiam quoque eſt vocatus.

14. Locus eſt vexatus à Theologis 1 Tim. II, 4. *Deus* OMNES *homines ſalvos fieri vult, & ad cognitionem veritatis venire*; de quo ita *Auguſtinus*, Enchir. ad Laurentium Cap. 103. *Cùm audimus*, inquit, *& in ſacris litteris legimus*, quòd Deus velit omnes homines ſalvos fieri, *quamvis certum ſit nobis non omnes homines ſalvos fieri, non tamen ideò debemus omnipotentiſſimæ Dei voluntati aliquid derogare; ſed intelligere quod ſcriptum eſt*, qui vult omnes homines ſalvos fieri; *tamquam diceretur*, nullum hominum fieri ſalvum, niſi quem ipſe ſalvum fieri velit. *Non quod nullus ſit hominum, niſi quem ſalvum fieri velit; ſed quod nullus fiat, niſi quem velit, & ideò ſit rogandus, ut velit, quia neceſſe eſt fieri ſi vo-*

*voluerit. De orando quippe Deo agebat Apostolus, ut hoc diceret. Sic enim intelligimus id, quod in Evangelio scriptum est:* qui illuminavit omnem hominem; *non quia nullus est hominum, qui non illuminetur; sed quia nisi ab illo, nullus illuminatur.* Similia & alibi habet.

15. Dubium certè non est, quin Enunciationes universales interdum ita intelligi debeant; sed circumstantiæ loci ostendunt, Propositionem Pauli planè esse universalem. Cùm enim Apostolus hortetur Christianos, ut pro *omnibus* hominibus precentur, & præsertim pro magistratibus, quia gratum hoc est Deo, qui *omnes homines vult salvos fieri*; necessariò hîc vox *omnes* eodem sensu sumi debet ac in superioribus, hoc est, prorsus universaliter. Absurda alioquin esset hæc ratiocinatio: orate Deum servari omnes omnino homines, nam quicumque servantur, illi non sine Deo servantur. Præterea certum est adfirmantem Pauli Propositionem posse in negantem converti, quæ sit ejusmodi: *Deus non vult ullos perire, sed omnes venire ad cognitionem veritatis;* nam hæc Enunciatio est Petri 2 Ep. III, 9. nisi quòd, pro cognitione veritatis, habet *pænitentiam*. Negans autem Propositio non potest ita explicari, ut ab *Augustino* est explicata adfirmans. Itaque & apud Paulum debet esse Enunciatio, quæ sit prorsus universalis.

16. II. Sunt præterea Enunciationes universales, si verba adtendas, quæ ad rem ipsam quod adtinet, particulares sunt; quia, ni-

nimirum, hyperbolicæ cùm ſint, pro parte totum dicere videntur. Exempla ejuſmodi loquutionum adtulimus ad Geneſ. VI, 5. ubi vide à nobis dicta. Sed & nonnulla alia non abs re erit addere. Sic Joan. III, 32. *Teſtimonium ejus*, ait Chriſtus de ſe, *nemo admiſit*, hoc eſt, perpauci. Apoſtolus verò Philip. II, 21. *Omnes*, inquit, *quærunt quæ ſua ſunt, non quæ ſunt Chriſti Jeſu*, hoc eſt, plerique. Quò facit regula Juris: *Refertur ad univerſos quod publicè fit, per majorem partem.* De div. Regg. Juris §. CLX.

17. Similiter *omnes homines*, *totúmque orbem* vocant frequentiſſimè Scriptores Ethnici, Gentes aliquot vicinas, aut intra Imperii Romani fines degentes. Sic *Iſocrates*, non procul ab initio Panegyrici: ὁμολογεῖται, inquit de Athenienſibus verba faciens, τὴν πόλιν ἡμῶν πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι ὀνομαστοτάτην: *in confeſſo eſt urbem noſtram eſſe, apud omnes homines, celeberrimam.* Fragmentum Petronianum, de bello Civili:

*Orbem jam totum victor Romanus habebat.*

Vide Luc. II, 1. & ad eum locum Intt. Poſſent & ex Linguis hodiernis exempla adjici, niſi res manifeſta eſſet.

18. III. Aliæ ſunt Enunciationes univerſales, quæ potiùs omnia aut pleraque genera rerum, de quibus ſermo eſt, quàm ſingulas ſignificant. Sic Matth. IV, 23. Chriſtus dicitur *ſanaſſe* omnem *morbum* & omnem *languorem*

*guorem in populo*; hoc eſt, omnis generis morbos. Ita Actor. X, 13. memoratur linteum cœlo demiſſum, *in quo erant omnia quadrupedia & ſerpentia terræ & volucria cœli*: hoc eſt, omnis generis animalia. Sic & *Virgilius*:

> * *Nec verò terræ ferre omnes omnia poſſunt*,

Qualia innumera poſſent proferri.

19. Hinc *Theod. Beza*, ὑποθέσει δουλεύων, ut ſolet, in verſione ſuâ, ita tranſtulit locum Pauli 1 Tim. II, 1. *Adhortor ut fiant deprecationes pro* —— quibuſvis *hominibus*, *pro Regibus &* quibuſvis *in eminentia conſtitutis*; *nam hoc* —— *acceptum eſt Deo*, *qui vult* quosvis *homines ſervari*. Debuiſſet eodem jure vertere 2 Pet. III, 3. *nolens quoſvis homines perire*, *ſed quoſlibet ad pœnitentiam venire*: quod cùm fieri nequeat, nec illud factum oportuit. In hac ratione Critica hîc adquieſcimus, nec ad Theologicas delabemur.

20. IV. Denique videntur eſſe loquutiones univerſales, quæ nonniſi cum exceptione ſunt intelligendæ, quamvis non exprimatur. Sic Matth XVII, 11. Chriſtus aptat Joanni Baptiſtæ vaticinium Malachiæ, déque eo dicit, ἀποκαταςήσει παντα, *omnia reſtituturum fuiſſe*; quâ voce non intelligit quæcumque reſtitutione indigebant in humano genere, aut etiam apud Judæos, ſed quæ pertinebant ad munus Joannis; de quibus adeundi interpretes,

* *Georg. Lib. III. verſ.* 110.

tes, atque inter alios *Henr. Hammondus*, cum iis quæ adjecimus ejus Adnotationibus. 1 Joan. II, 20. ita adloquitur Christianos Apostolus: *vos unctionem habetis à Sancto, & nostis* omnia; quæ, nimirum, Christianos scire oportet, & præsertim quæ de Antichristis antea dixerat.

21. Ex hac observatione, intelligendus locus Rom. XI, 36. *Ex ipso, per ipsum & in ipsum sunt* omnia; nempe, omnia dona, quæ huic aut illi pro arbitrio largitur, non quæcumque eveniunt; quis enim ausit dicere vitia, & scelera *ex Deo, per Deum, & in Deum esse*? Profectò nemo, qui non desipiat. Sic & Eph. I, 11. *Operatur*, inquit Paulus, *omnia, secundùm consilium voluntatis suæ*; & ejusdem Cap. vers. 23 *omnia in omnibus adimplet*; hoc est, omnia quæ facere in negotio salutis Dei est; neque enim aut malum operatur, aut credit loco nostro, aut judicat in nobis.

22. Hæc de Enunciationibus *Singularibus, Particularibus, & Universalibus* animadvertenda habebamus, magni, nisi fallor, momenti, ad intelligenda ejusmodi notionum nomina; aut minimùm ad vitandos errores, qui ex perperam intellectis oriri solent. Ubi non licet fugientem veritatem adsequi, errorem certè vitare licet; quod tunc temporis loco inventæ veritatis nobis esse debet.

C A-

## CAPUT VII.

### *De Notionum Clararum & Obſcurarum nominibus.*

1. DUO ad hoc Caput pertinentia, cùm jam alibi ſint à nobis pertractata, non neceſſe erit hîc repeti. *Logicæ* noſtræ P. I. c. 9. egimus de notionibus *claris* & *obſcuris*, eadémque operâ oſtendimus quæ ſint clararum, quæ obſcuriorum notionum nomina. Hujus verò *Criticæ* ſuperiore Sectione, Cap. VIII, & IX. multa exempla congeſſimus vocum obſcurarum, aut etiam nullam ſubjectam notionem habentium. Hinc poſſumus colligere clara eſſe nomina omnium ſimplicium notionum; earúmque ex compoſitis, quarum omnes partes enumerare poſſumus. Contrà verò obſcura ſunt nomina, quibus aut nulla eſt ſubjecta poteſtas, aut cujus ſingulas partes non poſſumus ordine recenſere. De claris, nihil eſt quod hîc animadvertamus, ubi nec memorabimus, quæ Dialecticus de notionum obſcuritate dicere poſſet; qui hoc in loco, non de rebus, ſed de rerum nominibus agere inſtituimus. Verùm cùm maximi ſit momenti, ut probè intelligantur Veteres, ſecernere poſſe voces obſcuræ ſignificationis, ab iis quæ claras habent ſubjectas notiones, rem hîc novis exemplis illuſtrabimus, ex quibus liquebit maximas, excultiſſimas atque antiquiſ-

quiſſimas Gentes vocibus nonnullis frequentiſſimè eſſe uſas; quarum obſcuriſſima fuit, & fortè etiam aliquando nulla planè ſignificatio.

2. Vix ullæ voces frequentiùs occurrunt in Græcorum & Romanorum monumentis, iis quæ *munditiem*, ac *immunditiem*, eáſque variorum, ut poſtea videbimus, generum ſignificant. Græci paſſim loquuntur περὶ τῶν κοινῶν καὶ βεϐήλων, & περὶ τοῦ μολύνειν ἤτοι μιαίνειν, multáſque adhibent voces ex hiſce derivatas, aut compoſitas. Latini ſimiliter habent quæ ſubinde narrent de rebus, aut hominibus *impuris*, vel *immundis*, vel *profanis*, déque *pollutionibus*, aut *profanationibus*, aliíſque ſimilibus. Utrique ſæpiſſimè verba faciunt de *ſordibus*, quibus contaminari cenſentur quæcumque eas tangunt. Si contraria ſignificantes voces ſpectes, utramque etiam apud illos paginam faciunt voces ἁγνὸς, & καθαρὸς, earúmque derivata, apud Græcos: ut nomina *purus* & *mundus*, vocéſque adfines, apud Latinos. Atqui omnium horum vocabulorum non ſolùm ambiguus, ſed & non raró obſcuriſſimus eſt, aut nullus ſignificatus.

3. I. *Mundities* aut *immundities*, proprio, & nativo ſignificatu, ad res corporeas ſpectat. Nonnulla enim ſunt, quæ *immunda* dicuntur, ob ſingularem naturam, quæ iis ineſſe creditur. Exempli cauſâ, pleraque quæ fœtent, eò quòd ſint corrupta, *immunda* vocantur. Fimus dicitur *immundus*, ejúſque

con-

contactu *fœdari* dicimur. Si ejusmodi vocibus ea dumtaxat, quiqus læduntur sensus hominum, intelligerent qui iis olim usi sunt, aut qui eas etiamnum usurpant (nam & nos ita loquimur) nihil esset quod de ejusmodi loquutionibus diceremus, præter ea quæ antea de nominibus notionum simplicium observavimus. Sed hodie, cùm de rebus eo sensu *immundis* loquimur (credibile autem est Veteres similia cogitasse) de sensibus nostris non cogitamus, sed de nescio qua *immunditie*; quam quasi *absolutam* qualitatem spectamus, & quam credimus inesse rebus *immundis*, à quibus propterea abhorremus. Sumat quisque experimentum hujus rei, &, si in se ipse descendere nolit, ab alio petat quid ejusmodi vocibus intelligat, cúmque eò adigat ut eas clarè definiat. Tum demum intelliget plerosque homines nescire quid dicant, cùm de *immunditie* loquuntur. Imò verò multi sunt, qui ferinam fœtentem in deliciis habent, atque avidissimè comedunt; quam alii si vel digito tetigissent, fœdatos se, & ablutione indigere judicarent

4. Contrà *munda* & *pura* dicuntur, quæ neque ipsa sensus offendunt, neque sunt contaminata, adtactu eorum quæ per se *immunda* esse existimamus. Vestes, exempli causâ, *mundæ* aut *puræ* sunt, quæ nullâ re, postquàm à fullone adlatæ sunt, contaminatæ fuerunt. *Sordere* verò dicuntur, atque *immundæ* esse eæ, quibus contrarium quidpiam accidit. Scimus quid hæc sibi velint, cùm intelligimus quid sit *immundities*, de qua antea dixi-

diximus; alioqui priore ignorato, posterius etiam ignoremus necesse est.

5. II. A rebus corporeis eæ voces ad animum sunt translatæ, animúsque *purus* dictus, qui non est vitio ullo, aut singulari quopiam scelere, de quo sermo sit, contaminatus; contrà *impurus* quisquis est aut vitiis, aut peccato quodam inquinatus. Hinc Latini *impurum* & *impuratum* hominem nequam & improbum vocant, quemadmodum Græci μιαρὸν, ἀκάθαρτον. Hæ harum vocum significationes claræ sunt, si modò perspicuum est quid sit Vitium & Virtus; quod certè clarum esse potest, sed omnibus sine dubio non erat olim, uti nec est hodie.

6. III. Verùm quidquid est obscuritatis, in memoratis significatibus vocum, quibus *mundities*, aut *immundities* signatur, id nihil est, præ eo quod nunc dicam. Veteres, nimirum, passim neque corporis propriè, neque animi ratione habitâ, *impurum*, aut *pollutum* dicebant in sacris, eum quem sacra adtrectare aut iis adesse nefas erat; eo quòd *impuratus* haberetur. Quod si sacra faceret, hoc in statu, ea Numini displicere arbitrabantur. Exempli causâ, manibus illotis, quamvis ceteroqui nullæ sordes iis adhærerent, immolare victimam non licebat, imò ne ingredi quidem templa. Immundi similiter erant, qui cadaver adtigerant, aut etiam propiùs ei adfuerant, qui puerperam inviserant, qui surgebant è lecto, antequàm se abluissent, qui ὀνειρωγμὸν passi erant, qui cum uxore con-

cubuerant. Immundæ erant mulieres omnes, tempore *καταμηνίων*, aut *λοχίων*. Hæc omnia ſingillatim probari neceſſe non eſt, cùm partim ſint notiſſima, & partim à nobis in *Commentario in Pentateuchum* probata, ubi primùm de ejuſcemodi *pollutionibus* ſermo fuit. Sunt præterea qui hac de re datâ operâ ſcripſerunt, qui, ſi neceſſe ſit, * adiri poterunt.

7. Jam quæro, quid menti eorum obverſaretur, qui dicebant, hominem eſſe pollutum, nec ſine purificatione poſſe ad ſacra accedere, qui cadaver humanum adtrectaſſet, aut etiam homini morienti adfuiſſet; quòdſi, pollutione illâ neglectâ, è veſtigio Templum adiiſſet, aut rem divinam feciſſet, nec preces, nec victimam Deo placere potuiſſe; imò verò fuiſſe ingratiſſimas, quæcumque ceteroquin hominis virtus eſſet. An ex eorum ſententia adhærebat aliquid corpori, aut animo ejuſmodi hominis, ex tacto, aut conſpecto cadavere, quod, licèt ignoraret, ea vitiaret? Non puto, nec, ut opinor, credebant qui hominem funeſtatum purè ſacra facere poſſe negabant. Certè apud illos pollui non cenſebantur Sacerdotes, qui non modò contrectabant cadavera victimarum, ſed etiam inteſtina, & ſtercora, ad ſanctiſſima altaria, è ventre extrahebant. Quid ergo è conſpecto cadavere humano potuit in ſpectatores ſubitò tranſire, quod eos impuraret? Quid etiam fuit in rebus merè naturalibus, & in quibus ni-

* *Vide Joan. Lomejerum, de Luſtrationibus Veterum. C. XVI. & ſeqq.*

nihil eſt quod hominem deteriorem aut meliorem reddat ; quo quiſquam Deo , naturæ rerum auctori , minùs acceptus fieret ? Cur Templum à funeſtato, ſi id illico ingrederetur, βεβηλοῦσθαι , κοινοῦσθαι , *profanari* , *ac pollui* credebatur ? Cur redeunti è macello patuere Sacraria , quæ claudebantur homini, in cujus gremio homo , dum ei vulnerato , aut ægrotanti , aut ſubito caſu perculſo opem , ut par eſt, ferre nititur , mortuus fuerat ? Non quæro hîc quæ eſſe potuerit ratio hæc primùm inſtituentibus , cur ejuſmodi doctrinam de *pollutionibus* & *purgationibus* , animis hominum inſerere cuperent ; ánve aliud quidpiam ſignificarent, quàm quod primo intuitu videtur. Hoc unum ſcire velim quid deinceps cogitarent populi , qui adtactu cadaveris hominis, non vituli, aut agni *pollui* ſe putabant, & dictitabant ? Quam vim ei voci , ſimilibúſque ſubjiciebant ? Profectò nullam ; nec aliud reſpondere potuiſſent, niſi ſe à Majoribus ita accepiſſe , hominem funeſtatum tactu , aut conſpectu cadaveris humani eſſe *pollutum* ; hoc eſt, ſe à teneris hanc opinionem imbibiſſe, ad ſacra accedere non debere, & dici ſolitos ejuſmodi homines *pollutos* ; ſed rationem rei , ac ſignificationem ejus vocis & ſimilium ſibi eſſe ignotas. *Joſephus* quidem aliquid hac de re dicere tentavit Lib. II. contra Apionem pag. 1074. ſed ejus verba intelligi nequeunt , fortaſſe quidem quòd mendo laborent , ſed potiſſimùm , ut puto , quòd neſciret ipſe quid ſibi vellet. Εἴ τις , inquit ,

ἐπὶ λέχος ἢ φθορὰν παρέλθοι, καθαρὸς εἶναι οὐ δύναται, εἰ (ſic lego, non ἢ) καὶ μετὰ τὴν νόμιμον συνουσίαν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπολούσασθαι κελεύει ὁ νόμος. ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐγείρεται μολυσμὸς ὡς πρὸς ἄλλην χώραν ὑποβαλόντων. καὶ γὰρ ἐμφυομένη σώματι κακοπαθεῖ ἡ ψυχὴ, καὶ τούτων αὖ πάλιν ὡς θανάτῳ διακριθεῖσα. A vocibus ψυχῆς τε &c. tanta ineſt hiſce verbis obſcuritas, ut Oedipo indigeant, quem nondum, ut opinor, invenerunt; nam ſunt perabſurdè à *Sigiſm. Gelenio* verſa, nec quid velint ſcio.

8. Attamen hac poſitâ opinione, quaſi certiſſimâ, & re admiſſâ quaſi perſpicuâ, innumeri ritus erant quibus homines hoc, aut aliis ſimilibus modis *polluti* purgabantur, aut expiabantur, & multi quidem ludicri. Non modò aquâ, eáque purâ abluebantur, ſed ceterorum elementorum ope, aut etiam animalium, plantarum, & foſſilium luſtrabantur; quorum luſtrationum exempla congeſſerunt * viri eruditi, quorum labore effectum eſt, nè nobis neceſſe ſit ulla huc convehere.

9. Quid verò erat *purgare*, aut *luſtrare*, hoc myſtico ſignificatu? Quæ intelligebatur mutatio fieri in homine, qui è domo funeſta egreſſus manus abluebat, aut aquâ luſtrali adſpergebatur, aut ſimile quid faciebat? Corpus mundius non fiebat, quod fœdatum nemo dixerit, eò quòd acceſſiſſet ad cadaver; nec animus etiam, qui cadavere nequaquam pol-

* *Vide Lomejerum Cap. XVIII. & ſeqq.*

pollutus fuiſſe cenſeri poteſt, purgabatur. Quid ergo ſignificabatur voce *purgare*, aut *luſtrare*? Ritum celebrare, cui, ſi verum quæras, cur hoc nomen eſſet impoſitum neſciebant.

10. Horum meminiſſe oportet fidum Interpretem, qui non Judicem agit Veterum, aut indagatorem Veri, ſed tantùm fungitur interpretandi munere; quod totum in eo ſitum eſt, ut doceat quæ cogitarint Veteres, ſeu falſa ea ſint, ſeu vera; obſcura, ſeu clara; non quæ cogitare debuerint, ut ne fallerentur, aut quid dicerent intelligerent. Hoc verò neglecto, ſæpe videmus viros doctos omnes ingenii nervos intendere, atque omnem lapidem movere, ut ſub verbis nihil ſignificantibus, aut obſcuriſſimas notiones exprimentibus, perſpicuas & firmas ratiocinationes inveniant. Adtendant hæc ſtudioſi, & multò plura exempla harum rerum, inter legendum, invenient, quàm vulgò perſuaſum eſt.

11. Hæc cùm ſint manifeſta, nihil, quod in ratiocinatione noſtra carpi poſſit, video. At unum hoc objici queat, noſtrûm eſſe oſtendere quî factum fuerit, ut Judæi veri Dei cultores ita etiam loquuti fuerint, & ſimiles ritus habuerint. Hoc verò paucis verbis poteſt expediri; nempe, inanes per ſe ritus à Deo nequaquam primùm eſſe inſtitutos, ſed cùm Populus Hebræus eſſet illis dudum adſuetus, Deum leges ſuas ejus ingenio adtemperaſſe; quod cùm alii, tum etiam nos oſtendimus, in *Commentario* noſtro *in Pentateuchum*. Ac ſanè hoc liquebit, ſi reputemus, apud Ægyp-

tios, quorum Regnum Hebraïcâ Republicâ multò antiquius fuit, talia usitata fuisse, diu antequàm nasceretur Moses; ut nos ipse docet, cùm ait jam à tempore Josephi Ægyptios non sustinuisse convivari cum peregrinis, ne, nimirum, polluerentur. Vide Gen. XLIII, 31. & quæ illic notavimus. Græci etiam & Romani, antequàm noti essent illis Judæi, ejusmodi opinionibus credulitatem suam addixerant. Nec certè incommodos & inutiles, cùm ad vitam, tum ad virtutem quod adtinet, ritus instituisset umquam Deus; nisi invenisset Judæos iis adeò addictos, ut ex eorum animis nullis novis legibus evelli possent. Possumus ergo, sine ulla vel minima divinæ majestatis imminutione, dicere Deum cum pueris, ut ita dicam, balbutiisse; quando de pollutionibus, ex more recepto, loquutus est. Possumus proinde institutores primos ejusmodi rituum ridere, & ostendere eos inanibus verbis plebi imposuisse.

12. Certè plerique Patres, qui adversùs Ethnicos scripserunt, ita eorum ritus oppugnarunt, ut simul ostenderint, si Judæis Deus eos imposuit, id nequaquam factum fuisse, ob eorum rituum præstantiam; sed propter Judæorum perversam indolem, qui meliora repudiaturi erant. Eam in rem, multa habet Scriptor *Constitutionum Apostolicarum*, qui certè in multis laudari potuisset, si suo ipsius nomine proferre ea maluisset, quæ Apostolis, non excusandâ fraude, tribuere conatus est. Pauca tantùm, de *pollutionibus*, excerpemus. Ita ergo, apud eum, Apostoli Lib.

Lib. VI. c. 27. quod inscribitur *de observationibus Judaicis & Ethnicis*, mulieres & viros adloquuntur: μελέτα τοὺς αὐτοῦ νόμους, μηθὲν παρατηρουμένη, μὴ κάθαρσιν φυσικὴν, μὴ μίξιν νόμιμον, μὴ τοκετὸν, ἢ ἀποβολὴν, μὴ μῶμον σώματος. ἐπείπερ τὰ τοιαῦτα παρατηρήματα ΜΩΡΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΕΦΕΥΡΕΜΑΤΑ ΜΑΤΑΙΑ, καὶ νοῦν οὐκ ἔχοντα. οὔτε γὰρ κῆδος ἀνθρώπου, οὔτε ὀστέον νεκροῦ, οὔτε μνῆμα, οὔτε τοιόνδε βρῶμα, οὔτε ὀνειρωγμὸς μιᾶναι δύναται ἀνθρώπου ψυχήν. ἀλλὰ μόνη ἀσέβεια ἡ εἰς Θεὸν, καὶ παρανομία, καὶ εἰς τὸν πλησίον ἀδικία: *meditare etiam leges illius, nihil observans, non purgationem naturalem, non copulationem legitimam non partum aut abortionem, non corporis maculam; siquidem hujusmodi observationes sunt* HOMINUM STULTORUM INVENTA INANIA, *& ratione carentia. Neque verò hominis funus, atque ossa mortui, neque sepulcrum, neque certus quidam cibus, neque nocturnum seminis profluvium polluere animum hominis possunt; verùm sola impietas in Deum & iniquitas, & erga proximum injustitia.* Vide & Cap. XXX.

# CAPUT VIII.

## *De Notionum Adæquatarum & Inadæquatarum nominibus.*

1. OMNES, ut rectè summus Orator, *trahimur & ducimur ad cognitionis & scientiæ cupiditatem, in qua excellere pulcrum putamus.* Cognitio autem est duplicis generis, alia enim est adcurata, omnésque rei cognitæ complectitur partes; alia verò minùs perfecta, & quæ ad nonnullas dumtaxat pertinet. Cùm innumera sint, quæ nonnisi posteriore modo cognoscimus, nec etiam aliter cognosci possumus; attamen perpetuâ quadam siti perspiciendarum rerum, quas natura ipsa nobis occuluit, laboramus.

2. Sæpe etiam, quæ est humani ingenii aut cæcitas aut superbia, nobis ea penitùs non esse putamus, quæ partim dumtaxat novimus. Tum verò, cùm de iis rebus loquimur, vocibus utimur, quæ sæpe plus significant, quàm intelligimus; & aliorum etiam Scripta legentes eorum dictis sententiam multò ampliorem ac pleniorem, quàm umquam eorum animis obversata est, tribuimus. Hinc fit ut ab eorum sententia aut penitus aberremus, aut partim deflectamus; dum vocibus, quæ *adæquatas* notiones significent, usos eos esse perperam credimus. Igitur interest eorum, qui [illegible]

Veterum Scripta intelligere cupiunt, probè diſtinguere nomina *adæquatarum* notionum à nominibus, quibus *inadæquatæ* tantùm rerum notiones ſubjectæ ſunt.

3. I. Docuimus, *Logicæ* P. I. c. 10. adæquatas eſſe omnes notiones ſimplices; ideóque harum nominibus ſubeſſe adæquatas notiones. Adæquatæ pariter ſunt notiones Modorum *abſtractè* ſpectatorum, cùm ſimplices ſunt, aut etiam compoſiti, ſi omnes eorum partes norimus; & vocabula, quibus ſignificantur, nomina ſunt notionum adæquatarum. Fingimus etiam ipſi varias notiones, quibus animus addit, aut detrahit quidquid vult; quòd non ſint imagines rerum, quæ extra nos ſunt, ſed mera noſtra figmenta; quibus in notionibus cùm ſit nihil, niſi quod volumus, non mirum ſi ſint adæquatæ, ac proinde ſi idem de earum nominibus, ac de ſuperioribus feratur judicium. Notionum ergo adæquatarum nomina ſunt *calor*, *frigus*, *dolor*, *voluptas*, &c. *rotunditas*, *triangularis*, *quadrata figura*, aut ex iis miſta, &c. *Centaurus*, *Chimæra*, &c.

4. II. At ſi deveniamus ad Subſtantias, quas ſpectamus ut re ipſâ exſiſtentes, tum demum ſcire non poſſumus an nobis obverſentur notiones earum adæquatæ; imò verò, ſi rem paullò diligentiùs expendamus, nobis conſtabit inadæquatas eſſe, * quod alibi demonſtravimus. Igitur quotieſcumque occurrent nomina Subſtantiarum, aut rerum quarum partes ſunt Subſtantiæ, certum hoc ha-



* *Logicæ P. I. c. 10.*

beri debet, ea esse nomina notionum inadæquatarum. *Deus*, *homines*, *corpus*, *spiritus*, *animal*, *planta*, *lapis*, *metallum*, &c. nomina sunt ejusmodi.

5. III. Præterea ipsi Modi, cùm sermo est de Modis re verâ existentibus in Substantiis, aut qui fuisse statuuntur, si præsertim res agatur in qua multæ sint circumstantiæ; ipsi, inquam, illi modi hominibus numquam omnes innotescunt; ideóque, nomina & loquutiones, quibus describuntur eventus, sermones, aut alia quæ narrantur, sunt notionum inadæquatarum adpellationes. Exempli causâ, *victoria Cæsaris de Pompeio*, *sermones Socratis in carcere*, vocabula sunt rerum inadæquatè notarum.

6. Hinc varia maximi momenti consectaria deducere licet. Primùm enim hinc sequitur, cùm Scriptorem legimus de Substantia quadam aut de eventu multiplicibus Modis constante, loquentem, nos non posse plenam notionem rei, de qua agit, ei tribuere. Secundò, si integram notionem ejus rei non habet; non posse ex ejus dictis ea colligi, quæ ut colligi queant, necesse est rem penitùs esse notam. Tertiò, ex notione nequaquam perfecta sæpe nasci maximas difficultates, quæ ex eo Scriptore neutiquam solvi possunt. Denique nihil tutius esse, in ejusmodi rebus, quàm cohibere judicium, cùm de re ipsa, tum de sententia Scriptoris, quem legimus. Verùm hæc sunt paullò pluribus illustranda.

7. I. Prima omnium Substantiarum est

*Deus*,

*Deus*, ad quem id nominis ſingulari quodam ſenſu pertinet. Scimus *à poſteriore*, ut Philoſophi loquuntur, nihil perfectionis ineſſe creaturis, quod illi non inſit; nam à fonte nihil poteſt manare, quod in eo antea non fuerit. At nemo mortalium adæquatam notionem ejus perfectionum numquam ſibi effinxit. Itaque quæcumque ſit Scriptorum, qui de divina natura ſcripſerunt, ſapientia; nihil adæquati de æterna illa Subſtantia ab iis exſpectandum eſt. Quotieſcumque occurrit vox DEUS, tenendum ſemper eſt nomen eſſe notionis, quæ, pro Scriptoris ingenio, aut ſapientia, plura aut pauciora complectitur adtributa; ſed quæ Archetypum ipſum neutiquam æquat, aut æquare poteſt.

8. Imò verò, cùm ſermo eſt de aliis Subſtantiis, ſeu ſpirituales illæ ſint, ſeu corporeæ; nomina, quibus adpellantur, ſunt vocabula parum integrarum notionum. *Mens* humana quid ſit neſcimus; *Corporis* intima natura, & humani quidem ſingularis diſpoſitio; exceptis iis quæ oculos aut ſolos, aut inſtrumentis adjutos percellunt; nobis ignota eſt. Minùs novimus ceteros ſpiritus, ceteráque corpora. Itaque quoties de illis agunt Veteres, toties fatendum eſt eos uti nominibus inadæquatarum notionum.

9. Quòd ſi ſermo ſit de actionibus Dei, aliarúmque intelligentſum Naturarum; aut ſi res, de quibus loquuntur, multiplices circumſtantias, interventúmque variarum cauſarum complectantur; tum verò rerum compoſitarum inadæquatas duntaxat notiones, ſingulis

gulis fermè vocabulis, ſignificant. Similis eſt eorum ſermo tenuiſſimis illis picturis, quæ quaſi in receſſu cernuntur, & offerunt quidem nobis varia ſpectanda, ſed propter tenuitatem, ac diſtantiam imperfecta, ac evanida rerum majorum veſtigia. Qui loquuntur περὶ τῶν θείων ὑποστάσεων, περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ πνεύματος ἁγίου, & de aliis id genus, multùm abeſt ut adæquatas notiones verbis ſuis ſubjiciant. Qui Hiſtorias narrant, quamvis copioſè omnia perſequantur, quatenus licet, innumeras circumſtantias, aut notas, aut arcanas neceſſariò prætermittunt, ex quibus ſæpe eventus penderunt. Hæc non dico, quaſi vitio vertam Theologis aut Hiſtoricis, quòd pleniores iis non fuerint notiones; multa enim ſunt, quæ pleniùs noſſe non poterant; at ii digni ſunt, qui reprehendantur, qui imperfectas notiones cum adæquatis miſcent, volúntque in Veterum Scriptis ea reperire, de quibus illi numquam cogitarunt; aut, quod pejus eſt, credenda ea, gravibus propoſitis pœnis, aliis imponunt.

10. Si eâ, quâ per eſt, adtentione & reverentiâ expendamus quæ Apoſtoli habent de Jeſu-Chriſto, facilè intelligemus eos non putaſſe *merum* eſſe *hominem*, quandoquidem ei mundi * creationem tribuunt; eóſque errare, qui ſimilia ſentiunt; ſed de ratione, quâ æternum Numen cum Jeſu homine conjunctum ſit, tacent; quo credibile fit arcanum illud iis, in terris agentibus, nondum revelatum fuiſ-

* *Joan C. I, 10. 14, ubi vide à nobis notata.*

fuiſſe. Sciverunt Chriſtum eſſe Deum & Hominem, atque ita de eo loquuti ſunt; ſed modum rei ignoraſſe videntur, certè nuſquam explicant, adeò ut meritò ſuſpicari inadæquatam eis hujus rei fuiſſe notionem poſſimus. At Religionis Chriſtianæ, ſequentibus ſæculis, Interpretes temerè ſtatuentes ex verbis Apoſtolorum pleniorem rei notionem colligi poſſe, quàm reverâ poteſt, modum ejus conjunctionis definire adgreſſi ſunt, & ſingulare nomen ei imponere; unde natæ olim *Eutychianorum*, *Neſtorianorúmque* & aliorum concertationes; quæ nec hodie ſopitæ ſunt, nec potuerunt, aut poſſunt ex ſolis Apoſtolorum Scriptis componi; quia Theologi neſciunt in notionibus inadæquatis adquieſcere, quamvis pleniores ex Scriptura colligere nequeant. At ſi quod obſcuriùs docent Apoſtoli, obſcurè intelligere ſatis habuiſſent, nec ulteriùs progredi voluiſſent; nulla fortè umquam diſſidia hac de re orta fuiſſent, aut facilè ſaltem compoſita.

10. Nec quiſquam nos nimiæ temeritatis arguat, quòd Apoſtolis ipſis nonnullarum ſublimiorum rerum fuiſſe notiones inadæquatas dicere auſimus. Diſertè hoc de ſe profitetur Paulus, in eximio illo Capite XIII. prioris ad Corinthios, in quo poſtquàm longè prætulit caritatem cognitioni omnium myſteriorum, ita pergit verſu 8. Ἡ δὲ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται. εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται. ἐκ ΜΕΡΟΥΣ δὲ γινώσκομεν, καὶ ἐκ ΜΕΡΟΥΣ προφητεύομεν.

μεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ ΤΕΛΕΙΟΝ, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται· ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι δὲ γινώσκω ἐκ ΜΕΡΟΥΣ, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην: *caritas numquam excidit, sive prophetiæ, evacuabuntur; sive Linguæ, cessabunt; sive scientia, destruetur. Ex* PARTE *enim cognoscimus, & ex* PARTE *prophetamus. Cùm autem venerit quod* PERFECTUM *est, evacuabitur quod ex parte est. Cùm essem parvulus, loquebar ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli. Videmus nunc per speculum, in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex* PARTE, *tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum.*

11. Tam insignis est hic Apostoli locus, & usque adeò ad rem nostram facit, ut nonnihil ei immorari operæ pretium videatur. Itaque singulas hujus orationis partes considerabo. I. Observat Paulus prophetiarum, Linguarum exoticarum, & eruditionis Theologicæ, qualis hisce in terris floret, omnem usum sublatum iri in altera vita; sed caritatis mutuæ, quâ beati Deum & se invicem prosequentur, usum numquam abolendum; unde sequitur ut caritatem pluris faciamus, quàm omnem illam eruditionem nostram, cujus brevissimus est in hac vita usus, quamlibet vera sit. II. Tum rationem subjicit, quòd cognitio

nitio nostra, adeóque ipsius Apostoli, sit *inadæquata*, sive, quod perinde est, *ex parte* tantùm norimus, quæ novimus; nimirum, in iis quæ ad Deum, & Theologiam spectant, de quibus solis hîc sermo est, non de ceteris disciplinis, nisi quatenus cum illis sunt conjunctæ. Inadæquata autem notio nullius est ampliùs usûs, postquàm plenior est comparata. Exempli causâ, si conferatur Theologia Judæorum, qualis erat antequàm Christus & Apostoli Evangelium prædicassent, cum ea quam consequuti sunt ex revelatione Evangelii, erat tantùm ἐκ μέρȣς. Quamobrem, patefacto Evangelio, omnis illa legalis eruditio Judæorum κατηργήθη, *inutilis facta est:* haud aliter ac lumen lucernæ, exorto sole, inutile est. Si quis ergo Judæus, ante notum Christum, vel post notum & rejectum, sibi ipse usque adeò blanditus est, ut existimarit sibi Theologiæ adæquatam esse cognitionem, quod sine dubio multi crediderunt; vehementer erravit, quamvis se minimè errare consideret. Sic & nos hodie graviter hallucinaremur, si omnia nobis *adæquatè* nota esse existimaremus, ut nos docet hîc Paulus, útque tenebris hujus vitæ erepti ipsi tandem experiemur. Tunc demum, *cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Ut Judæos, antequàm venisset Christus, sibi eruditionis causâ placentes, puduit suæ inscitiæ à Christo edoctos: sic & nos, qui hodie fortè superbimus ob eruditionem longo tempore, & ma-

maximis laboribus vigiliisque comparatam? pudebit olim nostræ ignorantiæ, cùm Deus nos beaverit. Quantò ergo satius esset hîc non superbire, definiendo quæ non nisi partim novimus, quasi nobis essent perspecta; sed ad ampliorem alterius vitæ cognitionem judicium differre, & interea fateri nobis, per omnia *non liquere*?

12. Egregiè hoc nos docet III. Paulus, comparatione ex puerili & virili ætate deductâ; ex qua intelligimus minimùm tantum fore discrimen inter hodiernam hanc nostram eruditionem, quæcumque sit, & eam quæ futura est in cœlo; quantum est inter opiniones puerorum & peritiam virorum, quod adtinet ad res hujus vitæ. Igitur quamvis erumeamus, oportet nos fateri vastissimam eruditionem Theologicam mortalium in hisce terris, collatam cum Angelica, aut cum ea quæ olim erit beatorum hominum, puerilem planè esse. Rideremus puerum, qui, ne de majoribus erroribus pueritiæ agam, existimaret sibi perspecta esse quæ videremus eum imperfectissimè nosse, & propterea sibi ipse plauderet: sic & nos, si ita loqui fas sit, rident beatæ illæ Mentes, quæ multò præstantiores sunt nobis, quàm nos sumus puerulis, cùm audiunt nos audacter & superciliosè loquentes, de iis quæ non novimus, nisi instar ejus *qui videt, aut vidisse putat per nubila lunam*. Certè eos nostræ cæcitatis & ridiculæ superbiæ, in tanta ignorantia, miseret. Si videamus fortè pueros inter se de puerilibus opinioni-

mus fortè pueros inter ſe de puerilibus opinionibus primùm diſceptantes, deinde ad verbera devenientes, quàm acerrimo queunt pugilatu certare; non poſſumus illis non iraſci quòd, propter id quod neutri ſciunt, ita inter ſe, pro ætate, pugnent. Quid verò putamus cogitare Angelos, cùm vident viros adultos, aut ſenes, jam non pugnis, ſed legibus, edictis, exſiliis, pœníſque omnis generis in ſe invicem, propter multa, quæ iis aut penitus, aut partim ignota ſunt, ſævire? Profectò non modò pueros, ſed & nequam pueros, ac flagris dignos eſſe cenſent. Cùm animadvertunt inconſpicui illi factorum noſtrorum ſpeculatores, viros, qui graves haberi volunt, dies, noctéſque garrientes de iis quæ neſciunt; diſceptantes inter ſe primùm privatim, deinde palam; tum ſcriptitantes, ac infeſto ſtylo digladiantes: poſtea coïtiones facientes, ut numerum ſecum conſentientium cognoſcant, videántque ne quid factionis opinio capiat detrimenti, in eo terrarum angulo in quo plurimùm poſſunt; ac tandem aliis (viríſne dicam, an pueris?) ſollemniorem in modum convocatis, leges condere de iis quæ ignorant, quaſi divinas aliis ſui ſimilibus obtrudere, & omnibus rationibus diſſentientes vexare; cùm animadvertunt, inquam, hæc Angeli, quid illis animi eſſe putamus? Parum abeſt quin non jam ludos, ſed tragœdias noſtras perturbent, malè illico mulctatis fatuis illis qui in alios cæcos ſæviunt; & facerent, niſi ſummus ἀγωνοθέτης juberet eos ex-

exſpectare, donec judicium ipſe ſit de hiſce omnibus laturus, & ſuperbos ac immites à modeſtis ac manſuetis ſeparaturus. Interea fortè beati illi Spiritus, iídemque generis noſtri amantes, non voce quidem, quæ aures verberet, ſed tacitis, ut ita dicam, in animum noſtrum inſuſurrationibus, nos monent ut memores noſtræ ignorantiæ paullisper cohibeamus judicium, donec intra pauculos annos rem pernoſcamus; cùm nos Deus ex hac vita evocaverit, oſtenderítque in clara luce, quam nunc fruſtra in tenebris quærimus, Veritatem.

13. Quòd ſi arcanos hoſce ſuſurros adfectuum tumultus ac ſtrepitus nos audire non ſinit, at oculi noſtri feriantur neceſſe eſt, ſententiâ hacce Pauli, qui atramento, quod nulla delebit ætas, ſcripſit IV. nos *videre nunc per ſpeculum, in ænigmate, nos cognoſcere ex parte; ſed poſtea facie ad faciem* viſuros, *cognituróſque ut ipſi cogniti ſumus* Non tantùm ergo partim novimus, ſed & obſcurè atque ænigmaticè: ita ut, ſi partes quasdam ænigmatis nobis propoſiti adſequamur, ſuperſint aliæ, quas nequaquam intelligimus. Quod ſi Paulus, poſt tam ſublimes revelationes, de ſe ipſe faſſus eſt, quis nunc audebit apud nos de ſe negare?

14. II. Geometræ, qui omnia ſua deducunt ex abſtractis, adæquatíſque notionibus, in quibus nulla eſt obſcuritas, facil-

cillimè à Lectoribus adtentis intelliguntur. Nihil illis tribuitur, quod non agnoſcant, & cujus omnia neceſſaria conſectaria amplecti pro ſuis parati non ſint. At cùm res, de qua incidit ſermo, *inadæquatè* nota eſt, nec vocabulis ſignatur, quæ totam ejus naturam complectantur, cavendum ne contrarium ſtatuamus, ut fit, atque hinc inania conſectaria deducamus. Hinc exſtiterunt tot controverſiæ de Veterum ſententia, ad res divinas, ſpirituúmque & mentis humanæ naturam quod adtinet. Plenas, nimirum, notiones earum rerum illis tribuimus, quas plenè nullus mortalium umquam novit. Igitur, ſi ſapimus, nihil ex eorum dictis colligemus, quod ampliùs quàm eorum inadæquatæ notiones pateat. Si velimus eorum eſſe diſcipuli, in ejuſmodi notionibus eſt nobis adquieſcendum, nec ulteriùs quidquam quærendum. Alioqui ſi ope conſectariorum pleniores, quàm illi, adipiſci notiones nitamur; dum ſtatuimus eos adæquatarum notionum nomina protuliſſe; ab eorum ſententia ſenſim recedemus, nec minùs peccabimus, ac ſi quis ex ſumma non integra rationem integram inire inſtitueret.

15. III. Maximæ difficultates in hiſce rebus neceſſariò naſcuntur ex imperfectis notionibus, præſertim ſi eas perfectas judicemus: quemadmodum innumeræ orirentur, in calculo ſummarum, quas non-

 ni-

nisi ex parte nosceremus. Rationes varias in concordiam numquam redigere possemus, quæ fortè tamen consentirent; ut facilè animadverteremus, si integræ summæ nobis essent notæ. Nomina inadæquatarum notionum, quibus usi sunt Veteres, occasionem suppeditant innumeris quæstionibus; quas ipsi Scriptores non adtigerunt, nec licet nobis ex ejuscemodi nominibus solvere. Quot possunt quæri de sententiis Veterum, cùm rectè, tum secus de rebus divinis sentientium, quæ ex illorum verbis solvi nequeunt? Quas tenebras nobis ipsi offundunt, cùm volunt id quod sentiunt efferre? Norunt quàm verum sit quod dico qui legerunt quæ, de *Nicænis* controversiis, scripta sunt à viris doctissimis *Dionys. Petavio*, *Steph. Curcellæo*, *Pet. Dan. Huëtio*, *Rod. Cudwortho* & nuper à *Georg. Bullo*. Ad finem hujus Opusculi properantibus non licet adcuratiùs rem explicare, & nonnulla hac de re dicta sunt, superioris Sectionis Capp. XIV. & XV. quæ id quod volumus in aperta luce collocarunt. Similia possumus dicere de plerisque Historiis, ex quarum narratione oboriuntur aliquando tenebræ, nullâ luce ingenii discutiendæ; quia, ab Historicis, licèt vera dicentibus, quidquid oportebat dici non est Scriptis mandatum; quòd eos fugerit longè maxima pars rerum, quarum historiam scribere adgressi sunt. Exemplo *Q. Curtii*, sequentis Criticæ nostræ

Par-

Partis Sectione tertiâ, rem comprobatam dabimus. Interea cavendum à peccato nimis quàm frequente, quo de eventibus ex imperfectissimis historiis judicamus; quasi omnia essent complexæ, quæ ad rationes & causas eventuum pertinent. Peccatum hoc committitur præsertim ab Historiarum Ecclesiasticarum Interpretibus, qui passim ex mutilis ac mancis narrationibus, consectaria colligunt; quasi nihil esset omissum, aut quasi perspicuum esset id jure factum quod probant, injuriâ verò quod ipsis displicet. Hinc postea miræ exoriuntur repugnantiæ, quas frustra tollere nituntur.

16. IV. Manifestum est ex antecedentibus, in retexenda Veterum de rebus, quas ex parte tantùm norant, sententia, eos occurrere nodos, qui vix ac ne vix quidem solvi à nobis possint. Quid ergo superest faciendum, nisi ut in obscuris & ἀλύτοις cohibeamus judicium? aut, si judicemus, ut nostra judicia niti obscuris nominibus aut descriptionibus inadæquatarum notionum; ideóque conjecturas potiùs esse, quàm res compertas; nec proinde invitis aliis obtrudendas, nec temerè damnandos aliter sentientes, aut acerbiùs traducendos meminerimus. Res sunt per se obscuræ, nec nisi partim notæ, eæque verbis nequaquam claris expressæ. Neque verba, rebus collata, clariora fieri possunt; neque ex verbis, interdum parum aptis,

lux

lux ulla rebus adfertur. Mirum esset, nisi quis in tantis tenebris subinde erraret; at quò majus est errandi periculum, eò nos errandi oportet esse æquiores.

*II. PARTIS CRITICÆ*

FINIS.



1875.






CLERICI
ARS
CRITICA
TOM I.




colorchecker CLASSIC
calibrite
mm